ISSN 2594-3480

सम्पूर्ण कर्मचारीहरू एक जुट होऔं ।
पेशागत हकहित र संस्थाको सम्वर्द्धन गरौं ॥

लक्ष्ययात्रा
२०७९

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
कर्मचारी संघ नेपाल

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल
केन्द्रीय समिति

श्री लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय
अध्यक्ष

श्री बद्रीप्रसाद तिमल्सिना
बरिष्ठ उपाध्यक्ष

श्री लक्ष्मी ज्ञवाली
उपाध्यक्ष

श्री ईश्वर उप्रेती
उपाध्यक्ष

श्री लूज: श्रेष्ठ
उपाध्यक्ष

श्री रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं
महासचिव

श्री श्रवणकुमार सिंह
उप-महासचिव

श्री पेशल नेपाल
उप-महासचिव

श्री कविराज बराल
सचिव

श्री रेनुका न्यौपाने
सचिव

श्री कृष्णप्रसाद लम्साल
सचिव

श्री शुष्मा ज्ञवाली
सचिव

श्री उषा दुलाल
सचिव

श्री ऋषिराम ज्ञवाली
कोषाध्यक्ष

श्री लिना यादव
सह-कोषाध्यक्ष

श्री शोभा शर्मा
सदस्य

श्री पुर्णप्रसाद उपाध्याय
सदस्य

श्री भेषराज गाहा
सदस्य

श्री दिपा शर्मा
सदस्य

श्री रविन कुमार ढकाल
सदस्य

श्री सुन्दरप्रसाद श्रेष्ठ
सदस्य

श्री नारायण कुँवर
सदस्य

श्री उमेशकुमार केशरी
सदस्य

श्री जयराम पौडेल
सदस्य

श्री सुरेश बस्नेत
सदस्य

श्री सपना के.सी.
सदस्य

श्री शान्ता पाख्रिन
सदस्य

श्री संजिव महर्जन
सदस्य

श्री सागर लामिछाने
सदस्य

श्री विनय श्रेष्ठ
सदस्य

श्री उत्तम खड्का
सदस्य

श्री सुजन ददेल
सदस्य

श्री इश्वर खड्का
सदस्य

श्री क्रेडिट सुवाल
सदस्य

श्री किरण सापकोटा
सदस्य

श्री राजेशकुमार आचार्य
सदस्य

श्री अनु मोक्तान
सदस्य

श्री ताराबहादुर लावती
सदस्य

श्री कविताकृष्ण यादव
सदस्य

श्री सुदिपकुमार बराई
सदस्य

श्री राजेश सुनार
सदस्य

श्री नविनराज पौडेल
पदेन सदस्य

श्री कृष्णप्रसाद बराल
पदेन सदस्य

श्री गोविन्द पौडेल
पदेन सदस्य

श्री चन्द्रप्रकाश बराल
पदेन सदस्य

श्री राजेन्द्रबहादुर विष्ट
पदेन सदस्य

श्री दिपेश गुरुङ
पदेन सदस्य

श्री राहुलकुमार ओझा
पदेन सदस्य

श्री मनोज सुनार
पदेन सदस्य

केन्द्रीय लेखापरीक्षण समिति

श्री शुष्मा सापकोटा
संयोजक

श्री उमा घर्ती
सदस्य

श्री यशोदा घिमिरे
सदस्य

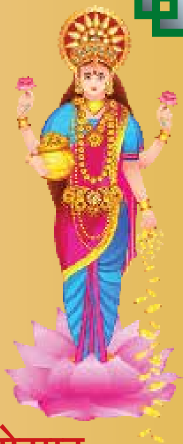

विजया दशमी,

शुभदीपावली २०७९,

नेपाल सम्वत् ११४३,

छठ, ईद, चासोकतङ्नाम, ल्होसार

लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय

पर्वहरुको उपलक्ष्यमा हार्दिक

मंगलमय शुभकामना

व्यक्त गर्दछौं ।

लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय

अध्यक्ष तथा

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल

केन्द्रीय समिति परिवार

लक्ष्ययात्रा

(वार्षिक मुखपत्र २०७९)
ISSN 2594-3480

सल्लाहकार
लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय

सम्पादन समिति
संयोजक: लक्ष्मी ज्ञवाली
सदस्यहरू
ईश्वर उप्रेती
लूज: श्रेष्ठ
रविन्द्रप्रसाद चौलागाई
शुष्मा सापकोटा

व्यवस्थापन समिति
संयोजक: बद्रीप्रसाद तिमल्सिना
सदस्यहरू
श्रवणकुमार सिंह
पेशल नेपाल
कविराज बराल
रेनुका न्यौपाने
कृष्णप्रसाद लम्साल
शुष्मा ज्ञवाली
उषा दुलाल
ऋषिराम ज्ञवाली
लिना यादव

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल
केन्द्रीय समिति
सिंहदरबार प्लाजा, काठमाडौं, फोन: ०१-४२५८८५१, ४२५२५९५, Ext.: ११११
फ्याक्स: ०१४२६८३०१, E-mail : rbbea@rbb.com.np

मुद्रण : आदर्श छापाखाना, लोकन्थली, भक्तपुर/ग्राफिक्स ले-आउट : राजु तामाङ

सहयोग रु.५००।-

मा. विष्णुप्रसाद पौडेल
उपप्रधानमन्त्री तथा अर्थमन्त्री

नेपाल सरकार
अर्थ मन्त्रालय

सिंहदरबार, काठमाडौं
नेपाल

शुभकामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले आफ्नो वार्षिक मुखपत्र **"लक्ष्ययात्रा २०७९"** प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा मलाई खुसी लागेको छ। नेपालको बैंकिङ्ग तथा वित्तीय क्षेत्रमा चासो र जानकारी राख्ने सबैका लागि सार्थक र उपयोगी हुने अपेक्षा गरेको छु ।

मलुकको आर्थिक, मौद्रिक तथा सार्वजनिक वित्तका क्षेत्रमा विज्ञता हासिल गर्नुभएका विद्वान लेखकहरूका लेख रचना समावेश भएको प्रस्तुत मुखपत्र यस क्षेत्रमा रुची राख्नुहुने पाठकहरूका लागि गतिलो सामग्रीको रूपमा रहेको पाएको छु।

नेपाल सरकारले कोभिड १९ को असर न्यूनीकरणका लागि चालेको कदमबाट प्रभावित उद्योग व्यवसायको शीघ्र पुनरुत्थान गर्ने, नयाँ लगानी प्रवर्द्धन गर्ने र उत्पादन अभिवृद्धि तथा रोजगारी सिर्जना गर्नका लागि वित्तीय स्रोत परिचालन गर्ने दिशामा सरकार क्रियाशील छ। साथै, भुक्तानी प्रणालीलाई सुरक्षित, आधुनिक र विद्युतीय प्रविधिमा आधारित बनाउने, सहुलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रमलाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्ने, विद्युतीय प्रणालीमा आधारित वित्तीय सेवा बिस्तार गर्दै दुर्गम क्षेत्रमा बैंकिङ्ग पहुँच अभिवृद्धि गर्न शाखारहित, मोबाइल र इन्टरनेट बैंकिङ्ग सेवा उपलब्ध गराउने काममा यस कर्मचारी संघले अहम् भूमिका खेल्नेछ भन्ने अपेक्षा गरेको छु।

आगामी दिनमा यस संघले आफुलाई पेशागत हकहित एवं व्यावसायिकता विकासमार्फत मुलुकको बैंकिङ्ग क्षेत्रको अग्रणी संस्थाको रूपमा विकास गरी संस्थागत सुदृढीकरण, व्यावसायिक क्षमता वृद्धि, आर्थिक अनुशासन, आधुनिक प्रविधिको प्रयोग र सेवा विस्तारमा अझ बढी जोड दिंदै निक्षेप परिचालन, उत्पादनमूलक क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह र नविनतम् बैंकिङ्ग सेवा प्रदान गरी मुलुकको द्रुत आर्थिक विकासमा सहयोगी बन्न सक्ने मैले विश्वास लिएको छु ।

अन्त्यमा, संघले **"लक्ष्ययात्रा २०७९"** प्रकाशन गर्न लागेकोमा धन्यवाद दिंदै संघको उत्तरोत्तर प्रगतिको हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछु।

विष्णुप्रसाद पौडेल
उपप्रधानमन्त्री तथा अर्थ मन्त्री

२०७९ पौष १७

टेलिफोन नं.: +९७७-१-४२११८०९ (का.), फ्याक्स नं.: +९७७-१-४२११८३१
वेबसाईट: www.mof.gov.np

(ट्रेड युनियन ऐन, २०४९ बमोजिम स्थापित ट्रेड युनियन महासंघ)

पेसागत महासङ्घ नेपाल

Confederation of Nepalese Professionals (CONEP)

मितिः २०७९/०९/१३

शुभकामना

पेसागत महासंघ नेपाल (CONEP) संग आबद्ध मुलुकको वित्तीय क्षेत्रसंग सम्बन्धित श्रमिकहरुको ट्रेड युनियन बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपाल (BIFU-Nepal) हो । यसका १४ वटा राष्टिय प्रतिष्ठान स्तरीय सङ्गठनहरु मध्ये राष्ट्रिय वाणिज्य वैंक कर्मचारी संघ नेपाल क्रियाशीलता, सदस्यता र सशक्तताका दृष्टिकोणले पहिलो प्रतिष्ठान हो ।

गौरबपूर्ण विगत भएको यो संगठनलाई आफ्ना सदस्यहरुको हकहित र अधिकार प्राप्ति र तिनिहरुको सुरक्षा र संरक्षणका खातिर तिरन्तरता दिने कार्यलाई अघि बढाउदै वर्तमान नेतृत्वले आफ्नो संगठनको वार्षिक मुखपपत्र **"लक्ष्ययात्रा २०७९"** प्रकाशन गर्न लागेकामा खुसी व्यक्त गर्दछु ।

लक्ष्ययात्रा मार्फत यस क्षेत्रसंग सम्बद्ध सबैको लागि प्रकाशित लेख, रचना, सुचना लगायतका सामाग्रीहरु उपयोगी हुने विश्वास लिएको छु । प्रकाशनको निरन्तरताको अपेक्षा सहित आगामी दिनका लागि संघलाई शुभकामना व्यक्त गर्दछु ।

(बाबुराम थापा)
संयोजक
सातौं राष्ट्रिय महाधिवेशन आयोजक समिति

"राजनीतिक अधिकार सहितको ट्रेड युनियन अधिकार,
सक्षम वित्तीय संस्था, दक्ष व्यवस्थापन, अनुशासित ट्रेड युनियन र स्वाधीन आर्थिक नीति हाम्रो सरोकार"
(पेशागत महासंघ नेपालसँग आबद्ध)

बैंक, बीमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ, नेपाल
Bank, Insurance & Finance Unions-Nepal (Bifu-Nepal)
राष्ट्रिय समिति
National Committee
काठमाडौं
२०५२
(1995)

शुभकामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सघं नेपालले आर्थिक, मौद्रिक लेख तथा परिक्षा उपयोगी सामग्री समावेश गरी लक्षयात्रा २०७९ प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउदा मलाई खुशी लागेको छ । "सम्पुर्ण कर्मचारी एकजुट होऔ । पेसागत हकहित र सस्थाको सम्बर्द्धन गरौं" भन्ने मूल नाराका साथ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी सघं नेपालले बैकमा आम कर्मचारीहरु माझ सिर्जनशिल, सशक्त र जुझारु टेड्र युनियनको रुपमा स्थापित भई कर्मचारीहरुको हकहितका साथै सस्थाको सम्बर्द्धन एवं सुदृढिकरणका सवालमा अविछिन्न रुपमा महत्वपुर्ण भुमिका खेल्दै आईरहेको तथ्य सबैमा सर्वविदितै छ ।

अन्तमा, यस प्रकाशमले बैंक, कर्मचारी, ग्राहक, सर्वसाधरण जनता एवं राष्ट्रकै समृद्धि हासिल गर्न सहयोगी साबित हुने उपयोगी तथा बौद्धिक खुराक प्रदान गरी बैकिङ्ग क्षेत्रमा योग्य जनशक्ति विकास गर्नका साथै समग्र नेपाली समाजलाई दिशा निर्देश गर्न सकोस् भन्ने हार्दिक शुभेच्छासहित प्रकाशनको पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु ।

पौष १३, २०७९ — धर्म राज मैनाली
काठमाडौं, नपाल — अध्यक्ष

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.
RASTRIYA BANIJYA BANK LTD.

... तपाईंको आफ्नै बैंक

ने.रा. बैंकबाट 'क' वर्गको इजाजत पत्र प्राप्त संस्था

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड
सञ्चालक समितिको कार्यालय

शुभ-कामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले **"लक्ष्ययात्रा २०७९"** स्मारिका प्रकाशन गर्न लागेको थाहा पाउँदा मलाई हर्षित तुल्याएको छ । यस कार्यका लागि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघलाई धन्यवाद व्यक्त गर्दछु ।

समसामायिक आर्थिक, वित्तीय, मौद्रिक तथा व्यवस्थापन क्षेत्रजस्ता अर्थतन्त्रका प्रमुख विषय समेटी प्रकाशित हुन लागेको यो स्मारिका नेपालको आर्थिक तथा वित्तीय क्षेत्रमा चासो राख्ने सबैका लागि संग्रहनीय समाग्रीको रुपमा रहन प्रस्तुत हुने र प्रत्यक्ष एवं परोक्ष रुपमा वित्तीय साक्षरताको चेतना अभिबृद्धि गर्ने प्रयासमा यो प्रकाशन उपलब्धि मूलक हुनेछ भन्ने मैले विश्वास लिएको छु ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको उत्तरोत्तर प्रगतिका लागि समयानुकूल सुधार तथा परिवर्तन गर्न आवश्यक छ । यसका लागि बैंकका कर्मचारीहरूको महत्वपूर्ण भूमिका रहन्छ । परिवर्तन र सुधारलाई आत्मसाथ गरी बैंकको प्रगतिमा योगदान पुऱ्याउन सबैमा आह्वान गर्दछु ।

अन्त्यमा, बैंकमा कार्यरत कर्मचारीहरुको साझा हकहित तथा संस्थाको उद्धेश्य प्राप्तिमा सहयोग पुऱ्याउने कार्य गर्ने संघ संस्थाहरुको रचनात्मक भूमिका वर्तमान समयमा अझ बढी अपेक्षीत छ । यस सह्रानीय कार्यको लागि सम्बद्ध सबैलाई धन्यवाद दिँदै प्रकाशनको पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु ।

मिति : २०७९ मंसीर २७ गते ।
काठमाडौं, नेपाल ।

(डा. बलराम पाठक)
अध्यक्ष
सञ्चालक समिति
राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेड

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.
RASTRIYA BANIJYA BANK LTD.

... तपाईंको आफ्नै बैंक

ने.रा. बैंकबाट 'क' वर्गको इजाजत पत्र प्राप्त संस्था

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

केन्द्रीय कार्यालय
प्रमुख कार्यकारी अधिकृतको कार्यालय
सिंहदरवार प्लाजा, काठमाडौ

शुभ-कामना

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालद्वारा हरेक वर्ष झैं यस वर्ष पनि आर्थिक र बैंकिङ्ग लेख तथा परीक्षा उपयोगी सम्बन्धि गतिविधिहरु समावेश गरी आफ्नो वार्षिक मुखपत्रको रुपमा **"लक्ष्ययात्रा २०७९"** प्रकाशन गर्न लागेको अवसरमा शुभकामना सन्देश दिन पाउंदा मलाई खुसी लागेको छ ।

नेपालको आर्थिक उन्नतिमा बैंकिङ्ग क्षेत्रको महत्वपूर्ण भूमिका रहिआएको छ । आर्थिक गतिविधिसंग सम्बन्धित प्राय गतिविधिहरु बैंकिङ्ग क्षेत्रबाट नै परिचालित तथा व्यवस्थित भएका हुन्छन् । संघले बैंकमा कार्यरत कर्मचारीहरुको सबलीकरणको लागि महत्वपूर्ण भूमिका खेल्दै बैंक भित्र देखापरेका समस्या तथा चुनौतिहरुको समीक्षा गरी समाधानका उदाहरणीय पक्षहरुका बारेमा व्यवस्थापनलाई सहयोग पुर्‍याएको तथा औद्योगिक सम्बन्ध कायम गर्ने सम्बन्धमा समेत समय समयमा पहल गर्ने गरेको छ । साथै, बैंकको सेवा प्रवाहलाई अझ छिटो, छरितो, गुणस्तरीय एवं उदाहरणीय ग्राहकमुखी बनाउने प्रयासमा सम्पूर्ण कर्मचारीलाई समाहित गराउने कार्यमा यस बैंकमा कियाशिल युनियनहरुको थप इमान्दार प्रयत्नको हार्दिक अपेक्षा गर्दछु ।

अन्तमा, विविध समस्याका बावजुद पनि लामोसमयदेखि संघले **लक्ष्ययात्राको** नियमित प्रकाशन गर्दै आउनु प्रशंसनीय कार्य हो । यस प्रकारको सिर्जनशील प्रयत्नको निरन्तरता एवं प्रकाशनको हार्दिक शुभेच्छा सहित पूर्ण सफलताको कामना गर्दछु ।

२०७९ मंसीर १९ गते ।

(किरणकुमार श्रेष्ठ)
प्रमुख कार्यकारी अधिकृत

सम्पादकीय ...

"सम्पूर्ण कर्मचारीहरू एक जुट होऔं, पेसागत हकहित र संस्थाको संवर्धन गरौं" भन्ने मूल नाराका साथ वि.सं. २०४७ साल श्रावण ६ गते स्थापना भएको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेडभित्र क्रियाशील ट्रेड युनियनहरूमध्ये सबैभन्दा जेठो र सशक्त ट्रेड युनियन हो । संघले कर्मचारीहरूको पेसागत हकहित र संस्थागत संवर्धनका लागि सक्रिय र जिम्मेवारीपूर्ण भूमिका निर्वाह गर्दै आएको कुरा सर्वविदितै छ । संस्थाभित्र हुने विकृति, विसङ्गति, अनियमितता जस्ता गतिविधि विरुद्ध खबरदारी गर्दै नेपाली जनतालाई सहज, सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बैंकिङ् सेवा प्रदान गर्ने अभियानमा जिम्मेवारीपूर्वक लाग्न सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई एक जिम्मेवार ट्रेड युनियनका हैसियतले संघ हार्दिक आह्वानसमेत गर्दछ ।

नेपालको बैंकिङ् क्षेत्रमा भएका वित्तीय स्रोत परिचालनमा कमीको प्रभाव राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा पनि देखिएको छ । बैंकभित्र ठुलो सङ्ख्यामा नयाँ जनशक्तिको प्रवेश भइरहेको अवस्थामा लोकसेवा आयोगद्वारा सञ्चालित परीक्षा उत्तीर्ण भई आएका योग्य र सक्षम नयाँ जनशक्तिलाई समुचित ढङ्गबाट परिचालन गरी दिगो स्रोत परिचालनमा भूमिका निर्वाह गर्दै बैंकको उत्पादकत्व वृद्धिमा लगाउने वातावरण बनाउनु जरुरी देखिएको छ ।

बैंकमा क्रियाशील ट्रेड युनियनहरू र बैंक व्यवस्थापनबिच वार्ता सम्पन्न भएपश्चात् आर्थिक तथा गैरआर्थिक सुविधा वृद्धि हुनुका साथै हालै भएका आर्थिक, प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय सहमतिहरू इमानदारीपूर्वक समयमै कार्यान्वयन भई कर्मचारीहरूका बिचमा रहेका कतिपय समस्याहरू समाधान हुने विषयमा संघ विश्वस्त रहेको छ ।

सरकारी संस्थानहरूले निजी संस्थाहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्दै बैंकिङ् क्षेत्रमै सर्वाधिक मुनाफा आर्जन गरी सरकारलाई लाभांश प्रदान गरिरहेको भए तापनि सरकारी संस्थानमा कार्यरत कर्मचारीले पाउने बोनस र निजी क्षेत्रमा कार्यरत कर्मचारीले पाउने बोनस दरमा ऐनमा भएका कानुनी छिद्रको प्रयोग गरी बोनस नियमावलीमार्फत भएको विभेदपूर्ण व्यवस्थाको संघ घोर विरोध गर्दछ । निजी क्षेत्रका कर्मचारीले पाउने सरह नै बोनस दर व्यवस्था गरी सरकारी संस्थानमा कार्यरत कर्मचारीमाथि न्यायपूर्ण अवस्था सृजना गर्न संघ जोडदार आह्वान गर्दछ ।

अन्त्यमा, साङ्गठनिक दायित्वलाई शिरोपर गरी पेसागत हकहितका क्षेत्रमा अग्रमोर्चामा रहेको हाम्रो राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले संघका वार्षिक गतिविधिहरू, समयसामयिक विषयमा लेखिएका लेख-रचनाहरू आफ्नो मुखपत्र लक्ष्ययात्रामार्फत नियमित रूपमा प्रकाशन गर्दै आएको छ । यसलाई स्तरीय पाठ्यसामग्री बनाउने प्रयास गर्दागर्दै पनि कतिपय कमीकमजोरी भएका हुन सक्छन् । यसमा पाठकहरूको रचनात्मक सुझावको अपेक्षा गर्दछौं । यसमा प्रकाशित लेखहरूमा अभिव्यक्त विचार लेखकका निजी विचार रहेको समेत जानकारी गराउँदछौं ।

लक्ष्ययात्रा-२०७९ प्रकाशनलाई मूर्त्तरूप दिने क्रममा शुभकामना दिनुहुने माननीय उपप्रधान तथा अर्थमन्त्री श्री विष्णुप्रसाद पौडेलज्यू, पेसागत महासंघ नेपालका संयोजक श्री बाबुराम थापाज्यू, बैंक, बिमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपालका राष्ट्रिय अध्यक्ष श्री धर्मराज मैनालीज्यू, बैंक सञ्चालक समितिका अध्यक्ष डा. बलराम पाठकज्यू, बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्री किरणकुमार श्रेष्ठज्यूप्रति हार्दिक कृतज्ञता व्यक्त गर्दछौं । लेखरचना तथा सुझाव उपलब्ध गराई सहयोग गर्नुहुने आदरणीय अग्रज नेतृत्व, लेखक वर्ग, प्रुफ रिडिङ्ग गरिदिनुहुने श्री टेकनाथ पाण्डेय, विज्ञापन उपलब्ध गराउनुहुने विज्ञापनदाताहरू, डिजाइन तथा मुद्रण कार्य गर्ने आदर्श छापाखाना लगायत यस प्रकाशन कार्यमा प्रत्यक्ष-परोक्ष सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण महानुभावहरूप्रति संघ हार्दिक धन्यवाद प्रकट गर्दछ ।

धन्यवाद !

नोट :- यस मुखपत्रमा प्रकाशित लेखहरूमा अभिव्यक्त विचार लेखकका निजी हुन संस्था जिम्मेवार हुने छैन ।

विषय सूची

क्र.सं.	विषय	लेखक	पेज नं.
१	संघको अध्यक्षज्यूको अन्तरवार्ता	–	१
२	संघको साङ्गठनिक गतिविधि	रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं	७
३	वित्तीय स्थायित्वमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका	डा. नीलम ढुङ्गाना तिम्सिना	२३
४	प्रतिस्पर्धी बैंकिङ् क्षेत्र र यसका चुनौती	डा. प्रकाशकुमार श्रेष्ठ	३५
५	नेपालमा वैदेशिक लगानीको अवस्था र सम्भावना	रमेश अर्याल	४५
६	बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा तरलताको अवस्था, समस्या र समाधानका उपायहरू	दुर्गा कँडेल (छत्कुली)	६१
७	कर्पोरेट रिस्ट्रक्चरिङ् : सन्दर्भ नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको मर्जर तथा एक्विजिसन	हिमप्रसाद न्यौपाने	७१
८	व्यापारोन्मुख अर्थतन्त्रका समस्या, समाधान र कार्यान्वयन	डा. सुमनकुमार रेग्मी	८७
९	मर्चेन्ट बैंकिङ्ग	राजेन्द्र प्रसाद दाहाल	९७
१०	आन्तरिक लेखापरीक्षणको नवीनतम अवधारणा	भोलानाथ पौडेल	१०५
११	डिजिटल बैंकिङ् र यसको प्रयोग	ऋषिराम ढकाल	११५
१२	मुद्रास्फीतिका विविध पक्षहरू	सिद्धराज भट्ट	१२५
१३	नेपालका सन्दर्भमा निजीकरण, उदारीकरण र विश्वव्यापीकरण	डा. दिलनाथ दंगाल	१३९
१४	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको आर्थिक प्रशासन एवम् खरिद विनियमावली, २०६८ र सार्वजनिक खरिद व्यवस्था	विष्णुप्रसाद कण्डेल	१४९
१५	कोष तथा गैरकोषमा आधारित कारोबार	युवराज घिमिरे	१६१
१६	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र सहुलियतपूर्ण कर्जा : एक विवेचना	हरिबाबु आचार्य	१६९

क्र.सं.	विषय	लेखक	पेज नं.
१७	बजेटका विभिन्न आयामहरू	जयराम पौडेल	१८१
१८	राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको विगत र वर्तमान : उपलब्धि, उद्देश्य तथा चुनौतीहरू	चन्द्रप्रसाद तिमिल्सेना	१९१
१९	नेपालमा बैंकिङ् विकास, वर्तमान अवस्था, अर्थतन्त्रमा बैंकिङ् क्षेत्रको योगदान एवम् चुनौतीहरू	ईश्वर उप्रेती	२०३
२०	व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रणालीको महत्व	ध्रुव पाण्डे	२१५
२१	वित्तीय क्षेत्रमा सामाजिक उत्तरदायित्वको बहस	रिसव गौतम	२२१
	English Section		
२२	Internal Controls as a Risk Management Response – A perspective	Krishna Shah	२२७
२३	International Organizations - I.M.F. World Bank, A.D.B., I.F.C.	Dwaipayan Regmi	२३३
२४	Cryptocurrency	Angadeep Neupane	२४१
२५	राबिया नेपाल रिलिफ फन्डबारे सङ्क्षिप्त जानकारी	ईश्वर उप्रेती	२४७

अन्तरवार्ता

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालका अध्यक्ष श्री लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेयज्यूसँग लक्ष्ययात्रा-२०७९ का लागि सम्पादन समितिका सदस्य श्री ईश्वर उप्रेतीले लिनुभएको अन्तरवार्ताको अंश ।

☛ सर्वप्रथम राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालका लामो समयपछि सम्पन्न भएको ११ औं महाधिवेशनबाट अध्यक्षमा निर्वाचित हुनुभएकोमा यहाँलाई हार्दिक बधाई तथा कार्यकाल सफलताको शुभकामना छ ।

✍ धन्यवाद, ईश्वर जी ।

☛ कर्मचारी संघ नेपालको वर्तमान अवस्था र गतिविधिहरूका बारेमा बताइदिनुहोस् न ?

✍ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल बैंकभित्रको सबैभन्दा ठुलो क्रियाशील ट्रेड युनियन हो । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालले लामो समयदेखि सम्पन्न हुन नसकेको आफ्नो महाधिवेशन भदौ ३० र ३१ गते पोखरामा भव्यतापूर्वक सम्पन्न गरेको छ । महाधिवेशनपश्चात् हामीले क्रियाशील ट्रेड युनियन र बैंक व्यवस्थापनबिच भइरहेको वार्ता प्रक्रिया कर्मचारीका पक्षमा टुङ्ग्याएका छौँ । त्यसै गरी कर्मचारीको हितमा लाग्न थप उत्प्रेरित गर्न तथा वैचारिक हिसाबमा सुदृढ सङ्गठन निर्माण गर्ने अभिप्रायले मिति २०७९/०९/१६ गते केन्द्रीयस्तरको प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजना गर्दै छौँ । त्यसै गरी यस वर्षको कार्ययोजनासमेत कार्यकारिणी समितिबाट पारित गरी सोहीबमोजिम संघका साङ्गठनिक गतिविधिहरू अगाडि बढाउँदै छौँ ।

☛ श्रम ऐनअनुसार कर्मचारीहरूका तर्फबाट युनियनहरूले पेस गरेको आर्थिक, प्रशासनिक र व्यवस्थापकीय मागहरू उपर बैंक व्यवस्थापन र ट्रेड युनियनहरूबिचको वार्ता सहमति त भयो । सहमति भएका विषयहरू कहिलेबाट कार्यान्वयन हुन्छन् र यसले संस्थाका कस्तो प्रभाव पार्दछ ?

✍ विगत एक वर्षदेखि चलिरहेको मागदाबी सौदाबाजीको प्रक्रिया हामीले मिति २०७९/०८/१८ गते टुङ्ग्याएका छौँ । वार्तामार्फत हामीले व्यवस्थापनसँग व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक, कर्मचारी

विनियमावलीसँग सम्बन्धित र आर्थिक विषय गरी ७३ बुँदे सहमति गरेका छौँ । बैंक सञ्चालक समितिबाट पारित भई अर्थ मन्त्रालयबाट स्वीकृति भएपछि आर्थिक सुविधाहरू कार्यान्वयनमा आउँछन् भने विनियमावलीसँग सम्बन्धित विषयहरू लोकसेवा आयोगको सहमतिपश्चात् लागू हुन्छन् । छिटो कार्यान्वयन गर्नका लागि हामी जिम्मेवार ढङ्गले लागिरहेका छौँ । उक्त सहमति कार्यान्वयन भएपश्चात् कर्मचारीहरू उत्प्रेरित हुने, बैंकको संस्थागत सुशासनमा अभिवृद्धि हुने, सम्पत्तिको संरक्षण हुने भएकाले समग्र संस्थाको सम्बर्द्धन भई बैंकको उत्पादकत्वमा समेत वृद्धि हुने छ ।

☛ बैंक व्यवस्थापन र ट्रेड युनियनहरूबिच भएको वार्ताअनुसार आर्थिक सुविधाहरू बढाउने विषयमा सहमति भएको सुनिन्छ । आर्थिक सहमति भएका विषयहरू के-के हुन् र कहिलेसम्म कर्मचारीहरूले ती सुविधाहरू प्राप्त गर्दछन् ?

✍ विगत लामो समयदेखि बैंकमा कर्मचारीहरू आर्थिक सुविधामा वृद्धि भएको थिएन । हामीले न्यूनतम सुविधामा बैंकिङ् बजारमा निजी क्षेत्रका बैंकहरूसँग प्रतिस्पर्धा गर्नंपर्ने अवस्था थियो । बैंकको वित्तीय अवस्था सबल बन्दै गए पनि कर्मचारीको सुविधा भने वृद्धि भएको थिएन । त्यसैले यसपटक हामीले बैंक व्यवस्थापन समक्ष माग पेस गर्दादेखि नै आर्थिक सुविधा वृद्धिमा जोड दिएका थियौँ । यसै सन्दर्भमा हामीले आर्थिक सुविधालाई समेत मासिक तलब भत्ता, अवकाश सुविधा र कर्जा सुविधा सबैमा वृद्धिका लागि सहमति गरेका छौँ । दुर्गममा काम गर्ने साथीहरूलाई थप उत्प्रेरित भई उच्च मनोबलका साथ काम गर्न हामीले सुविधामा उच्च वृद्धिका लागि सहमति गरेका छौँ । यसपटक हामीले खाजा भत्ता तथा सञ्चार भत्ता नयाँ व्यवस्थाका लागि हामीले सहमति गर्नंका साथै हाल उपभोग गरिरहेको बैंकिङ् भत्ता तलबसँग टाइअप गर्ने सहमति भएको छ । करारका साथीहरूका लागि समेत भत्ता वृद्धिका अलावा ग्रेड, बिदा, सामाजिक कर्जा र औषधि उपचार शीर्षक नयाँ सहमति गरेका छौँ । समग्र, यसपटक व्यवस्थापनसँग युनियनले सहमति गरेको आर्थिक प्याकेज ऐतिहासिक छ ।

☛ कर्मचारीहरूको हकहित र संस्थाको सम्बर्द्धन गरौँ भन्ने मूल उद्देश्यमा वर्तमान सन्दर्भमा कर्मचारी संघ कत्तिको अडिग रहेको छ जस्तो लाग्दछ ?

✍ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालको स्थापना नै पेसागत हकहित र संस्थाको सम्बर्द्धन गर्नका लागि भएको हो । हामीले आफ्नो स्थापना कालदेखि नै यस कार्यको नेतृत्वदायी भूमिका निर्वाह गर्दै आइरहेका छौँ । कर्मचारीका हितका सवालमा व्यवस्थापन समक्ष आफ्ना आवाजलाई बुलन्द पार्दै संघर्ष गर्दै छौँ भने संस्थाको विकासमा हामी व्यवस्थापनसँग हातेमालो गर्दै अगाडि बढिरहेका छौँ । संस्था रहे मात्र हामी रहन्छौँ भन्ने कुरामा विश्वस्त छौँ । त्यसैले आगामी दिनमा समेत हामी कर्मचारीहरूका हकहित र संस्थाको सम्बर्द्धनमा दृढतापूर्वक लागि रहने प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु ।

☛ बैंक व्यवस्थापन र ट्रेड युनियनबिच विगतमा भएका सहमतिहरूमध्ये केही अझै पनि पूरा नभएको सन्दर्भमा ती सहमतिहरू पूरा गर्न तपाईंको कार्यकालमा कस्ता प्रयासहरू हुने छन् ?

✍ धन्यवाद ईश्वरजी । हामीले यस कार्यकाललाई कर्मचारीसँग सरोकार राख्ने विनियम, निर्देशिका तथा कार्यविधिलाई कर्मचारीका हितमा संशोधन गर्ने तथा नयाँ निर्माण गर्ने कार्यलाई प्राथमिकतामा राखेका छौँ । व्यवस्थापनसँग भएका सहमतिमा समेत यी कुराहरू उल्लेख भएको छ । निकै पुरानो रहेको दैनिक तथा भ्रमणभत्ता कार्यविधि संशोधनका लागि व्यवस्थापन र युनियनबिच सहमति भइसकेको छ । त्यसै गरी सरुवा तथा काज व्यवस्थालाई थप व्यवस्थित, प्रभावकारी तथा अनुमानयोग्य बनाउन सरुवा तथा काज कार्यविधि निर्माण हुँदै छ ।

✍ हामीले विगत लामो समयदेखि उठाउँदै आएको शाखा प्रबन्धक छनौटका लागि छुट्टै रोस्टर तयार गरी सोहीमार्फत मात्र जिम्मेवारी दिनुपर्दछ भन्ने मागसमेत सम्बोधन गर्न व्यवस्थापन तयार रही उक्त सहमति यसै वर्षभित्र प्रबन्धक छनौट कार्यविधि निर्माण गरी सोहीमार्फत रोस्टरमार्फत प्रबन्धक छनौट गर्ने सहमति भएको छ । कर्मचारी सुविधासम्बन्धी कार्यविधि निकै पुरानो भएकाले समयसापेक्ष बनाउन संशोधनको प्रक्रिया अगाडि बढेको छ । त्यसै गरी कर्मचारी कल्याणकारी कोषलाई थप प्रभावकारी बनाई उक्त कोष कर्मचारीका पक्षमा परिचालन गर्ने उद्देश्यले कर्मचारी कल्याणकारी कोष कार्यविधिसमेत बन्दै छ । यसका अलावा उत्कृष्ट कर्मचारी छनौट तथा वैदेशिक तालिम कार्यविधिसमेत संशोधन हुँदै छन् । त्यसैले

यस अवधिलाई कर्मचारी हकहितसँग जोडिएका तमाम विषय विधि निर्माण गर्ने कार्यको कोशेढुङ्गाका रूपमा स्थापित गर्न चाहान्छौँ ।

☛ कर्मचारीहरूको आर्थिक भरोसाका रूपमा रहेको अवकाश कोषको लामो समयदेखि लेखापरीक्षण भएको छैन । समयमै लेखापरीक्षण गरेर अवकाश कोषको मुनाफा कोषका हिताधिकारीहरूलाई बाँड्नुपर्ने होइन र ? कोषको सञ्चालक समितिमा युनियनहरूको पनि प्रतिनिधित्व हुने गर्दछ । कोषको मुनाफा वितरण गर्ने विषयमा संघको भूमिकाका बारेमा बताइदिनुहोस् न ?

✍ विगत केही वर्षदेखि अवकाश कोषको लेखापरीक्षण कार्य हुन सकिरहेको थिएन तर अहिले लेखापरीक्षण कार्य भइरहेको छ । पुस मसान्तसम्म आ.व. २०७८/७९ को लेखापरीक्षण सम्पन्न भइसक्ने छ । त्यसै गरी हामीले विगत लामो समयदेखि कोषको मुनाफा हिताधिकारीलाई बाँड्फाँड गर्नुपर्दछ भन्ने माग राखिरहेका थियौँ । त्यस विषयमा बैंक व्यवस्थापन र युनियनबिचमा केही विषयमा विवाद थियो । विशेष गरी Contribution Plan & Benefit Plan का सन्दर्भमा रहेको विवाद हाल निरूपण भएको छ । उक्त विवाद निरूपणपश्चात् लेखापरीक्षण भएको आर्थिक वर्ष २०७४/७५ को लेखापरीक्षणमा उक्त वर्ष Contribution Plan को नाफा ७ करोड ९५ लाख देखिएको छ । बैंक व्यवस्थापन र युनियनबिच भएको सहमतिमा समेत २०७९ पुस मसान्तसम्म कार्यविधि निर्माण गरी मुनाफा हिताधिकारीलाई वितरण गर्ने सहमति भएको छ । हाल उक्त कार्यविधि निर्माणको चरणमा रहेको छ । मुनाफा वितरणको यस चरणसम्म आइपुग्न राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघले अथक प्रयत्न गरेको छ । सहमतिको Time line भित्र नै मुनाफा वितरण हुनेमा म विश्वस्त छु ।

☛ संघको ११ औँ महाधिवेशनमा केही पदहरूमा सर्वसम्मत र केही पदहरूमा निर्वाचन भएको छ । निर्वाचनबाट साङ्गठनिक गतिविधिहरूमा सक्रिय रहेका केही साथीहरू बाहिर रहनुभएको अवस्थामा सबै सदस्यहरूलाई समेटेर संघलाई एकढिक्का बनाई अगाडि बढ्नका लागि कसरी जाने सोच बनाउनुभएको छ ?

✍ निर्वाचन भइसकेपश्चात् एउटाले जित्छ भने अर्कोले हार्छ । यो स्वाभाविक प्रक्रिया हो । यसलाई जित हारको विषय बनाउनु हुँदैन । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाललाई थप उचाइमा पुऱ्याउन

सबैको सहकार्य आवश्यक छ । हामीले सबै अधिवेशन टुङ्ग्याएर महाधिवेशनले सबै कमिटी पूर्णरूपमा निर्वाचित गरिसकेपश्चात् यस कमिटीमा कुनै पद रिक्त नभएकाले ट्रेड युनियनमा नै आफ्नो भूमिका बनाउन चाहने साथीलाई राष्ट्रिय समिति तथा महासंघमा समेटेर लैजान संघका तर्फबाट प्रयास गर्नेसमेत प्रतिबद्धता व्यक्त गर्दछु । यसरी संघलाई आम कर्मचारीको आस्थाको केन्द्र बनाउन सकिन्छ भन्नेमा विश्वास छ ।

☛ अन्त्यमा, सोध्न छुटेका तर तपाईंलाई लागेका केही विषय भए उल्लेख गरिदिनुहुन्छ कि ?

✍ आदरणीय कर्मचारी मित्रहरू ! हाम्रो कर्मचारी संघ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकभित्रको जिम्मेवार र सशक्त ट्रेड युनियन हो भनेर हामीले भनेर मात्र हुँदैन, तपाईंहरूले पनि महसुस गर्नुपर्दछ । बैंकभित्र संघले गर्ने दैनिक कार्यहरूका साथै व्यवस्थापनसँग राखेका मागदाबीहरू, मागदाबीमाथि सहमति गर्दा खेलेको भूमिका, साङ्गठनिक अन्तर्क्रियाहरू, विनियमावली संशोधनमा राखेका अडान, निर्णय कार्यान्वयन, तपाईं-हाम्रा आर्थिक तथा व्यवस्थापकीय सुविधा वृद्धिका सवालमा विनाआग्रह गरेको संघर्ष लगायत तमाम भूमिकाका सम्बन्धमा बैंकमा क्रियाशील सङ्गठनहरूको तपाईंहरूले विश्लेषण गरी कुन ट्रेड युनियन कर्मचारी र बैंकका पक्षमा छ भन्ने सूक्ष्म अध्ययन गर्नुभयो भने हामीले गरेका र गर्ने कार्यको यथार्थ मूल्याङ्कन भई यहाँहरूले हाम्रो संघप्रति न्याय गरेको ठहरिने छ । तसर्थ, यिनै सवालहरूका बारेमा निष्पक्ष अध्ययन गरी पेसागत हकहित र संस्थाको सम्बर्द्धन गर्ने कार्यमा हातेमालो गरी अगाडि बढ्न सम्पूर्ण कर्मचारी मित्रहरूमा हार्दिक आह्वान गर्दछु ।

❀❀❀

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालका महासचिव श्री रविन्द्रप्रसाद चौलागाईंले प्रस्तुत गर्नुभएको साङ्गठनिक गतिविधि सम्बन्धी विवरण

रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं
महासचिव

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालको मिति २०७८ मङ्सिरदेखि हालसम्मको साङ्गठनिक गतिविधि

१.लक्ष्ययात्रा-२०७८ प्रकाशन : विगतमा झैँ २०७८ मा पनि संघको वार्षिक मुखपत्र लक्ष्ययात्रा-२०७८ प्रकाशन भयो। लक्ष्ययात्रा-२०७८ मा २२ वटा आर्थिक, व्यवस्थापन तथा बैंकिङ् सम्बद्ध तथा ६ वटा ट्रेड युनियनसम्बन्धी समसामयिक विषयक बहुउपयोगी लेखरचना समावेश गरिएका छन्। संघका सम्पूर्ण कमिटी तथा समर्थक शुभेक्षुकको सहकार्यमा प्रकाशन गरिएको लक्ष्ययात्रामा विज्ञापन प्रकाशनबापत प्राप्त रकमबाटसंघको आर्थिक अवस्थामा उल्लेखनीय सुधार भएको छ ।

२.२०७९ सालको क्यालेन्डर प्रकाशन : प्रत्येक नयाँ वर्षका उपलक्ष्यमा प्रकाशन गरिने क्यालेन्डर सदाझैँ यस वर्ष पनि प्रकाशन गरीसंघका सबै प्रदेश समितिमार्फत बैंकका विभाग, प्रदेश कार्यालय तथा शाखा कार्यालयहरूमावितरण गर्ने काम सम्पन्न भयो । कुल ५००० प्रति छापिएको राबिया क्यालेन्डरमा प्रकाशित विज्ञापनबापत प्राप्त रकमबाटसंघको आर्थिक अवस्था सुधारिएकोछ ।

३.संघको दर्ता नवीकरण सम्पन्न : राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालको दर्ता नवीकरण २०७९।०४।२३ सम्म रहेकोमा बैंकमा कार्यरत कर्मचारीको समर्थनमा २०८१।०४।२३ सम्मका लागि संघको दर्ता नवीकरण गर्ने कार्य सम्पन्न भयो ।

४.संघको ३३ औँ वार्षिकोत्सव सम्पन्न : कर्मचारी संघ नेपालले आफ्नो स्थापना दिवसका अवसरमा हरेक वर्ष श्रावण ६ गते विभिन्न कार्यक्रमसहित मनाउँदै आएअनुरूप २०७९ साउन ६ गते ३३ औँ वर्षमा प्रवेश गरेको उपलक्ष्यमा विभिन्न कार्यक्रम गरी सम्पन्न गरेको छ । नेकपा एमालेका महासचिव शङ्कर पोखरेलले एक समारोहका बिच ३३ औँ वार्षिकोत्सव मूल कार्यक्रमको समुद्घाटन गर्नुभयो । सो अवसरमा महासचिव पोखरेलले ट्रेड युनियनहरूले कर्मचारीहरूका हकहित र कार्यरत संस्थालाई सबल बनाउन भूमिका निर्वाह

गर्नुपर्ने बताउनुभयो ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालका कार्यवाहक अध्यक्ष रामप्रसाद जोशीको अध्यक्षतामा सम्पन्न भएको कार्यक्रममा कार्यवाहक अध्यक्ष जोशीले कर्मचारीहरूका तर्फबाट जायज ढङ्गले राखिएका मागहरू व्यवस्थापनले सम्बोधन गर्नुपर्ने बताउनुभयो। कर्मचारी संघ नेपालका महासचिव लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेयले सञ्चालन गर्नुभएको सो कार्यक्रममा उपाध्यक्ष बद्रीप्रसाद तिमल्सिनाले स्वागत मन्तव्य दिनुभएको थियो । कार्यक्रममा संघका पूर्व अध्यक्षहरू, विभिन्न प्रतिष्ठानस्तरका ट्रेड युनियनका अध्यक्षहरू, बैंकका नायब प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, उपकार्यकारी अधिकृतहरूहरू, विभागीय प्रमुखहरू, शाखा प्रबन्धकहरू, संघका पदाधिकारीहरू लगायत कर्मचारीको भव्य उपस्थिति रहेको थियो । सो कार्यक्रममा पेसागत महासंघ नेपालका अध्यक्ष एवम् नेकपा एमालेका केन्द्रीय सदस्य बाबुराम थापाले आफ्नो हकहितका लागि सम्पूर्ण पेसाकर्मीहरू एक हुनुपर्ने बताउनुभयो। सो कार्यक्रममा नेकपा एमाले उपत्यका विशेष प्रदेश कमिटीका अध्यक्ष प्रेमकुमार पराजुली, बैंक, बिमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ (BIFU) नेपालका राष्ट्रिय समितिका अध्यक्ष धर्मराज मैनाली, बैंक सञ्चालक समितिका अध्यक्ष डा.बलराम पाठक,प्रमुख कार्यकारी अधिकृत किरणकुमार श्रेष्ठ, कर्मचारी संघ नेपालका निवर्तमान अध्यक्ष हेमराज सुवेदी, नेपाल वित्तीय संस्था कर्मचारी संघ, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका अध्यक्ष ईश्वरबहादुर सिंह, नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी सङ्गठन, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका अध्यक्ष दीपेन्द्र कार्कीले शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो । कार्यक्रममा पेसागत हकहित तथा संस्थाको संवर्धनका विषयमा व्यापकरूपमा विषयहरू उठान गरिएको थियो ।

३३ औँ वार्षिकोत्सवका अवसरमा संघका कार्यवाहक अध्यक्ष रामप्रसाद जोशीले रक्तदानको ब्लड ब्याग कार्यक्रमका प्रमुख अतिथि एवम् बैंकका प्रमुख कार्यकारी अधिकृत किरणकुमार श्रेष्ठलाई हस्तान्तरण गर्नुभयो । तत्पश्चात् प्रमुख अतिथि एवम् प्रमुख कार्यकारी अधिकृत श्रेष्ठले उपकार्यकारी अधिकृत विमल डङ्गोललाई ब्लड ब्याग हस्तान्तरण गरेर सुरु गरिएको रक्तदान कार्यक्रममा १२१ जना बैंक कर्मचारीहरूले रक्तदान गर्नुभएको थियो ।

कार्यक्रममा दैविक/प्राकृतिक प्रकोपबाट पीडितहरूलाई सहायता गर्नकालागि राबिया नेपाल रिलिफ फन्ड अभियान सार्वजनिक गरिएको थियो । राष्ट्रिय वाणिज्यबैंकको केन्द्रीय कार्यालय परिसरमा कार्यवाहक अध्यक्ष रामप्रसाद जोशीले वृक्षारोपण गर्नुभएको थियो । साथै सो अवसरमा बैंक कर्मचारीहरूबिच भएको म्युजिकल चेयर खेल प्रतियोगितासमेत सञ्चालन गरिएको थियो । सो खेलमा प्रथम गङ्गा भुर्तेल, द्वितीय प्रतिष्ठा बराल र तृतीय दुर्गा कँडेल हुनुभएको थियो । खेलका विजयी प्रतियोगीहरूलाई प्रमुख अतिथिबाट पुरस्कार

तथा प्रमाणपत्र प्रदान गरिएको थियो । संघका विभिन्न प्रदेश समितिहरूमा समेत वार्षिकोत्सव कार्यक्रम मनाइएको थियो । कर्मचारी संघमा आबद्ध निवृत्त २७ जना बैंक कर्मचारीहरूलाई संघको आजीवन सदस्य पदक प्रदान गरिएको थियो । सथै वनेपा-५ स्थित घोकेचौर उद्यानलाई रु ११,१११।- रुपैयाँ आर्थिक सहयोग गरियो ।

५. संयुक्त शुभकामना आदानप्रदान तथा चियापान कार्यक्रम: बैंकमा क्रियाशीलअन्य ट्रेड युनियनहरूनेपाल वित्तीय संस्था कर्मचारी संघ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.र नेपाल राष्ट्रिय कर्मचारी सङ्गठन राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. को सहकार्यमा २०७९ सालका दशैं,तिहार,छठतथान्हुँ दयाँ भिन्तुना ११४३ लगायत नेपालका विशिष्ट चाडपर्वलाई लक्षित गरी २०७९ कार्तिक ३ गते केन्द्रीय कार्यालय परिसरमा शुभकामना आदानप्रदान तथा चियापान कार्यक्रम सम्पन्न गरियो । उक्त कार्यक्रममा बैंकका नायब प्रमुख कार्यकारी अधिकृत, नायब महाप्रबन्धकहरू, विभागीय प्रमुखहरू, शाखा प्रबन्धकहरू लगायत कर्मचारीहरूको भव्य उपस्थिति रहेको थियो ।

६. देशव्यापी शाखा भ्रमण तथा प्रदेश अधिवेशन : संघको कार्यकारिणी तथा केन्द्रीय समितिको बैठकको निर्णयअनुसार संघका पदाधिकारी, केन्द्रीय समिति सदस्य, प्रदेश समितिका पदाधिकारीको उपस्थितिमा देशव्यापी रूपमा शाखाहरूको भ्रमण गरियो । उक्त भ्रमणले संघप्रति आमकर्मचारीहरूको आकर्षण बढ्नुका साथै संघ थप सशक्त भएको छ । प्रत्येक प्रदेशमा शाखा भ्रमणपश्चात् प्रदेश अधिवेशन सम्पन्न गरी तपसिल बमोजिमका समिति निर्माण गरियो।

क.प्रदेश नं. १ अधिवेशन :

प्रदेश नं. १ प्रदेश कमिटीको अधिवेशनमिति २०७९ श्रावण २८ गते मोरङको बेलबारीमा सम्पन्न भयो। उक्त अधिवेशनले कृष्णप्रसाद बरालको अध्यक्षतामातपसिल बमोजिमको १६ सदस्यीयकमिटी निर्वाचित गऱ्यो।

क.सं.	नम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री कृष्णप्रसाद बराल	अध्यक्ष	१ नं. प्रदेश कार्यालय
२	श्री प्रेम धिमाल	सचिव	१ नं. प्रदेश कार्यालय
३	श्री अनिल लिम्बु	उपसचिव	शाखा कार्यालय, इनरुवा
४	श्री अस्मिता उप्रेती	उपसचिव	शाखा कार्यालय, पथरी
५	श्री सुरेश खतिवडा	कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय
६	श्री नैनामाया राई	सह-कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, दमक
७	श्री नारायण खत्री	सदस्य	शाखा कार्यालय, खाँदबारी

क्र.सं.	नम	पद	कार्यरत कार्यालय
८	श्री उदिप सिंह	सदस्य	शाखा कार्यालय, गाईघाट
९	श्री सुजन न्यौपाने	सदस्य	शाखा कार्यालय, शिवगञ्ज
१०	श्री सन्तोष सापकोटा	सदस्य	शाखा कार्यालय, दमक
११	श्री प्रकाश कार्की	सदस्य	शाखा कार्यालय, ईलाम
१२	श्री विमल पौडेल	सदस्य	शाखा कार्यालय, उर्लाबारी
१३	श्री जीवन खवास	सदस्य	शाखा कार्यालय, श.व. विराटनगर
१४	श्री केशव बुढाथोकी	सदस्य	शाखा कार्यालय, धनकुटा
१५	श्री प्रनिता शाह	सदस्य	शाखा कार्यालय, धरान
१६	श्री सुवास पोखरेल	सदस्य	शाखा कार्यालय, ओखलढुङ्गा

ख. मधेस प्रदेश अधिवेशन :

मधेस प्रदेश कमिटीको प्रदेश अधिवेशनमिति २०७९ भाद्र ०४ गते महोत्तरीको बर्दिबासमासम्पन्न भयो। उक्त अधिवेशनले राहुलकुमार ओझाको अध्यक्षतामातपसिल बमोजिमको १४ सदस्यीय कमिटी निर्वाचित गऱ्यो।

क्र.सं.	नम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री राहुलकुमार ओझा	अध्यक्ष	मधेस प्रदेश कार्यालय
२	श्री उमेशकुमार केशरी	उपाध्यक्ष	मधेस प्रदेश कार्यालय
३	श्री विमल पुडासैनी	सचिव	शाखा कार्यालय, पोखरीया
४	श्री सत्नारायणप्रसाद यादव	उपसचिव	शाखा कार्यालय, कलैया
५	श्री मुना भट्टराई	उपसचिव	शाखा कार्यालय, लालबन्दी
६	श्री नेल्जा तामाङ	कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, गरुडाबजार
७	श्री रामप्रसाद कुशवाहा	सहकोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, विरगञ्ज
८	श्री सुनीलकुमार साह	सदस्य	शाखा कार्यालय, सिराहा
९	श्री अमरकुमार दास	सदस्य	शाखा कार्यालय, पिपरा
१०	श्री अनुज कटवाल	सदस्य	शाखा कार्यालय, लालबन्दी
११	श्री चन्द्रबहादुर खत्री	सदस्य	शाखा कार्यालय, वीरगञ्ज
१२	श्री राजेश्वरप्रसाद जैसवाल	सदस्य	शाखा कार्यालय, कलैया
१३	श्री प्रमोद उप्रेती	सदस्य	शाखा कार्यालय, गौर
१४	श्री विनोदकुमार ठाकुर	सदस्य	शाखा कार्यालय, जनकपुर

ग. वाग्मती प्रदेश अधिवेशन :

वाग्मती प्रदेश कमिटीको प्रदेश अधिवेशनमिति २०७९ भाद्र २० गते काठमाडौँको तीनकुनेमा सम्पन्न भयो। उक्त अधिवेशनले पेशल नेपालको अध्यक्षतामातपसिल बमोजिमको २० सदस्यीय कमिटी निर्वाचित गऱ्यो।

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री पेशल नेपाल	अध्यक्ष	वाग्मती प्रदेश कार्यालय
२	श्री मनोज सुनार	उपाध्यक्ष	वाग्मती प्रदेश कार्यालय
३	श्री विनोद तण्डुकार	सचिव	शाखा कार्यालय, टेकु
४	श्री स्वाती अर्याल	उपसचिव	शाखा कार्यालय, पुतलीसडक
५	श्री सुनिता पौडेल	उपसचिव	शाखा कार्यालय, पुल्चोक
६	श्री सगुनबहादुर कार्की	कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, नक्साल
७	श्री हरि भट्टराई	सहकोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, गौशाला
८	श्री रविना सिंह	सदस्य	शाखा कार्यालय, ठमेल
९	श्री कल्पना दाहाल	सदस्य	शाखा कार्यालय,वानेश्वर
१०	श्री राजेशकुमार क्षेत्री	सदस्य	शाखा कार्यालय, भोटाहिटी
११	श्री झरना नेपाल	सदस्य	शाखा कार्यालय, टेकु
१२	श्री कृष्णप्रसाद शर्मा	सदस्य	शाखा कार्यालय, थापाथली
१३	श्री गणेश आचार्य	सदस्य	शाखा कार्यालय, धुलिखेल
१४	श्री कौशल्या चालिसे	सदस्य	शाखा कार्यालय,वनेपा
१५	श्री राजु खतिवडा	सदस्य	शाखा कार्यालय, चरिकोट
१६	श्री अस्मिता अधिकारी	सदस्य	शाखा कार्यालय, भरतपुर
१७	श्री नितुश्रेष्ठ	सदस्य	शाखा कार्यालय, धादिङ
१८	श्री अन्जली शर्मा दाहाल	सदस्य	शाखा कार्यालय, ललितपुर
१९	श्री अमृता शर्मा	सदस्य	शाखा कार्यालय, बालाजु
२०	श्री जयन्ती तामाङ	सदस्य	शाखा कार्यालय, कीर्तिपुर

घ. गण्डकी प्रदेश अधिवेशन :

गण्डकी प्रदेश कमिटीको प्रदेश अधिवेशनमिति २०७९ भाद्र ०१ गते कास्की जिल्लाको पर्यटकीय नगरीपोखरामा सम्पन्न भयो। उक्त अधिवेशनले नविनराज पौडेलको अध्यक्षतामा तपसिल बमोजिमको १६ सदस्यीय कमिटी निर्वाचित गरेको छ ।

सि.न.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री नविनराज पौडेल	अध्यक्ष	गण्डकी प्रदेश कार्यालय
२	श्री ईश्वरराज रेग्मी	उपाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, अमरसिंहचोक
३	श्री सन्तोष ढुङ्गाना	सचिव	शाखा कार्यालय, आँबुखैरेनी
४	श्री हेमराज भण्डारी	उपसचिव	शाखा कार्यालय, बेशीसहर
५	श्री उर्मिला मालबुल	उपसचिव	शाखा कार्यालय, गोर्खा
६	श्री अनिता पौडेल	कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, पृथ्वीचोक
७	श्री देवी थापा	सहकोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, लुङ्खुदेउराली
८	श्री रोशन भण्डारी	सदस्य	शाखा कार्यालय, तालचोक
९	श्री प्रकाश बोगटी	सदस्य	शाखा कार्यालय, महेन्द्रपुल
१०	श्री अनुज आचार्य	सदस्य	शाखा कार्यालय, पातिचौर
११	श्री भेषराज पाण्डे	सदस्य	शाखा कार्यालय, आरुघाट
१२	श्री धर्मसिंह फालमगर	सदस्य	शाखा कार्यालय, कावासोती
१३	श्री अनिता अछामी	सदस्य	शाखा कार्यालय, दमौली
१४	श्री कमला गुरुङ	सदस्य	शाखा कार्यालय, गोरखा
१५	श्री अनुजा अधिकारी	सदस्य	शाखा कार्यालय, पार्दी
१६	श्री मोहन बहादुर कार्की	सदस्य	शाखा कार्यालय, स्याङ्जाबजार

ङ. लुम्बिनी प्रदेश अधिवेशन :

लुम्बिनी प्रदेश कमिटीको प्रदेश अधिवेशनमिति २०७९ भाद्र ११ गते रूपन्देहीको बुटवलमा सम्पन्न भयो। उक्त अधिवेशनले गोविन्द पौडेलको अध्यक्षतामा तपसिल बमोजिमको १८ सदस्यीय कमिटी निर्वाचित गर्‍यो।

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री गोविन्द पौडेल	अध्यक्ष	लुम्बिनी प्रादेशिक कार्यालय
२	श्री श्रीभक्त श्रेष्ठ	उपाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, भैरहवा
३	श्री दिपेन्द्र चापागाईं	सचिव	शाखा कार्यालय, तौलिहवा
४	श्री वसन्त कार्की	उपसचिव	शाखा कार्यालय, सन्धिखर्क
५	श्री रामकृष्ण थारु	उपसचिव	शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज
६	श्री पशुपति अधिकारी	कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज
७	श्री बबिता लामिछाने	सहकोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, रामनगरबजार
८	श्री कशिष पौडेल क्षेत्री	सदस्य	शाखा कार्यालय, गुलरिया
९	श्री सरिता चौधरी	सदस्य	शाखा कार्यालय, गुलरिया
१०	श्री अमित गुभाजु	सदस्य	शाखा कार्यालय, कोहलपुर

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
११	श्री आशिष ज्ञवाली	सदस्य	शाखा कार्यालय, नेपालगञ्ज
१२	श्री विष्णु रोक्का	सदस्य	शाखा कार्यालय, नारायणपुर
१३	श्री मन्जुके.सी.	सदस्य	शाखा कार्यालय, घोराही
१४	श्री सुशील खनाल	सदस्य	शाखा कार्यालय,वाणगङ्गा
१५	श्री टुम्ला प्रधान	सदस्य	शाखा कार्यालय, बुटवल खस्यौली
१६	श्री मदनकुमार बरई	सदस्य	शाखा कार्यालय,सुख्खा बन्दरगाह, भैरहवा
१७	श्री कुमुद थापा	सदस्य	शाखा कार्यालय, परासी
१८	श्री विजय भण्डारी	सदस्य	शाखा कार्यालय, गुल्मी

च. कर्णाली प्रदेश अधिवेशन :

कर्णाली प्रदेश कमिटीको प्रदेश अधिवेशनमिति २०७९ भाद्र ९ गते सुर्खेतको वीरेन्द्रनगरमा सम्पन्न भयो । उक्त अधिवेशनले चन्द्रप्रकाश बरालको अध्यक्षतामा तपसिल बमोजिमको १२ सदस्यीय कमिटी निर्वाचित गऱ्यो।

क्र.नं.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री चन्द्रप्रकाश बराल	अध्यक्ष	कर्णाली प्रदेश कार्यालय
२	श्री मुनबहादुर बुढा	उपाध्यक्ष	कर्णाली प्रदेश कार्यालय
३	श्री विष्णु पौड्याल	सचिव	शाखा कार्यालय,सुर्खेत
४	श्री दिनेश घर्ती	उपसचिव	शाखा कार्यालय, सुर्खेत
५	श्री सिताडाँगी	उपसचिव	शाखा कार्यालय, सुर्खेत
६	श्री भिमाकुमारी थापा	कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय,दैलेख
७	श्री सम्झना के.सी.	सहकोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय, सुर्खेत
८	श्री नवराज पौडेल	सदस्य	शाखा कार्यालय,जुम्ला
९	श्री निशा कँडेल	सदस्य	शाखा कार्यालय,वीरेन्द्रनगर
१०	श्री रिमप्रकाश घर्ती	सदस्य	शाखा कार्यालय,चौरजहारी
११	श्री नम्रता चपाईं	सदस्य	शाखा कार्यालय, सुर्खेत
१२	श्री अन्जु चौधरी	सदस्य	शाखा कार्यालय,छारकाताङसुङ

छ. सुदूरपश्चिम प्रदेश अधिवेशन :

सुदूरपश्चिम प्रदेश कमिटीको प्रदेश अधिवेशनमिति २०७९ भाद्र ७ गते कैलाली जिल्लाको धनगढीमा सम्पन्न भयो। उक्त अधिवेशनले राजेन्द्रबहादुर विष्टको

अध्यक्षतामा तपसिल बमोजिमको १९ सदस्यीय कमिटी निर्वाचित गऱ्यो।

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री राजेन्द्रबहादुर विष्ट	अध्यक्ष	सु.प.प्रदेशकार्यालय, धनगढी
२	श्री जीवन चौधरी	उपाध्यक्ष	शाखा कार्यालय,भजनी
३	श्री दिपेन्द्रप्रसाद अवस्थी	सचिव	शखा कार्यालय, धनगढी
४	श्री जनकराज जोशी	उपसचिव	शाखा कार्यालय,महेन्द्रनगर
५	श्री चाँदनी ठकुराँठी	उपसचिव	शाखा कार्यालय,अत्तरिया
६	श्री मंगलराज अवस्थी	कोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय,दिपालय
७	श्रीसरोज पन्थी	सहकोषाध्यक्ष	शाखा कार्यालय,क्याम्पसरोड
८	श्री भागीराम चौधरी	सदस्य	शाखा कार्यालय,बैतडी
९	श्री भावनाकुमारी बोहरा	सदस्य	शाखा कार्यालय,बाजुरा
१०	श्री मदनबहादुर साउद	सदस्य	शाखा कार्यालय,डडेल्धुरा
११	श्री अशोक थापा	सदस्य	शखा कार्यालय,धनगढी
१२	श्री लोकेन्द्र भट्ट	सदस्य	शाखा कार्यालय,महेन्द्रनगर
१३	श्री शोभाकुमारी बुढा	सदस्य	शाखा कार्यालय,लम्की
१४	श्री चन्द्रकला चन्द	सदस्य	शाखा कार्यालय,बेलौरी
१५	श्री बबिता पाण्डेय	सदस्य	शाखा कार्यालय,बैतडी
१६	श्री राजुदेव चौधरी	सदस्य	शाखा कार्यालय,धनगढी
१७	श्री मिनाकुमारी चौधरी	सदस्य	शाखा कार्यालय,धनगढी
१८	श्री भुवनराज भट्ट	सदस्य	शाखा कार्यालय,बझाङ
१९	श्री बालकृष्ण जोशी	सदस्य	शाखा कार्यालय,धनगढी

ज. केन्द्रीय कार्यालय विशेष प्रदेश अधिवेशन :

केन्द्रीय कार्यालय विशेष प्रदेश कमिटीको प्रदेश अधिवेशनमिति २०७९ भाद्र १८ गते काठमाडौंको वानेश्वरमा सम्पन्न भयो। उक्त अधिवेशनले दिपेश गुरुङको अध्यक्षतामा तपसिल बमोजिमको १६ सदस्यीय कमिटी निर्वाचित गऱ्यो।

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
१	श्री दिपेश गुरुङ	अध्यक्ष	कर्पोरेट शाखा कार्यालय
२	श्री उमा बस्नेत	उपाध्यक्ष	वित्त विभाग
३	श्री भावना शर्मा	सचिव	डिजिटल बैंकिङ्विभाग
४	श्री प्रतिष्ठा बराल	उपसचिव	डिजिटल बैंकिङ्विभाग
५	श्री एलिशा खरेल	उपसचिव	संस्थागत तथा साना मझौला कर्जा विभाग
६	श्री मिलन लामिछाने	कोषाध्यक्ष	कर्जा अनुगमन तथा असुली विभाग
७	श्री निशा न्यौपाने	सहकोषाध्यक्ष	भुक्तानी तथा फर्स्यौट विभाग
८	श्री भिमा भट्टराई	सदस्य	मुख्य शाखा कार्यालय

क्र.सं.	नाम	पद	कार्यरत कार्यालय
९	श्री रन्जना श्रेष्ठ	सदस्य	कर्पोरेट शाखा कार्यालय
१०	श्री सन्ध्या श्रेष्ठ	सदस्य	कर्जा प्रशासन विभाग
११	श्री लबिता थापा	सदस्य	कर्जा प्रशासन विभाग
१२	श्री अञ्जली श्रेष्ठ	सदस्य	मुख्य शाखा कार्यालय
१३	श्री रोशन खड्गी	सदस्य	मुख्य शाखा कार्यालय
१४	श्री दिपेश पौडेल	सदस्य	डिजिटल बैंकिङ्विभाग
१५	श्री विजय शाही	सदस्य	डिजिटल बैंकिङ्विभाग
१६	श्री बिदुश नेपाल	सदस्य	कर्पोरेट शाखा कार्यालय

७. तिज विशेष शुभकामना आदानप्रदान कार्यक्रम सम्पन्न :

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल, केन्द्रीय महिला विभागको आयोजनामा २०७९ भाद्र १२ गते नेपाली महिलाहरूको महान् चाड तिजका शुभअवसरमा शुभकामना आदानप्रदान कार्यक्रम सम्पन्न भयो ।

८. संघको एघारौँ केन्द्रीय महाधिवेशन सम्पन्न :

संघले आफ्नो स्थापनाको ३२ वर्ष पूरा गर्ने क्रममा ९ वटा केन्द्रीय परिषद् सम्पन्न गरी ११ औं केन्द्रीय महाधिवेशन २०७९ भाद्र ३० र ३१ गते पर्यटकीय सुन्दर नगरी पोखरामा सम्पन्न गऱ्यो ।

संघको ११औं केन्द्रीय महाधिवेशन २०७९ भाद्र ३० र ३१गते पोखरामा देशभरबाट आउनुभएका करिब ७०० महाधिवेशनप्रतिनिधि तथा पर्यवेक्षकहरूको उपस्थितिमा संघका कार्यवाहक अध्यक्ष रामप्रसाद जोशीको अध्यक्षतामा सम्पन्न उद्घाटन समारोहको प्रमुख आतिथ्य नेकपा (एमाले) का स्थायी समिति सदस्य एवम् सङ्गठन विभाग प्रमुख क. खगराज अधिकारीले गर्नुभएको थियो । संघका गण्डकी प्रदेश समिति अध्यक्ष नविनराज पौडेलद्वारा सञ्चालित उद्घाटन समारोहमा अतिथिका रूपमा नेकपा (एमाले) का केन्द्रीय सदस्य एवम् पेसागत महासंघ नेपालका संयोजक बाबुराम थापा, पेसागत महासंघ नेपाल सल्लाहकार समितिका संयोजक पुण्य ढकाल, बैंक, बिमा तथा वित्तीय क्षेत्र कर्मचारी संघ नेपालका अध्यक्ष धर्मराज मैनाली, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालका पूर्व अध्यक्ष हेमराज सुवेदी, कृषि विकास बैंक कर्मचारी संघका संयोजक लिला जि.सी., बैंकका कार्यकारी अधिकृत किरणकुमार श्रेष्ठ लगायतको उपस्थिति रहेको थियो ।

उद्घाटन समारोहमा संघका उपाध्यक्ष बद्रीप्रसाद तिमल्सिनाले स्वागत मन्तव्य राख्नुभएको थियो । प्रमुख अतिथि नेकपा (एमाले) का केन्द्रीय सदस्य एवम् पेसागत महासंघ नेपालका संयोजक बाबुराम थापा, पेसागत महासंघ नेपाल सल्लाहकार समितिका संयोजक पुण्य ढकाल, बैंक, बिमा तथा वित्तीय क्षेत्र

कर्मचारी संघ नेपालका अध्यक्ष धर्मराज मैनाली, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपालका पूर्व अध्यक्ष हेमराज सुवेदी, कृषि विकास बैंक कर्मचारी संघका संयोजक लिला जि.सी., बैंकका कार्यकारी अधिकृत किरणकुमार श्रेष्ठ लगायतले शुभकामना मन्तव्य व्यक्त गर्नुभएको थियो ।

उद्घाटन समारोहपश्चात् सोही दिन सुरु भएको बन्दसत्र २०७८ भाद्र ३१ गते सम्पन्न भएको थियो । बन्दसत्रले संघका महासचिव लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेयले प्रस्तुत गर्नुभएको साङ्गठनिक प्रतिवेदन तथा विधान संशोधन प्रस्ताव र कोषाध्यक्ष रविन्द्रप्रसाद चौलागाईंले प्रस्तुत गर्नुभएको आर्थिक प्रतिवेदन सर्वसम्मतरूपमा पारित गर्नुका साथै नयाँ केन्द्रीय समिति निर्वाचित गरेको हो । संघको एघारौँ केन्द्रीय महाधिवेशनलेतपसिल बमोजिमको४१सदस्यीय केन्द्रीय समिति र ३ सदस्यीय लेखासमिति निर्वाचित गर्‍यो ।

केन्द्रीय समिति

क्र.सं.	पद	नाम	कार्यरत कार्यालय
१	अध्यक्ष	श्री लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेय	केन्द्रीय कार्यालय
२	वरिष्ठ उपाध्यक्ष	श्री बद्रीप्रसाद तिमल्सिना	केन्द्रीय कार्यालय
३	उपाध्यक्ष	श्री लक्ष्मी ज्ञवाली	केन्द्रीय कार्यालय
४	उपाध्यक्ष	श्री ईश्वर उप्रेती	केन्द्रीय कार्यालय
५	उपाध्यक्ष	श्री लुजः श्रेष्ठ	केन्द्रीय कार्यालय
६	महासचिव	श्री रविन्द्रप्रसाद चौलागाईं	केन्द्रीय कार्यालय
७	उपमहासचिव	श्री श्रवणकुमार सिह	महेन्द्रनगर शाखा, धनुषा
८	उपमहासचिव	श्री पेशल नेपाल	वाग्मती प्रदेशकार्यालय
९	सचिव	श्री कविराज बराल	केन्द्रीय कार्यालय
१०	सचिव	श्री रेनुका न्यौपाने	केन्द्रीय कार्यालय
११	सचिव	श्री कृष्णप्रसाद लम्साल	वाग्मती प्रदेश कार्यालय
१२	सचिव	श्री सुष्मा ज्ञवाली	केन्द्रीय कार्यालय
१३	सचिव	श्री उषा दुलाल	केन्द्रीय कार्यालय
१४	कोषाध्यक्ष	श्री ऋषि ज्ञवाली	केन्द्रीय कार्यालय
१५	सहकोषाध्यक्ष	श्री लिना यादव	१ नं. प्रदेश कार्यालय
१६	केन्द्रीय सदस्य	श्री शोभा शर्मा	वनेपा शाखा
१७	केन्द्रीय सदस्य	श्री पूर्णप्रसाद उपाध्याय	वीरेन्द्रनगर शाखा
१८	केन्द्रीय सदस्य	श्री भेषराज गाहा	कावासोती शाखा
१९	केन्द्रीय सदस्य	श्री दीपा शर्मा	बर्दघाट शाखा
२०	केन्द्रीय सदस्य	श्री रविनकुमार ढकाल	गाईघाट शाखा
२१	केन्द्रीय सदस्य	श्री सुन्दरप्रसाद श्रेष्ठ	रामनगर शाखा
२२	केन्द्रीय सदस्य	श्री नारायण कुँवर	महेन्द्रनगर शाखा

क्र.सं.	पद	नाम	कार्यरत कार्यालय
२३	केन्द्रीय सदस्य	श्री उमेशकुमार केशरी	मधेस प्रदेश कार्यालय
२४	केन्द्रीय सदस्य	श्री जयराम पौडेल	वाग्मती प्रदेशकार्यालय
२५	केन्द्रीय सदस्य	श्री सुरेश वस्नेत	पथरी शाखा
२६	केन्द्रीय सदस्य	श्री सपना के.सी.	सानोठिमी शाखा
२७	केन्द्रीय सदस्य	श्री शान्ता पाखिन	मुख्य शाखा कार्यालय
२८	केन्द्रीय सदस्य	श्री सञ्जीव महर्जन	केन्द्रीय कार्यालय
२९	केन्द्रीय सदस्य	श्री सागर लामिछाने	हेटौंडा शाखा
३०	केन्द्रीय सदस्य	श्री विनय श्रेष्ठ	रत्ननगर शाखा
३१	केन्द्रीय सदस्य	श्री उत्तम खड्का	डोटी शाखा
३२	केन्द्रीय सदस्य	श्री सुजन ददेल	तुलसीपुर शाखा
३३	केन्द्रीय सदस्य	श्री ईश्वर खड्का	गोरखा शाखा
३४	केन्द्रीय सदस्य	श्री क्रेडिट सुवाल	केन्द्रीय कार्यालय
३५	केन्द्रीय सदस्य	श्री किरण सापकोटा	लहान शाखा
३६	केन्द्रीय सदस्य	श्री राजेशकुमार आचार्य	सुर्खेत शाखा
३७	केन्द्रीय सदस्य	श्री अनु मोक्तान	लेटाङ शाखा
३८	केन्द्रीय सदस्य	श्री ताराबहादुर लावती	फिदिम शाखा
३९	केन्द्रीय सदस्य	श्री कविताकृष्ण यादव	पिडारीचोक शाखा
४०	केन्द्रीय सदस्य	श्री सुदिपकुमार बरई	भैरहवा शाखा
४१	केन्द्रीय सदस्य	श्री राजेशकुमार सुनार	खजुरा शाखा

केन्द्रीय लेखा समिति

सि.नं.	पद	नाम	कार्यरत कार्यालय
१	लेखासमिति संयोजक	श्री सुष्मा सापकोटा	वाग्मती प्रदेशकार्यालय
२	लेखासमिति सदस्य	श्री उमा घर्ती	त्रिभुवनचोक शाखा
३	लेखासमिति सदस्य	श्री यशोदा घिमिरे	पुतली सडक शाखा

साथैमहाधिवेशनले समसामयिक सवालमा निम्न प्रस्तावहरूसमेत पारित गरेको छ ।

१. सर्वप्रथम यो महाधिवेशन देश र जनताको मुक्ति, लोकतन्त्रको प्राप्ति तथा ट्रेड युनियन एवम्पेसागत अधिकार प्राप्तिको संघर्षमा जीवन उत्सर्ग गर्नुहुने सहिदहरूप्रति भावपूर्ण श्रद्धाञ्जलि अर्पण गर्दछ। नवौं केन्द्रीय परिषद् पश्चात् यस संघका पूर्व अध्यक्ष राजेन्द्र ज्ञवालीका साथै Covid-19 को सङ्क्रमणबाट लिला जोशी, सरोज प्रसाईं, रविन्द्र मण्डल लगायत बैंकमा कार्यरतकर्मनिष्ठ कर्मचारी तथा परिवार एवम् पूर्व कर्मचारीहरूदिवङ् गत हुनुभएकाले दिवङ्गत सम्पूर्ण कर्मचारीहरूप्रति हाम्रो यो महाधिवेशन

हार्दिक श्रद्धाञ्जलि व्यक्त गर्दछ ।

२. परमादेशको सरकारद्वारा जनतामा थोपरिएको महँगी, भ्रष्टाचार, कुशासन, पदीय दुरुपयोग, स्वायत्त संस्था नेपाल राष्ट्र बैंक लगायतका सार्वजनिक संस्थाहरूमाथिको नाङ्गो हस्तक्षेपका सन्दर्भमा यो महाधिवेशन घोर विरोध गर्दछ ।

३. यो महाधिवेशन बजारमा देखिएको लगानीयोग्य रकमको अभावको समस्या अविलम्ब समाधान गर्न जोडदार माग गर्दछ ।

४. वार्ता प्रक्रियामार्फत सहमति भइसकेका विषयहरू अविलम्ब कार्यान्वयन गर्नुका साथै बाँकी विषयहरूमा वार्ताद्वारा यथाशीघ्र निष्कर्षमा पुगी कार्यान्वयन गर्न यो महाधिवेशन जोडदार माग गर्दछ ।

५. निजी र सार्वजनिक क्षेत्रमा छुट्याउनुपर्ने बोनसको प्रतिशत र बोनस वितरणपश्चात् बाँकी रहेको रकम प्रतिष्ठानस्तरको कल्याणकारी कोषमा रहने रकमको प्रतिशतका सन्दर्भमा भएको विभेदकारी व्यवस्था अविलम्ब संशोधन गर्न यो महाधिवेशन जोडदार माग गर्दछ ।

६. श्रम ऐनबमोजिम पाउनुपर्ने सम्पूर्ण सुविधाको सुनिश्चितता गर्दै करार तथा पारिश्रमिकअन्तर्गतका कर्मचारीहरूको सेवा सुविधाको सुरक्षा गर्न यो महाधिवेशन जोडदार माग गर्दछ ।

७. आजको प्रतिस्पर्धी बैंकिङ् बजारमा नेपालको नं.१वाणिज्य बैंकका रूपमा स्थापित राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.लाई अझ सुदृढरूपमा अघि बढाउन बैंकभित्रको आन्तरिक प्रशासन र मानव संशाधनलाई निश्चित विधि र प्रणालीबाट सञ्चालन गर्न पारदर्शी रूपमा दरबन्दी निर्धारण, नयाँ पदपूर्ति एवम् पदस्थापन, निष्पक्ष सरुवा प्रणाली, प्रशासनिक निष्पक्षता, आर्थिक पारदर्शिता कायम गर्नुका साथै दण्ड र पुरस्कारको पद्धतिलाई सुदृढ बनाई प्रशासनिक अनियमितता र ढिलासुस्तीलाई अन्त्य गरी गुणस्तरीय ग्राहक सेवा अभिवृद्धि गर्न साथै शाखा कार्यालय, प्रदेश कार्यालय तथा विभागहरूलाई भौतिक सुविधा सम्पन्न बनाउन यो महाधिवेशन जोडदार माग गर्दछ ।

८. यो महाधिवेशन समानुपातिक मत प्रतिशतका आधारमा अविलम्ब CBAनिर्वाचन घोषणा गरियोस् भनी जोडदार माग गर्दछ ।

९. महाधिवेशन संघसँग भएका पटक पटकका माग र सहमति विपरीत हालसम्म पनि बैंकका भौतिक सम्पत्ति र गैरबैंकिङ् सम्पत्तिको समुचित सदुपयोग र संरक्षण हुन नसकी बैंकलाई नोक्सानी भइरहेको परिप्रेक्ष्यमा उक्त सम्पत्तिको समुचित सदुपयोग एवम् संरक्षण गर्न तथा विभिन्न

समूहले कब्जामा लिएको सम्पत्ति बैंकको नियन्त्रणमा लिन बैंक व्यवस्थापन, सम्बन्धित सरोकार पक्ष र नेपाल सरकार समक्ष जोडदार माग गर्दछ ।

१०. यस ११ औं महाधिवेशनलाई सफल बनाउनुहुने सम्पूर्ण प्रतिनिधि, पर्यवेक्षक एवम् आयोजक गण्डकी प्रदेश समितिलाई हार्दिक धन्यवाद ज्ञापन गर्दछ ।

९.संयुक्त शुभकामना आदान-प्रदान तथा चियापान कार्यक्रम सम्मन्न :–

नेपालीहरुको महान चाड वडा दशौं, तिहार, छठ २०७९ तथा न्यू दया भिन्तूना ११४३ को उपलक्षमा बैंकमा क्रियाशील अन्य ट्रेड यूनियनहरु संघको सहकार्यमा सयुक्त शुभकामना आदान-प्रदान तथा चियापान कार्यक्रम मिति २०७९ कार्तिक ३ गते बैंकको केन्द्रीय कार्यालय परिसरमा सम्पन्न भयो । यस कार्यक्रमले बैंक भित्र आम कर्मचारीको हक हितको लागि एकताका बल पुग्ने आशा संघले गरेको छ।

१०.सामूहिक सौदाबाजी सम्पन्न :

विगत एक वर्षदेखि चलिरहेको मागदाबीअर्थात् बैंक व्यवस्थापन र सङ्गठनबिचको सामूहिक सौदाबाजी मिति २०७९/०८/१८ गते विभिन्न सहमतिसहित टुङ्गिएको छ । वार्तामार्फत संघले बैंकमा क्रियाशील ट्रेड युनियनहरूसँग सहकार्य गरी व्यवस्थापनसँग व्यवस्थापकीय, प्रशासनिक, आर्थिक र कर्मचारी विनियमावली सम्बन्धमा ७३ बुँदे सहमति गरेको छ । बैंक सञ्चालक समितिबाट पारित भई अर्थ मन्त्रालयबाट स्वीकृति भएपछि आर्थिक सुविधाहरू कार्यान्वयनमा आउनेर विनियमावलीसँग सम्बन्धित विषयहरू लोकसेवा आयोगको सहमतिपश्चात् लागू हुने छन् । छिटो कार्यान्वयन गर्नका लागि संघको नेतृत्व जिम्मेवार ढङ्गले लागिरहेको छ । उक्त सहमति कार्यान्वयन भएपश्चात् कर्मचारीहरू उत्प्रेरित हुने, बैंकको संस्थागत सुशासनमा अभिवृद्धि हुने, सम्पत्तिको संरक्षण हुने भएकाले समग्र संस्थाको संवर्द्धन भई बैंकको उत्पादकत्वमासमेत वृद्धि हुन्छ ।

११. स्वागत तथा चियापान कार्यक्रम :

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको सेवामा प्रवेश गर्नुभएका नव नियुक्त कर्मचारीहरूका लागि संघलेमिति २०७९ मङ्सिर २९ गतेस्वागत तथा बधाई ज्ञापन कार्यक्रम आयोजना गरी सम्पन्नगरेको छ ।संघका अध्यक्ष लक्ष्मीप्रसाद पाण्डेयको अध्यक्षतामा सम्पन्न उक्त कार्यक्रमसंघका महासचिव रविन्द्रप्रसाद चौलागाईंले सञ्चालन गर्नुभएको थियो भने स्वागत मन्तव्य संघका वरिष्ठ उपाध्यक्ष श्री बद्रीप्रसाद तिमल्सिनाले व्यक्त गर्नुभएको थियो । उक्त कार्यक्रममा संघको सदस्यता तथा बधाई प्रमाण-पत्र समेत वितरण गरिएको थियो ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक
कर्मचारी संघ नेपाल
केन्द्रीय समिति
वार्षिक कार्य योजना २०७९।२०८०

क्र.स.	कार्ययोजना	क्रियाकलाप	कार्यसम्पन्न गर्ने निकाय	समयावधि	संख्या	सूचाङ्क / मापन
१	संगठनात्मक कार्य	क. सदस्यता विस्तार, नविकरण	संघका सम्बद्ध समितिहरु र सदस्यहरु	निरन्तर	४०० जना	सदस्यता संख्या बृद्धि
		ख. अधिबेशन	प्रारम्भिक समितिहरु / जिल्ला समितिहरु	०७९ चैत्र भित्र	संघको सबै सदस्यह्रु	कमिटीहरु अधावधिक हुने
		अ. प्रारम्भिक अधिबेशन्र जिल्ला अधिबेशन	प्रदेश समितिहरु			
		ग. आजिवन सदस्यता वितरण	प्रदेश समितिको सिफारिसमा केन्द्रीय समिति	निरन्तर	३०० जना	आजिवन सदस्यता बृद्धि हुने
		घ. प्रशिक्षण				
		अ. केन्द्रीयस्तर	केन्द्रीय समिति /प्रदेश पदाधिकारी	०७९ पौष १६	१०० जना	सांगठनिक कृयाशिलतामा बृद्धि हुने
		आ. प्रदेश स्तर	प्रदेश समितिहरु	प्रदेश समितिहरुको कार्ययोजना अनूसार २०७९ माघ देखि जेष्ठ	सबै क्षेत्र	सांगठनिक कृयाशिलतामा बृद्धि हुने
		ङ. प्रदेशगत भ्रमण	प्रदेश समितिहरु	प्रदेश समितिहरुको कार्ययोजना अनूसार २०७९ माघ देखि चैत्र	सबै क्षेत्र	सदस्यहरु उत्प्रेरित हुने
		च. केन्द्रीय समितिको बैठक	केन्द्रीय समिति	२०७९ पौष, चैत्र र जेष्ठ	३ पटक	संघको कृयाशिलतामा बृद्धि तथा समस्याको पहिचान
		छ. प्रदेश समितिको मुल्याङकन	केन्द्रीय कार्यकारीणी/केन्द्रीय समिति	२०७९ असार	१ पटक	सांगठनिक साथै संघको भावि रणनितिको जानकारी हुने
		ज. conep day	संघको सबै सदस्यह्रु	जेष्ठ ६	१ पटक	राष्ट्रिय कार्यक्रममा सहभागी
		झ. बार्षिक कार्य योजना समिक्षा	केन्द्रीय कार्यकारीणी/केन्द्रीय समिति	२०७९ असार	१ पटक	कार्य व्यबस्थित हुने
२	अतिरिक्त क्रियाकलाप	क.मई १ को कार्यक्रम	संघको सबै सदस्यहरु	२०८० बैशाख	२०० जना	राष्ट्रिय कार्यक्रममा सहभागी
		ख. कालो दिवस	केन्द्रीय समिति	२०७९ चैत्र ८		बिगतको आन्दोलनको सम्झना
		ग.शुभकामना आदानप्रदान कार्यक्रम	केन्द्रीय समिति	२०७९ चैत्र सम्म		
		घ.राविया नेपालको वेबसाईट	केन्द्रीय समिति	२०७९ चैत्र सम्म		rbbea.org.np
		ङ. लक्ष्ययात्रा २०७९	केन्द्रीय समिति	२०७९ पौष	१००० थान	आर्थिक संकलन तथा प्रचार प्रसार हुने
		च. २०८० सालको क्यालेण्डर	केन्द्रीय समिति	२०७९ चैत्र	६००० थान	संघको आर्थिक अवस्था मजबुत हुने
३	प्रकाशन	क. लक्ष्ययात्रा २०७९ र क्यालेण्डर २०८०	केन्द्रीय समिति	२०७९ पौष र चैत्र		प्रचार प्रसार हुने
४	आर्थिक कार्य योजना	क.विज्ञापन संकलन (लक्ष्ययात्रा र क्यालेण्डर)	केन्द्रीय / प्रदेश समिति	२०७९ पौष र चैत्र	१५ लाख	संघको आर्थिक अवस्था मजबुत हुने
		ख. राविया साँझ	केन्द्रीय समिति	२०८० वैशाख	५ लाख	आर्थिक अवस्थामा बृद्धि हुने
		ग. आजिवन सदस्यता वितरण	प्रदेश समितिको सिफारिसमा केन्द्रीय समिति	निरन्तर	३०० जना	आर्थिक अवस्थामा बृद्धि हुने

वित्तीय स्थायित्वमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको भूमिका

डा. नीलम ढुङ्गाना तिम्सिना
डेपुटी गभर्नर, नेपाल राष्ट्र बैंक

वित्तीय उदारीकरण र भूमण्डलीकरणको बहुआयामिक प्रभावका रूपमा उदाएको वित्तीय स्थायित्वको अवधारणाले हिजोआज विश्वव्यापी रूपमा सरकार, केन्द्रीय बैंक र वित्तीय संस्थाहरूको ध्यान बढी नै खिच्न थालेको छ। आखिर के हो वित्तीय स्थायित्व भनेको ? के कारणले यो उत्पन्न हुन्छ ? बैंक-वित्तीय संस्थाहरूको यसमा कस्तो भूमिका हुन्छ ? कसरी वित्तीय सङ्कटबाट मुक्त हुने त ? कसरी वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने त ? आदि विषयहरू आजको आर्थिक एवम् वित्तीय क्षेत्रका मुख्य चासोका विषय बनेका छन् । वित्तीय बजारहरूको तीव्र र तीक्ष्ण विकास तथा बारम्बार दोहोरिरहने विश्व वित्तीय तथा आर्थिक सङ्कटका शृङ्खलाहरूले विगत दुई दशकयता वित्तीय स्थायित्व, आर्थिक नीति निर्माताहरूको आर्थिक नीतिको मुख्य उद्देश्यका रूपमा अगाडि आइरहेको छ । त्यसमा पनि कोभिड-१९ महामारीले विश्व अर्थतन्त्रमा पारेका प्रभावहरू, त्यसको असरबाट अर्थतन्त्र र वित्तीय प्रणालीलाई पुनरुत्थान गर्नका लागि गरिएका विश्वव्यापी प्रयासहरू (जस्तै, खुकुलो मौद्रिक एवम् वित्त नीति, नियमनकारी लचिलोपना आदि) र अन्ततोगत्वा लचिलो नीतिगत व्यवस्थाहरूको क्रमिक रूपमा अन्त्य गर्दै विश्वका अधिकांश केन्द्रीय बैंकहरू कसिलो मौद्रिक नीतितर्फ अगाडि बढिरहेको र नियमनकारी लचिलोपनालाई पनि क्रमशः कसिलो बनाउँदै गएको प्रसङ्गलाई पनि यस सन्दर्भमा हेरिनु उपयुक्त हुन्छ ।

वित्तीय स्थायित्व भन्नाले वित्तीय संस्थाहरूका माध्यमबाट व्यावसायिक फर्म, घरपरिवार र सरकारका बिचमा गरिने वित्तीय मध्यस्थता कार्य सुचारु रूपमा सञ्चालन गर्न सकिने अवस्था हो । पहिले पहिले केन्द्रीय बैंकले मौद्रिक अधिकारीका रूपमा र बैंकिङ् प्रणालीको नियमनकारी निकायका रूपमा मुख्य दुई उपकरणहरू प्रयोग गर्ने गर्दथ्यो। एउटा मूल्य स्थायित्व हासिल गर्नका लागि ब्याजदर परिवर्तन, जसले आर्थिक विकास र रोजगारीलाई पनि टेवा दिन्छ । दोस्रो हो, सूक्ष्म विवेकशील नियमन (माइक्रो प्रुडेन्सियल नियमन)। यसअन्तर्गत निक्षेपकर्ता र लगानीकर्ताको हितको रक्षाका लागि कुनै खास वित्तीय संस्था

विशेषको पुँजी पर्याप्तता अनुपात, एकल ग्राहक कर्जा सीमा, निष्क्रिय कर्जा अनुपात, कर्जा निक्षेप अनुपातलगायत संस्थागत सुशासनका कुराहरूमा जोड दिइन्थ्यो । वित्तीय संस्था विशेष, आफू बलियो हुने भएपछि पर्याप्त हुन्छ भन्ने मान्यता राखिन्थ्यो । यी उपकरणहरू एकपक्षीय किसिमले एक्लाएक्लै रूपमा प्रयोग भइरहेका थिए ।

तथापि विभिन्न कारणहरूले विभिन्न समयमा आउने र आएका विश्वव्यापी वित्तीय तथा आर्थिक सङ्कटहरूले उपरोक्त अवधारणामा परिवर्तनको गुन्जायस खोजे । मूल्य स्थायित्व हासिल गर्न सामान्यतः ब्याजदर नीति उपयुक्त भए पनि कुनै खास सम्पत्तिको मूल्यमा भएको अत्यधिक उतारचढावलाई समायोजन गर्न ब्याजदर नीति मात्र प्रभावकारी उपकरण हुन सक्दैन । मौद्रिक नीतिमार्फत ब्याजदरमा परिवर्तनमार्फत अर्थतन्त्रमा कर्जाको परिमाण घटाउने वा बढाउने भन्ने मात्र गर्न सकिन्छ। तर कर्जा अर्थतन्त्रको कुन क्षेत्रतर्फ गइरहेको छ र यसले के कस्तो वित्तीय अस्थायित्व निम्त्याइरहेको छ भन्ने निगरानी र निरूपणका लागि म्याक्रो प्रुडेन्सियल नियमन अति आवश्यक हुन्छ । अर्कोतर्फ वित्तीय अस्थायित्वलाई रोक्न सूक्ष्म विवेकशील पद्धति मात्र पर्याप्त हुँदैन । व्यक्तिगत रूपमा कुनै बैंक तथा वित्तीय संस्था सुरक्षित र सबल हुन सक्छ तर वित्तीय संस्थाहरूको सामूहिक क्रियाकलापले समग्र वित्तीय प्रणालीमा जोखिम सृजना गरिरहेको हुन सक्छ, जसले अन्ततोगत्वा आर्थिक सङ्कटसमेत निम्त्याउँछ । अतः वित्तीय संस्थाहरूबिचको एकापसी अन्तर्निर्भरता, प्रणालीगत जोखिम, शृङ्खलाबद्ध सङ्क्रमण असर, वास्तविक क्षेत्रमा असर र उत्पादन नोक्सानी जस्ता समस्याहरूको समयमै पहिचान र आइपरेको खण्डमा सामना गर्न समष्टिगत विवेकशील नियमन अति आवश्यक भएको छ । आधुनिक समयमा वित्तीय स्थायित्वको मूलमर्म भनेकै के हो त भन्दा समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूले वित्तीय क्षेत्रमा पार्ने प्रभाव र वित्तीय परिसूचकहरूले समष्टिगत आर्थिक अवस्थामा पार्ने प्रभावहरूको गहन विश्लेषणद्वारा आवश्यक मौद्रिक, वित्त तथा वित्तीय नीति निर्माण, कार्यान्वयन, वित्तीय नियमन, सुपरिवेक्षण गर्नु हो । तसर्थ विश्वभरिका केन्द्रीय बैंकहरूले अब मौद्रिक स्थायित्वमा मात्र आफ्नो ध्यान केन्द्रित नगरी वित्तीय स्थायित्वलाई समेत समान र समन्वयकारी रूपमा आफ्नो प्राथमिकता दिन थालेका छन् ।

आधुनिक समयमा विश्वमा वित्तीय संस्थाका संस्थागत (कुनै एक संस्था विशेषका) वित्तीय परिसूचकहरू जस्तै, क्यामेल्स (CAMELS – Capital Adequacy, Assets Quality, Management, Earnings, Liquidity and Sensitivity to Market Risk) सँग सम्बन्धित परिसूचकहरूदेखि लिएर

अर्थतन्त्रका अन्य क्षेत्रहरू, जस्तै - संस्थागत क्षेत्र, घरायसी क्षेत्र, वास्तविक क्षेत्र र बाह्य क्षेत्रका परिसूचकहरूको छुट्टाछुट्टै र सामूहिक एवम् एकापसी सम्बन्धको विश्लेषण गर्ने कार्यको सुरुआत भएको छ । यस्ता परिसूचकहरूमा पुँजीकोष अनुपात, निष्क्रिय कर्जा अनुपात, लाभदायकता अनुपात अर्थात् इक्विटीमा प्राप्त प्रतिफल, सम्पत्तिमा प्राप्त प्रतिफल, कुल आम्दानीमा ब्याज अंश, कुल आम्दानीमा गैर ब्याज खर्च, कुल सम्पत्तिमा पुँजीको अंश, डेरिभेटिभ्स/पुँजी अनुपात, कर्मचारी खर्च/कुल खर्च, ब्याजदर अन्तर, तरलता अनुपात, कर्जा निक्षेप अनुपात, नेट ओपन पोजिसन आदिलाई वित्तीय परिसूचकहरूका रूपमा लिइन्छ भने कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, मुद्रास्फीति दर, विनिमय दर, विप्रेषण आप्रवाह, वैदेशिक व्यापार, व्यापार घाटा, चालु खाता घाटा, शोधनान्तर स्थिति, ब्याजदर, रियल स्टेट, सरकारी खर्च, सरकारी आम्दानी, सरकारी ऋण, बजेट घाटा, ट्रेजरी बिललगायत अन्य आन्तरिक ऋणको अवस्था आदिलाई समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूका रूपमा लिइन्छ ।

सरसरती र सतही रूपमा हेर्दा वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने मुख्य जिम्मेवारी केन्द्रीय बैंकको मात्र होकि भन्ने भान सर्वत्र परेको पाइन्छ । तर वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने कार्यमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको अत्यन्त महत्त्वपूर्ण भूमिका हुन्छ । केन्द्रीय बैंक र सरकारले त नीति, नियम बनाउने, त्यसलाई कार्यान्वयन गराउने, बैंकिङ् तथा वित्तीय क्षेत्रलाई अभिभावकत्व प्रदान गर्ने, नियमन गर्ने, मार्गदर्शन प्रदान गर्ने र अन्तिम ऋणदाता सुविधा प्रदान गर्ने हो । तर आफू कसरी दिगो र सुदृढ एवम् जोखिमरहित तवरले बैंकिङ्तर्फ अग्रसर हुने, कसरी समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूलाई मध्यनजर गरेर मात्र आफ्ना कारोबारहरूलाई अगाडि बढाउने भन्नेतर्फ आवश्यक कदम बैंक तथा वित्तीय संस्था स्वयंले नै चाल्नुपर्ने हुन्छ । विश्वव्यापी वित्तीय र आर्थिक सङ्कटका पछाडि मुख्य भूमिका बैंक-वित्तीय संस्थाहरूको भएको हुनाले अबका दिनहरूमा उनीहरूले आफ्नो जुनसुकै र जस्तोसुकै कार्यबाट जसरी भए पनि क्षणिक मुनाफा हासिल गर्नुपर्ने भन्ने भावनालाई त्यागी आफ्नो व्यावसायिक कार्यबाट समष्टिगत अर्थतन्त्रलाई कस्तो असर पर्ला र समष्टिगत आर्थिक क्रियाकलापहरूको आफूमा कस्तो असर पर्न सक्छ ? भन्ने कुरालाई आत्मसात् गरेर अगाडि बढेमा मात्र बैंकिङ् एवम् वित्तीय प्रणाली दिगो हुनुका साथै वित्तीय सङ्कट आउने सम्भावना पनि कम हुन्छ । कोभिड-१९ पश्चात्को अवस्थामा त यो विषय झनै सान्दर्भिक भएर आएको छ ।

नेपालको सन्दर्भमा वित्तीय स्थायित्व हासिल गर्नमा बैंक-वित्तीय संस्थाहरूको भूमिका कस्तो हुनुपर्छ त ?

सर्वप्रथम बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा संस्थागत सुशासन सुदृढ, सबल र प्रभावकारी हुनु आवश्यक छ । नेपालमा कतिपय वित्तीय संस्थामा संस्थागत सुशासनमा विसङ्गति देखिएको छ । कतिपय संस्थाहरूमा व्यवस्थापन र सञ्चालक समितिका बिच हुने चरम विवादले कर्जा प्रवाहलगायत अन्य सम्पूर्ण कारोबारमा असर पार्ने गरेको छ। कर्जाको माग पक्ष अर्थात् विशेषतः व्यावसायिक घरानाहरू नै वित्तीय संस्था खोली कर्जा प्रवाह गर्ने कार्यमा संलग्न हुनुले संस्थागत सुशासन कमजोर भएको देखिन्छ । वित्तीय संस्थाहरूबिच प्रतिस्पर्धा पनि स्वस्थ्य हुन सकेको देखिँदैन । आफ्नै बैंकबाट ऋण लिन सञ्चालकले नपाए पनि अन्य बैंकबाट लिने र अन्य बैंकका सञ्चालकलाई आफ्नो बैंकबाट ऋण दिने जस्तो एकापसी ऋण लेनदेन गर्ने गरेको पनि देखिन्छ । कतिपय संस्थामा सञ्चालक समितिले संस्थाको दैनिक कामकारबाहीमा हस्तक्षेप गर्ने गरेको, विशेष गरी कर्जा प्रवाह र जनशक्ति भर्नामा अति नै हस्तक्षेप गर्ने गरेको, प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलाई अत्यधिक कर्जाको लक्ष्य दिने गरेको, त्यो लक्ष्य हासिल गर्न प्रमुख कार्यकारी अधिकृतले हचुवाका भरमा कर्जा प्रवाह गर्ने गरेको र सो कर्जा असुली हुनुअघि नै प्रमुख कार्यकारी अधिकृत संस्था छोडेर अन्य बैंक-वित्तीय संस्थामा जाने गरेको पनि देखिन्छ । कतिपय अवस्थामा बैंक तथा वित्तीय संस्थामा प्रमुख कार्यकारी अधिकृतले नै सम्पूर्ण अधिकार आफै अभ्यास गर्ने गरे को, सञ्चालक समितिको भूमिकालाई ध्यान नदिएको, नक्कली ऋणी खडा गरेर कर्जा प्रवाह गरेको, खराब वर्गका कर्जाहरूको नोक्सानी व्यवस्था नगरेको आदि पाइएको छ । अतः वित्तीय स्थायित्वका लागि संस्थागत सुशासन सुदृढ पार्नेतर्फ ध्यान दिनु जरुरी छ ।

दोस्रो, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले वित्तीय परिसूचकहरूको अवस्था सुदृढ बनाउनु आवश्यक छ । बैंक-वित्तीय संस्थाहरूले आफ्ना पुँजी, सम्पत्तिको गुणस्तर, लाभदायकता, तरलतालगायतका वित्तीय परिसूचकहरू वास्तवमै (देखाउनका लागि मात्र नभएर) सुदृढ बनाउने हो भने वित्तीय स्थायित्व हासिल गर्ने कार्य धेरै हदसम्म सफल हुन्छ ।

तेस्रो, बैंक तथा वित्तीय संस्थाले आन्तरिक नियन्त्रण प्रकिया, आन्तरिक लेखापरीक्षण र जोखिम व्यवस्थापनलाई प्रभावकारी र कुशल बनाउने हो भने धेरै विसङ्गति आफै कम भएर जान्छ र नियामक निकायको आधा काम पनि घट्छ । संस्थागत सुशासनदेखि वित्तीय परिसूचकहरू आफै सुध्रिन थाल्छन् । उन्नत सूचना प्रविधि, सुदृढ व्यवस्थापन सूचना प्रणाली, सुरक्षित भुक्तानी

प्रणाली, नयाँ नयाँ प्रडक्टको आविष्कार, अनुसन्धान र विकासमा जोड दिनु पनि आवश्यक छ। उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा लगानी गरी दिगो बैंकिङ्मा जोड दिनु आवश्यक छ।

चौथो, बैंकले कर्जा लगानी गर्नुपूर्व समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरू, जस्तै - कुल गार्हस्थ्य उत्पादन, विप्रेषण, मुद्राप्रदाय, घरजग्गाको मूल्य, मुद्रास्फीति, शोधनान्तर स्थिति, सरकारी खर्च, ब्याजदर आदिको निरन्तर अध्ययन र विश्लेषण गर्नुपर्दछ किनकि यस्ता तत्त्वहरूले बैंकिङ् कारोबार, कर्जा लगानीको सफलता वा असफलता निर्धारण गरिरहेका हुन्छन्। तसर्थ अब बैंकहरूले आफूभित्र मात्र सीमित हुने अवस्था छैन। यसै पनि बैंकिङ् व्यवसाय भनेको जोखिमपूर्ण र एउटा बैंक बिग्रियो भने अरू बैंकमा तुरुन्तै निक्षेपकर्ता लाइन लाग्ने व्यवसाय हुनाले यसको प्रभाव समष्टिगत किसिमको नै हुने गर्दछ।

पाँचौं, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले आ-आफ्ना कर्जा र ऋणीहरूका बारेमा विवरण कर्जा सूचना केन्द्रमा निरन्तर रूपमा पठाउने र कर्जा प्रवाह गर्नुअघि कर्जा सूचना अनिवार्य रूपमा लिने गर्नुपर्दछ। यसले कर्जा असुलीमा हुने समस्या कम गरी कर्जा जोखिम न्यूनीकरण गर्ने, बहुबैंकिङ् अभ्यासलाई निरुत्साहित गर्न सहयोग पुग्दछ।

छैटौं, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू मुनाफा आर्जन गर्ने व्यावसायिक संस्था भएको हुनाले आफू केन्द्रित भएर कहिलेकाहीँ बाटो बिराउने सम्भावना पनि हुन्छ। यस्तो अवस्थाबाट पार पाई आफ्नो र समस्त वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्न नियामक, सुपरिवेक्षकका सुझाव, निर्देशनहरूलाई अक्षरशः पालना गर्नुपर्दछ।

सातौं, अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा बैंकिङ् क्षेत्रमा के भइरहेको छ ? त्यसको असर नेपाली वित्तीय क्षेत्रमा के परिरहेको छ ? कसरी नेपाली बैंकिङ्लाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको र सुरक्षित एवम् विश्वसनीय बनाउने आदि सम्बन्धमा नेपालका बैंक-वित्तीय संस्थाहरूले निरन्तर अध्ययन, अनुसन्धान गर्ने संस्कार विकसित गर्नु जरुरी छ।

नेपाल जस्तो मुलुकमा बैंक-वित्तीय संस्था असफल हुँदा तिनलाई उद्धार गर्न न त केन्द्रीय बैंकसँग असीमित कोष छ, न त सरकारसँग नै वित्त उत्प्रेरणा कार्यक्रम ल्याउन असीमित क्षमता छ। तसर्थ, जबसम्म बैंक वित्तीय संस्थाहरू स्वनियमन, कडा प्रभावकारी संस्थागत सुशासनमा स्वतःस्फूर्त रूपमा अग्रसर भई बजार अवधारणाअनुरूप सक्षम हुँदैनन्, तबसम्म जोखिम भइरहन्छ।

कर्जा निष्क्रिय हुँदा त्यसले पुँजी कोषमा समेत असर पार्दछ। बढ्दो कर्जा नोक्सानी व्यवस्थाले मुनाफा हुँदै पुँजीमा नै नकारात्मक असर पार्दछ। अर्कोतर्फ

नयाँ ऋण दिन नसक्ने वा बचतकर्ताको बचत रकम नै फिर्ता दिन नसक्ने अर्थात् तरलताको समेत अभाव हुन जान्छ, जसले बैंकिङ् विश्वसनीयतामा समेत आँच आउने हुन्छ ।

वित्तीय स्थायित्व हासिल गर्ने कार्यमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको मात्र होइन, केन्द्रीय बैंकको समेत अत्यन्त महत्त्वपूर्ण एवम् संवेदनशील भूमिका हुन्छ । मुलुकको सम्पूर्ण बैंकिङ् एवम् वित्तीय प्रणालीको नियमनकारी एवम् सुपरिवेक्षकीय निकायका रूपमा रहेको हुनाले वित्तीय प्रणालीप्रति सर्वसाधारणको विश्वास दिलाई राख्न, स्वस्थ, सक्षम र सुरक्षित वित्तीय प्रणालीको सुनिश्चतता गर्नमा केन्द्रीय बैंकले जिम्मेवार भूमिका निर्वाह गरेको हुन्छ। बैंक तथा वित्तीय संस्थामा तरलता समस्या आइपर्दा केन्द्रीय बैंकले अन्तिम ऋणदाता सुविधा, स्थायी तरलता सुविधा, रिपो सुविधा प्रदान गर्ने गर्दछ । केन्द्रीय बैंकले लिने ब्याजदर तथा कर्जासम्बन्धी नीतिहरूको कार्यान्वयन बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाटै हुने हुनाले वित्तीय स्थायित्वका लागि केन्द्रीय बैंक र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको समन्वयकारी भूमिका आवश्यक छ ।

सर्वसाधारणको बचतलाई निक्षेपका रूपमा लिई त्यसबाट कर्जा प्रवाह गरेर सञ्चालन हुने प्रकृतिका संस्थाहरू भएको हुनाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको व्यावसायिक कार्यमा तरलता जोखिम, कर्जा जोखिम, बजार जोखिम, कार्यसञ्चालन जोखिम आदि समाहित हुन्छन् । तसर्थ, यस्ता जोखिमहरूको पहिचान, विश्लेषण, व्यवस्थापन र न्यूनीकरणका लागि केन्द्रीय बैंकले विभिन्न प्रकारका नियामकीय निर्देशनहरू जारी गर्ने, ती निर्देशनहरूको पालना सही र अनुशासित तवरले भएको छ वा छैन भनी नियमित रूपमा निरीक्षण तथा सुपरिवेक्षण गर्ने गर्दछ । यसबाट वित्तीय स्थायित्व कायम गर्नमा सहयोग पुग्दछ ।

नेपालमा वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने दिशामा धेरै प्रयासहरू हुन थालेका छन् । वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीतिको कार्यान्वयन भइरहेको छ। नेपाल राष्ट्र बैंकबाट बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरका नियमनहरू, जोखिम व्यवस्थापन निर्देशिका, स्ट्रेस टेस्टिङ् मार्गदर्शन जारी भइसकेका छन्। बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐनमा समयसापेक्ष संशोधन भएको छ। यसले समस्याग्रस्त बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको प्रभावकारी रिजोलुसन कसरी गर्ने भन्ने सम्बन्धमा धेरै राम्रो मार्गदर्शन गरेको छ । जोखिममा आधारित सुपरिवेक्षण पद्धति अवलम्बन भएको छ । सुपरिवेक्षकीय सूचना प्रणाली कार्यान्वयन हुने प्रक्रियामा छ । वासल थ्रिको कार्यान्वयनले गति लिएको छ । भावी दिनमा वित्तीय क्षेत्रका परिसूचकहरूको समष्टिगत आर्थिक परिसूचकहरूसँगको सम्बन्ध विश्लेषण गरेर

प्रणालीगत जोखिम न्यूनीकरण र वित्तीय स्थायित्व अझ बढी प्रवर्धन गर्नका लागि आवश्यक प्रयासहरू भइरहेको अवस्था छ । यस्तो अवस्थामा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले समेत आ-आफ्ना तर्फबाट वित्तीय स्थायित्व सुदृढ गर्ने कार्यमा सघाउ पुऱ्याउनु आजको अपरिहार्य आवश्यकता हो । अझ कोभिड-१९ का कारण सिर्जित अवस्थामा त यही नै दिगो तथा जोखिमरहित बैंकिङ् र समष्टिगत आर्थिक एवम् वित्तीय स्थायित्वको उपायसमेत हो ।

कोभिड-१९ को सङ्क्रमणबाट अर्थतन्त्र प्रभावित भएका बेला अर्थतन्त्रलाई पुनरुत्थान गर्न, शिथिल आर्थिक क्रियाकलापलाई गति दिन विश्वव्यापी रूपमै सरकार र केन्द्रीय बैंकले विस्तारकारी प्रयास गर्दै आए । यसबाट विश्व अर्थतन्त्र र नेपाली अर्थतन्त्रमा पनि धेरै पुनरुत्थान भयो । तर वित्तीय स्थायित्वको सवाल पनि उत्तिकै पेचिलो भएकाले यसलाई नजरअन्दाज गर्न सक्ने अवस्था छैन । कर्जा तिर्ने भाखा सार्दा, नसक्ने ऋणीले त तिर्दैनन् नै, सक्ने ऋणीले पनि तिर्न आनाकानी गर्ने प्रवृत्ति पनि देखियो । निक्षेपकर्ताको निक्षेपमा बैंकले नियमित रूपमा ब्याज तिर्नु नै पर्छ । तर आफ्नो कर्जामा ब्याज नआउँदा बैंकहरूले पनि समस्या भोगे ।

कोरोना सङ्क्रमणको चरम उत्कर्षका बेला र सङ्क्रमण कम हुँदै आर्थिक पुनरुत्थान हुँदै जान थालेका बेलामा वित्तीय स्थायित्वको सवाल बेग्लाबेग्लै ढङ्गले उठ्ने गर्दछ । कोरोना सङ्क्रमण चर्किएको बेलामा ठुलो सङ्ख्यामा उद्योगधन्दा बन्द भएका र उनीहरूले बैंकबाट कर्जा लिएको हुनाले कर्जा असुलीमा समस्या आउन सक्ने सम्भावना थियो । कर्जा असुलीमा समस्या आउँदा बैंकहरूको एकातर्फ नियमित आम्दानी हुँदैन भने अर्कातिर धितो लिलामी गर्नुपर्ने, सस्तो मूल्यमा धितो बिक्री गर्दा घरजग्गाको भाउ घट्ने, बैंकहरूको वासलतमा प्रतिकूल असर पर्ने, कर्जा रासनिङ् हुने, प्रतिकूल छनौट हुने, नैतिक जोखिमजस्ता समस्या आउने सम्भावनाहरू थिए । कतिपय अवस्थामा यस्ता समस्याहरू आएतापनि नेपाल राष्ट्र बैंकको विवेकशील नियमन, कोभिडजन्य आर्थिक सुस्तीका बेला केन्द्रीय बैंकले प्रदान गरेको नियामकीय सहजताका कारण यी समस्याहरू सतहमा धेरै आएनन् र वित्तीय स्थायित्वमा प्रतिकूल असर पर्न पाएन ।

कतिपय उद्योग व्यवसायले आफ्नो व्यवसाय नचलेका कारण ऋण तिर्न त परै जाओस्, आफ्नो थातथलो छाडी व्यवसाय बन्द गरेर पनि हिँडे । थप चालु पुँजी कर्जा दिँदा पनि उनीहरूका कर्मचारी, घरभाडा, बिजुली, पानी आदि दायित्व तिर्दै ठिक्क हुने अवस्था पनि नआएको होइन । नयाँ कारोबार चालु गर्न ठुलै धनराशि आवश्यक पर्ने, थप कर्जा प्रवाह गर्दा सो उद्योग व्यवसाय साँच्चिकै

चल्न सक्ने हो वा होइन भन्ने दोधारको स्थिति थियो । अर्कातिर मानिसको ध्यान उपभोगमा भन्दा स्वास्थ्यमै बढी केन्द्रित भएको हुँदा कुल मागमा कमी आएकाले लगानीकर्तामा उत्साह देखिन सकेको थिएन । त्यति बेला कर्जाको मागमा पनि कमी आएका कारण बैंक तथा वित्तीय संस्थामा अधिक तरलताले चिन्ता थपेको थियो । न्यून ब्याजदर र अधिक तरलताको स्थितिमा जोखिमयुक्त क्षेत्रमा कर्जा जाने सम्भावना बढी हुन्छ । यसतर्फ बैंक तथा वित्तीय संस्थाले सजग हुनु आवश्यक थियो । बैंक-वित्तीय संस्थाले त्यो बेलामा आफ्नो खर्च घटाउनेतर्फ जागरुक हुनु त झनै आवश्यक थियो । नियत नै ठिक नभई (ऋण तिर्न सक्ने अवस्था हुँदाहुँदै पनि) ऋण नतिर्ने ऋणीहरू प्रति पनि उत्तिकै चनाखो हुनुपर्ने आवश्यकता थियो । धितोका रूपमा रहेको घरजग्गाको मूल्य कम हुँदै गएपछि ऋणीले ऋण तिर्न नआउने प्रवृति बढ्न सक्ने, कर्जा असुलीमा समस्या हुन सक्ने र कर्जा जोखिमका साथै तरलता जोखिमसमेत सिर्जना हुने हुन्छ ।

सरकार र केन्द्रीय बैंकको सुझबुझपूर्ण र खुकुलो व्यवस्थाले बैंक तथा वित्तीय संस्था र समग्र अर्थतन्त्रले नै ऋण पायो । आर्थिक पुनरुत्थानले गति लिन थाल्यो । सङ्कटका बेलामा जसरी भए पनि अर्थतन्त्रलाई बचाउनुपर्ने थियो । त्यसैले नियमनकारी छुटहरू, सहुलियतपूर्ण कर्जा, पुनरकर्जा, ऋण तिर्ने भाखा विस्तार, ब्याज छुट आदि विभिन्न उपायहरू अवलम्बन गर्नुपऱ्यो । ब्याजदर न्यून हुँदा बैंक वित्तीय संस्थाहरूले यसरी कर्जा प्रवाह गरे कि निक्षेपको वृद्धिदरसँग त्यसको तालमेल मिल्न नसक्दा बैंक तथा वित्तीय संस्थामा क्रमशः तरलताको अभाव हुन थाल्यो । विगत केही महिनादेखि नै नेपाली बैंकिङ् क्षेत्रले तरलता चाप भोगिरहेको छ । बैंकहरूले उल्लेख्य मात्रामा नेपाल राष्ट्र बैंकबाट स्थायी तरलता सुविधा, ओभरनाइट रिपो र रिपो सुविधा लिएका छन् ।

विश्वका धेरै मुलुकका केन्द्रीय बैंकहरूले अहिले कोभिडताका दिएका छुट र सुविधाहरू हटाउँदै जान थालेका छन् । फेडरल रिजर्भ बैंकले अहिले २०२२ सेप्टेम्बरमा नीतिगत दरमा वृद्धि गरेर ३ देखि ३.२५ प्रतिशत पुऱ्याएको छ भने भारतीय रिजर्भ बैंकले समेत यो समयमा नीतिगत दरमा वृद्धि गरेर ५.९० प्रतिशत पुऱ्याएको छ । विश्वभरि नै एकातर्फ मुद्रास्फीति बढ्दै जाने र आर्थिक वृद्धि भने नबढ्ने स्ट्यागफ्ल्यासनको अवस्था देखिएकाले सोलाई निराकरण गर्न पनि ती नीतिहरू सहयोगी हुन्छन् भन्ने अपेक्षा गरिएको छ । अर्कातिर विश्वभर नै वित्तीय स्थायित्व सुदृढ हुन सकोस् भन्ने पनि अभिप्राय रहेको पाइन्छ ।

नेपालमा पनि अहिले कोभिडका बेला अर्थतन्त्र र बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई नेपाल राष्ट्र बैंकबाट दिइँदै आएको सहुलियत र सुविधा क्रमशः हटाउँदै जान थालिएको छ । महामारीका बेला दिइएका नियमनकारी विशेष छुट र सुविधा

सधैँका लागि हुँदैनन् । तर ऋणीहरूले बन्दाबन्दीका बेला पाइरहेका छुट र सुविधा निरन्तर माग गरिरहन सक्छन् । यस्तो परिस्थितिबाट आफूलाई कसरी सहज रूपमा अवतरण गर्ने भन्नेतर्फ पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले बेलैमा सजग हुन आवश्यक छ । आजकल धेरैजसो बैंकिङ् कारोबारहरू प्रविधिमा आधारित हुने हुनाले सञ्चालन जोखिम न्यूनीकरणमा पनि उत्तिकै संवेदनशील हुन आवश्यक छ । आफ्नो निक्षेप र कर्जा प्रवाहको सन्तुलन मिलाउन नसकेर केन्द्रीय बैंक र सरकारलाई साधनका लागि गुहार्नुभन्दा पनि सङ्कटकालीन तरलता योजना बनाएर बेलैदेखि सन्तुलित र दिगो बैंकिङ् अभ्यास गर्न बैंक-वित्तीय संस्थाले पाठ सिक्नु आवश्यक भइसकेको छ । यसबाट वित्तीय स्थायित्वमा ठुलो टेवा पुग्दछ । कर्जाको परिमाण बढाउन मात्र जोड दिने होइन, कर्जाको गुणस्तरमा पनि ख्याल गर्नुपर्ने बेला भएको छ । पुरानो कर्जाको ब्याज तिर्न मात्र थप कर्जा प्रवाह गर्ने होइन, वास्तवमै उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा प्रवाह गर्ने बानी बसाल्नु आवश्यक छ ।

नेपालमा पनि अहिले विश्वकै जस्तो मुद्रास्फीति बढ्ने प्रवृत्ति देखिएको छ । आर्थिक वर्ष २०७९/८० को पहिलो महिनामा नेपालमा उपभोक्ता मुद्रास्फीति ८.२६ प्रतिशत पुगेको छ । आपूर्तिजन्य र संरचनात्मक कारणहरूले मुद्रास्फीति बढेको भए तापनि केन्द्रीय बैंकले हरसम्भव यसलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्न प्रयास गरिरहेको छ । आयात तीव्र गतिमा बढेको, विदेशी विनिमय सञ्चितिमा कमी भइरहेको, शोधनान्तर घाटा बढेर गएको स्थितिमा उच्च मुद्रास्फीतिलाई समेत ध्यानमा राख्दा नीतिगत दर बढाउँदै जानुपर्ने हुन्छ । सोहीअनुरूप नेपाल राष्ट्र बैंकले आर्थिक वर्ष २०७९/८० को मौद्रिक नीतिबाट नीतिगत दर बढाएर ७ प्रतिशत पुऱ्याएको छ । अनिवार्य नगद मौज्दात अनुपात पनि ४ प्रतिशत पुऱ्याएको छ । यी सम्पूर्ण प्रयासहरू र प्रुडेन्सियल नियमनबाट नेपालमा वित्तीय स्थायित्व सुदृढ रहने अपेक्षा गरिएको छ ।

अतः आर्थिक पुनरुत्थानमा हातेमालो गरेका केन्द्रीय बैंक र बैंकिङ् प्रणालीले वित्तीय स्थायित्वलाई सुदृढ बनाउनेतर्फ पनि समन्वायत्मक रूपमै अघि बढ्नु उपयुक्त हुन्छ । सङ्कटको समयमा आर्थिक पुनरुत्थानको विकल्प छैन भने वित्तीय स्थायित्व कायम गर्ने तर्फ अब प्रयत्नशील हुनैपर्ने भएको छ । प्रत्येक कदममा दूरदृष्टि र सजगताको आवश्यकता छ ।

प्रतिस्पर्धी बैंकिङ् क्षेत्र र यसका चुनौती

डा. प्रकाशकुमार श्रेष्ठ
कार्यकारी निर्देशक, आर्थिक अनुसन्धान विभाग, नेपाल राष्ट्र बैंक

१. विषय प्रवेश

नेपालमा आर्थिक एवम् वित्तीय उदारीकरणपछि व्यापक रूपमा विस्तार र विकास भएको क्षेत्रका रूपमा बैंकिङ् क्षेत्र रहेको छ । साढे तीन दशक अगाडि सरकारी स्वामित्वमा दुई वटा वाणिज्य बैंक र दुई वटा विकास बैंक रहेका थिए । त्यो समयमा सञ्चालित वाणिज्य बैंकहरूका देशभरिमा ३९० वटा जति शाखाहरू सञ्चालनमा रहेका थिए । तर अहिले २०७९ असारसम्म आइपुग्दा वाणिज्य बैंक, विकास बैंक र वित्त कम्पनीका ६३९४ वटा शाखाहरू सञ्चालनमा छन् भने लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरूका ५१३४ गरी समग्र देशभरि ११५२८ वटा शाखाहरू सञ्चालनमा छन् । यसले गर्दा बैंकिङ् क्षेत्रमा प्रतिस्पर्धात्मक स्थिति सृजना भएको छ । यससँगै बैंकहरूले आधुनिक प्रविधिहरू प्रयोग गरेर बैंकिङ् सेवाहरू दिन पनि प्रतिस्पर्धा गरेका छन् । डिजिटल प्रविधिको प्रयोगले गर्दा बैंकिङ् सेवाहरू छिटोछरितो ढङ्गले प्राप्त गर्न सकिने भएको छ । यस लेखले बैंकिङ् क्षेत्रको विस्तारसँगै प्रतिस्पर्धात्मक स्थिति र वर्तमान चुनौतीहरूबारे चर्चा गर्ने प्रयास गरेको छ ।

२. बैंकिङ् क्षेत्रको विस्तार र प्रतिस्पर्धात्मक स्थिति

एक दशक लामो आन्तरिक सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा बाहेक नेपालमा बैंकिङ् क्षेत्र विस्तार तीव्र दरमा नै भएको पाइन्छ । सशस्त्र द्वन्द्वको समयमा भने विकास बैंक र वित्त कम्पनीहरू केही विस्तार भए पनि वाणिज्य बैंकका भने ९० वटा शाखाहरू स्थानान्तरण गरेर गाभिन पुगेका थिए । तत्पश्चात् बैंकिङ् क्षेत्रको विस्तार रफ्तारमा भइरहेको छ। यसले गर्दा अर्थतन्त्रमा निक्षेप परिचालन र ऋण प्रवाह पनि उच्चदरमा बढेको छ ।

नेपालमा वित्तीय उदारीकरणको सुरुवातको समयमा कुल गार्हस्थ्य उत्पादनको तुलनामा बैंकिङ् क्षेत्रको आन्तरिक कर्जा २७ प्रतिशत, निजी क्षेत्रतर्फ गएको कर्जा ८.७ प्रतिशत र निक्षेप सङ्कलन १८.३ प्रतिशत मात्र थियो । दुई दशकपछि,

आन्तरिक द्वन्द्व अन्त हुँदै गर्दा ती अनुपातहरू क्रमशः ५० प्रतिशत, ३८ प्रतिशत र ४६ प्रतिशत पुगेका थिए । २०७९ साल असारमा आइपुग्दा ती अनुपातहरू क्रमशः ११७ प्रतिशत, ९७ प्रतिशत र १०५ प्रतिशत पुगेका छन् । अहिले नेपालको जनसङ्ख्याभन्दा बढी निक्षेप खाताहरूको सङ्ख्या पनि पुगेको छ । यी तथ्याङ्कहरूले नेपालले बैंकिङ् क्षेत्रको विकास र विस्तारमा उल्लेख्य प्रगति हासिल गरेको देखाउँछ। बैंकिङ् क्षेत्रको विकासका सवालमा नेपाल मध्यम आय स्तरको मुलुक सरहको स्तरमा पुगेको छ ।

नेपालमा बैंकिङ् क्षेत्र तीव्र दरमा विस्तार र विकास हुँदै जाँदा एक दशक अगाडि १६ वटा जति विकास बैंक र वित्त कम्पनीहरू समस्याग्रस्त भए पनि नेपालको समग्र बैंकिङ् प्रणाली दरिलो नै रहँदै आएको छ। समस्याग्रस्त घोषणा गरिएका अधिकांश संस्थाहरू पुनः सञ्चालनमा आएका छन् । समस्याग्रस्त घोषित संस्थाहरू संस्थागत सुशासनको अभावमा समस्याग्रस्त बन्न गएका थिए । सङ्ख्यात्मक रूपमा धेरै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू स्थापना हुन गएका र समस्यामूलक हुन थालेपछि २०६८ सालमा नेपाल राष्ट्र बैंकले मर्जर र प्राप्तिको नीति अङ्गीकार गर्‍यो । यसले गर्दा शाखा विस्तार भए पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको सङ्ख्या क्रमशः घट्दै गएको छ। २०७९ असारसम्म २६ वटा वाणिज्य बैंक, १७ वटा विकास बैंक, १७ वटा वित्त कम्पनी र ६५ वटा लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरू सञ्चालनमा छन् । वाणिज्य बैंक र लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरू थप मर्जर र प्राप्तिको प्रक्रियामा रहेका छन् । यी करिब १३ हजार जति बचत तथा ऋण सहकारी संस्थाहरूले पनि बचत परिचालन र ऋण प्रवाहको काम गरिरहेका छन् । त्यस्तै, दीर्घकालीन सम्झौतित बचत परिचालन गर्ने संस्थाहरूले पनि दीर्घकालीन प्रकृति स्रोत सङ्कलन गरी केही हदसम्म कर्जा प्रवाहको काम पनि गरिरहेका छन् ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले नेपालको अर्थतन्त्रमा कति सङ्ख्यामा वाणिज्य बैंकहरू उपयुक्त हुन्छ त भने सन्दर्भमा गरेको अध्ययनले* नेपालको बैंकिङ् क्षेत्र तीव्र प्रतिस्पर्धाको स्थितिमा रहेको र पछिल्लो समय केही मर्जरहरू भए पनि प्रतिस्पर्धात्मक स्थिति खासै नघटेको तथ्यलाई उजागर गरेको छ । अहिलेको वाणिज्य बैंकहरूको सङ्ख्या तुलनात्मक रूपमा बढी रहेको देखाएको छ ।

३. बैंकिङ् क्षेत्रका चुनौतीहरू

बैंकिङ् क्षेत्रको विकास र विस्तारसँगै नयाँ नयाँ चुनौतीहरू पनि थपिँदै गएका छन् । चुनौतीहरूलाई सहि ढङ्गले समाधान गर्दै नजाने हो भने बैंकिङ् क्षेत्र

* https://www.nrb.org.np/contents/uploads/2022/04/Optimal-Number-of-Banks-and-Financial-Institutions-in-Nepal.pdf

समस्याग्रस्त हुँदै वित्तीय सङ्कटतर्फ जान सक्ने कुरा विश्वमा देखा परेका वित्त सङ्कटहरूले देखाएका छन् । बैंकिङ् प्रणालीमा विद्यमान समस्या तथा चुनौतीहरू पहिचान गरी र समाधान गर्न बहस र छलफल हुनु पनि त्यतिकै खाँचो रहेको छ। निजी क्षेत्रको बढी लगानी रहेको बैंकिङ् क्षेत्र नाफामुखी ढङ्गले अघि बढ्दा संस्थागत सुशासन र वित्तीय स्वास्थ्यमा खराबी आउने गरेको तथ्य हाम्रै अनुभव र अन्य विश्वका अनुभवहरू पनि देखाएको छ। यस सन्दर्भमा हाल नेपालको बैंकिङ् क्षेत्रमा रहेका केही चुनौतीहरू निम्नानुसार रहेको देखिन्छ ।

(क) तीव्र प्रतिस्पर्धा

पहिलो चुनौती, तीव्र प्रतिस्पर्धाको व्यवस्थापन गर्नु । मर्जर र प्राप्तिमार्फत बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको सङ्ख्या घटे पनि नेपाली अर्थतन्त्रको आकार र वृद्धिदरलाई हेर्दा विद्यमान सङ्ख्यामा रहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका लागि ज्यादै प्रतिस्पर्धी बजार रहेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको एकआपसका अतिरिक्त छाया बैंकिङ् गरिरहेको सहकारी संस्थाहरूले पनि प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण सृजना गरेका छन् । नवीनता र लागत कम गर्न प्रतिस्पर्धालाई राम्रै ठानिन्छ । तर, नवीनता ल्याउन त्यति नसकिरहेको हाम्रो बैंकिङ् क्षेत्रले प्रतिस्पर्धात्मक रूपमा टिकिरहन सहज छैन । विगतमा जस्तो बैंकिङ् क्षेत्रको नाफाको दर कायम हुन सकेको छैन । बैंकिङ् क्षेत्रको स्थायित्वका लागि पनि सामान्य नाफा कायम राख्न सक्नुपर्ने हुन्छ । अर्थतन्त्रमा आर्थिक गतिविधि विस्तार भई आर्थिक वृद्धि दर नबढ्ने र नबढाउने हो भने बैंकिङ् क्षेत्रको नाफा बढ्ने गुन्जायस पनि कम छ ।

(ख) वित्तीय पहुाच र समावेशिताको विस्तार

दोस्रो, अर्थपूर्ण ढङ्गले वित्तीय पहुँच र वित्तीय समावेशितालाई बढाउनु । माथि उल्लेख गरेअनुसार नेपालमा पछिल्ला तीन दशकमा शाखा सङ्ख्या र वासलातको आकारमा बैंकिङ् क्षेत्र तीव्र दरमा विस्तार भए पनि वित्तीय पहुँच र समावेशिताका सवालमा अझै पछि रहेको स्थिति छ । वाणिज्य बैंक, विकास बैंक र वित्त कम्पनीका ६ हजारभन्दा बढी शाखाहरूबाट साढे ४ करोड जति निक्षेप खाता खोले पनि कर्जाको सङ्ख्या भने २०७९ असारसम्म जम्मा १८ लाख २९ हजार रहेको छ, जसले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट रु. ४९ खर्ब कर्जा लिएका छन् । यसमा पनि केही सीमित ऋणीहरूले अर्बौं रुपैयाँ कर्जा लिएका छन् । यसले गर्दा कर्जाको केन्द्रीकरण उच्च भई कर्जा जोखिम बढाएको छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा विभिन्न कारणले गर्दा सर्वसाधारणहरूको कर्जामा पहुँच पुग्न नसक्दा नै नेपालमा छाया बैंकिङ् फस्टाएको छ । लघुवित्त वित्तीय

संस्थाहरूले करिब ३३ लाख ऋणीहरूलाई साढे ४ खर्ब कर्जा प्रवाह गरेका छन् । करिब ६५ लाखले सहकारीहरूबाट कर्जाको माग पूरा गरेका छन् । यसबाहेक साहुमहाजन र साथी भाइमार्फत पनि कर्जाको आवश्यकता पूरा गर्ने व्यक्तिहरूको सङ्ख्या पनि उल्लेख्य रहेका देखिन्छ । मधेस प्रदेश जस्तो भौगोलिक रूपमा सहज र लघुवित्त लगायतका बैंक तथा वित्तीय सङ्ख्याहरूको उल्लेख्य उपस्थिति भएका ठाँउमा पनि मिटर ब्याजीहरूको रजगज चलिरहेको र धेरै मानिसहरू उनीहरूबाट ठगिएका घटना बाहिर आएका छन् । एकातर्फ कर्जाको अधिकेन्द्रित हुनु र अर्कोतर्फ ठुलो तप्का कर्जाको पहुँचबाट वञ्चित हुने अवस्थाको समाधान गर्नुपर्ने खाँचो छ ।

(ग) संस्थागत सुशासन कायम गर्नु

तेस्रो, सही अर्थमा संस्थागत सुशासन कायम गर्नु । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू अधिकांश निजी लगानीमा खोलिए पनि सार्वजनिक संस्थाहरू हुन किनभने आफ्नो लगानीभन्दा धेरै गुणा सर्वसाधारणको निक्षेप परिचालन गर्दछन् र त्यो निक्षेप कर्जाका रूपमा प्रवाह गरी आम्दानी गर्ने गर्दछन् । त्यसैले केन्द्रीय बैंकको नीति, नियम पालना गरेर बैंकिङ् कार्य गर्नुपर्दछ । खास गरी संस्थागत सुशासन असल हुनुपर्दछ । अहिले उद्योग व्यवसायीहरू नै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका लगानीकर्ता भएकाले बैंकर र व्यवसायी भिन्नता कायम हुन सकेको छैन । आफू सञ्चालक भएको संस्थाबाट ऋण लिन बन्देज गरे पनि एकआपसको मिलेमतोमा बैंकहरूका लगानीकर्ता व्यवसायीहरूले नै समग्रमा बैंकिङ् क्षेत्रबाट बढी कर्जा उपयोग गरेको पाइन्छ । त्यसैले कर्जा खाताको सङ्ख्या माथि भनिएझैं खासै विस्तार हुन सकेको छैन । कतिपय बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले केन्द्रीय बैंकका नीति, नियमहरूलाई छल्न खोज्ने र छिद्रहरू खोजेर फाइदा लिने प्रवृत्ति पनि रहेको छ ।

(घ) डिजिटाइजेसन गर्दै साइबर सुरक्षा गर्नु

चौथो, डिजिटाइजेसनको विस्तार गर्दै साइबर सुरक्षा गर्नु । अहिले हामी डिजिटाइजेसनको युगमा छौँ । यसले गर्दा बैंकिङ् सेवा एकीकृत ढङ्गले छिटोछरितो ढङ्गले गर्न सकिने भएको छ । साथै बैंकिङ् सेवाको विस्तार गर्न पनि डिजिटाइजेसन सहयोगी भएको छ । तर, एकातर्फ डिजिटाइजेसन कार्य खर्चिलो छ भने यसलाई साइबर आक्रमणबाट जोगाउनु अर्को चुनौतीपूर्ण कार्य रहेको छ । सँगसँगै, बैंकिङ् सेवा विस्तार गर्नुपर्ने ठाउँका मानिसहरूमा

डिजिटाइजेसन सम्बन्धी ज्ञान प्रदान गर्नुपर्ने आवश्यकता पनि रहेको छ। युवा पिँढीहरू डिजिटाइजेसनको प्रयोग गर्न सहजै सकिरहेको भए पनि प्रौढ पिँढीलाई यससम्बन्धी ज्ञान दिनु त्यत्तिकै आवश्यक छ, जुन त्यति सहज छैन, आफैमा चुनौतीपूर्ण रहेको छ।

(ङ) कुशलतापूर्ण ढङ्गले तरलता व्यवस्थापन गर्नु

पाँचौ, तरलता व्यवस्थापन गर्नु । नेपालको अर्थतन्त्रमा बढी आयातमुखी र विप्रेषणमा निर्भर रहेको छ । साथै, नेपालको अर्थतन्त्रको आवश्यकताले गर्दा नै भारतीय रुपैयाँसँग पेग विनिमय दर अवलम्बन गरेको स्थिति छ । कतिपय अवस्थामा पेग विनिमय दरले नेपाललाई फाइदा गरे पनि बाह्य असन्तुलन आउँदा विनिमय दर परिवर्तन नहुने हुँदा भुक्तान खातामा मात्रै परिवर्तन आउने गर्छ। त्यसको प्रभाव बैंकिङ् प्रणालीको तरलतामा पर्ने गर्दछ। भुक्तान सन्तुलन बचतमा हुँदा बैंकिङ् प्रणालीमा तरलता बढ्छ भने भुक्तान सन्तुलन घाटामा रहँदा बैंकिङ् प्रणालीमा तरलतामा कमी आउँछ। उच्च तरलता र कम तरलताको स्थिति दुवै बैंकिङ् प्रणालीका लागि राम्रो होइन। उच्च तरलता हुँदा अनुत्पादक क्षेत्रतर्फ कर्जा प्रवाह भई सम्पत्तिको मूल्य अचाक्ली बढ्न पुग्छ। यससँगै उपभोग र आयात बढ्न पुग्दछ। अर्कोतर्फ तरलता कम हुँदा ब्याजदर बढेर उत्पादनशील आर्थिक गतिविधिहरू प्रभावित हुन पुग्छन् । तर नेपालको विद्यमान अर्थतन्त्रको संरचना र स्थितिले गर्दा समय-समयमा बैंकिङ् प्रणालीमा तरलताको स्थितिमा उतारचढाव आउने गरेको छ । यसलाई बैंकिङ् क्षेत्रले कुशलतापूर्वक व्यवस्थापन गर्नु चुनौतीपूर्ण रहँदै आएको छ।

(च) स्थायित्व र दिगोपना कायम गर्नु

छैटौं, बैंकिङ् क्षेत्रको स्थायित्व र दिगोपना कायम राख्नु। बैंकिङ् क्षेत्र बढी सङ्कटोन्मुख हुने प्रवृत्तिको हुन्छ। यसले गर्दा संवेदनशील पनि हुन्छ। यस क्षेत्रमा आउने सङ्कटले देशकै भुक्तानी प्रणाली र आर्थिक गतिविधिहरूमा नकारात्मक असर पारी अर्थतन्त्रलाई नै मन्दीतर्फ लैजान्छ । तसर्थ, निश्चित नाफाको स्तर कायम राख्दै कर्जाको गुणस्तर कायम राख्नुपर्ने हुन्छ। बैंकिङ् क्षेत्र कर्जा नतिर्ने जोखिम, सञ्चालन जोखिम, ब्याजदर तथा विनिमय दर जोखिम, तरलता जोखिम जस्ता अनेकौं जोखिमहरूबाट घेरिएको हुन्छ। तसर्थ, यी जोखिमहरूको सही पहिचान गरी न्यूनीकरण गर्दै व्यवस्थापन गर्नुपर्ने हुन्छ। बैंकिङ् क्षेत्रले अल्पकालीन नाफाभन्दा दिगोपनालाई बढी ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ। बैंकिङ् क्षेत्रको नाफाको मुख्य स्रोत आर्थिक गतिविधिहरूको विस्तार र तिनीहरूको नाफामा भर पर्ने हुँदा वास्तविक क्षेत्रको वृद्धि खास गरी आन्तरिक उत्पादन र उत्पादकत्व बढाउनेतर्फ केन्द्रित हुनुपर्दछ।

४. निष्कर्ष

अन्तमा, नेपालमा उदारीकरण नीति अवलम्बन गरेपछि उत्साहजनक रूपमा विस्तार भएको क्षेत्रमा बैंकिङ् क्षेत्र पर्दछ । यसले गर्दा धैरै सर्वसाधारणहरूले आधुनिक बैंकिङ् सेवा घरदैलोमा पाएको स्थिति छ । बैंकिङ् पहुँच बढ्दा आर्थिक गतिविधिहरू बढेर आर्थिक वृद्धि बढ्ने अपेक्षा गरिन्छ । तर, नेपालको सन्दर्भमा बैंकिङ् क्षेत्रको विस्तार भएअनुरूप आर्थिक विस्तार र आर्थिक वृद्धि हुन सकिरहेको छैन । अझै वित्तीय पहुँच र समावेशिता पर्याप्त छैन । बैंकिङ् क्षेत्रको कर्जा सीमित व्यक्तिहरूमा केन्द्रित रहेको र उत्पादनभन्दा बढी व्यापार व्यवसायमा कर्जा प्रवाह भएकाले आर्थिक वृद्धि खासै बढ्न सकेको छैन । आर्थिक वृद्धि बढ्न नसक्दा बैंकिङ् क्षेत्रको दिगोपना र स्थायित्वमा नै चुनौती सृजना भएको छ । वास्तवमा बैंकिङ् क्षेत्रको विस्तारले उत्पादनशील ढङ्गले आर्थिक गतिविधि विस्तारमा ध्यान केन्द्रित गर्नुपर्ने वेला भएको छ । साथै, क्षमता विकास र रणनीतिहरू तर्जुमा गरी माथि उल्लेख गरिएका चुनौतीहरूलाई कुशलतापूर्वक सामना गर्दै जानुपर्ने देखिन्छ ।

नेपालमा वैदेशिक लगानीको अवस्था र सम्भावना

- रमेश अर्याल
सहसचिव, नेपाल सरकार

सारांश

मुलुकको समग्र विकास तीव्रतर बनाउन आन्तरिक स्रोत र साधन मात्र पर्याप्त नहुने हुँदा विकासोन्मुख एवम् विकसित मुलुकहरूले विदेशी लगानीमार्फत देशमा आवश्यक लगानी, जनशक्ति एवम् आधुनिक व्यवस्थापन भित्र्याउने गरेका छन् । सूचना र प्रविधिका क्षेत्रमा भएको चामत्कारिक विकास र विश्वव्यापीकरणका कारण अहिले विश्वमा वैदेशिक लगानीको प्रवाह दिनानुदिन बढिरहेको छ । फलस्वरूप भौगोलिक तथा अन्य सीमाहरूलाई वैदेशिक लगानीले खुकुलो बनाउँदै गएको छ र विश्वका प्रायः सबै देशमा कुनै न कुनै रूपमा वैदेशिक लगानी भित्रिएको छ । नेपालले पनि पर्याप्त विदेशी लगानी भित्र्याई नेपाललाई आकर्षक लगानी गन्तव्यका रूपमा स्थापित गर्न विभिन्न नीतिगत, संरचनागत, कानुनी, व्यवस्थापकीय कार्य गर्दै आएको छ । फलस्वरूप विदेशी लगानीमा विभिन्न प्रकृतिका उद्योगहरू खोलिएका छन् र यसले देशको समग्र विकासमा टेवा पुऱ्याएको छ । यस लेखमा वैदेशिक लगानीको परिचय, महत्त्व, वैदेशिक लगानीका लागि भएका व्यवस्था, वैदेशिक लगानीको अवस्था, सम्भावना, समस्या र समाधानका उपायहरूबारे चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

१. परिचय

कुनै एक मुलुकको व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले पुँजीलाई वृद्धि गर्ने उद्देश्यले अर्को मुलुकमा गएर उत्पादनशील क्षेत्रमा पुँजी, प्रविधिको लगानी गर्ने कार्यलाई वैदेशिक लगानी भनिन्छ । वैदेशिक लगानी विश्वव्यापीकरणको उपज हो । यो पुँजीको विश्वव्यापी फैलावट र विस्तार गर्ने माध्यम हो ।

विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ अनुसार 'विदेशी लगानी' भन्नाले विदेशी लगानीकर्ताले उद्योग वा कम्पनीमा गरेको देहायको लगानी सम्झनुपर्छ -

- विदेशी मुद्रामा गरिने सेयर लगाानी
- उद्योगमा विदेशी मुद्रा वा सेयरबाट प्राप्त लाभांश रकमको पुनः लगानी

- लिज लगानी
- पुँजी लगानी कोषमा गरेको लगानी
- धितोपत्रको दोस्रो बजारमार्फत सूचीकृत धितोपत्रमा गरेको लगानी
- नेपालमा संस्थापना भएको कम्पनीको सेयर वा सम्पत्ति खरिद गरी भएको लगानी
- नेपालमा संस्थापित उद्योग वा कम्पनीले विदेशी पुँजी बजारमा धितोपत्र जारी बैंकिङ् प्रणालीमार्फत प्राप्त भएको लगानी
- प्रविधि हस्तान्तरणद्वारा भएको लगानी र
- नेपालमा उद्योग स्थापना र विस्तार गरी कायम भएको लगानी ।

विदेशी लगानी नीति, २०७१ अनुसार विदेशी लगानीअन्तर्गत विदेशी पुँजी, सिप, ज्ञान तथा प्रविधि हस्तान्तरणमार्फत भएको लगानीलाई समावेश गरिने उल्लेख छ ।

वैदेशिक लगानीलाई प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी र अप्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी गरी दुई प्रकारमा विभाजन गर्न सकिन्छ । प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी सामान्यतया स्वदेशमा स्थापना भएका कम्पनी वा निकायको कुल पुँजीको दश प्रतिशतभन्दा बढी अंश विदेशमा रहेको कम्पनी वा निकायले खरिद गरी कम्पनी वा निकायको सञ्चालन र व्यवस्थापनमा सहभागी हुने तरिका हो । अप्रत्यक्ष वैदेशिक लगानीअन्तर्गत पूँजी आयात गर्ने देशको सरकारले जारी गरेको सेयर, बन्ड, डिबेन्चर आदि विदेशी नागरिकले खरिद गर्दछन् र हिस्सेदारका रूपमा लाभांश प्राप्त गर्दछन् । यसलाई पोर्टफोलियो लगानी पनि भनिन्छ ।

२. **नेपालमा वैदेशिक लगानीको महत्त्व**

नेपालमा वैदेशिक लगानीको आवश्यकता, महत्त्वलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

- स्वदेशी न्यून गार्हस्थ बचतका कारण पुँजी निर्माणमा देखिएको अपर्याप्तता परिपूर्ति गर्न,
- आधुनिक प्रविधि, व्यवस्थापकीय र प्राविधिक सिप भिœयाउन,
- विदेशी लगानी परिचालनद्वारा निजी क्षेत्रको सहभागिता बढाई औद्योगिकीकरणलाई तीव्रता दिन,

- स्थानीयस्तरका औद्योगिक वस्तुको उत्पादन, उत्पादकत्व र गुणस्तर बढाई अन्तर्राष्ट्रिय बजारमा निर्यात बढाउन,
- उदार एवम् खुला नीतिको अनुकूल नीतिगत तथा संस्थागत सुधार गर्न,
- नयाँ प्रविधिमा पहुँच पुऱ्याउन तथा प्रतिस्पर्धी बजार निर्माण गर्न,
- रोजगारीका नयाँ क्षेत्र र तरिका विस्तार गरी रोजगारीको सिर्जना गरेर जीवनस्तर उकास्न,
- अन्तर्राष्ट्रिय पुँजीको बजारीकरण र उपयोग गर्न,
- आर्थिक विकासको आधार तयार गर्नका लागि आवश्यक लगानीको सुनिश्चिता गर्न,
- नयाँ प्रविधिमा आधारित दक्ष मानव संसाधन प्राप्ति गर्न,
- स्थानीय उत्पादनमा हुने विदेशी दबाबलाई हटाउन,
- स्थानीय लगानीकर्ताको विश्वास अभिवृद्धि गर्न,
- राष्ट्रिय अर्थतन्त्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता बढाउन,
- पूर्वाधार क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्न,
- व्यापार घाटा न्यूनीकरण गर्न
- उच्च आर्थिक वृद्धिदर हासिल गर्दै थप रोजगारी सृजनाद्वारा गरिबी न्यूनीकरण गर्न ।

३. नेपालमा वैदेशिक लगानीका लागि भएका व्यवस्था

नेपालमा वैदेशिक लगानी प्रवर्द्धनका लागि विभिन्न प्रयासहरू भएका छन् । संवैधानिक, कानुनी, नीतिगत र संरचनागत व्यवस्था निम्नानुसार छन् :

- नेपालको संविधान, २०७२ को धारा ५१ मा राज्यको नीतिअन्तर्गत अर्थ, उद्योग र वाणिज्य नीतिमा राष्ट्रिय हित अनुकूल आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्द्धनका क्षेत्रमा वैदेशिक पुँजी तथा प्रविधिको लगानीलाई आकर्षित गर्दै पूर्वाधार विकासमा प्रोत्साहन एवम् परिचालन गर्ने उल्लेख छ ।
- मुलुकको आर्थिक समृद्धिका लागि उपलब्ध स्रोतसाधनको अधिकतम परिचालन गर्दै राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई प्रतिस्पर्धी, सुदृढ तथा रोजगारउन्मुख बनाउन र उत्पादकत्व वृद्धि गरी आयात प्रतिस्थापन, निर्यात प्रवर्द्धन र

पूर्वाधार विकास तथा वस्तु वा सेवाको उत्पादनका क्षेत्रमा विदेशी पुँजी, प्रविधि र लगानीलाई आकर्षित गर्न लगानीमैत्री वातावरण सिर्जना गर्दै औद्योगिकीकरणमार्फत दिगो आर्थिक वृद्धि हासिल गर्न विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण ऐन, २०७५ को व्यवस्था गरिएको छ ।

- औद्योगिक व्यवसाय ऐन, २०७६ र विशेष आर्थिक क्षेत्र ऐन, २०७३ कार्यान्वयनमा ल्याइएको छ ।
- पूर्वाधार संरचना तथा सेवा क्षेत्रमा स्वदेशी वा विदेशी निजी क्षेत्रसमेतको लगानीका माध्यमबाट मुलुकको आर्थिक समृद्धिमा योगदान पुऱ्याउन सार्वजनिक-निजी साझेदारीमा सञ्चालन हुने परियोजनाहरूलाई व्यवस्थित गर्न सार्वजनिक-निजी साझेदारी तथा लगानी ऐन, २०७५ जारी भई कार्यान्वयनमा आएको छ ।
- विदेशी लगानी तथा प्रविधि हस्तान्तरण नियमावली, २०७७ ।
- विभिन्न ६ मुलुकसँग बिप्पा सम्झौता गरिएको छ ।
- ११ वटा देशसँग दोहोरो करमुक्ति सम्झौता गरिएको छ ।
- नेपालमा रु. ६ अर्बसम्मको विदेशी लगानीको स्वीकृति उद्योग विभागले र रु.६ अर्बभन्दा बढीको लगानी बोर्डले स्वीकृति दिने व्यवस्था छ ।
- आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेटमा उत्पादनमूलक उद्योग स्थापना र सञ्चालनमा प्रोत्साहन गर्दै औद्योगिक विकासका लागि वैदेशिक लगानी प्रवर्द्धन गर्ने, वैदेशिक लगानी आकर्षित गर्न सम्भावित मुलुकहरूसँग द्विपक्षीय समझदारी एवम् दोहोरो करमुक्ति सम्झौता गर्ने, संयुक्त उपक्रम वा अन्य उपयुक्त माध्यमबाट बढी वैदेशिक लगानी भिœयाउने व्यक्ति वा उद्यमीलाई राज्यका तर्फबाट विशेष सम्मान एवम् सुविधा प्रदान गराउने उल्लेख छ ।

अन्य सम्बन्धित कानुनहरू

- निजीकरण ऐन, २०५०
- कम्पनी ऐन, २०६३
- प्रतिस्पर्धात्मक प्रवर्द्धन तथा बजार संरक्षण ऐन, २०६३
- सुरक्षित कारोबार ऐन, २०६३,
- मध्यस्थता ऐन, २०५५,

- करार ऐन, २०५६,
- सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३,
- गैर आवासीय नेपालीसम्बन्धी ऐन, २०६४ र नियमावली, २०६६
- औद्योगिक नीति २०६७,
- वैदेशिक लगानी नीति, २०७१
- वाणिज्य नीति, २०७२
- अन्तर्राष्ट्रिय विकास सहायता परिचालन नीति, २०७६
- विदेशी लगानी प्रवर्द्धनका लागि उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, लगानी बोर्ड, औद्योगिक लगानी प्रवर्द्धन बोर्ड, उद्योग मन्त्रालय, उद्योग विभाग, कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालय, एकल विन्दु सेवा केन्द्र लगायतका निकाय प्रत्यक्ष रूपमा संलग्न छन् ।

४. नेपालमा वैदेशिक लगानीको अवस्था

आर्थिक उदारीकरण, विश्वव्यापीकरण, निजीकरणको लहरसँगै नेपालमा विदेशी लगानी भित्र्याउन विशेष पहल गरी सोअनुरूप नीतिगत, कानुनी, संरचनागत व्यवस्था गरेको पाइन्छ । यसै सिलसिलामा केही सीमित उद्योगबाहेक समग्र उद्योग र व्यवसायका क्षेत्रमा शतप्रतिशत विदेशी लगानी खुला गर्ने नीति अङ्गीकार गरिएको छ । उद्योग स्थापनाका लागि लगानीकर्ताले पूरा गर्ने औपचारिकतालाई कम खर्चिलो तथा सरल बनाउन एकद्वार प्रणालीको व्यवस्था, लगानीकर्तालाई आकर्षित गर्न विभिन्न सहुलियतहरूको प्रावधान, निकासीलाई प्रोत्साहन गर्न नगद अनुदानको व्यवस्था गरिएको थियो ।

आर्थिक सर्वेक्षण २०७८/२०७९ अनुसार २०७८ फागुन मसान्तसम्ममा लगानी बोर्ड नेपालबाट ३२ ठुला पूर्वाधारका परियोजनामा रु. ११ खर्ब ७१ अर्ब बराबरको लगानी स्वीकृत भएको छ भने उद्योग विभागबाट ५,३८४ उद्योगमा रु. ३ खर्ब ९३ अर्ब बराबरको विदेशी लगानी प्रतिबद्धता प्राप्त भएको छ । यसबाट २ लाख ७९ हजार जनालाई रोजगारीको प्रस्ताव भएको छ ।

उद्योग विभागबाट दर्ता भएका विदेशी लगानीका उद्योगमध्ये सबैभन्दा बढी लगानी स्वीकृति ऊर्जामूलक उद्योगमा ३२.९ प्रतिशत, सेवामूलक उद्योगमा २२.४ प्रतिशत, पर्यटन उद्योगमा २०.५ प्रतिशत र उत्पादनमूलक उद्योगमा

१६.३ प्रतिशत रहेको छ । विदेशी लगानीका लागि स्वीकृति पाएका उद्योगमध्ये परियोजना लागतका आधारमा चीनका लगानीकर्ताले कुल विदेशी लगानीको ४९.७ प्रतिशत र भारतका लगानीकर्ताको २५ प्रतिशत हिस्सा रहेको छ । विदेशी लगानीका लागि स्वीकृति पाएका उद्योगको सङ्ख्याका आधारमा चीनका लगानीकर्ताको अंश ३६.६ प्रतिशत र भारतका लगानीकर्ताको अंश १५.१ प्रतिशत रहेको छ ।

तालिका : देशगत रूपमा उद्योग विभागमा दर्ता विदेशी लगानी

देश	उद्योगको सङ्ख्या	कुल लगानी रु. करोडमा	प्रस्तावित रोजगारी
चीन	१९७१	१९७०	९३६४९
भारत	८१५	९९१	७४०७५
अमेरिका	४३३	१५४	१९४६९
दक्षिण कोरिया	३६२	१२८	१२०९४
ब्रिटिस भर्जिन टापु	१७	१११	२३२६
बेलायत	१९१	७७	१११९३
सिङ्गापुर	५६	७५	३८१६
क्यानडा	४७	३३	२४७८
जापान	२७७	३३	१०४८५
स्वीजरल्यान्ड	६१	३०	१६००
अन्य बाँकी	११५५	३६४	५२९३०
जम्मा	५३८५	३९६६	२८४११५

स्रोत : आर्थिक सर्वेक्षण २०७८÷७९

५. विदेशी लगानीको स्वरूप, प्राथमिकताका क्षेत्र र लगानीका लागि निषेधित उद्योग

विदेशी लगानी नीति, २०७१ अनुसार विदेशी लगानीको स्वरूप, प्राथमिकताका क्षेत्र र लगानीका लागि निषेधित उद्योग निम्नानुसार छन् :

(क) विदेशी लगानीको स्वरूप

(१) विदेशी पुजी लगानीअन्तर्गत देहायका लगानी

- विदेशी लगानीकर्ताले विदेशी मुद्रा वा पुँजीगत सम्पत्तिका रूपमा गरेको सेयर लगानी र यसबाट आर्जित रकमको पुनः लगानी,
- उद्योगले विदेशी मुद्रा वा पुँजीगत सम्पत्तिका रूपमा प्राप्त गरेको ऋण,

- विदेशी लगानीकर्ताले लिज फाइनान्सका रूपमा उपलब्ध गराएको औजार, मेसिन वा उपकरण,
- नेपाल राष्ट्र बैंकको स्वीकृतिमा नेपालमा स्थापित कम्पनीहरूले विदेशमा सेयर पुँजी, ऋणपत्र र डिबेन्चर जारी गरी उठाएको विदेशी मुद्रा,
- विदेशी संस्थागत लगानीकर्ताले दोस्रो बजारमार्फत नेपाली सूचीकृत धितोपत्रहरूमा गरेको लगानी ।

(२) **प्रविधि हस्तान्तरणअन्तर्गत देहायका लगानी**

- विदेशी उत्पत्तिको प्रविधिसम्बन्धी अधिकार जस्तै : पेटेन्ट, विशिष्टता, सूत्र, प्रकृया र प्राविधिक ज्ञानलगायत बौद्धिक सम्पत्ति अधिकारको प्रयोग,
- विदेशी स्वामित्वको ट्रेडमार्क वा ख्यातिको उपयोग,
- विदेशी प्राविधिक सेवा, सल्लाह सेवा, तालिम, व्यवस्थापन सेवा र बजार सेवाको उपयोग ।

(३) **लगानीकर्ताको वर्गीकरण**

- संस्थागत विदेशी लगानीकर्ता : संस्थागत विदेशी लगानीकर्ताले प्रत्यक्ष विदेशी लगानी र दोस्रो बजारका माध्यमबाट गरिने पोर्टफोलियो लगानी गर्न पाउने ।
- व्यक्तिगत विदेशी लगानीकर्ता : व्यक्तिगत विदेशी लगानीकर्ताले प्रत्यक्ष विदेशी लगानी मात्र गर्न पाउने ।
- गैर आवासीय नेपाली लगानीकर्ता : गैर आवासीय नेपाली लगानीकर्ताले व्यक्तिगत र संस्थागत रूपमा प्रत्यक्ष वैदेशिक लगानी र पोर्टफोलियो लगानी गर्न पाउने ।

(ख) **प्राथमिकताका क्षेत्र** :

राष्ट्रिय प्राथमिकताका आधारमा प्राथमिकताका क्षेत्र निम्न छन् :

- जलविद्युत (उत्पादन र प्रसारणसमेत),
- यातायात क्षेत्रको पूर्वाधार विकास (द्रुत मार्ग, रेलवे, टनेल, केबलकार, मेट्रो रेल सेवा, फ्लाई ओभर र अन्तर्राष्ट्रिय विमानस्थल),
- कृषिजन्य, खाद्य प्रशोधन तथा जडिबुटी प्रशोधन उद्योग,

- पर्यटन उद्योग,
- खानीजन्य एवम् उत्पादनमूलक उद्योग ।

(ग) विदेशी लगानी खुला नगरिने उद्योग

- लघु उद्यम र परम्परागत घरेलु उद्योग (प्रविधि हस्तान्तरणबाहेक),
- हातहतियार, खरखजाना, गोलीगट्ठा, बारुद तथा बिस्फोटक पदार्थ उत्पादन गर्ने उद्योग,
- मुद्रा तथा सिक्का व्यवसाय, सुरक्षण मुद्रण,
- घरजग्गा खरिदबिक्री व्यवसाय,
- नेपालमा स्थिर पुँजी रु. पचास करोडभन्दा कम लगानीको बहुब्रान्ड खुद्रा व्यापार । सोभन्दा माथिको हकमा २ भन्दा बढी देशमा व्यवसाय गरेको हुनुपर्ने,
- पर्यटनमा संलग्न पर्यटक गाइड, ट्रेकिङ् तथा माउन्टेनियरिङ् गाइड, भरिया (घोडा, खच्चड, याकसहित), भान्से उपलब्ध गराउने पर्यटन उद्योग,
- कुखुरा पालन, माछापालन, मौरीपालन र कृषिका प्राथमिक उत्पादनका क्षेत्रहरू,
- विकीरणजन्य पदार्थसम्बन्धी उद्योग,
- आमसञ्चारका प्रसारण माध्यमहरू (पत्रपत्रिका, रेडियो, टेलिभिजन) ।

६. नेपालमा वैदेशिक लगानीको सम्भावना

नेपालमा वैदेशिक लगानीको सम्भावना निम्न कारण र अवस्थाले गर्दा छ :

- तीव्र आर्थिक वृद्धि गरिरहेको छिमेकी मुलुकहरू भारत र चीनका बिचमा रहेको नेपालमा बजार विस्तार गर्न सक्ने अवस्था भएको,
- छिमेकी मुलुकहरूको अतिरिक्त अन्य विकसित एवम् व्यापारिक तथा लगानी विस्तारका सम्भावना रहेका मुलुकहरूसँग दोहोरो करमुक्ति, लगानी सुरक्षित गर्ने द्विपक्षीय तथा बहुपक्षीय सम्झौताहरू र प्रतिबद्धता भएको,
- क्षेत्रीय एवम् विश्व व्यापार सङ्गठनको सदस्य भई उदार अर्थप्रणाली लागू गरेको,

- विद्युतीय सेवाप्रवाह प्रदान गर्ने कार्यमा अगाडि बढेको,
- लगानीमैत्री हुने गरी कानुनी प्रावधानहरू संशोधन र तर्जुमा गर्ने प्रयासहरू भइरहेको,
- वैदेशिक लगानीकर्ताहरूले जलविद्युत् विकासमा लगानी गर्ने चाख देखाएको,
- प्राकृतिक स्रोत साधनको प्रचुरता भएको,
- सस्तो श्रम मूल्य भएका जनशक्तिको बाहुल्यता भएको,
- वैदेशिक लगानीलाई आकर्षित गर्न आर्थिक ऐनमार्फत आयकरमा छुट दिँदै आएको ।

७. वैदेशिक लगानीमा देखिएका समस्याहरू

नेपालमा वैदेशिक लगानीमा देखिएका समस्याहरू निम्नानुसार छन् :

- औद्योगिक पूर्वाधारको पर्याप्त व्यवस्था हुन नसक्नु,
- तुलनात्मक लाभ र प्रतिस्पर्धी क्षमता भएका लगानीयोग्य आयोजनाको बैंक तयार नहुनु,
- वैदेशिक लगानी अभिवृद्धि गर्नेतर्फ राजनीतिक दलहरूबिच नीतिगत रूपमा एकमत नहुनु,
- एकल विन्दु सेवा केन्द्रको कार्यान्वयन प्रभावकारी नहुनु,
- उद्योग र लगानीसम्बन्धी विषय धेरै निकायसँग सम्बन्धित हुँदा अन्तर निकायगत र नीतिगत समन्वय हुन नसक्नु,
- आर्थिक क्षेत्र र बजारमा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरण नबन्नु,
- जनताले वैदेशिक लगानीको सकारात्मकभन्दा नकारात्मक प्रचारप्रसार गर्नु, सम्झौता कार्यान्वयनमा अवरोध हुनु,
- विश्वव्यापीकरणबाट सृजना हुने चुनौतीलाई सामना गर्ने सामर्थ्य र व्यवस्थित योजनाको अभाव हुनु,
- विदेशी पुँजी, प्रविधि ज्ञान र उद्यमशीलतालाई स्थानीयस्तरमा साझेदारीका माध्यमबाट परिचालन हुन नसक्नु,
- पुँजी बजारको विकास अपेक्षित रूपमा नहुनु,

- कर छुट तथा सरकारले फिर्ता गर्ने रकमहरू सरल रूपमा उपलब्ध हुन नसक्नु,
- श्रम कानुन लगानीमैत्री नभई श्रममैत्री हुनु,
- औद्योगिक सुशासनको अभाव हुनु,
- दक्ष जनशक्तिको अभाव हुनु,
- देशको भौगोलिक अवस्थितिका कार ण पारवहन खर्च उच्च हुनु,
- विशेष आर्थिक क्षेत्र तथा निर्यात प्रवर्द्धन क्षेत्र निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउन नसकिनु,
- लगानीका सम्भावना भएका थप देशहरूमा द्विपक्षीय लगानी संरक्षण सम्झौता हुन नसक्नु ।

८. समस्या समाधानका उपायहरू

नेपालमा वैदेशिक लगानीमा देखिएका समस्या समाधान गर्न निम्न कार्य गर्नुपर्दछ :

- औद्योगिक पूर्वाधार तथा ऊर्जाको पर्याप्त व्यवस्था गर्नुपर्ने,
- तुलनात्मक लाभ र प्रतिस्पर्धी क्षमता भएका क्षेत्रको पहिचान गरी लगानीयोग्य आयोजना समावेश गरी आयोजना बैंक तयार गर्नुपर्ने,
- राजनीतिक दलहरूबिच वैदेशिक लगानीसम्बन्धी बुझाइमा एकमत हुनुपर्ने,
- एकल विन्दु सेवा केन्द्रको प्रभावकारी कार्यान्वयन गरी सरल र सहज रूपमा सेवाप्रवाह गर्नुपर्ने,
- आर्थिक क्षेत्र र बजारमा प्रतिस्पर्धात्मक वातावरणको सिर्जना गर्नुपर्ने,
- वैदेशिक लगानीले देशको विकासमा सहयोग पुऱ्याँउछ भन्ने सोच राखी सम्झौता कार्यान्वयनमा सबैले सहयोग गर्नुपर्ने,
- विश्वव्यापीकरणबाट सृजना हुने चुनौतीलाई सामना गर्ने सामर्थ्य र व्यवस्थित योजनाको तर्जुमा एवम् कार्यान्वयन गर्नुपर्ने,

- उद्योग र लगानीसम्बन्धी विषय धेरै निकायसँग सम्बन्धित हुँदा अन्तर निकायगत र नीतिगत समन्वय कायम गर्नुपर्ने,
- विदेशी पुँजी, प्रविधि, ज्ञान र उद्यमशीलतालाई स्थानीयस्तरमा साझेदारीका माध्यमबाट परिचालन गर्नुपर्ने,
- कर छुट तथा सरकारले फिर्ता गर्ने रकमहरू सरल रूपमा उपलब्ध गराउनुपर्ने,
- श्रम लचकता अपनाउँदै औद्योगिक शान्ति र सुशासन कायम गर्नुपर्ने,
- मजदुर ऐनहरु लगानीमैत्री बनाउनुपर्ने, चन्दा आतङ्क, फिरौति, अपहरण, बन्द, हड्ताल जस्ता विकृतिको अन्त्य गर्नुपर्ने,
- देशमा दक्ष जनशक्तिको सिर्जना गर्न सिपमूलक र व्यावहारिक शिक्षामा जोड दिनुपर्ने,
- विशेष आर्थिक क्षेत्र तथा निर्यात प्रवर्द्धन क्षेत्र निर्माण गरी कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्ने,
- गैर आवासीय नेपालीको लगानीलाई भित्र्याउन कानुनी तथा अन्य व्यावहारिक पक्षमा सुधार गर्नुपर्ने,
- आर्थिक कुटनीतिका माध्यमबाट लगानी अभिवृद्धि गर्न कूटनीतिक नियोगलाई क्रियाशील बनाउनुपर्ने,
- विदेशी पुँजी लगानीको परिधिभित्र पोर्टफोलियो लगानीलाई समेत जोड दिनुपर्ने,
- जग्गा प्राप्ति प्रक्रिया सरलीकरण गर्नुपर्ने,
- लगानीका सम्भावना भएका देशहरूमा द्विपक्षीय लगानी संरक्षण सम्झौता गर्नुपर्ने ।

९. **निष्कर्ष**

नेपालमा न्यून गार्हस्थ बचतका कारण पुँजी निर्माणमा देखिएको अपर्याप्तता पूर्ति गरी पूर्वाधार क्षेत्रको विकास र विस्तार गर्नका लागि वैदेशिक लगानीको आवश्यकता पर्ने कुरामा कुनै द्विविधा छैन । यसका साथै विदेशी पुँजी, प्रविधि, प्राविधिक र व्यवस्थापकीय सिप भित्र्याएर देशमा औद्योगिक विकास गरी नेपाललाई अतिकम विकसित देशबाट विकसित देशमा स्तरोन्नति गर्न र दिगो विकास लक्ष्यका सूचकहरू पूरा गर्न वैदेशिक लगानीको आवश्यकता

छ । जलविद्युत्, पर्यटन, जडिबुटी उत्पादन तथा प्रशोधन, कृषिजन्य उत्पादन र प्रशोधन, खनिज उत्खनन र प्रशोधन, भौतिक पूर्वाधार निर्माणका परियोजनामा वैदेशिक लगानी भित्र्याई देशमा विकासको फड्को मार्ने प्रशस्त सम्भावना छ । सम्भावनालाई वास्तविकतामा बदल्न वैदेशिक लगानीमा देखिएका समस्याहरूको समयमै समाधान गर्न सम्बन्धित निकायले ध्यान दिनु जरुरी छ ।

सन्दर्भ सामाग्री

- नेपालको संविधान, २०७२, कानुन किताब व्यवस्था समिति, काठमाडौं ।
- पन्ध्रौं योजना (२०७६/७७-२०८०/८१), राष्ट्रिय योजना आयोग, काठमाडौं ।
- आर्थिक सर्वेक्षण २०७८/७९, अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौं ।
- नेपाल सरकारको वार्षिक नीति तथा कार्यक्रम, २०७९, नेपाल सरकार ।
- आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट वक्तव्य, अर्थ मन्त्रालय, काठमाडौ ।
- वैदेशिक लगानी नीति, २०७१, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, काठमाडौं ।
- औद्योगिक नीति, २०६७, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूति मन्त्रालय, काठमाडौं ।
- वाणिज्य नीति, २०७२, उद्योग, वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालय, काठमाडौं ।

बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा तरलताको अवस्था, समस्या र समाधानका उपायहरू

दुर्गा कँडेल (छत्कुली)
उप-कार्यकारी अधिकृत, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

कुनै पनि देशको अर्थतन्त्रलाई गतिशील बनाउनका लागि त्यो देशका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको उपस्थिति, विकास, विस्तार एवम् प्रभावकारिताले प्रमुख भूमिका खेलेको हुन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले निक्षेपकर्ताको नासोका रूपमा निक्षेप सङ्कलन गर्दै उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गरी उपादकत्व बढाउने गहन जिम्मेवारी पाएका हुन्छन् । प्राप्त अधिकारलाई सदुपयोग गरी सङ्कलित निक्षेपमार्फत आफ्ना व्यावसायिक गतिविधिलाई अगाडि बढाउने र त्यसबाट सिर्जित नाफा/नोक्सानको दायित्व वहन गर्ने बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका हरेक क्रियाकलापहरू सँगसँगै अनगिन्ती जोखिमहरू रहेका हुन्छन् भने निक्षेपकर्ताबाट सङ्कलित रकम निजहरूले माग गरेका बखत भुक्तानी दिन सक्नुपर्ने दायित्व पनि यथावत् रहिरहेको हुन्छ ।

यदि निक्षेपकर्ताको निक्षेप रकम माग गर्दा भुक्तानी दिन नसकेमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको साखमा गिरावट आउने र यसको असर समग्र बैंकिङ् प्रणालीमा तुरुन्त देखापर्ने हुनाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले तरलता व्यवस्थापनमा विशेष ध्यान दिनुपर्ने हुन्छ । यस्ता विविध प्रकारका जोखिमहरूको उचित समयमा पहिचान गरी उचित तवरबाट निराकरण गर्न सक्ने बैंक तथा वित्तीय संस्थाले मात्र दीर्घकालसम्म सफलता आर्जन गर्न सक्दछन् । कुनै एउटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको तरलता व्यवस्थापन मात्र प्रभावकारी भएर हुँदैन, समग्र वित्तीय प्रणालीको तरलता व्यवस्थापन सुदृढ भयो भने मात्र वित्तीय प्रणाली र समग्र अर्थतन्त्र सही गतिले चलायमान हुन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थामा निक्षेपकर्ताहरूले विभिन्न उद्देश्यले निक्षेप जम्मा गरेका हुन्छन् । निक्षेप जम्मा गर्ने निक्षेपकर्ताहरू पनि दुई किसिमका रहेका हुन्छन् । संस्थागत निक्षेपकर्ताहरूले दीर्घकालीन प्रतिफल, सुरक्षाका लागि निक्षेप राख्छन् भने व्यक्तिगत निक्षेपकर्ताहरूले बचत गर्ने र आफूलाई आवश्यक परेका बखत प्रयोग गर्ने उद्देश्यका साथ रकम जम्मा गरेका हुन्छन् ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको तरलता भन्नाले वित्तीय संस्थाहरूसँग रहेको मौज्दात रकम भन्ने बुझिन्छ । अर्को शब्दमा तरल सम्पत्तिको उपलब्धता नै तरलता

हो भन्ने बुझिन्छ । तरल सम्पत्ति भन्नाले सामान्यतः एक वर्षभित्र नगदमा रूपान्तरण गर्न सकिने मूल्यवान् वस्तुलाई बुझिन्छ तर बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका हकमा यो परिभाषालाई आत्मसात् गर्न सकिने अवस्था रहँदैन किनकि बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले दायित्व भुक्तानी गर्नुपर्ने बखत तुरुन्त नगदमा रूपान्तरण गर्न सकिने रकम नै तरलता हो । वित्तीय संस्थाकाहरूको नेपाल राष्ट्र बैंकमा रहेको कुल नगद मौज्दातबाट अनिवार्य नगद मौज्दातबापत राखिने रकम कटाएर बाँकी रहेको रकम बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले आफ्नो दैनिक कार्य सम्पादन गर्नका लागि नगद मौज्दातका रूपमा राख्नुपर्ने हुन्छ र सो रकमसमेतको जोड नै बैंक तथा वित्तीय संस्थाको तरलता हो । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा विगत पाँच वर्षको तरलताको अवस्था कस्तो छ त ? तलको तालिकाबाट बुझ्न सकिन्छ ।

प्रतिशतमा

आ.व. ⁄तरल सम्पत्ति प्रतिशत	२०७५ असार	२०७६ असार	२०७७ असार	२०७८ असार	२०७९ असार	२०७९ श्रावण
तरल सम्पत्ति⁄ निक्षेप बैंक तथा वित्तीय संस्था (क, ख, ग र घ वर्ग)	१३	१४	१४	११	१०	८
वाणिज्य बैंकहरू (क वर्ग)	१०	१२	१३	११	९	७

SourceM Nepal Rastra Bank, Banking and Financial Statistic

माथिको टेबलबाट यो स्पष्ट हुन्छ कि बैंक तथा वित्तीय संस्थामा तरलता सङ्कुचन सँगसँगै वाणिज्य बैंकहरूमा त्यसको प्रभाव अझ पेचिलो रहेको पाइन्छ । अबको समयमा वाणिज्य बैंकहरू ७ प्रतिशतको तरलता लिएर कसरी टिक्न सक्छन् ? एउटा गम्भीर प्रश्न उब्जिन थालेको छ ।

सैद्धान्तिक दृष्टिकोणबाट विश्लेषण गर्दा तरलतामा घटबढ हुँदा के-कस्तो परिवर्तन आउँछ ? अथवा के-कस्ता कारक तत्त्वहरूले तरलतामा घटबढ ल्याउँछ ? नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा कहिले अधिक तरलता भई वित्तीय संस्थाहरूले कहाँ लगानी गरौँ भन्ने स्थिति सृजना हुन्छ भने कहिले तरलता अभाव भई कहाँबाट फन्डको जोहो गर्न सकिन्छ भन्ने छटपटाहट देखिन्छ । आखिर यो सबै किन ? र कसरी ? यसको समाधानको उपाय के होला ? यिनै प्रश्नहरूको उत्तर तथा यसको उचित व्यवस्थापन नै तरलतासम्बन्धी जोखिम व्यवस्थापन हो ।

वित्तीय क्षेत्रमा तरलता समस्याका कारणहरू

नेपालको वित्तीय बजारमा तरलताको स्थितिलाई हेर्ने हो भने अस्थिर

रहेको पाइन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा प्रयाप्त मात्रामा लगानी योग्य कोषको अभाव हुनु तरलता समस्या भएको मानिन्छ । बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा तरलताको परिवर्तन एवम् समस्या हुने प्रमुख कारणहरूलाई समष्टिगत आर्थिक तत्त्वहरू र सूक्ष्म तत्त्वहरूमा विभाजन गरी विश्लेषण गर्न सकिन्छ ।

आर्थिक तत्त्वहरू

बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको तरलतालाई प्रमुख रूपमा प्रभाव पार्ने तत्त्व भनेको खुद वैदेशिक सम्पत्ति पनि हो । विप्रेषण आप्रवाहको वृद्धिदर घटेको वेलामा बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको तरलता घट्ने हुन्छ । शोधनान्तर स्थितिमा विभिन्न अवयवहरूले भूमिका खेलेका हुन्छन् । बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको तरलता विप्रेषणमुखी रहेको देखिन्छ । सरकारले गर्ने खर्च एवम् संरचनाले पनि बैंकिङ् क्षेत्रको तरलतामा असर पु¥याउँछ । यदि सरकारले राजस्व तथा आन्तरिक ऋणबापत सङ्कलित रकम खर्च गर्न सकेन भने अर्थतन्त्रमा तरलता सङ्कुचन हुन्छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले योजनाअनुरूप कर्जा तथा निक्षेपमा वृद्धि गरेका हुन्छन् । तर निजी क्षेत्रबाट अत्यधिक कर्जा माग भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले न्यून तरलताको अवस्थामा पनि कर्जा लगानी बढाउँदा तरलता घट्न जान्छ । समयमा साँवा र ब्याज असुली हुने अवस्था नहुँदा तरलता समस्या अझ फैलिएर जान्छ ।

मुद्रास्फीतिको समयमा जनताको आय जीवन निर्वाहका लागि खर्च भई बचतको अंश कम हुन जान्छ र तरलता अभाव हुन्छ । तर नेपालको सन्दर्भमा मुद्रास्फीतिको समयमा पनि तरलता बढ्ने गरेको देखिन्छ । यस्तो हुनु भनेको विप्रेषणको प्रभाव हो । आजका दिनसम्म आइपुग्दा करिब ३०% जनताको बैंक खाता नभएको तथ्याङ्कले देखाउँछ । बैंक खाता भएका व्यक्तिहरू पनि आफ्नै औपचारिक क्षेत्रबाट नगद कारोबार गर्ने हुनाले बैंकिङ् क्षेत्रको तरलता व्यवस्थापनमा कठिनाइ रहेको पाइन्छ। अस्थिर राजनीतिक वातावरण, सामाजिक सुरक्षाको अवस्था, आर्थिक परिसूचकमा विचलन, समग्र शान्ति सुरक्षालगायतका पक्षमा हुने परिवर्तनले पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थाको तरलतामा प्रभाव पर्दछ। बाह्य वातावरणीय परिवेश जस्तै रुस र युक्रेन युद्धका कारण साथै कोभिडको प्रभावले तरलतामा प्रभाव पारेको देखिन्छ। निक्षेप पर्याप्त भए पनि लगानी बढ्न नसक्नु र लगानी गरिसकेपछि प्रतिफल प्राप्त हुन नसक्ने स्थिति तथा प्रतिकूल वातावरणमा लगानी असुली हुन नसक्दा बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको तरलतामा विचलन आउँदछ। नेपाल र भारतको खुला सिमाना हुनु तथा पछिल्लो समयमा विश्वबजारमा प्रत्यक्ष तथा अप्रत्यक्ष रूपमा जोडिनु पनि छिमेकी मुलुकमा ब्याजदर बढी हुँदा वा लगानी बाहिरिने सम्भावना भएकाले बैंक तथा वित्तीय

क्षेत्रमा तरलताको अस्थिरता रहेको देखिन्छ । वित्तीय कारोबारको ठुलो अंश अझै पनि नियमनकारी निकायको पूर्ण दायरामा आउन सकिरहेको अवस्था भने होइन । अन्य प्रचलित ऐन-नियमको प्रावधानअनुसार वित्तीय कारोबार सञ्चालन गरेका संस्थाहरूका गतिविधिले पनि बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रको तरलतामा प्रभाव पार्ने प्रवृत्ति देखिन्छ । कोभिडका वेला ऋणीहरूलाई दिएको रिल्याक्सेसन बढी नै भएको हो कि ? भन्ने प्रश्न पनि उब्जिएको छ भने चालु पुँजी कर्जासम्बन्धी मार्गदर्शन, २०७९ ले अझ बढी तरलता समस्यामा प्रभाव पार्न सक्ने देखिन्छ । केन्द्रीय बैंकले जारी गर्ने मौद्रिक नीतिले पनि बैंकिङ् क्षेत्रको तरलतामा प्रभाव पारिरहेको देखिन्छ । कठोर मौद्रिक नीति अवलम्बन गर्दा क्रीच, ऋच्च हरू बढाइएको अवस्थामा बजारमा तरलता अवस्था कम हुन जान्छ । तर नेपालको परिप्रेक्ष्यमा यी उपकरणभन्दा पनि खुला बजारको सञ्चालन प्रभावकारिताले बजारको तरलतामा प्रभाव पार्ने गरेको देखिन्छ ।

सूक्ष्म तत्वहरू

बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा प्राय: एकै प्रकारका निक्षेप योजना र कर्जा लगानीका नीतिहरू रहेको पाइन्छ । निक्षेप तथा कर्जाको अवधिको उचित सन्तुलन मिलाउन नसक्ने वित्तीय संस्थाहरू तरलताको अभावको सिकार हुन पुग्ने निश्चित प्राय हुन्छ भने त्यसको प्रभाव समग्र वित्तीय बजारमा पर्ने देखिन्छ । बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा उचित किसिमबाट सम्पत्ति दायित्वको व्यवस्थापन गर्न नसक्दा पनि तरलताको अवस्थामा उतारचढाव आउने गर्दछ । विभिन्न समयमा बैंक तथा वित्तीय संस्थामा आउने समस्या, संस्थागत सुशासन, बदमासी गर्ने व्यक्तिमाथि कारबाही आदि कारणले निक्षेपकर्ताको मनोवैज्ञानिक प्रभावका कारण तरलताको स्थितिमा उतारचढाव हुने गरेको देखिन्छ । कुनै समयमा एक पटक तरलता अभाव भइसकेपछि ती संस्थाहरूमा अन्तर बैंक लगानी र अन्य प्लेसमेन्ट गर्ने बैंक तथा वित्तीय संस्थाको लगानी समस्यामा पर्न जानाले संस्थाहरूबिच आपसी विश्वासको कमी हुन गई अन्तर बैंक कारोबारमा कमी आउने हुनाले बढी तरलता भएका वित्तीय संस्थाले कम तरलता भएका वित्तीय संस्थालाई उपलब्ध गराउने वातावरण भएको पाइँदैन । कम हुनेले बढी हुने संस्थाबाट सहयोग लिई कारोबार गर्नुपर्ने अवस्थामा सो भएको देखिँदैन । बैंकहरूमा संस्थागत सुशासनको चरम लापरबाहीका कारण देखिएको तरलता समस्याका कारण अन्तर बैंक कारोबार धरापमा पर्न गएको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले तरलता व्यवस्थापनमा चासो देखाएको पाइँदैन । वित्तीय संस्थामा तरलता जोखिम पहिचान, अनुगमन, मापन र नियन्त्रण गर्ने सन्दर्भमा कमीकमजोरीका कारण अधिक तथा न्यून तरलताको स्थिति समय समयमा

आइरहेको हुन्छ । जोखिम व्यवस्थापन समितिले सञ्चालक समितिलाई तरलता सम्बन्धमा च्भउयचतष्लन गर्नुपर्ने र सञ्चालक समितिले तरलता व्यवस्थापनका सन्दर्भममा व्यवस्थापनलाई वेलावेलामा निर्देशन दिने आदि कार्यहरू प्रभावकारी र व्यावहारिक हुँदा मात्र तरलता समस्याको व्यवस्थापन प्रभावकारी हुन सक्दछ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थामा तरलता समस्या आउनमा निम्नलिखित अवस्थाले गर्दा हुन गएको देखिन्छ ।

- आ.व.२०७७/७८ मा निक्षेप १९ प्रतिशतले वृद्धि हुँदा लगानी ३० प्रतिशतले वृद्धि भयो र लगानीको ठुलो अंश अनुत्पादक क्षेत्रमा लगानी भएको,
- ठुलो सङ्ख्यामा युवा वैदेशिक रोजगार तथा अध्ययनमा गएको हुँदा रकम बाहिरिएको छ,
- लगानीको रकम बिलासी सामानहरू, खाद्यान्न, तरकारी, फलफूल लगायत सम्पूर्ण सामानको आयातले व्यापार घाटा चुलिँदो छ भने विदेशी विनिमय सञ्चितीमा समेत दबाब सृजना भएको छ,
- अझै पनि अर्थतन्त्रमा रेमिट्यान्सबाट आउने ठुलो रकम वैधानिक बाटोबाट आउन सकेको पाइँदैन । हुन्डी व्यवसाय सक्रिय नै रहेको छ,
- वैदेशिक लगानीको प्रतिफल फिर्ता लाँदा पनि तरलतामा केही प्रभाव पऱ्यो,
- संघ, प्रदेश तथा स्थानीय निर्वाचन सम्पन्न भइसकेको अवस्था छ । निर्वाचनका क्रममा उपयोग भएका वस्तुहरू मासु, रक्सी, अन्न, तरकारी, फलफूल, पर्चा, पम्प्लेट, फ्लेक्सका सामग्रीहरू, मतपेटिका आदि सबै आयात गर्नुपर्ने भएकाले निर्वाचनमा खर्चिएको अधिकांश रकम सीमापार नै गएको छ,
- भ्रष्टाचार मौलाउँदै जाँदा संस्थागत रूप लिन थालेको छ । जसले गर्दा अर्थतन्त्रमा भएको तरलता रकम वैधानिक बाटो भन्दा बाहिर रहन पुगेको हो कि भन्ने आशङ्का जानकारहरू गर्ने गर्दछन् ।

तरलता समस्या समाधान गर्न के गर्नु पर्ला ?

तरलता एक गतिशील विषय हो । यो स्थिर रहँदैन । त्यसलाई मौद्रिक उपकरणका माध्यमबाट एक वाञ्छित सीमाभित्र राख्न सकेमा नकारात्मक असर पुऱ्याउँदैन भने समयमा नियन्त्रणमा राख्न सकिएन भने समग्र अर्थतन्त्र धराशायी बनाउन सक्दछ । तरलता उतारचढावलाई न्यूनीकरण गर्न निम्नलिखित उपायहरू

अपनाउन सकिन्छ । नेपालको बैंकिङ् क्षेत्रमा बैंकहरूको निक्षेपको वर्गीकरण तथा कर्जा लगानीलाई भुक्तानीका आधारमा विश्लेषण गरी समग्र प्रणालीमा नै न्बए ब्लबथिकष्क गर्ने संयन्त्र विकास गर्नुपर्ने देखिन्छ । लगानीका नयाँ क्षेत्रहरू पहिल्याई उत्पादनशील क्षेत्रमा कर्जा लगानी गरी समग्र आर्थिक वृद्धिदरमा सुधार ल्याउन सक्ने बाटोको मार्गचित्र खोज्नुका साथै अन्तर बैंक कारोबारमा कमी आएकाले प्रस्ट र सुरक्षित अन्तर बैंक लगानी नीति तर्जुमा गरी कार्यान्वयनमा जानुपर्दछ । हाम्रो अर्थतन्त्र आयातमुखी अर्थतन्त्रमा परिणत भइसकेको अवस्थाले अर्थतन्त्रको संरचनात्मक सुधार र निर्यात प्रतिस्पर्धी बनाउनु जरुरी छ । सरकारको नीति तथा कार्यक्रम समयमा नै ल्याएर आय व्ययका लागि विश्वासिलो र भरपर्दो कार्यतालिका बनाई कार्यान्वयनमा ल्याउनुपर्दछ । सरकारको नीति तथा कार्यक्रममा आय व्ययलाई सन्तुलन कायम हुने परिपाटीको विकास गर्नुपर्दछ । बजारमा तरलतामा वृद्धि हुँदा बैंकहरू उत्पादनशील क्षेत्रमा लगानी गर्न प्रोत्साहित गर्ने र कम तरलताको अवस्थामा ऋच्च, बीच पुनरावलोकन गर्न सक्नुपर्दछ । केन्द्रीय बैंकले पुनर्कजा बापत केही रकम उपलब्ध गराएर त्यसको अल्पकालीन ऋणमा ब्याज लिने गरेको भए तापनि अनिवार्य सुरक्षण मौज्दातमा रहेको रकमभन्दा बढी रकममा ब्याज प्रदान गर्ने नीति अख्तियारमा गरेको छैन । ब्याजदर करिडोरलाइ व्यवस्थित गर्ने र अनिवार्य नगद मौज्दातभन्दा बढी रकममा तथा अधिक तरलतामा ब्याज दिन सके बैंकिङ् क्षेत्रको तरलता व्यवस्थापन गर्न सहज हुने देखिन्छ । समस्याग्रत संस्थाका निक्षेपकर्ताहरूको निक्षेप सहज रूपमा प्राप्त गर्न सक्ने व्यवस्थाको लागू गर्न आवश्यक प्रबन्ध मिलाउनुपर्ने देखिन्छ । समग्र बैंकिङ् प्रणालीप्रति सचेतना जगाई छाया बैंकिङ्लाई अनुगमनको दायरामा ल्याउन जरुरी देखिन्छ । देशमा लगानीमैत्री वातावरण सृजना गर्न ढिला भइसकेको अवस्था छ । तसर्थ विद्यमान ऐन, कानुन, नीति-नियममा समेत आवश्यक परिमार्जन गर्नु आवश्यक छ ।

नेपालको वित्तीय बजारमा अहिलेको अवस्थामा आइपुग्दा तरलता सङ्कुचनको अवस्था रहेको छ । आजको समयमा विश्व अर्थतन्त्रमा नै वित्तीय सङ्कटको अवस्था रहेको हुँदा सङ्कटमा वृद्धिभन्दा पनि कसरी टिक्ने वा अडिनेतर्फ ध्यान दिनुपर्छ, जसका लागि आफूसँग रहेको पोर्टफोलियोलाई रिएलोकेट गर्दै भएको निक्षेपको संरक्षण र कर्जाको गुणस्तर सुधार गर्नुपर्ने बेला हो । ऋणपत्र जारीबाट आएको कोषले वृद्धिमा खासै ठुलो प्रभाव ल्याउन नसक्ने हुँदा सङ्कटमा कसरी जिउ जोगाउन सकिन्छ भन्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्दछ । अर्थतन्त्रमा समस्याहरू रहँदारहँदै पनि केही सुधारका सङ्केतहरू - आयातमा केही कम भएको सिमेन्टको उत्पादन वृद्धि भएको हुँदा निर्यात गर्न सकिने, विद्युत् उत्पादन

बढ्दै जाँदा ७०० मेगावाट विद्युत् राष्ट्रिय प्रसारण प्रणालीमा थप हुन गइरहेको, पर्यटक आगमनमा सुधार, रोजगारीका लागि बाहिर जानेको सङ्ख्या बढेको, संघीय चुनावको मिति मङ्सिर ४ मा हुने तय भइसकेको जस्ता परिदृश्यले आन्तरिक माग बलियो रहने आशा गर्न सकिन्छ ।

३ महिनादेखि ३ वर्षसम्म एउटै ब्याजदर छ, यसलाई टुक्र्याउनु पर्छ कि ?, सबै बैंक एउटै प्रवृत्तिका छैनन् । तसर्थ बैंकलाई नै फरक ढङ्गबाट छुट्ट्याउने हो कि ? उद्योग व्यवसायमा व्यावसायिक संस्कारको विकास गराउनुका साथै आयातमा बढी ब्याज लगाउनुपर्दछ। वर्तमान अवस्थामा तरलता समस्या आउनुमा विभिन्न किसिमका समष्टिगत र सूक्ष्म कारणहरू छन् । यस्ता कारणहरूको खोजी गरी विश्लेषण हुनु तरलता व्यवस्थापन तथा तरलता समस्याको निदानका लागि अति आवश्यक छ । यसका अतिरिक्त मौद्रिक बजारलाई स्वच्छ र पादरर्शी रूपमा चलाउन उपयुक्त र वैज्ञानिक सूचना प्रणालीको विकास, लगानीका लागि आवश्यक उपकरण, बजार अनुगमन र नियन्त्रण प्रणाली, लगानी नीतिको समयसापेक्ष पुनरावलोकन लगायतका पक्षहरू उत्तिकै महत्त्वपूर्ण मानिन्छन् । उल्लिखित उपायहरू अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन रूपमा गर्न सकिने छ भने कुनै हाम्रो काबुभन्दा बाहिरको परिस्थिति जस्तै रुस, युक्रेन युद्धका कारण पेट्रोलियम पदार्थ र खाद्य वस्तुको मूल्यमा उल्लेख्य वृद्धि भएको छ । कोभिडबाट प्रभावित भई भरखर मात्र पुनरुत्थान हुन लागेको अर्थतन्त्रमा पुनः चुनौती थपिएको छ । सम्भव भएसम्मका उपायहरू अवलम्बन गर्दै समग्र वित्तीय प्रणालीलाई संस्थागत सुशासन र जोखिम व्यवस्थापन सुदृढ गर्दै तरलता समस्याको समाधान गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

कर्पोरेट रिस्ट्रक्चरिङ् : सन्दर्भ नेपालमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको मर्जर तथा एक्विजिसन

– हिमप्रसाद न्यौपाने
निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक

पृष्ठभूमि

कुनै पनि संस्थाको अस्तित्व त्यसले समय समयमा अङ्गीकार गर्ने रणनीति, उत्पादनको गुणस्तर, प्रवाह गर्ने सेवा, प्रविधिको प्रयोग । सञ्चालकहरूको क्षमता आदिमा निर्भर गर्दछ। समयको मागअनुसार संस्थाहरूले समय समयमा आफ्नो उत्पादन तथा सेवाको कार्यकुशलता अभिवृद्धि गर्न विभिन्न रणनीति अपनाउने गर्दछन् । प्रस्तुत लेखमा कर्पोरेट रिस्ट्रक्चरिङ् सम्बन्धी अवधारणा र नेपालको सन्दर्भमा यसअर्न्तगत मर्जर तथा एक्विजिसनको आवश्यकता र अवस्था सम्बन्धमा चर्चा गरिने छ।

कर्पोरेट शब्दले ठुला संस्थाहरू अर्थात् निगम भन्ने बुझाउँछ । रिस्ट्रक्चरिङ् शब्दले पुनर्संरचना भन्ने बुझाउँछ। कम्पनी, व्यवसाय र प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउन गरिने कार्यलाई रिस्ट्रक्चरिङ् भनी क्याम्ब्रिज डिक्स्नरीले परिभाषित गरे को छ। मर्जर भन्नाले दुई कम्पनीहरू एकीकृत भई एक कम्पनी बन्नु हो र एक कम्पनीले अर्को कम्पनीको पूरै वा मुख्य सेयर खरिद गरी त्यस कम्पनीको नियन्त्रण कायम राख्ने अवस्थालाई एक्विजिसन हो भनी इन्भेस्टोपेडिया डटकमले परिभाषित गरेको छ।

कर्पोरेट रिस्ट्रक्चर : विधि र प्रवृत्ति

विगतमा सङ्गठनहरू लामो समयसम्म उस्तै ढाँचामा सञ्चालन भएका हुन्थे । सूचना प्रविधिको प्रयोग र ग्राहक केन्द्रित सेवाको अवधारणाले उत्पादन र सेवा प्रवाहमा पनि नियमित सुधार गर्नुपर्ने आवश्यकता देखिने गरेको छ । मुख्य व्यवसायमा केन्द्रित हुन, व्यवसायमा जवाफदेहिता र रिपोर्टिङ्लाई व्यवस्थित गर्न, ठाडो संरचनामा रूपान्तरण गर्न, सेयर धनीहरूको मूल्यमा सुधार ल्याउन, सम्भावित लगानीकर्ताहरूलाई आकर्षित गर्न तथा भविष्यमा कारोवारमा वृद्धि गराउन निगमहरू रिस्ट्रक्चर गर्ने गर्दछन्। ठुला कम्पनीहरूले आकारको फाइदा (economies of scale) हासिल गर्नका साथै त्यस्ता कम्पनीको प्रतिष्ठा उच्च हुनाको कारण कम लागतमा आर्थिक साधन परिचालन गर्न सक्ने भएकाले उत्पादन लागत कम पर्न गई मुनाफामा पनि वृद्धि हुन पुग्दछ।

सरकारले आˆनो एकाधिकार रहेका उत्पादन तथा सेवा क्षेत्र निजी क्षेत्रलाई

खुला गरेसँगै सरकारी संस्थाहरू मात्र होइन निजी कम्पनीहरूले पनि आफ्नो संरचनामा व्यापक सुधार गरी पुनर्संरचना गरेको पाइन्छ । उदाहरणका लागि सामाजिक सञ्जाल फेसबुक, विद्युतीय कार उत्पादन कम्पनी टेस्ला, वालस्ट्रिट जर्नल, गुगल, मनोरञ्जन कम्पनी वाल्ट डिज्ने, भारतमा पूर्वाधार कम्पनी लार्सन एन्ड टर्बो, रिलाएन्स, गोदरेज, प्रविधि कम्पनी बिप्रो आदि । विभिन्न समयमा गरिएका पुनर्संरचना कार्यले व्यावसायिक साम्राज्य तयार गर्न र व्यवसायमा टिकिराख्न मद्दत गरेको छ । कम्पनीहरूको पुनर्संरचना गर्नु पर्नाका कारणहरूमा जोखिम कम गर्न, उत्तराधिकारी योजना सफलतापूर्वक लागू गराउन, सेयरधनीहरूका बिच विवाद मिलाउन, लागत घटाउन, कार्यकुशलता हासिल गर्न, नयाँ नयाँ लगानीको अवसर हासिल गर्न, कर्मचारीको सन्तुष्टि बढाउन आदि मुख्य देखिन्छन् । पुनर्संरचनाका विभिन्न रूपमा मर्जर र एक्विजिसन गर्नु (जसले तत्कालै मुनाफा र व्यवसायको आयतन बढाउन मद्दत गर्दछ), भइरहेको लगानीलाई विनिवेश गर्नु, ऋणको पुनर्संरचना गर्नु, लागत घटाउनु (कर्मचारी कटौती, नयाँ प्रविधि अनुशरण), कानुनी पुनर्संरचना, कर्मचारी तथा कामदार घटाउनु, प्रयोगमा नरहेका सम्पत्ति बिक्री गर्नु, आर्थिक हिसाबले सम्भाव्य नदेखिएका एकाई बन्द गरी मुख्य व्यवसायमा मात्र संलग्न हुनु आदि रणनीति हुन्छन् भने पुनर्संरचनाको तरिका हेर्दा मर्जर, डिमर्जर, विनिवेश (divestment), अधिग्रहण (takeovers), संयुक्त उपक्रम (Joint-venture), रणनीतिक साझेदारी, फ्रेन्चाइजिङ आदि विधि मुख्य पाइन्छ । जुनसुकै विधि अपनाई पुनर्संरचना गरिएको होस्, आजको समयमा कम्पनीहरूको पुनर्संरचनालाई विकल्पका रूपमा भन्दा पनि सचेतनापूर्वक गरिने छनोटका (conscious choice) रूपमा लिने गरिएको पाइन्छ ।

विश्व प्रसिद्ध कम्पनीहरूले विभिन्न समयमा अपनाएको पुनर्संरचना रणनीति

कम्पनीको नाम	अपनाएको रणनीति
फेसबुक	लोकप्रिय सामाजिक सञ्जाल फेसबुकले सन् २०११ मा पहिलो पटक पुनर्संरचना गरेको सन् २०१८ मा साइबर सुरक्षामा चुनौती देखिएसँगै सुधारका लागि विभिन्न पाँच क्षेत्रमा विशेष ध्यान दिइएको । सन् २०२२ मा कम्पनीको मातृ कम्पनी मेटाभर्सको आम्दानीमा कमी आएका कारण करिब ११ हजार कर्मचारी (करिब १३ प्रतिशत) कटौती गर्ने निर्णय गरेको ।

गुगल	प्रविधि कम्पनी गुगलले सन् २०१५ कम्पनीको पुनर्संरचना घोषणा गरेको, जसमा कम्पनीको होल्डिङ् कम्पनीका रूपमा अल्फाबेट स्थापना गरेको र कम्पनीले परम्परागत व्यवसाय र सट्टेबाजी कारोबार छुट्याई अलग अलग प्रमुख कार्यकारी राख्ने, उच्च तहमा महिला नेतृत्व बढाउने (१३ प्रमुखमध्ये ६ जना) नीति अख्तियार गरेको ।
गोदरेज	गोदरेजले सन् २००८ मा मूल व्यवसायमा संलग्न हुन कृषि र ग्रामीण भेन्चर आधारलाई बिक्री गर्नुका साथै सन् २००९ मा हाइकेयर र पेस्ट कन्ट्रोल एकाइ बिक्री गरेको ।
रिलाएन्स इन्डस्ट्रिज	रिलाएन्स इन्डस्ट्रिजलाई सन् २००५ मा व्यवसायको स्वरूपअनुसार विभिन्न पाँच वटा कम्पनीमा डिमर्ज गरिएको ।
लार्सन एन्ड टर्बो	मुख्य क्षेत्र इन्जिनियरिङ् र निर्माण क्षेत्रमा केन्द्रित हुन लार्सन एन्ड टर्बो कम्पनीबाट सिमेन्ट उत्पादन गर्ने क्षेत्र डिमर्ज गरिएको (अल्ट्राटेक सिमेन्ट) ।
टाटा मोटर्स र जागुआर	आफ्नै ब्रान्ड बनाउन लामो प्रक्रिया र समय लाग्ने भएकाले टाटा मोटर्सले बेलायतमा स्थापित ब्रान्ड जागुआरलाई सन् २००८ मा प्राप्ति ९बअत्रगष्चभ० गरेको ।

मर्जर र एक्विजिसन : विधि र उद्देश्य

कम्पनीहरू मर्जरका विभिन्न प्रकार र कारणहरू हुन सक्दछन् । दुई कम्पनीहरू मर्ज भएपछि अर्को एक नयाँ कम्पनी अस्तित्वमा आउँछ । मर्जर र एक्विजिसनको कारणमा कम्पनीको कारोबार बढाउन, नयाँ क्षेत्रमा प्रवेश पाउन, बजार हिस्सा बढाउन हो र सबैको उद्देश्य भने कम्पनीका सेयरधनीको सेयरको मूल्य बढाउनु नै हो । इन्भेस्टोपेडिया डटकमका अनुसार मर्जरको प्रकारमा conglomerate (दुई ठुला कम्पनी मर्ज भई आफ्नै साम्राज्य स्थापना गर्न), horizontal (दुई उस्तै प्रकारका कम्पनी एकीकृत हुनु), market extension (कम्पनीहरू उस्तै उत्पादन तर अलग अलग स्थानमा बिक्री गर्दछन्), product extension (दुवैलाई मिल्ने गरी उत्पादन गर्दछन्) र vertical merger (दुई कम्पनीहरू राम्रो उत्पादनका लागि पार्ट्सहरू उत्पादन गरी जोड्दछन्) हुन्छन् ।

इन्भेस्टोपेडिया डटकमले एक्विजिसनलाई एक कम्पनीले अर्को कम्पनीको पूरै वा मुख्य सेयर खरिद गरी त्यस कम्पनीको नियन्त्रण कायम राख्ने अवस्था हो भनी परिभाषित गरेको छ । अर्थात् टार्गेट गरिएको कम्पनीको ५० प्रतिशतभन्दा बढी स्वामित्व अर्को कम्पनीले धारण ग¥यो भने एक्विजिसन भयो । कम्पनीहरू

आर्थिकस्तर प्राप्त गर्न (economies of scale), बजार हिस्सा बढाउन, सिनर्जी प्राप्त गर्न (कुनै दुईको जोडभन्दा बढी), लागत घटाउन, नयाँ बजारमा प्रवेश पाउनका लागि कम्पनीहरू एक्विजिसन प्रक्रियामा सामेल हुन्छन् ।

बैंक तथा वित्तीय संस्था एक आपसमा गाभ्ने/गाभिने (मर्जर) तथा प्राप्ति (एक्विजिसन) सम्बन्धी विनियमावली, २०७३ अनुसार "गाभ्ने गाभिने" भन्नाले दुई वा दुईभन्दा बढी इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाहरूबिच आपसमा भएको सम्झौताबमोजिम गाभिने संस्थाको अस्तित्व समाप्त भई गाभ्ने संस्थामा समाहित हुने कार्य सम्झनुपर्छ र सो शब्दले दुई वा दुईभन्दा बढी इजाजतपत्र प्राप्त संस्था एक आपसमा गाभिई नयाँ संस्था बन्ने कार्यलाई समेत जनाउँछ भनी परिभाषित गरेको छ । त्यस्तै प्राप्ति (एक्विजिशन)' भन्नाले एउटा इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाले अर्को इजाजतपत्र प्राप्त संस्थालाई खरिद प्रक्रियाद्वारा आफूमा समाहित गर्ने कार्य सम्झनुपर्छ र सो शब्दले लक्षित संस्थाले प्राप्त गर्ने संस्थामा विलय हुनुपूर्व गरेका सम्पूर्ण करारीय दायित्व स्वीकार गर्ने कार्यसमेतलाई जनाउँछ भनी परिभाषित गरेको छ ।

मर्जरका सिद्धान्तहरू

संस्थाहरू गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिको प्रकृयामा समावेश हुनुमा विभिन्न सिद्धान्तहरूले उत्प्रेरणाको काम गरेका हुन्छन्। केही सिद्धान्तहरूमध्ये Efficiency Theory का अनुसार गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्ति योजनाबद्ध हुन्छ र यो गुणात्मक लाभ (Synergy) प्राप्त गर्न गरिन्छ, जुन लागत घटाएर वा बिक्री बढाएर प्राप्त हुन सक्दछ । यो सिद्धान्तअन्तर्गत गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिको प्रभावकारिता अध्ययन Event Study का साथै गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्ति अघि र पछिको वित्तीय प्रगति तुलना गरी गरिन्छ । Monopoly Theory का अनुसार बजार हिस्सा कायम गर्न वा नयाँ कम्पनी वा उत्पादनको बजार प्रवेशमा अवरोध गर्न भइरहेका कम्पनी गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिमा सहभागी हुन्छन् । Valuation Theory का अनुसार व्यवस्थापकलाई सेयर बजारमा भन्दा अगाडि नै लक्षित संस्थाका भित्री सूचनाहरू थाहा भयो भने गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिमा सहभागी हुन्छन् र फाइदा प्राप्त गर्दछन्। Empire Building Theory अथवा Agency Theory अनुसार संस्थाका सञ्चालक वा उच्च व्यवस्थापकहरू संस्थाको उद्देश्य प्राप्ति वा सेयरधनीहरूको हित संरक्षण गरी लाभ अभिवृद्धि गर्नभन्दा आफ्नै उद्देश्य परिपूर्ति जस्तै अन्य वित्तीय र गैर वित्तीय सुविधाहरू प्राप्त गर्नका लागि गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिमा सहभागी हुन्छन् । Process Theory का अनुसार दुई संस्थाको गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्ति विस्तृत विवेकसम्मत निर्णयको उपज नभई राजनीतिक वा रणनीतिक निर्णयको परिणाम हुन्छ। Raider Theory का अनुसार कम्पनीको नियन्त्रण गर्न पुग्नेसम्मको सेयर स्वामित्व कायम गर्न अन्य सेयरधनीबाट प्रिमियममा सेयर खरिद गर्दछन् । Disturbance Theory का

अनुसार समष्टिगत अर्थतन्त्रमा देखापर्ने उतारचढावका कारण विभिन्न खालका अनिश्चितता देखा पर्ने र त्यसको फलस्व¿k गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिको लहर चल्दछ । नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा विकास भएको मर्जर र एक्विजिसन अर्थतन्त्रको आवश्यकता र विभिन्न सिद्धान्तको मिश्रणका रूपमा लिन सकिन्छ ।

नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा मर्जर र एक्विजिसनको सुरुआत

नेपालको बैंकिङ् इतिहासमा लक्ष्मी बैंक लिमिटेड र हाइसेफ फाइनान्स लिमिटेडबिच वि.सं. २०६१ सालमा भएको गाभ्ने/गाभिने (मर्जर) कार्य नै बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू आपसमा गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिको पहिलो उदाहरण हो । मर्जरसम्बन्धी विनियमावली र नेपाल राष्ट्र बैंकले नीतिगत व्यवस्था गर्नु अघि लक्ष्मी बैंक लिमिटेड र हाइसेफ फाइनान्स लिमिटेड, नेपाल बङ्गलादेश बैंक र नेपाल बङ्गलादेश फाइनान्स, नारायणी फाइनान्स र नेसनल फाइनान्स तथा नेपाल बङ्गलादेश बैंक र नेपाल श्रीलङ्का मर्चेन्ट फाइनान्सबिच मर्जर सम्पन्न भएको थियो । नेपाल राष्ट्र बैंकले २०६८ वैशाख २५ गते बैंक तथा वित्तीय संस्था एक आपसमा गाभ्ने वा गाभिने (मर्जर) विनियमावली जारी गरेपछि गाभ्ने/ गाभिने प्रकृयाले थप गति लिएको पाइन्छ ।

नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्था मर्जरको उद्देश्य

आर्थिक वर्ष २०७२/७३ को मौद्रिक नीतिले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको चुक्ता पुँजी चारदेखि पच्चिस गुणासम्म वृद्धि गर्ने व्यवस्था गर्‍यो । यसको फलस्वरूप बैंक तथा वित्तीय संस्थाले चुक्ता पुँजी वृद्धि गर्न सफल भएका छन् । यसक्रममा मर्जर तथा एक्विजिसनले पनि तीव्रता पाएको छ । ११ वर्ष अघि वाणिज्य बैंक, विकास बैंक र वित्त कम्पनी गरी १६६ संस्थाहरू रहेकामा सङ्ख्या घटेर २०७९ असोज मसान्तमा ६२ मा आइपुगेको छ । विकास बैंक र वित्त कम्पनीको सङ्ख्या उल्लेख्य घटेको छ भने वाणिज्य बैंकको सङ्ख्या पनि घट्ने क्रममा रहेको छ । चुक्ता पुँजी वृद्धि गर्न पहिले दिइएको २ वर्षको समयमा एक वर्ष थप भई सबै वाणिज्य बैंकहरूले चुक्ता पुँजी वृद्धि गरिसकेको सन्दर्भमा वाणिज्य बैंकहरूमा देखिएको तरलता अभाव, संस्थागत सुशासन पालना, ब्याजदरमा उतारचढाव आदिका कारण वाणिज्य बैंकको सङ्ख्या घटाउन आवश्यक देखिएको हो । बाध्यकारीभन्दा स्वेच्छिक उपायबाट मर्जर गराउन तत्कालमा उपयुक्त देखी नेपाल राष्ट्र बैंकले विभिन्न सहुलियत दिएर वाणिज्य बैंकहरूबिच हुने मर्जरलाई प्राथमिकता दिएको हो । केन्द्रीय बैंकले यस प्रकारको प्राथमिकता दिनुमा केही निम्न उद्देश्य रहेका छन् ।

सुपरिवेक्षकीय उद्देश्य : नेपालमा कमजोर नियमन र इजाजत प्रक्रिया सबल नभएको अवस्थामा खुलेका बैंकको संस्थागत सुशासनको अवस्था कमजोर रहेको र समय-समयमा समस्याका रूपमा देखिने गरेको छ । एकै समूह र परिवारको

स्वामित्वमा रहेको सेयरको आधिक्यता कम गराउन यस्तो मर्जर उपयुक्त हुन सक्दछ । धेरै सानाभन्दा थोरै सबल संस्थाले वित्तीय स्थायित्व प्रवर्द्धन गर्ने र सुपरिवेक्षकीय लागत कम गराउन मद्दत गर्दछ ।

आर्थिक कुशलताको उद्देश्य : वित्तीय कुशलताको कसीमा हेर्दा थोरै पुँजी आधार भएका बैंकहरूको कुशलता कमजोर देखिन्छ । केही अपवादलाई छोड्ने हो भने प्राथमिक पुँजी कम रहेका बैंकको आधार दर पनि तुलनात्मक रूपमा बढी रहेको पाइएको छ । त्यस्तै त्यस्ता बैंकहरूको बजार हिस्सा पनि कम रहेको छ । यसको मतलब पुँजी आधार कम भएका बैंकको वित्तीय मध्यस्थता लागत बढी छ ।

स्केलको फाइदा : बैंक सञ्चालनको लागत अन्य संस्थाहरूमा भन्दा बढी हुन्छ । कार्यालय भवन, कर्मचारी, कोर बैंकिङ् प्रणाली, जोखिम व्यवस्थापन, सूचना प्रविधिको प्राप्ति जस्ता विषयमा बैंकको ठुलो लगानी हुन्छ । ठुलो पुँजी आधार भएका बैंकले यस्तो क्षेत्रमा थप लगानी गर्न सक्दछन् । साना बैंकको क्षमता कमजोर रहन्छ र जोखिम बढ्छ । अन्ततः वित्तीय स्थायित्वमा असर पार्न सक्दछ । यस अलावा ठुला बैंकको कर्जा लगानीको आधार पनि धेरै हुने भएकाले ठुला-ठुला पूर्वाधारका क्षेत्रमा लगानी गर्न सक्षम हुन्छन् । नेपालमा ख, ग र घ वर्गका वित्तीय संस्था साना वर्गलाई सेवा पुऱ्याउन सञ्चालनमा रहेकाले साना बैंकभन्दा ठुला बैंककै आवश्यकता देखिएको हो । हालसालै भएका अध्ययनले मर्जरबाट बनेका संस्थाहरूमा सञ्चालन कुशलता वृद्धि भएको र ठुला बैंकमा वित्तीय कुशलता बढी रहेको पाइएको छ ।

ठुलो लगानीको लागि आधार तयार गर्न : विगत केही वर्षदेखि (कोभिड १९ को प्रभाव सुरु हुनु अघि लगातार ३ वर्ष) नेपालको अर्थतन्त्र ६ प्रतिशतभन्दा बढीले वृद्धि भइराखेको थियो । अर्थतन्त्रले पूर्वाधारका क्षेत्रमा ठुलो लगानीको माग गरिरहेको छ । अर्थतन्त्र टेक अफको अवस्थामा रहेकाले यसका लागि ठुलो मात्राको लगानी गर्न ठुला बैंक नै आवश्यक पर्दछ । एक बैंकले कुनै एक ऋणी वा क्षेत्रमा प्रवाह गर्न सक्ने कर्जाको दायरा विस्तार हुन आवश्यक रहेको थियो र बैंकहरूको मर्जर भएमा त्यस्तो क्षमता उल्लेख्य विस्तार हुने देखिन्छ ।

संस्थाहरूको आयु र बैंक तथा वित्तीय संस्था

अग्रणी व्यवस्थापन परामर्शदाता कम्पनी McKinsey & Company को एक अध्ययनअनुसार सन् १९३५ मा कुनै कम्पनीको औसत आयु ९० वर्ष रहेकोमा सन् २०२१ मा आइपुग्दा S&P ५०० मा सूचीकृत कम्पनीहरूको औसत आयु १८ वर्षमात्र रहेको पाइएको छ । विशेष गरी प्रविधिमा आएको व्यापक परिवर्तन, बढ्दो सहरीकरण र बुढ्यौली जनसङ्ख्याका कारण कम्पनीहरूको औसत आयु पनि घट्दै गएको हो । प्रविधिले कम्पनीहरूको कामको प्रकृतिमा नै परिवर्तन ल्याइदिएको छ । सहरीकरणका कारण बर्सेनी गाँउबाट सहरतिर

बसाइँसराइँ भइरहेको र लाखौँ मानिस मध्यमस्तरमा उक्लिएका कारण समग्र मागको प्रवृत्तिमा नै परिवर्तन आएको छ । त्यस्तै जनसाङ्ख्यिक परिवर्तनका कारण उत्पादकत्वमा असर परेको र यस्तो अवस्थामा उत्पादनका उपलब्ध साधनलाई पुनर्स्थानान्तरण गर्ने र लागत घटाउने रणनीति लिनुपर्ने सुझाव उक्त परामर्शदाता कम्पनीले दिएको छ ।

विश्वमा आधुनिक बैंकिङ्को सुरुवात सन् १६९४ मा बैंक अफ इग्ल्यान्डको स्थापना भएपछि मानिन्छ । तत्पश्चात् सन् १६९५ मै बैंक नोट निष्काशन गरिएको थियो । इटालीमा सन् १४७२ मा स्थापित द्यबलअब :यलतभ म्भष लाई पहिलो बैंकलाई मान्न सकिन्छ भने सन् १५९० मा जर्मनीमा स्थापित द्यभचभलदभचन द्यबलप हालसम्म इन्भेस्टमेन्ट बैंकका रूपमा सञ्चालनमा रहेको छ । सन् १७२७ मा स्थापित रोयल बैंक अफ स्कटल्यान्ड, सन् १७८४ मा स्थापित बैंक अफ न्युयोर्क पुराना बैंक हुन् । भारतको सबैभन्दा ठुलो वाणिज्य बैंक स्टेट बैंक अफ इन्डिया सन् १८०६ मा स्थापना भएको हो । हुन त यस बिचमा कति बैंकहरू स्थापना भई अस्तित्वमा नै छैनन् नेपालकै कुरा गर्ने हो भने वि.सं. २०६५-७० मा सञ्चालनमा रहेका कतिपय बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू हाल अस्तित्वमा रहेका छैनन् । नेपालमा सरकारी बैंकलाई छोडेर निजी क्षेत्रमा स्थापना भएका बैंक तथा वित्तीय संस्था पनि खराब व्यवस्थापनको सिकार भई निरन्तरता दिन असफल भएका उदाहरण रहेका छन् । केही बैंक तथा वित्तीय संस्थाले समयमा नै रणनीति परिवर्तन गरेका छन् । केही संस्थाहरू समस्याग्रस्त भई समाधानका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकले हस्तक्षेप नै गर्नुपरेको थियो भने केही संस्थाहरू स्वतःस्फूर्त अर्कोमा समाहित भए ।

नीतिगत व्यवस्था

गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिसम्बन्धी कार्यलाई व्यवस्थित तथा प्रोत्साहित गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, कम्पनी ऐन, आयकर ऐन, बैंक तथा वित्तीय संस्था एकआपसमा गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्तिसम्बन्धी विनियमावली, बैंक तथा वित्तीय संस्था रिजोलुसन विनियमावली, नेपाल सरकारको बजेट तथा नेपाल राष्ट्र बैंकले जारी गरेका मौद्रिक नीतिहरूमा यस सम्बन्धमा व्यवस्था गरेको छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०७३ को परिच्छेद १० मा गाभ्ने, गाभिने वा प्राप्ति गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था उल्लेख भएको छ । उक्त ऐनको दफा ६९ मा इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाहरू एक आपसमा गाभिन सक्ने, 'घ' वर्गको संस्था सोही वर्गको वित्तीय संस्थासँग मात्र गाभिन सक्ने र पूर्वाधार विकास बैंक र बैंक वा वित्तीय संस्था आपसमा गाभ्न वा गाभिन वा प्राप्ति हुन नसक्ने तथा दबाबमूलक रूपमा गाभ्न वा गाभिन वा प्राप्ति हुन नेपाल राष्ट्र बैंकले निर्देशन दिन सक्ने स्पष्ट व्यवस्था गरिएको छ । दफा ७० मा इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाहरूले गाभ्न

वा गाभिन वा प्राप्तिका लागि प्रक्रियागत व्यवस्था गरेको छ ।

कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १७७ मा कम्पनी गाभिन सक्ने व्यवस्थाअन्तर्गत एउटा पब्लिक कम्पनी आफ्नो साधारण सभाबाट विशेष प्रस्ताव पारित गरी अर्को कम्पनीमा गाभिन सक्ने व्यवस्था रहेको छ ।

आयकर ऐन, २०५८ मा आर्थिक अध्यादेश २०६७ मार्फत दफा ४७ (क) थप गरी गाभ्ने/गाभिने कार्यलाई प्रोत्साहन गर्न विभिन्न छुटहरू प्रस्ताव गरिएको छ । यसपछिका आर्थिक विधेयकहरूमा पनि यस प्रकारको छुटलाई निरन्तरता दिइएकोमा आर्थिक वर्ष २०७८/७९ का लागि भने वाणिज्य बैंकहरूबिच हुने मर्जर वा प्राप्तिलाई मात्र छुट प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको छ । यसअनुसार गाभ्ने संस्थाले गाभिने संस्थाको कट्टी हुन नसकेको नोक्सानीलाई आगामी सात वर्षसम्म दामासाहीले कट्टा गर्न, गाभ्ने/गाभिने संस्थामा कार्यरत कर्मचारीहरूलाई सामूहिक रूपमा सेवाबाट अवकाश दिने प्रयोजनका लागि गरिने थप एकमुस्ट भुक्तानीमा लाग्ने करको दरमा पचास प्रतिशत छुट पाउने, गाभ्ने/गाभिने संस्थामा गाभ्नु/गाभिनु अघि कायम रहेका सेयरधनीहरूले गाभिएको दुई वर्षभित्र सेयर बिक्रीबाट आर्जन हुने लाभमा पुँजीगत लाभकर नलाग्ने, गाभ्ने/गाभिने संस्थाले गाभ्ने/गाभिने अघि कायम रहेका सेयरधनीहरूलाई वितरण गर्ने लाभांशमा दुई वर्षसम्म कर नलाग्ने व्यवस्थाहरू रहेका छन् ।

नेपाल राष्ट्र बैंकले गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्ति कार्यलाई सहज बनाउन बैंक तथा वित्तीय संस्था एकआपसमा गाभ्ने वा गाभिने सम्बन्धी विनियमावली, २०६८ र बैंक तथा वित्तीय संस्था प्राप्ति (एक्विजिसन) सम्बन्धी विनियमावली, २०७० जारी गरेकोमा उक्त दुवै विनियमावलीलाई एकीकरण तथा परिमार्जन गरी बैंक तथा वित्तीय संस्था एकआपसमा गाभ्ने/गाभिने (मर्जर) तथा प्राप्ति (एक्विजिसन) सम्बन्धी विनियमावली, २०७३ बनाई लागू गरेको छ । उक्त विनियमावलीको उद्देश्य देहायअनुसारको रहेको छ :

(क) मुलुकको समग्र बैंकिङ् तथा वित्तीय प्रणालीको सम्बर्द्धन गरी सोप्रति सर्वसाधारणको विश्वसनीयता अभिवृद्धि गर्ने,

(ख) मुलुकको बैंकिङ् तथा वित्तीय प्रणालीलाई सुशासित, सुरक्षित, स्वस्थ, कुशल, तथा सक्षम बनाई वित्तीय क्षेत्रको स्थायित्व कायम गर्ने,

(ग) वित्तीय प्रणालीको पुँजीगत आधार सुदृढ गरी प्रतिस्पर्धात्मक क्षमताको विकास गर्ने,

(घ) इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाहरूको वित्तीय, मानव संशाधन, प्राविधिक एवम् अन्य क्षमताको अभिवृद्धि गरी सर्वसाधारणलाई आधुनिक, गुणस्तरीय तथा भरपर्दो बैंकिङ् सुविधा प्रदान गर्न सक्ने तुल्याउने,

(ङ) इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाका निक्षेपकर्ता, लगानीकर्ता लगायत सरोकारवालाहरूको हित संरक्षण गर्ने ।

समस्याग्रस्त बैंक तथा वित्तीय संस्था रिजोलुसन विनियमावली, २०७१ को विनियम ७ (छ) मा समस्याग्रस्त घोषणा गरिएका संस्थाहरूलाई सुधार गरी सञ्चालन गर्ने अन्य विधि वा प्रक्रियाहरू प्रभावकारी हुन नसक्ने बैंकले महसुस गरेमा वा एकै समूहको लगानीमा प्रवर्द्धित कुनै इजाजतपत्र प्राप्त संस्था समस्याग्रस्त भएमा सोही समूहद्वारा प्रवर्द्धित इजाजतपत्र प्राप्त संस्थामा गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्ति गर्ने व्यवस्था मिलाउन वा समस्याग्रस्त संस्थाका सेयर धनीहरू अन्य इजाजतपत्र प्राप्त संस्थाको समेत सेयरधनी रहेको पाइएमा उक्त संस्थालाई एकआपसमा गाभ्ने/गाभिने वा प्राप्तिका लागि व्यवस्था मिलाउन सम्बन्धित संस्थाको व्यवस्थापनलाई नेपाल राष्ट्र बैंकले निर्देशन दिन सक्ने व्यवस्था छ ।

गाभ्ने/गाभिने सम्बन्धमा आर्थिक वर्ष २०६८/६९ को मौद्रिक नीतिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको एकआपसमा रहेको वित्तीय स्वार्थ, संस्थापक सेयरधनीहरूको दोहोरो संलग्नता र वित्तीय सबलताका आधारमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई एकआपसमा गाभ्ने तथा गाभिने कार्यमा प्रोत्साहित गरी संस्थागत सुशासन, स्वच्छ प्रतिस्पर्धा र वित्तीय सुदृढीकरणमार्फत् वित्तीय स्थायित्वलाई प्रभावकारी बनाइने उल्लेख गरेको थियो । आर्थिक वर्ष २०७०/७१ र २०७१/७२ को मौद्रिक नीतिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई एकआपसमा गाभ्ने/गाभिने प्रकृयालाई सरलीकरण गरी गाभ्न/गाभिन प्रोत्साहन गरिने उल्लेख भएको थियो । त्यस्तै आर्थिक वर्ष २०७२/७३ को मौद्रिक नीतिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पुँजीगत आधार सुदृढ गरी दीर्घकालीन विकासका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत परिचालन गर्न तथा वित्तीय स्थायित्व प्रवर्द्धन गर्न न्यूनतम चुक्ता पुँजी वृद्धि गर्नुपर्ने व्यवस्था गरिनुले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको मर्जर र एक्विजिसनलाई प्राथमिकता दिएको थियो ।

आर्थिक वर्ष २०७६/७७ को मौद्रिक नीतिले वाणिज्य बैंकको मर्जरलाई थप प्रोत्साहन दिएको थियो, जसअनुसार कृषि, ऊर्जा र पर्यटन क्षेत्रमा तोकिएको प्रतिशत कर्जा प्रवाह गर्ने अवधि, ब्याजदर अन्तर कायम गर्ने अवधि, शाखा विस्तार, सञ्चालक समिति र प्रमुख कार्यकारी अधिकृतलाई अययष्लिन उभचष्यम नलाग्ने व्यवस्था, अनिवार्य ऋणपत्र निष्काशन गर्ने अवधिमा सहुलियत प्रदान गर्ने व्यवस्था र एकभन्दा बढी बैंक तथा वित्तीय संस्थामा निश्चित प्रतिशतभन्दा बढी सेयर स्वामित्व हुने बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई प्राथमिकताका साथ मर्जरमा लैजाने व्यवस्था गरिएको छ । साथै आर्थिक वर्ष २०७८/७९ को मौद्रिक नीतिमा यस आर्थिक वर्षभित्र वाणिज्य बैंकहरू एकआपसमा गाभ्ने, गाभिने र प्राप्ति प्रक्रियामा सहभागी भई एकीकृत कारोबार सञ्चालन गरेमा वि.सं.

२०८० सम्म थप सुविधाहरू जस्तै तोकिएको क्षेत्रमा प्रवाह गर्नुपर्ने कर्जाको अवधि एक वर्ष थप गर्ने, एक वर्षसम्म अनिवार्य नगद मौज्दात ०.५ प्रतिशत छुट दिने, सञ्चालक समितिका सदस्य र उच्च व्यवस्थापन तहका कर्मचारीको अययष्लिन उभचष्यम मा छुट दिने, ब्याजदर अन्तरमा १ प्रतिशतसम्म छुट दिने, कर्जा निक्षेप अनुपात तोकिएको प्रतिशतभन्दा बढी भएमा १ वर्षसम्मको सीमा प्रदान गर्ने आदि व्यवस्था गरिएको थियो ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० को मौद्रिक नीतिले वाणिज्य बैंक र लघुवित्त वित्तीय संस्थाहरू एकआपसमा आफ्नै वर्गभित्र गाभिई वा प्राप्तिमा गई २०७९ पुस मसान्तभित्र एकीकृत कारोबार सञ्चालन गरेमा मात्र यस बैंकबाट प्रदान हुँदै आएको मर्जर तथा प्राप्तिसम्बन्धी छुट तथा सुविधा उपलब्ध हुने व्यवस्था मिलाइने उल्लेख भएको थियो ।

नेपालको वित्तीय क्षेत्रमा मर्जरको तथा एक्विजिसन नीति अवलम्बन पछिको अवस्था

सन् १९८३ जुलाईमा सरकारी स्तरमा २ वाणिज्य बैंक र २ विकास बैंक रहेका थिए । नेपालमा आर्थिक उदारीकरणको सुरुआत विदेशी लगानीका बैंकहरू सञ्चालन गर्न अनुमति दिएर भएको हो भने तत्पश्चात निजी क्षेत्रका बैंकहरू स्थापनाको नीति लिएर भएको हो । यसपछि बैंक तथा वित्तीय संस्था स्थापनाको लहर नै चलेको पाइन्छ । सन् १९९० को मध्यतिरबाट सुरु भई सन् २००० को दशकको मध्यतिर उत्कर्षमा पुगेको सशस्त्र द्वन्द्वको अवस्थामा औद्योगिक र अन्य क्षेत्रको विस्तार सङ्कुचित भई लगानीको वातावरण उपयुक्त नरहेको अवस्थामा पनि बैंक तथा वित्तीय संस्थामा खासै प्रभाव नदेखिएका कारण देशमा शान्ति स्थापनापश्चात् यस क्षेत्रको आकर्षण अझ बढ्यो । यसको फलस्वरूप २०१२ जुलाईमा वाणिज्य बैंक ३२, विकास बैंक ८८, वित्त कम्पनी ७०, लघुवित्त वित्तीय संस्था २४ स्थापना भई सञ्चालनमा रहेका थिए । विश्वव्यापी वित्तीय सङ्कटको उत्कर्षको समय सन् २००८ जुलाईसम्म २५ वाणिज्य बैंक, ५८ विकास बैंक र ७८ वित्त कम्पनी लघुवित्त वित्तीय संस्था १२ सञ्चालनमा रहेका थिए । स्थापनाका लागि रकम जम्मा गरिसकेका बाहेक थप संस्थाको निवेदन लिन बन्द गरिएको समय सन् २००९ जुलाई मध्यतिर २६ वाणिज्य बैंक, ६३ विकास बैंक र ७७ वित्त कम्पनी, १५ लघुवित्त वित्तीय संस्था सञ्चालनमा रहेका थिए । २०२२ को मध्य अक्टोबर (असोज मसान्त २०७९) मा २६ वाणिज्य बैंक, १७ विकास बैंक, १७ वित्त कम्पनी र ६४ लघुवित्त वित्तीय संस्था सञ्चालनमा रहेका छन् ।

विभिन्न समयमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सङ्ख्या

संस्था र सङ्ख्या	१९८३ जुलाई	१९९६ जुलाई	२००२ जुलाई	२००७ जुलाई	२००९ जुलाई	२०१७ जुलाई	२०१९ जुलाई	२०२२ अक्टोबर
वाणिज्य बैंक	२	११	१५	२०	२६	२८	२८	२६
विकास बैंक	२	३	८	३८	६३	४०	२९	१७
वित्त कम्पनी		३७	४८	७४	७७	२८	२३	१७
लघुवित्त वित्तीय संस्था		४	११	१२	१५	५३	९०	६४
जम्मा	४	५५	८२	१४४	१८१	१४७	१७०	१२४

अन्तर्राष्ट्रिय जगत्मा पनि संस्थाको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता अभिवृद्धि गर्न, पुँजी वृद्धि गर्न, नयाँ प्रविधि र व्यवस्थापकीय दक्षता हासिल गर्न, संस्थाको बजार हिस्सा बढाउन, बैंकिङ् सेवा थप तथा विविधीकरण गर्न गाभ्ने/गाभिने तथा प्राप्तिलाई एक महत्त्वपूर्ण रणनीतिक औजारका रूपमा लिने गरेको सन्दर्भ र नेपालमा वित्तीय क्षेत्रको उदारीकरणको फलस्वरूप वित्तीय मध्यस्थता लागत कम हुने, सेवाप्रवाह र वित्तीय सेवाको समानुपातिक विस्तार भई वित्तीय सेवा देशको सम्भाव्य सबै ठाउँमा पुग्ने अपेक्षा गरिएकोमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सहरमुखी प्रवृत्ति, संस्थागत सुशासनको अभाव, अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा, व्यवस्थापन र सञ्चालक समितिबिच विवादको अवस्था आई कतिपय संस्थाहरूको व्यावसायिक निरन्तरता कायम हुन नसक्ने अवस्था देखिएको र त्यसका कारण समग्र वित्तीय प्रणालीमा प्रणालीगत जोखिमको अवस्था देखिएकाले नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थाको कन्सोलिडेसन गर्ने नीति अवलम्बन गरेको हो ।

नेपालमा सरकारी बैंकहरूको पुनर्संरचनाको सफल अनुभव

कुनै समय प्राविधिक रूपमा टाट पल्टिएको अवस्थामा रहेका सरकारी स्वामित्वका बैंकहरू विदेशी व्यवस्थापन समूहलाई सञ्चालन गर्न दिएपश्चात् ती बैंकहरूको पुँजीको अवस्थामात्र सुधार नभई निजी क्षेत्रका वाणिज्य बैंकहरूलाई प्रतिस्पर्धामा पछि पारेका छन् । चरम राजनीतिकरण र अव्यवस्थापनका कारण नेपाल बैंक लि. र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक सन् २००३ मा क्रमशः रु.३० करोड र रु.४.८ करोड नोक्सानीमा रहेका थिए भने दुवै बैंकको पुँजीकोष ऋणात्मक रहेको अवस्था थियो । विश्व बैंकसँग सन् २००४ मा भएको सम्झौताअनुसार ती दुई बैंकको व्यवस्थापन सुधारको कार्य अघि बढाइयो । त्यसै गरी एसियाली विकास बैंकको ऋण सहायतामा कृषि विकास बैंकको सुधारको काम सुरु भयो । यस क्रममा पुराना कर्मचारीहरूलाई स्वेच्छिक अवकाश योजना ल्याइयो, शाखाहरू घटाइयो, कोर बैंकिङ् प्रणाली खरिद गरी कार्यान्वयनमा ल्याइयो ।

नेपाल औद्योगिक विकास निगमलाई राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा गाभियो । बर्सौंदेखि नभएको लेखापरीक्षण ६ महिनाभित्र सम्पन्न गर्न सक्ने अवस्थामा ल्याइयो । २०७९ असार मसान्तमा तीनै बैंकको वार्षिक खुद नाफा रु.८ अर्बभन्दा बढी रहेको छ । सरकारी बैंकहरू पुनर्संरचना गर्दा लागत घटाउने, कर्मचारी कटौती गर्ने, प्रणाली सुधार, व्यवस्थापन सम्झौता जस्ता उपायहरू अपनाइएको थियो ।

दुई बैंकको नेटवर्थ सन् २००३ मा रु.३२ अर्ब ऋणात्मक रहेकोमा यस्ता सुधारको प्रतिफलस्वरूप सन् २०१२ मा आइपुग्दा ६ अर्ब मात्र ऋणात्मक रहेको थियो । सुधारको फलस्वरूप वि.सं २०७९ असार मसान्तमा नेपाल बैंक लि.को आधार दर ८.२५ प्रतिशत, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको ७.६३ प्रतिशत र कृषि विकास बैंकको ८.९० प्रतिशत गरी औसतमा ८.२६ प्रतिशत रहेको थियो । यसै समयमा निजी क्षेत्रका वाणिज्य बैंकको औसत आधार दर ९.७१ प्रतिशत रहेकोमा सबैभन्दा कम आधार दर भएको पहिलो, दोस्रो र तेस्रो बैंक सरकारी बैंकहरू नै रहेका थिए ।

यसै गरी एसियाली विकास बैंकको ऋण सहायतामा कृषि विकास बैंकको सुधारको काम सुरु भयो । यस क्रममा सबैभन्दा पहिला यस बैंकको पुँजी वृद्धि गरी पुँजीकोष सकारात्मक बनाइयो । यस बैंकलाई सुधारकै प्रकृयास्वरूप बैंक तथा वित्तीय संस्था ऐन, २०६३ अनुसार वाणिज्य बैंकमा स्तरोन्नति गरिनुका साथै निजीकरण गरियो । सन् २००४ मा सुरु भएको कृषि बैंकको सुधार कार्यहरूअन्तर्गत कर्मचारीको स्वेच्छिक अवकाश (सन् २०१२ सम्ममा करिब १००० कर्मचारीले स्वेच्छिक अवकाश लिए र पछि प्रविधिमैत्री कर्मचारीको प्रवेश भयो), पुँजीकरण (सरकारका तर्फबाट थप सेयर लगानी), सङ्गठनात्मक र व्यावसायिक प्रकृयामा सुधार, कोर बैंकिङ् प्रणालीमा सुधार, लघुवित्त र साना किसानसम्बन्धी कारोबार अलग, कर्मचारीको क्षमता विकास र तालिम, सरकारले धारण गरेको केही सेयर सेयर बजारमार्फत बिक्री गरी निजीकरण आदि उपायहरू अवलम्बन आदि मुख्य हुन् । पुँजीकरणका लागि सरकारको रु. ४.९ अर्ब ऋणलाई सेयरमा (इक्विटी) परिणत र थप रु. ५ अर्ब रकम प्रिफरेन्स सेयर थप गरी नेपाल राष्ट्र बैंकको व्यवस्थाअनुसार न्यूनतम पुँजीकोष पुऱ्याउने काम भयो । यसबाट सन् २००४ मा रु. ६ अर्ब ऋणात्मक पुँजीकोष सन् २०१२ मा रु. १६ अर्ब धनात्मक अर्थात् समग्र पुँजीकोष १९ प्रतिशत पुग्यो । *Source: Finance Sector Reform in Nepal- What works, What doesn't. ADB Working paper, 2014*

मर्जर तथा एक्विजिसन नीति अवलम्बन गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुरा : बैंक तथा वित्तीय संस्थाको मर्जर अन्य संस्थाहरू मर्ज गरेजस्तो सामान्य रहँदैन । यसबाट वजारमा एकाधिकार कायम गराउन सक्ने, बैंकको सञ्चालनमा समस्या आएमा प्रणालीगत जोखिम सिर्जना गर्न सक्ने र यसबाट ,यचबर्ा जबशबचम सिर्जना हुने जस्ता समस्या आउन सक्दछन् । अत: जोखिमको केन्द्रीकरण हुन

नदिने, ठुला बैंकलाई थप नियमन र सुपरिवेक्षणको व्यवस्था गर्ने जस्ता उपाय अपनाउनुपर्दछ। साथै मर्जरबाट वित्तीय पहुँच र वित्तीय समावेशितामा प्रतिकूल प्रभाव पार्न सक्ने अवस्थालाई न्यूनीकरण गर्न पनि उत्तिकै आवश्यक छ।

नेपालमा संस्थाहरूको पुनर्संरचनाको अभ्यास निकै अघिदेखि भएको पाइन्छ। साना किसान विकास बैंकलाई कृषि विकास बैंकमा रूपान्तरण करिब ६० वर्षअघि भएको थियो। समय र आवश्यकताअनुसार संस्थाहरूको सञ्चालन रणनीति परिवर्तन विगतदेखि नै हुने गरेको हो। अनुभवसिद्ध अध्ययनहरूले ठुला संस्थाहरूको कुनै विषयमा मोलमोलाई गर्ने क्षमता धेरै हुने भएकाले लागत घटाई मुनाफा बढाउन सफल हुन्छन्। नेपालको सन्दर्भमा सञ्चालन हुन नसक्ने ठोकुवा गरिएका सरकारी बैंकहरूको सुधार प्रकृयाले सकारात्मक परिणाम दिलाएको छ। आर्थिक उदारीकरणको सुरुआत र नेपालमा वित्तीय संस्थाको पहुँच कम भएको समयमा लिइएको लचिलो नीतिको फलस्वरूप स्थापना भएका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका बिचमा हुन थालेको अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा र ठुला संस्थाहरूको आवश्यकता महसुस गरी लिइएको मर्जर तथा एक्विजिसन नीतिका कारण उल्लेख्य रूपमा सङ्ख्या घट्न गएको छ। हालसम्म पनि मर्जर एक्विजिसनको प्रक्रिया सम्पन्न भइनसकेका कारण यसको प्रतिफल यस्तो भयो भनी अङ्कमा प्रगति पेस गर्न नसकिए तापनि यो नीतिले काम गरेको सबैलाई अनुभव भएको छ। कानुनी व्यवस्थाका कारण मर्जरबाट कर्मचारीहरू कटौती गर्न नसकिने कारणले अपेक्षित रूपमा लागत घट्न सकेको छैन। तथापि केही वर्षपछि सकारात्मक परिणाम प्राप्त हुने नै छ। कर्मचारी व्यवस्थापनको समस्या पेचिलो देखिएको छ र यसको समाधानका लागि नियमनकारी निकाय र संस्था तथा कर्मचारीबिच सकारात्मक पहल आवश्यक छ। कतिपयले मर्जरलाई सबै समस्याको समाधान हो भनी बढाइचढाई गर्ने गरेको पाइन्छ तर मर्जर एक नीति हो र यसले ती संस्थामा रहेको अन्य अव्यवस्थापनका कारण सिर्जित समस्या समाधान गर्न सक्दैन भन्ने कुरा सबै बुझ्न आवश्यक छ। जुन अभिप्रायले नेपालमा मर्जर एक्विजिसनको नीति लिइयो, त्यसको औचित्य प्रमाणित भएको कुरा दोहोऱ्याउन आवश्यक देखिँदैन। प्रक्रियामा रहेका संस्थाहरूको मर्जरलाई सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न सबै पक्षले सकारात्मक प्रयास गर्नुपर्ने देखिन्छ। रिस्ट्रक्चरिङ् एक पटक गरिने घटना होइन, ग्राहकको रुची, बजारको अवस्था आदिको विश्लेषण गरेर नियमित रूपमा गरिने कार्य हो। संस्थाहरू पनि लामो समयसम्म टिक्नका लागि चार्ल्स डार्बिनले भनेझैँ बलियो र बुद्धिमान् मात्र बाँच्न सक्छ भन्ने होइन रहेछ, अनुकूलन योग्य नै बाँच्न सक्ने रहेछ (It is not the strongest of the species that survives, nor the most intelligent that survives. It is the one that is the most adaptable to change) .

❀❀❀

व्यापारोन्मुख अर्थतन्त्रका समस्या, समाधान र कार्यान्वयन

डा. सुमनकुमार रेग्मी
पूर्व नायब कार्यकारी निर्देशक ,व्यापार तथा निकासी प्रवर्धन केन्द

(क) वैदेशिक व्यापार र निकासी

नेपालमा करिब हरेक १०-१० वर्षमा जनआन्दोलनपश्चात् राजनीतिक परिवर्तन देखा पर्दै आएको छ। १०-१० वर्षका बिच नेपालमा राजनीतिक स्थिरता भएको जस्तो देखिन्छ । सन् १९९० को जनआन्दोलनपछि स्थिरता देखिए पनि सन् २००६ मा परिवर्तन देखा पर्‍यो । सन् २००८ मा त गणतन्त्र आयो । सन् १९९६ देखि दश वर्षसम्म देशमा द्वन्द्वको अवस्था रह्यो । देशमा सन् २००६ पछि २०२१ सकिँदा पनि पनि देशले आर्थिक क्षेत्रसहित अन्य क्षेत्रमा गति लिन सकेको छैन । देशमा छोटो-छोटो अवधिमा सरकार परिवर्तनका खेलहरू चलिरहेका हुन्छन् । यस्तो अस्थिरताले देशले आर्थिक विकास गर्न सकेको छैन । आ.व. २०७३।७४, २०७४।७५ र २०७५।७६ मा आर्थिक वृद्धि ६ देखि ७ प्रतिशतसम्म रहन गयो । २०७६।७७ देखि २०७८।७९ सम्म त कोभिड-२०१९ को असर अर्थतन्त्रमा पऱ्यो । २०७९ चैत्रपछि पाँचौं लहर भनिए पनि पाँचौं लहरमा लकडाउन भने देखा परेन ।

आ.व. २०७९।८० को पहिलो महिनामा अघिल्लो आर्थिक वर्षको पहिलो महिनाको तुलनामा निकासी व्यापार, मुद्रा सञ्चिति, वैदेशिक लगानी, मुद्रास्फीतीमा त्यति विधि सुधार आएको देखिँदैन। २०७९।८० को प्रथम दुई महिनामा निर्यात बढ्न र आयात घटाउन सकिएको देखिँदैन। आर्थिक वर्ष २०७८।७९ मा नेपालमा १६४ देशबाट रु. १९ खर्ब २१ अर्बभन्दा बढीको सामान आयात भएको छ। भारतबाट २०७८।७९ मा नेपालले रु. १२ खर्ब १५ करोड २७ लाखभन्दा बढीको सामान आयात गरेको थियो । रु. १२ खर्बभन्दा बढीको सामान आयात हुँदा एक खर्ब ५५ अर्ब २२ करोड ३० लाख बराबरको सामान निर्यात भएको थियो। नेपालले भारतसँग मात्र आ.व.२०७८।७९ मा रु. १० खर्ब ४४ अर्ब ९३ करोड ४ लाखभन्दा बढीको व्यापार घाटा बहोरेको थियो ।

भारतपछि ठुलो मात्रामा आयात चीनबाट भएको छ। २०७८।७९ मा चीनबाट रु. २ खर्ब ६४ अर्ब ७८ करोड ३७ लाख बराबरको आयात भएकोमा रु. ८० करोड ८७ लाख ५४ हजार बराबरको मात्र सामान निर्यात हुँदा चीनसँग

रु. २ खर्ब ७३ अर्ब ९७ करोड ४९ लाख बराबरको व्यापार घाटा भएको थियो । चीनसँगको आयातसँगै निर्यातमा वृद्धि हुँदै आएको छ । २०७८।७९ मा नेपालले रु. २ खर्ब ३० करोड ९६ लाख बराबरको स्वदेशी वस्तु निर्यात गरे को थियो । २०७७।७८ को तुलनामा २०७८।७९ मा आयात २४.७२ र निर्यात ४१.७४ प्रतिशतले वृद्धि भएको देखिन्छ । आ.व. २०७७।७८ मा व्यापार घाटा रु. १३ खर्ब ९८ अर्ब ७१ करोड २९ लाख बराबरको थियो ।

आ.व. २०७८।७९ मा नेपालले २१ खर्ब २० अर्ब ४७ करोड ९३ लाख बराबरको वैदेशिक व्यापार गरेको थियो । तर २०७७।७८ को तुलनामा २६.१५ प्रतिशतले बढी रहेको छ । २०७७।७८ मा नेपाल १६ खर्ब ८० अर्ब ९६ करोड ११ लाख बराबरको वैदेशिक व्यापार गरेको थियो ।

नेपालको निर्यात व्यापार २ खर्ब ३० करोड पुगेको छ । निर्यात व्यापार २०७७।७८ मा तुलनात्मक रूपमा २०७८।७९ मा ४१.७ प्रतिशतले बढेको छ । २०७८।७९ मा निर्यात भएका वस्तुहरूमा प्रशोधन भटमासको तेल ४५ अर्ब ३५ करोड, प्रशोधन पाम तेल ३७ अर्ब ९४ करोड, सेन्थेटिक यार्न १० अर्ब १४ करोड, ऊनी गलैंचा र कार्पेट ७ अर्ब, तयारी कपडा ५ अर्ब ७६ करोडको रहेको छ ।

पाम तेललगायत अरू तेलको दिगो निकास वृद्धिका लागि गुणस्तरीय स्वदेशी उत्पादनको वृद्धि र उद्योग उत्पादन क्षमतामा विस्तार हुनु आवश्यक रहेकाले सरकार यस्ता निकासी वस्तुमा लाग्न नहुने बताइन्छ । नेपालको स्थानीय रैथाने उत्पादित वस्तु पाम तेल भने होइन । नेपालमा भएका रैथाने कच्चा पदार्थबाट निकासी वस्तु उत्पादन गरेमा निकासी दिगो हुन्छ । नेपालका रैथाने कच्चा पदार्थका वस्तुहरूमा ऊन, ढाका कपडा, छाला, जडिबुटी आदि हुन्, जुन कति छन् भनेर साध्य छैन ।

विगतमा झैँ २०७८।७९ मा पनि कोरोनाको असर कायमै रह्यो । कोरोनाको लहरले जनजीवन कठिन बनाएकाले वास्तविक अर्थतन्त्र बिग्रँदै जाने अवस्था रह्यो र अबको मोड के होला ? अध्ययनको विषय बनेको छ ।

ख. नीतिगत व्यवस्था

वि.सं २१०० सम्म दीर्घकालीन सोचअनुरूप सबै क्रियाकलापहरू निर्देशित हुने भनिएको छ । कम विकसित देशबाट विकासशील देशमा स्तरोन्नतिमा जाँदा पर्न सक्ने प्रभाव विश्लेषण गरी आवश्यक रणनीति एवम् कार्ययोजना तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गरिने भनिएको छ । दीर्घकालीन विकास लक्ष्यलाई ध्यानमा राखिने भनिएको छ ।

नेपालको कनेक्टिभिटी र व्यापार विस्तालाई सघाउ पुग्ने गरी सार्क, बिमस्टेक, बीबीआईएनजस्ता क्षेत्रीय मञ्चहरूमा सक्रिय भूमिका खेलिने भनिएको छ । विश्वशान्ति स्थापनामा योगदान पुऱ्याउन, समान चासो र हितका विषयमा सहकार्य गर्न विश्वव्यापी महत्त्वका विषयहरूमा राष्ट्रिय हित अनुकूल हुने गरी भूमिका निर्वाह गर्न एवम् आर्थिक तथा सामाजिक विकासमा सहयोग परिचालन गर्न संयुक्त राष्ट्र संघलगायत अन्य बहुपक्षीय मञ्च र संघ संस्थाहरूमा नेपालको उपस्थितिलाई अझ प्रभावकारी र सशक्त बनाइने नीतिगत व्यवस्था रहेको छ । आ.ब. २०७९।८० मा गरिने कामहरू नीतिहरूका आधारमा बजेट वक्तव्य, आर्थिक सर्वेक्षण, मौद्रिक नीतिमार्फत सार्वजनिक भएको छ ।

नेपालको २०६७।६८ देखिको २०७९।८० सम्मको तेह्रौं, चौधौं र पन्ध्रौं त्रिवर्षीय र पञ्चवर्षीय योजनाले वस्तु निकासीलाई योजना अवधिको अन्तिम वर्षमा लक्षित रकम मूल्यका बिन्दुमा पुऱ्याउने अपेक्षित निर्धारण गरेकोमा अपेक्षित प्रतिफल हासिल विगतमा हुन सकेको देखिँदैन् । तर पन्ध्रौं योजनाले उक्त सफलता हासिल गरेको छ । यस्तै गरी प्रस्तुत योजनाहरूले वाणिज्य क्षेत्रमा थप रोजगार ीका अवसर सिर्जना गर्ने भनिएको थियो । ती योजनाको अन्तिमसम्ममा व्यापार घाटालाई कुल गार्हस्थ उत्पादनको निश्चित प्रतिशतबाट लक्षित प्रतिशतमा झार्ने र आयात-निर्यातको अनुपात बढन् नदिने भनिएको थियो ।

२०७६-७७ आउँदा प्रत्येक व्यक्तिको आम्दानीस्तर १३८१ डलर पुगेको छ । देशको आर्थिक समृद्धि हासिल गर्न निर्यात व्यापारलाई अभिवृद्धि गर्ने कार्यमा लाग्नुपर्दछ । निर्यात व्यापारले रोजगारमा समेत योगदान दिएर गरिबी निवारणमासमेत योगदान दिन सक्दछ भन्ने तत्थलाई बिर्सन हुँदैन ।

व्यापारका विभिन्न नकारात्मक एवम् सकारात्मक कानुनी व्यवस्था, योजनागत लक्ष्य, वार्षिक बजेट कार्यक्रमा समेट्नु पर्दछ । नेपालका उत्पादनहरू सिमेन्ट, चिनी, साबुन, बियर, चुरोट, जुत्ता र छालका वस्तुहरू, मोजा, खाद्य तथा परम्परागत एवम् नयाँ नगदे कृषि वस्तुहरू, माछा, मासु, दुध, अण्डा र अन्य वस्तुहरू आन्तरिक खपतमा नै सीमित छन् । यस्ता वस्तुह¿ बृहत् रूपमा उत्पादन गरी निकासी बढाउन आवश्यक छ । सरकारको निकासी प्रवर्धनात्मक नीति समयसापेक्ष भए पनि वस्तुगत आधारमा निकासीमा वृद्धि हुन सकेको छैन ।

आ.व. २०६७-६८ देखि नेपाल सरकारको निर्यातमा नगद प्रोत्साहनसम्बन्धी कार्यविधि, २०७० अनुसार निर्यातमा नगद प्रोत्साहन प्रदान गरिने अवस्थामा थप गरी २०७८।७९ मा केही वस्तुमा ८ प्रतिशत नगद प्रोत्साहन दिने नीति

छ । निकासीयोग्य वस्तुहरूको गुणस्तरमा सुधार ल्याउन समय-समयमा गुणस्तर परीक्षण गर्नुका साथै सो गर्नका लागि चाहिने आवश्यक विषय नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिमा समेटिएको छ । निकासी गरिने वस्तुका प्याकिङ् गर्ने प्रविधिको पैठारी तथा विकास गर्न अपरिहार्य छ । निकासी प्रवर्धन गराउने कार्यमा विदेशस्थित नेपाली नियोगहरूलाई समेट्ने नेपाल व्यापार एकीकृत रणनीतिमा उल्लेख छैन ।

ग. कार्यान्वयन अवस्था

माथिका यी आर्थिक सूचकहरूले नेपालको वास्तविक आर्थिक अवस्था चित्रण गर्दछन् त ? देशमा हरेक वर्ष आन्तरिक बजारमा तरकारी तथा खाद्यान्नमा दुई अङ्कभन्दा बढीको मूल्य वृद्धि हुँदा नेपाल राष्ट्र बैंकले दिएका आर्थिक सूचकहरू र अर्थ मन्त्रालयका आर्थिक सर्वेक्षणका वार्षिक ४ देखि ८ प्रतिशतको मुद्रास्फीति के वास्ताविकभन्दा माथि छन् त ? यस्ता तथ्याङ्कमा अनुसन्धान जरुरी छ र देशको अर्थतन्त्रको वास्तविकता बाहिर आउनुपर्दछ ।

देशमा चलेको २०५२ देखिको २०६२ सम्मको आन्तरिक द्वन्द्वपश्चात्का कारकहरू, २०७२ सालको भूइँचालो, २०७२ सालको संविधान निर्माणका बखत अर्थतन्त्रलाई कम महत्त्व दिएका कारण, २०१९ को कोरोना भाइरसको असरका कारण र व्यवसायमा विविधीकरणको अभाव वा बृहत् रूपमा उत्पादन नहुनाले निकासी व्यापार त्यतिविधि बढ्न नसकेको अवस्था छ । व्यवसाय विविधीकरण मात्र होइन, देशको नीतिसमेत बाधक बनिरहेको छ निकासी व्यापार प्रवर्द्धनमा । नेपाली वस्तु निकासी हुने क्षेत्र सानो छ । यस्तो स्थितिले स्थिर निकासी वृद्धिलाई हानी गरेको छ ।

निकासी क्षेत्रको वृद्धि, विगतमा दिइएको कम प्राथमिकता र स्पष्ट नीतिको कमीले गर्दा यसमा असर गरेको छ । भूपरिवेष्ठित देशहरूमध्ये नेपालको आर्थिक गतिविधिको उपलब्धिमा कमजोरी छ । विश्वको निकासी वृद्धि दरको तुलनामा नेपालको निकासीको वृद्धि सबैभन्दा कम भएको छ ।

निकासी व्यापारलाई असर गर्ने तत्त्वहरू, जस्तै - भन्सार शुल्क, अन्तःशुल्क, आयकर, विनिमय दर, बैंकिङ सुविधा, निकासी प्रक्रिया, निकासी नीति र विनिमयका प्रावधान, निकासी अनुदान, कृषि वस्तुको वैदेशिक बजार विकास र देशको निकासी व्यापार वृद्धि सम्बन्धी प्रावधान र अन्य सुविधाको मूल्याङ् कन गर्नुपर्दछ ।

पहिले कृषिको नै जीडीपीमा अत्यधिक योगदान थियो भने पछिल्ला दशकमा उक्त स्थान रेमिट्यान्सले लिन पुग्यो । वाार्षिक तथ्याङ्कका आधारमा आ.व.

२०७६।७७ मा ०.५ प्रतिशतले घटेको रेमिट्यान्स आ.व. २०७७।७८ मा ९.८ प्रतिशतले वृद्धि भई ९६१ अर्ब पुगेको थियो, जुन नेपालको जीडीपीको २२.५ प्रतिशत थियो । यस आधारमा हेर्दा नेपाली अर्थतन्त्रको मुख्य आधारमा रेमिट्यान्स हो भन्ने कुरामा दुविधा देखिँदैन । आ.व. २०७८।७९ मा रेमिट्यान्स बढ्नुले भविष्यमा अर्थतन्त्रको राम्रो सङ्केत हो । कुनै वर्ष नेपालमा रेमिट्यान्सको आप्रवाहमा कमी आएका कारण श्रमिक वर्गको जीविका निर्वाह कठिन भएको अवस्था देखिएको थियो ।

आ.व. २०७८।७९ मा रेमिट्यान्स ४.८ प्रतिशतले बढेको छ । यस आर्थिक वर्षमा रु. १० खर्ब ७ अर्बको रेमिट्यान्स नेपालमा भित्रिएको छ । २०७८।७९ मा वैदेशिक रोजगारमा जानेको सङ्ख्या बढैसँगै रेमिट्यान्समा सुधार भएको छ । २०७८।७९ मा रेमिट्यान्स आप्रवाह आ.व. २०७७।७८ को तुलनामा ४.८ प्रतिशतले बढेको देखिएको छ । २०७८।७९ मा कुल १० खर्ब ७ अर्ब ३१ करोड रुपैयाँको रेमिट्यान्स भित्रिएको देखिन्छ । अमेरिकी डलरमा पनि रेमिट्यान्स आप्रवाह २.२ प्रतिशतले वृद्धि भएको छ । २०७८।७९ मा अन्तिम श्रम स्वीकृति लिनेको सङ्ख्या ३ लाख ५४ हजार ६६० रहेको छ । वैदेशिक रोजगारीका लागि पुनः श्रम स्वीकृति लिने नेपालको सङ्ख्या १९८.५ प्रतिशतले बढेर २ लाख ८२ हजार ४५३ पुगेको छ ।

२०७७।७८ को चैत्रमा देशमा १४ अर्ब ३३ अर्ब रुपैयाँ बराबरको सञ्चिति रहेकोमा यो २०७८।७९ चैत्रमा घटेर ११ खर्ब ६७ अर्बमा सीमित भएको देखिन्छ। आ.व. २०७८।७९ मा विदेशी सञ्चिति रु. १३ खर्ब पुगेको छ। कोभिड-१९ को महामारीका कारण पनि यस अघि आयात अवरुद्ध भएको हुँदा बढेको विदेशी मुद्राको सञ्चितिमा आयात खुलेसँगै उच्च दरमा घट्न सुरु गरेको देखिन्छ ।

तसर्थ, नेपालमा निर्यात व्यापार अभिवृद्धिको खाँचो देखिन्छ । निर्यात व्यापार अर्थतन्त्रको मेरुदण्ड हो । निर्यात व्यापारले देशको अर्थतन्त्रलाई डोऱ्याउने काम गर्दछ । यद्यपि नेपालको निर्यात व्यापार पछिल्लो समयमा प्रभावित रहँदै आएको छ ।

वास्तवमा निकासी प्रवर्धनबाट विदेशी मुद्रा बढी आर्जन मात्र नभई अन्य आर्थिक क्रियाकलापहरू पनि बढ्न जान्छन् । साथै छिमेकी देशहरूले उदार व्यापार नीति धेरै पहिले अँगालिसकेका हुँदा अन्तर्राष्ट्रिय परिप्रेक्ष्यमा तथा नेपालका विकास बाध्यताहरूलाई विचार गरिनुपर्दछ ।

माथि उल्लिखित कार्यहरू समन्वयात्मक एवम् व्यावसायिक तवरले सञ्चालन हुन नसक्नु नै देशको व्यापार घाटा घट्न नसकेको हो । वैदेशिक लगानीका

लागि देशभित्र अनुकूल वातावरणको सृजना गर्न नसक्नु व्यापार घाटाको अर्को कारण हो । व्यापार नीति तथा रणनीतिहरूमा उल्लिखित कार्यहरूलाई छिटो छरितो र पारदर्शी रूपले सञ्चालन गराउन उदार सरोकार नीतिहरू निर्माण गरी प्रशासनिक प्रक्रियाहरूमा आमूल परिवर्तन गरी अझ उदारता, सरलता र गतिशीलता अपरिहार्य देखिन्छ ।

घ. कार्यान्वयनका चुनौती र समाधानका उपाय

नेपालको व्यापार घाटा कम गर्न चालिनुपर्ने उपायहरूमा गुणस्तरयुक्त उत्पादनहरूका लागि थप कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । निकासी अभिवृद्धिका विकासका लागि वस्तु विकासका कार्यक्रमहरू तर्जुमा गरी कार्यान्वयन गर्ने, निर्यात क्षेत्रलाई शान्ति क्षेत्र घोषणा गर्नुपर्ने तथा निर्यातजन्य उद्योगहरूमा श्रम समस्या मुक्त बनाउनुपर्ने, विलासिताका सामग्रीहरूको आयातलाई निरुत्साहित गर्ने, पैठारीमा अग्रस्थानमा रहेका केही वस्तुहरू जस्तै - पेट्रोलियम पदार्थहरूको नेपालमा उत्पादन हुन नसक्ने अवस्था विद्यमान रहे तापनि तिनीहरूको उपभोग कम गर्न अन्य वैकल्पिक उपायहरू जस्तै - जलविद्युत्मा आधारित प्रणालीहरूको विकास गर्ने र वैदेशिक लगानीका लागि देशभित्र अनुकूल वातावरणको सिर्जना गर्न आर्थिक कूटनीतिलाई व्यापक रूपमा परिचालन गर्नुपर्ने जस्ता उपायहरू अवलम्बन गरिनु आवश्यक छ ।

देशको व्यापार घाटा बढ्दै गएकाले सरकारको कार्यक्रम सफल भएको देखिएन । निकासी बढ्न नसक्नु र आयात तीव्र गतिमा बढ्नु देशको व्यापार घाटा बढ्दै जानुको प्रमुख कारकतत्त्व हो । नेपालबाट निर्यात हुने हरेक वस्तुहरू अर्बमा र आयातीत वस्तुहरू खर्बौंमा आयात हुँदै आएकाले देशको व्यापार घाटा बढ्दै आएको हो ।

वाणिज्य नीति २०७२ ले १२ वटा वस्तुमध्ये सम्भावनायुक्त वस्तुहरूका सूचीमा जडीबुटी तथा सारयुक्त तेललाई पनि समावेश गरेको छ । यस नीतिमा निर्यातयोग्य कृषि तथा वनजन्य वस्तुहरूको सङ्कलन एवम् प्रशोधन गरी निर्यात अभिवृद्धि गर्न, प्रशोधन केन्द्रहरू स्थापना गर्न सहयोग पुर्‍याउने, गुणस्तर प्रमाणीकरणसम्बन्धी मौजुदा प्रयोगशालाहरूको सुदृढीकरण तथा एक्रिडिटेसन गर्दै जाने, आवश्यकताअनुसार बहुउद्देश्यीय प्रयोगशालाको स्थापना गर्ने, कृषि तथा वन पैदावारलगायतका व्यावसायिक खेती गर्न लिजमा जग्गा उपलब्ध गराउने र विविधताको अवसरलाई उपयोग गरी निर्यातजन्य वस्तुहरूका उत्पादन तथा प्रशोधन बाह्य मागबमोजिमको बनाउन संवेष्ठन, लेबलिङ, भण्डारण, तथा प्रमाणीकरणमा सहयोग पुर्‍याउने, निर्यात प्रवर्धनका लागि असल

कृषि अभ्यास र प्राङ्गारिक खेतीलाई प्रोत्साहन गर्न समन्वय गर्ने कुरामा जोड दिइएको देखिन्छ । यी यस्ता विचार मन्थन गर्दा नेपालको अर्थतन्त्रको वास्तविकता जान्न आवश्यक छ ।

परिमाणात्मक बन्देज लगाइएका वस्तुको हकमा सोधखोज गरी निकासी इजाजतपत्र दिइने छ । तर वैदेशिक मुद्राको कमी हुने अवस्था लागेकाले २०७८ माघपछि केही वस्तुमा आयातमा पूर्व प्रतीतपत्र लिनुपर्ने गरिएको छ । निकासी बढाउनका लागि सरकारले पारवहन तथा ढुवानी व्यवस्थामा सुधार ल्याउन संस्थागत तथा भौतिक आधारशिलाहरूको विकास गराँउदै प्रशासनिक पक्रियालाई पारदर्शी, छिटो र छरितो बनाइने भनिएको छ । नेपाल-भारतबिच २०६६ (२००९) कार्तिकमा भएको पछिल्लो वाणिज्य सन्धि तथा अनधिकृत व्यापार नियन्त्रण सहयोग सम्झौताले भारतसँगको व्यापारलाई सहजीकरण गर्न सहयोग पुगेको थियो भनिन्छ ।

नेपालको व्यापार घाटा कम गर्न चालिनुपर्ने उपायहरूमा गुणस्तरयुक्त उत्पादनहरूका लागि अरू थप कार्यक्रमहरू ल्याउनुपर्ने देखिन्छ । व्यापार नीति तथा रणनीतिहरूमा उल्लिखित कार्यहरूलाई छिटो, छरितो र पारदर्शक रूपले सञ्चालन गराउन उदार सरोकार नीतिहरू निर्माण गरी प्रशासनिक प्रक्रियाहरूमा आमूल परिवर्तन गरी अझ उदारता, सरलता र गतिशीलता अपरिहार्य देखिन्छ ।

मर्चेन्ट बैंकिङ्

– राजेन्द्रप्रसाद दाहाल
रा.वा. बैंकका पूर्व मुख्य प्रबन्धक तथा हाल आर.वि.वि.मर्चेन्ट बैंकिङ् लिमिटेडका सञ्चालक

धितोपत्रको निष्कासन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी कार्य गर्नुलाई मर्चेन्ट बैंकिङ् व्यवसाय भनिन्छ । धितोपत्रको व्यवस्थापनअन्तर्गत मर्चेन्ट बैंकिङ् कम्पनीले धितोपत्र खरिद, बिक्री, धितोपत्र प्रत्याभूति, धितोपत्र निष्कासनसम्बन्धी सल्लाह, सुझाव आदि कुनै पनि कार्य गर्न सक्छ । जुनसुकै कम्पनीले पनि आफ्नो सेयर निष्कासन गर्दा धितोपत्र बोर्डबाट स्वीकृति लिई स्थापना भएका कुनै न कुनै मर्चेन्ट बैंकमार्फत निष्कासन गर्दछ ।

मर्चेन्ट बैंकिङ्को सुरुवात अठारौँ शताब्दीको सुरुदेखि नै इटालीबाट भएको मानिन्छ । त्यहाँ सुरुमा केही व्यापारी मिलेर कोस्टल ट्रेड एन्ड फाइनान्स (Costal Trade and Fi nance) नामक संस्था खोलेर व्यापार गरेका थिए । पछि गएर कारोबार सम्पूर्ण युरोपमा फैलिएको थियो । सुरु सुरुमा यो व्यवसायबाट राम्रै नाफा प्राप्त भए पनि बढी नाफा कमाउने उद्देश्यले आफूले राम्ररी नबुझे र नजानेको क्षेत्रमा ठुलो लगानी गरेका कारणले उक्त संस्था घाटामा गएको र लगानीकर्ताहरू टाट पल्टेका थिए । तथापि बढीभन्दा बढी धन र ज्ञान कमाउन चाहने मानवीय प्रकृतिका कारण हाल मर्चेन्ट बैंक विश्वभर फैलिएका छन् ।

नेपालमा पुँजी बजार वा मर्चेन्ट बैंकिङ्को वर्तमान अवस्था

नेपालमा मर्चेन्ट बैंकको संस्थागत प्रारम्भ वि.सं. २०३३ असार २२ गते सेक्युरिटी खरिद-बिक्री केन्द्रको स्थापनापश्चात् भएको हो । यो केन्द्र धितोपत्र कारोबार ऐन (पहिलो संशोधन २०४९) अनुसार वि.सं. २०५० जेठ १३ गते नेपाल स्टक एक्स्चेन्ज (नेप्से) लिमिटेडमा परिणत भयो । यसपछि मात्र नेपालमा सेयर बजारको सङ्गठनात्मक विकास र औपचारिक रूपमा दोस्रो बजारको कारोबार सुरु भयो ।

वि.सं. २०७९ असार मसान्तसम्ममा नेपाल स्टक एक्स्चेन्ज लिमिटेडमा सेयर कारोबारका लागि सूचीकृत कम्पनीहरूको सङ्ख्या २३५ पुगेको छ । सूचीकृत कम्पनीमध्ये १४५ बैंक तथा वित्तीय संस्था र बिमा कम्पनी रहेका छन् भने ५३ जलविद्युत् कम्पनी, १९ उत्पादन र प्रशोधन उद्योग, ६ लगानी कम्पनी, ५ होटल, ४ व्यापारिक संस्था र ३ अन्य समूहका रहेका छन् । २०७८ श्रावणमा सूचीकृत

कम्पनीको सङ्ख्या २२० रहेको थियो ।

परिभाषा

Manual of Merchant Banking नामक पुस्तकका लेखक Dr. KC Barms का अनुसार “संस्थागत धितोपत्रको प्रत्याभूति गर्ने, धितोपत्र निष्कासनका लागि सल्लाह दिने, वाणिज्य व्यापारमा पुँजी लगानी गर्ने र संघ संस्था एक अर्कामा गाभ्ने कार्यमा पनि सहजकर्ताको भूमिका निर्धारण गर्ने कुनै पनि सङ्गठित बैंक वा फर्मलाई मर्चेन्ट बैंक भनिन्छ ।”

भारतीय धितोपत्र विनिमय बोर्ड नियम १९९२ का अनुसार “मर्चेन्ट बैंक कुनै त्यस्तो संस्था हो, जसले धितोपत्र प्रबन्धक, परामर्शदाता, सल्लाहकार वा संस्थागत सल्लाहकारका हैसियतमा धितोपत्रको निष्कासन कार्य प्रबन्ध गर्नुका साथै धितोपत्रको किनबेच समेत गर्दछ ।”

नेपाल धितोपत्र बोर्डका अनुसार “धितोपत्रको प्राथमिक निष्कासन कार्य प्रबन्धकको जिम्मा लिने, प्रत्याभूति गर्ने तथा धितोपत्र कारोबारका लागि दरखास्त सङ्कलन तथा वितरणहरू जस्ता कार्य गर्ने संस्थालाई ‘मर्चेन्ट बैंक’ र त्यस्तो कारोबारलाई ‘मर्चेन्ट बैंकिङ्’ भनिन्छ ।”

मर्चेन्ट बैंकिङ्का उद्देश्यहरू

i. पुँजीबजारको विकास गर्ने,

ii. धितोपत्र कारोबारमा वृद्धि गर्ने,

iii. सेयरपत्रको धितो लिई कर्जा प्रवाह गर्ने वा सेयर धितोमा कर्जा प्रवाह गर्ने,

iv. देशमा उद्योग, व्यापार र व्यवसायको विकास गर्ने,

v. सर्वसाधारणलाई Public Limited Company (सार्वजनिक कम्पनी) को सेयर खरिद गर्न प्रोत्साहित गर्ने,

vi. अर्थतन्त्रमा नयाँ नयाँ कम्पनी वा संघ संस्थाहरूको प्रवर्द्धन गर्ने ।

मर्चेन्ट बैंकका महत्वहरू

i. सर्वसाधारणलाई सेयर खरिद गरी कम्पनी वा संघ संस्थामा पुँजी लगानीको अवसर प्राप्त हुन्छ ।

ii. आर्थिक क्रियाकलापमा निजी क्षेत्रको सहभागितामा वृद्धि हुन्छ ।

iii. निजी तथा संस्थागत लगानी उत्पादनशील क्षेत्रमा प्रवाहित हुन्छ ।

iv. पुँजी परिचालनमा सहयोग पुग्छ ।

v. सर्वसाधारणलाई रोजगारीका नयाँ अवसर प्राप्त हुन्छन् ।

मर्चेन्ट बैंकका कार्यहरू

१. कोष प्रयोगका आधारमा गरिने कार्यहरू (Fund based transactions)

(क) अग्राधिकार सेयरको प्रत्याभूति गर्ने,

(ख) नयाँ पुँजीका लागि बन्ड तथा डिबैन्चर निष्कासन गर्ने,

(ग) मुद्रा बजारका उपकरणहरूको कारोबार गर्ने,

(घ) वाणिज्य कागजातहरू, निक्षेप प्रमाणहरू, ट्रेजरी बिलहरूको कारोबार गर्ने,

(ङ) उपकरणहरू ठेक्का पट्टामा लिने,

(च) पुँजी लगानीका परियोजनाहरू चलाउने,

(छ) धितोपत्र बजारको सदस्य रही धितोपत्रसम्बन्धी कामकारबाही गर्ने ।

२. गैरकोषमा आधारित कार्यहरू (Non-fund based transactions)

(क) धितोपत्र निष्कासन व्यवस्थापन गर्ने,

(ख) धितोपत्रको Private Placement गर्ने,

(ग) कर्जा, ऋण कोष आदिको प्रबन्ध गर्ने,

(घ) संस्थागत परामर्श दिने,

(ङ) परियोजनाका बारेमा परामर्श दिने,

(च) धरौटी व्यवस्थापनको कार्य गर्ने,

(छ) आवश्यक जोखिम व्यवस्थापनसहित लगानीको व्यवस्थापन गर्ने,

(ज) एक कम्पनी र अर्को कम्पनी गाभ्ने काममा सहयोगीका रूपमा कार्य गर्ने ।

३. विविध कार्यहरू

(क) Corporate Counselling

मर्चेन्ट बैंकको यो सबैभन्दा महत्त्वपूर्ण कार्य हो । कुनै सङ्गठनको SWOT (Strength, Weakness, opportunities and Threats) को विश्लेषण गरी उक्त सङ्गठनको कार्यसम्पादनमा वृद्धि गर्न आफ्ना ग्राहकलाई यस्तो सेवा उपलब्ध गराउँछ । सङ्गठनलाई कसरी आर्थिक रूपमा सबल बनाई अधिकतम नाफा आर्जन गर्न सक्ने बनाउने भन्ने सल्लाह सुझाव यसअन्तर्गत दिइन्छ ।

(ख) Project Counselling

कुनै पनि कम्पनीले कुनै Project सञ्चालन गर्न चाहेमा Project को सम्भाव्यता अध्ययन, वित्तीय विश्लेषण, दीर्घकालीन योजना (Strategic Plan) र मानव संशाधनको व्यवस्थापन तथा सिफारिस जस्तो कार्य मर्चेन्ट बैंकले गर्दछ ।

(ग) Credit/Loan Syndication

ठुला ठुला Project हरूमा ठुलै राशिको कर्जा आवश्यकता पर्दछ अर्थात् यस्ता परियोजनाहरूमा सहवित्तीयकरण कर्जा (Consortium loan) को आवश्यकता पदर्छ । तसर्थ Consortium Loan का लागि कुन कुन बैंकलाई सहभागी गराउने, कुन बैंकले कति कर्जा प्रवाह गर्ने आदि सल्लाह र सहजीकरण गरिदिने काम मर्चेन्ट बैंकले गर्दछ ।

(घ) Portfolio Management: -

Don't put all the eggs in a single basket भन्ने .... । यो सिद्धान्तमा कुनै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी वा संस्थाले आफूसँग भएको रूपैयाँ बढीभन्दा बढी नाफा आर्जन हुने क्षेत्रमा लगाउन खोज्छन् तर पूर्ण ज्ञान वा जानकारीको अभावमा एउटै क्षेत्रमा वा जहाँ पायो त्यहीँ लगानी गर्नाले सावाँसमेत डुब्ने सम्भावना रहन्छ । तसर्थ मर्चेन्ट बैंकले उच्चतम प्रतिफलको विश्लेषण गरी विविध क्षेत्र छनोट गरी लगानी गर्ने सल्लाह दिन्छ ।

(ङ) Pre-issue Management

यसअन्तर्गत मर्चेन्ट बैंकले Share, Debenture, Bonds आदिको निष्कासन गर्ने, निष्कासनका लागि अन्य कम्पनीलाई सल्लाह दिने, विवरणपत्रको मस्यौदा तयार गर्ने र सम्बन्धित निकायबाट स्वीकृतिको व्यवस्थापन गर्ने, आवश्यक परिमाणको प्रत्याभूतिको व्यवस्थापन गर्ने, कम्पनीको परिचय र सेयर आदि बिक्रीको विज्ञापन व्यवस्था गर्ने आदि कार्य गर्दछ ।

(च) Post Issue Management

यसअन्तर्गत आफूले निष्कासन गरेको अन्य कम्पनीको Share, Debenture, bonds आदिको बाँडफाँट गर्ने, बाँडफाँटको पत्र तयार गरी सङ्कलन केन्द्रहरूमा पठाउने, रकम फिर्ता व्यवस्थापनको कार्य गर्ने र बाँकी रकमको हिसाब मिलानको व्यवस्थापन गर्ने कार्य मर्चेन्ट बैंकले गर्दछ ।

(छ) Mergers and Acquisition:

Merger भन्नाले कुनै कम्पनी घाटामा गएमा वा कम्पनीको व्यवस्थापनले कम्पनी राम्रोसँग सञ्चालन गर्न असमर्थ भएमा अर्को सोही प्रकृतिको ठुलो कम्पनीमा विलय गराउने प्रकृया हो । यसमा गाभिने कम्पनी वा संस्थाको अस्तित्व स्वत:

समाप्त भएर जान्छ भने Acquisition भन्नाले दुई वा दुईभन्दा बढी कम्पनीहरू आ-आफ्नो अस्तित्व रहने गरी एक अर्कामा इज्जतदार हैसियतमा मिल्नु हो । Dish TV र Home TV मिलेर Dish Home TV बन्नु, NIC Bank र Bank of Asia मिलेर NIC Asia Bank बन्नु आदि । यस प्रकार मर्चेन्ट बैंकले गाभिने २ वा २ भन्दा बढी कम्पनीका बिचमा रहेर सबैलाई मान्य हुने गरी गाभिने कार्यमा मध्यस्थकर्ताका रूपमा कार्य गर्दछ । गाभ्ने र गाभिने कार्यमा आवश्यक सरसल्लाह प्रदान गर्दछ ।

(ज) Mutual Fund

विभिन्न लगानीकर्ताको पुँजी सङ्कलन गरी उनीहरूका तर्फबाट विभिन्न संस्थाका सेयर, डिबेन्चर, बन्ड लगायतका आर्थिक उपकरणमा लगानी गरिदिन र त्यसबापत प्राप्त हुन आउने आय वा लाभ कुनै निश्चित समयमा लगानीकर्ताहरूलाई उपलब्ध गराउने प्रकृया mutual Fund हो । मर्चेन्ट बैंकले आफ्ना सर्वसाधारण एवक् संस्थागत ग्राहकलाई यस्तो सेवा पनि उपलब्ध गराउने गर्दछ ।

(झ) Under Writing Equity

सार्वजनिक ट्पमा सेयर आह्वान गर्ने क्रममा बजारमा सर्वसाधारणले सेयर खरिद नगरेमा बाँकी रहेको सेयर किनिदिने सम्झौतालाई Under Writing Equity भनिन्छ । आफूले बिक्रीका लागि जिम्मा लिएको सेयर बिक्री नभएमा मर्चेन्ट बैंकले त्यस्तो सेयर आफैले खरिद गर्दछ ।

अतः मर्चेन्ट बैंकका प्रमुख कार्यहरू यिनै हुन् । पुँजीको पुनः व्यवस्थापन, व्यवसायको पुनर्संरचना प्रदान गर्ने र संयोजनकारी भूमिका निर्वाह गर्ने कार्यसमेत मर्चेन्ट बैंकले गर्दछ ।

मर्चेन्ट बैंकिङ् व्यवसायका लागि आवश्यक चुक्ता पुँजी

- निष्कासन तथा बिक्री प्रबन्धक रु. ५,००,००,०००।- (पाँच करोड)
- धितोपत्र प्रत्याभूति कर्ता (Under Writer) रु. ५,००,००,०००।- (पाँच करोड)
- सेयर रजिस्ट«ार रु. ५,००,००,०००।- (पाँच करोड)
- कम्पनी व्यवस्थापक रु. ५,००,००,०००।- (पाँच करोड)
- संस्थागत परामर्शदाता रु. ३,००,००,०००।- (तीन करोड)

❀❀❀

विजया दशमी, शुभदीपावली २०७९,
नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद, चासोकतङ्नाम,
ल्होसार लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय पर्वहरूको
उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय
शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

Pro. Sitaram Yadav

Golden Bliss Bheri Hotel
Nepalgunj, Nepalgunj Banke
Contact: 9858020176

विजया दशमी,
शुभदीपावली २०७९,
नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद,
चासोकतङ्नाम, ल्होसार
लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय
पर्वहरूको उपलक्ष्यमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. गोबिन्द कूमार पून
मो: ९८५८०२६६४५

तारूपरे निमार्ण सेवा
बनगाड कुपिण्डे न.पा. ०३,
सल्यान

विजया दशमी,
शुभदीपावली २०७९,
नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद,
चासोकतङ्नाम, ल्होसार
लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय
पर्वहरूको उपलक्ष्यमा
हार्दिक मंगलमय शुभकामना
व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो सिताराम गोडिया
मो: ९८४८०२३५११

सिताराम निमार्ण सेवा
नेपालगञ्ज-१३, बांके

आन्तरिक लेखापरीक्षणको नवीनतम अवधारणा

भोलानाथ पौडेल
मुख्य प्रबन्धक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक

विषय प्रवेश

संस्थाका क्रियाकलापहरूको संस्था भित्रैबाट स्वतन्त्र रूपमा गरिने नियमित प्रकारको निरीक्षणको कार्यलाई आन्तरिक लेखापरीक्षण भनिन्छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणअन्तर्गत संस्थाको समग्र सञ्चालन, विद्यमान कार्यप्रक्रियाहरू, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, संस्थागत सुशासन तथा आवधिक वित्तीय विवरणहरूको परीक्षण एवम् पुनरावलोकन गर्ने कार्य गरिन्छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणका क्रममा प्रचलित कानुन, नीति, नियम तथा निर्देशनहरूको अनुपालनाको अवस्थाको परीक्षण गरिन्छ । संस्थाको सञ्चालनगत कुशलता कायम राख्न आन्तरिक लेखापरीक्षणको क्रममा देखिएका समस्याहरू, त्रुटि एवम् कमीकमजोरीहरूको तत्काल सुधारका लागि संस्थाको व्यवस्थापनलाई सुझाव दिइन्छ । आन्तरिक लेखापरीक्षण संस्थाले निर्धारण गरेका उद्देश्यहरू हासिल गर्न सम्पादन गरिने क्रियाकलापहरूमा निहित जोखिम व्यवस्थापन, आन्तरिक नियन्त्रण र सुशासनसम्बन्धी कार्यको प्रभावकारिता मुल्याङ्कन गरी आवश्यक सुधार गर्न व्यवस्थापनलाई मार्गदर्शन गरिने कार्य भएकाले संस्थाको निरन्तर सुधार र प्रगतिमार्फत् रणनीतिक लक्ष्य हासिल गर्न यसले सदैव व्यवस्थापनको सहयोगी (Watch Dog) का रूपमा कार्य गरिरहेको हुन्छ ।

आन्तरिक लेखापरीक्षणको क्षेत्र

आन्तरिक लेखापरीक्षणले गर्ने कार्यहरूका आधारमा यसको क्षेत्र निकै व्यापक र धेरै विषय समावेश भएको हुन्छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणले संस्थाका समग्र गतिविधिहरूको नियमित पुनरावलोकन गर्ने हुँदा यसको क्षेत्र संस्थाको लक्ष्यसँग सम्बन्धित हुन्छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणले समेट्ने क्षेत्रहरूलाई विभिन्न दृष्टिकोणबाट उल्लेख गरेको पाइन्छ । केही महत्त्वपूर्ण दृष्टिकोणहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गरिएको छ ।

1. Examination and evaluation of adequacy and effectiveness of

internal control system.

2. Review of the application and effectiveness of risk management procedures and risk assessment methodologies.
3. Review of the management and financial information systems, including the electronic information systems and electronic banking services.
4. Review of the accuracy and reliability of the accounting records and financial reports.
5. Review of the means of safeguarding assets.
6. Appraisal of the economy and efficiency of the operations.
7. Testing of both transactions and the functioning of the specific internal control procedures.
8. Review of the systems established to ensure complaince with legal and regulatory requirements, code of conducts and the implementation of the policies and procedures.
9. Testing of reliability and timeliness of the regulatory reportings.
10. Carry out of special investigations.

आन्तरिक लेखापरीक्षणले संस्थाको सञ्चालन कार्यकुशलता अभिवृद्धि गर्ने, वित्तीय विवरणहरूको विश्वसनीयता बढाउने, अनियमितता एवम् जालसाजीहरूको छानबिन तथा तहकिकात गर्ने, संस्थाको सम्पत्तिको दुरूपयोग हुन नदिने, नीति, नियम तथा कार्यविधिहरू पालना भए नभएको पुनरावलोकन गर्ने, संस्थासँग सम्बन्धित जानकारी तथा सूचनाहरूको शुद्धता यकिन गर्ने, संस्थाका स्रोतसाधनहरूको सही किसिमबाट प्रयोग भए नभएको यकिन गर्ने, संस्थाले लिएका उद्देश्यहरू हासिल भए नभएको परीक्षण गर्ने जस्ता कार्यहरूसमेत गरी व्यवस्थापनलाई जानकारी गराउने र संस्थाको लेखापरीक्षण समितिमार्फत सञ्चालक समिति समक्ष प्रतिवेदन गर्ने कार्य गर्दछ ।

आन्तरिक लेखापरीक्षणको क्षेत्रलाई निम्नानुसारसमेत प्रस्तुत गरेको पाइन्छ ।

Source: BrainKart.com

आन्तरिक लेखापरीक्षणका उद्देश्यहरू

आन्तरिक लेखापरीक्षणको मुख्य उद्देश्य संस्थाका सबै गतिविधिहरू तोकिएको नीति, नियम र पद्धतिबमोजिम सञ्चालन भए नभएको परीक्षण गर्नं र संस्थाको आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली, जोखिम व्यवस्थापन, संस्थागत सुशासन र सञ्चालनगत कुशलताको स्वतन्त्रतापूर्वक पुनरावलोकन गरी व्यवस्थापन र सञ्चालक समितिलाई संस्थाको कारोबारप्रति विश्वस्त तुल्याउनु हो । आन्तरिक लेखापरीक्षणको कार्य संस्थाभित्रैबाट तर स्वतन्त्र रूपमा सम्पन्न हुने हुनाले यसले संस्थाका क्रियाकलापहरू सञ्चालनका क्रममा देखिएका गल्ती, कमीकमजोरी तथा त्रुटिहरू तत्काल पहिचान गरी सम्बन्धित पक्षलाई जानकारी गराउने हुनाले आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी तुल्याउन र संस्थालाई हुन सक्ने हानी नोक्सानीबाट जोगाउन सहयोग पुऱ्याउँछ । यसै सन्दर्भमा आन्तरिक लेखापरीक्षणका उद्देश्यहरूलाई बुँदागत रूपमा निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

१. संस्थाका समग्र क्रियाकलापहरूको अनुगमनबाट कुशलतापूर्वक कार्य संचालन गर्न सहयोग पुऱ्याउने ।

२. संस्थाले अपनाएको लेखाप्रणालीअन्तर्गत लेखा प्रमाण कागजातको परीक्षण गरी हिसाबकिताबलाई शुद्धता र पुर्णता प्रदान गर्ने ।

३. संस्थाको वित्तीय एवम् सञ्चालनगत लक्ष्य हासिल भए नभएको परीक्षण गर्ने ।

४. संस्थाको सम्पत्ति दुरुपयोग हुन नदिने ।

५. बदनियतपूर्ण गल्ती, जालसाजी तथा अनियमितताहरू पत्ता लगाउने ।

आन्तरिक लेखापरीक्षणको महत्त्व :

कुनै पनि संस्थाको लागि आन्तरिक लेखापरीक्षणको ठुलो महत्त्व रहेको हुन्छ । आन्तरिक लेखापरीक्षण संस्थाको लागि कानुनी रूपमा र संस्थागत रूपमा पनि आवश्यक हुन्छ । संस्थाभित्र आन्तरिक नियन्त्रण तथा संस्थागत सुशासन कायम राख्न यसको महत्त्वपूर्ण भूमिका रहेको हुन्छ । यसका अतिरिक्त संस्थामा आन्तरिक लेखापरीक्षणको महत्त्वलाई निम्न बुँदाहरूमा उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

१. आन्तरिक लेखापरीक्षणले संस्थाको सञ्चालनगत कार्यकुशलता र वित्तीय विवरणहरूको शुद्धता कायम राख्न मद्दत पुऱ्याउँछ ।

२. संस्थाको सम्पत्तिहरूको संरक्षण तथा सदुपयोग गर्न मद्दत गर्दछ ।

३. संस्थाको जोखिम व्यवस्थापन, सुशासन तथा आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी रूपमा रहेको सुनिश्चत गर्दछ ।

४. संस्थाको समग्र मूल्य अभिवृद्धि गर्न मद्दत गर्दछ ।

५. जोखिम तत्वहरूको न्यूनीकरण गर्न मद्दत गर्दछ ।

६. नीति नियमहरूको परिपालनामा सहयोग पुऱ्याउँछ ।

७. संस्थालाई अझ सुदृढ, व्यवस्थित र कुशल बनाउन मद्दत गर्दछ ।

बैंकहरूमा आन्तरिक लेखापरीक्षणको वर्तमान अभ्यास :

बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको कारोबारको आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्न एउटा छुट्टै विभागको व्यवस्था गरिएको हुन्छ । संस्थामा गैर कार्यकारी सञ्चालकको संयोजकत्वमा एक लेखापरीक्षण समिति गठन गर्नंपर्ने कानुनी व्यवस्था रहेको छ । आन्तरिक लेखापरीक्षण विभागको नियमित कार्य लेखापरीक्षण समितिको निर्देशनमा सञ्चालन गरिन्छ । विभागको कार्य सञ्चालनसम्बन्धी आवश्यक कार्यविधि लेखापरीक्षण समितिले तर्जुमा गरी लागू गरिएको हुन्छ । लेखापरीक्षण विभागले आन्तरिक लेखापरीक्षणको वार्षिक कार्ययोजनाबमोजिम संस्थाका विभिन्न कार्यालयहरूको आन्तरिक लेखपारीक्षण गर्ने गर्दछ । साथै, आवश्यकताअनुसार छानबिन तथा तहकिकातको कामसमेत यस विभागले गर्दछ । त्रैमासिक रूपमा आन्तरिक लेखपरीक्षण प्रतिवेदनहरूको समष्टिगत प्रतिवेदन तयार गरी लेखापरीक्षण समितिलाई प्रस्तुत गर्नंपर्दछ । लेखापरीक्षण समितिले आवश्यकताअनुसार सञ्चालक समितिलाई सुझाव प्रस्तुत गर्दछ ।

आन्तरिक लेखापरीक्षणको क्रममा विभागबाट खटिएका लेखापरीक्षकहरूले संस्थाले अवलम्बन गरेका नीति, नियम, कार्यविधि तथा नियामक निकायका निर्देशनहरूको पालना भए नभएको, संस्थालाई हानी-नोक्सानी हुने गरी कुनै प्रकारको कामकारबाही भए नभएको, संस्थाको सम्पत्ति उचित रूपमा संरक्षण तथा प्रयोग भए नभएको जस्ता विषयहरूको परीक्षण गरिन्छ । खासगरी हालसम्मको आन्तरिक लेखपरीक्षणले विद्यमान नीति, नियम, निर्देशनको पालना भए नभएको विषयमा जोड दिने गरेको छ, जुन कार्यसम्पादनपछिको परीक्षण हो । यसले संस्थामा विगतमा भएका जोखिमयुक्त कामहरूको पछिमात्र पहिचान गर्न सक्दछ ।

आन्तरिक लेखापरीक्षणको नवीन अवधारणा :

वर्तमान समयमा आन्तरिक लेखापरीक्षणको क्षेत्र, उद्देश्य तथा भूमिकामा व्यापक परिवर्तन भएको छ । संस्थाले गर्ने कारोबार तथा क्रियाकलापहरूमा व्यपकता आएको छ। कारोबारको सङ्ख्या र प्रकृति दुवैमा ठुलो मात्रामा बढोत्तरी भएको छ। बढ्दो कारोबारको सम्पुर्ण अभिलेख वा कागजात परीक्षण गर्न वित्तीय एवम् जनशक्तिको दृष्टिकोणले बढी खर्चिलो र अव्यावहारिक हुने देखिएकाले वैज्ञानिक आधारसहितको नमुना छनोटको सिद्धान्त अपनाएर नमुनाको मात्र परीक्षण गर्ने र सोका आधारमा सम्बन्धित कार्यालयको कार्यकुशलता र प्रभावकारिता मुल्याङ्कन गर्न थालिएको छ। संस्थाका नीति, नियमहरूको वृद्धि तथा नियामक निकायको निर्देशन एवम् राज्यद्वारा निर्माण गरिएका ऐन कानुनको परिपालनाका लागि नीतिगत व्यवस्था गरिएको छ। यस्ता व्यवस्थाहरूको पालना भए नभएका, नियामक निकायको निर्देशनको पालना भए नभएको विषय समेत आन्तरिक लेखापरीक्षणको कार्यक्षेत्रभित्र पर्ने गर्दछ ।

पछिल्लो समयमा संस्थाले गर्ने कारोबारमा निहीत जोखिमको स्तर (Risk Level) सबै कारोबारमा समान नदेखिने भएकाले जोखिमको वर्गीकरण गरी जोखिमका आधारमा लेखापरीक्षण गर्ने प्रचलनको शुरुवात भएको छ । लेखापरीक्षण गरिने एकाइको समग्र कारोबारको औसत जोखिमस्तरका आधारमा त्यस्ता एकाइहरूको जोखिम वर्ग छुट्याउने व्यवस्था सुरु भएको छ। यसअन्तर्गत आन्तरिक लेखापरीक्षणका क्रममा लेखापरीक्षण गरिने एकाइले गरेको जोखिम व्यवस्थापनको अवस्था र प्रवृतिअनुसार लेखापरीक्षण गरिने समयावधि निर्धारण गरिन्छ। संस्थाले सञ्चालन गर्ने कारोबारमा निहीत जोखिम स्तरका आधारमा संस्थाको जोखिम व्यवस्थापन क्षमता दर्शाउँछ । संस्थाको समग्र कार्यसम्पादनमा पार्ने असरका आधारमा जोखिमको वर्गीकरण गरिएको हुन्छ । जोखिम व्यवस्थापनका दृष्टिकोणले कमजोर देखिएको क्षेत्रमा उच्च जोखिम रहने हुँदा त्यस्ता क्षेत्रमा उच्च सतर्कता अपनाउन व्यवस्थापनलाई सुझाव दिनु नै आन्तरिक लेखापरीक्षणको नवीन अवधारणा हो ।

आन्तरिक लेखापरीक्षणको नवीन अवधारणाले संस्थाको क्रियाकलापहरूमा प्रविधिको उच्चतम् प्रयोग गर्नपर्ने सुझाएको छ। सुचना प्रविधिको तीव्र विकास र परिवर्तनले नियामक निकायको नियामकीय निर्देशनमा पनि परिवर्तन गर्न गर्दछ। संस्थाका कारोबारहरू स्वचालित प्रणालीबाट सञ्चालन हुने, कारोबारको परिमाण उच्च रहने, अन्तरसंस्था कारोबार तथा सम्बन्धको विस्तार हुने जस्ता कारणहरूले गर्दा आन्तरिक लेखापरीक्षण पद्धति पनि स्वचालित र प्रविधियुक्त

हुनुपर्ने देखिएको छ । आन्तरिक लेखापरीक्षणको नवीन अवधारणा सम्बन्धमा kpmg द्वारा प्रकाशित पुस्तक Internal Audit Re-imagined मा विभिन्न कारणहरूले आन्तरिक लेखापरीक्षणको क्षेत्र र कार्यमा प्रभाव पार्ने कुरा उल्लेख गरिएको छ। यसबाट आन्तरिक लेखापरीक्षणको परम्परागत धारणामा परिवर्तन आउने र अबको आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रविधि र प्रणालीयुक्त हुने धारणा व्यक्त गरिएको छ । जसका लागि आन्तरिक लेखापरीक्षणको नवीनतम् अवधारणा अन्तर्गत आन्तरिक लेखापरीक्षण कार्य निम्न विशेषता तथा गुणहरू भएको हुनुपर्ने धारणा रहेको छ ।

१. आन्तरिक लेखापरीक्षणले संस्थाको मूल्य मान्यताहरूमा वृद्धि हुने गरी संस्थालाई उच्च प्रभाव पर्ने सञ्चालनगत कार्यहरू र भविष्यमा आउन सक्ने सम्भावित जोखिमहरूको पुनरावलोकन गर्ने कार्यमा जोड दिनुपर्छ ।

२. आन्तरिक लेखापरीक्षण योजनाले संस्थाको रणनीतिअनुसार लक्ष्य हासिल गर्न संस्थालाई सक्षम बनाउने भूमिका खेल्नुपर्दछ ।

३. जोखिमका आधारमा उच्च जोखिम भएका क्षेत्रको शतप्रतिशत पुनरावलोकन समेट्नुपर्दछ ।

४. लेखापरीक्षण प्रतिवेदन सङ्क्षिप्त तर संस्थाको समग्र पक्ष प्रतिबिम्बित भएको हुनुपर्दछ ।

५. आन्तरिक लेखापरीक्षण गर्ने जनशक्ति लेखापरीक्षणसम्बन्धी मात्र नभएर संस्थाको समग्र कारोबार, प्रविधि र तथ्याङ्क विश्लेषण गर्ने सीप भएको हुनुपर्दछ ।

६. आन्तरिक लेखापरीक्षण निरन्तर र कारोबार सम्पन्न भएलगत्तै सञ्चालन हुनुपर्दछ ।

७. आन्तरिक लेखापरीक्षणका क्रममा संस्थाको रणनीतिक विषयको छलफल समेत समावेश हुनुपर्दछ ।

डिजिटल बैंकिङ् र यसको प्रयोग

ऋषिराम ढकाल
मुख्य प्रवन्धक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

डिजिटल बैंकिङ् भनेको के हो ?

प्रविधिको पहुँचसँगै हालको बैंकिङ् बजारमा विभिन्न किसिमका उतारचढावहरू आइरहेका छन् । पहिले ग्राहकहरू विभिन्न सेवाका लागि बैंक धाउनुपर्थ्यो भने अहिले घरै बसेर अधिकांश वित्तीय सेवाहरू प्राप्त गर्न सक्ने भएका छन् । तसर्थ डिजिटल बैंकिङ् भन्नाले हात हातमा बैंक भन्ने बुझिन्छ । अहिले अधिकांश बजार क्षेत्र र केही ग्रामीण क्षेत्रका जनतामा इन्टरनेटको पहुँच पुगिसकेको छ भने हात हातमा स्मार्ट फोन पनि छ । नेट र फोन तथा विनानेटको मद्दतले पनि बैंकका सेवा सुविधाहरू सहजै रूपमा प्राप्त गर्न सकिन्छ ।

खासमा डिजिटल बैंकिङ् भनेको पुरानो बैंकिङ् सेवाको अत्याधुनिक विकसित रूप हो, जसमा बैंकका ग्राहकहरूले आ-आफ्ना बैंकिङ् सेवाहरू इलेक्ट्रोनिक्स वा अनलाइन माध्यमबाट भौतिक रूपमा बैंकका शाखाहरूमा नपुगीकन जहाँबाट पनि र जुनसुकै ठाउँबाट प्राप्त गर्न सक्दछन् । यसलाई अर्को अर्थमा भन्दा नगदरहित बैंकिङ् सेवाहरूमार्फत आफ्ना वित्तीय चाहनाहरू पूरा गर्नु पनि हो ।

डिजिटल बैंकिङ्का विशेषताहरू

खास गरी डिजिटल बैंकिङ्का निम्नबमोजिमका विशेषताहरू रहेका हुन्छन् ।

१. बैंकिङ् सुविधा लिनका लागि भौतिक रूपमा बैंकमा उपस्थित हुनु नपर्ने,

२. नगदरहित बैंकिङ् सुविधा लिन पाइने,

३. पेपरलेस बैंकिङ् सुविधाहरू प्राप्त गर्न सकिने,

४. चाहेका बखत बैंकिङ् सुविधाहरू लिन सकिने,

५. समय र लागतको बचत हुने,

६. जोखिम कम हुने,

७. प्रविधिको विकास र सदुपयोग,

८. नवीनतम कार्यहरूको सृजना गर्न सकिने ।

हाल कुन कुन प्रोडक्टहरू बजारमा आइरहेका छन् ?

हाल बजारमा बैंकले Point of Sale Machine (POS) र QR Code वितरण गरिरहेको छ। साथै ATM मेसिनहरू नभएका दुर्गम ठाउँहरू तथा बढी कारोबार हुने बजारी क्षेत्रहरूमा ATM को काम गर्ने गरी Branch POS पनि चलाइएको छ। हालको बैंकिङ् मोबाइल बैंकिङ्, इन्टरनेटविना चल्ने USSD Mobile Banking र इन्टरनेट बैंकिङ् भएकाले मोबाइलमा नयाँ नयाँ विशेषताहरू थप हुँदै गएका छन्। अब ग्राहकले आफ्नै मोबाइलबाट सरकारी कर तथा राजस्व र ट्राफिकको जरिवानासमेत तिर्न सक्ने छन् । विभिन्न किसिमका डिजिटल वालेटहरूमा रकमान्तर गर्न र वालेटबाट बैंक खातामा रकमान्तरसमेत गर्न सक्ने छन् । अब यस बैंकका ग्राहकहरू लामो समयसम्म बैंकमा लाइन बस्ने झन्झटबाट मुक्त भइसकेका छन् । यसै गरी यस बैंकका ग्राहकहरूले RBB Smart बाट घरमै बसी बसी बिजुली, पानी, इन्सुरेन्स प्रिमियम, स्कुल कलेजको फि तिर्ने, टेलिफोन बिल, रिचार्जहरू गर्ने, केबल तथा टिभीका बिलहरू भुक्तानी गर्ने, हवाई टिकट खरिद गर्ने र अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूमा समेत रकमान्तर गर्न सक्ने छन्। साथै घरमै बसीकन आनन्दले सपिङ गर्न सक्ने लगायत अन्य

थुप्रै सुविधाहरू उपभोग गर्न सक्ने छन् । यसै गरी बैंकले Credit Card उपलब्ध गराइरहेको छ । करिब २७० ATM मेसिनहरूबाट सेवा दिइरहेको छ भने थप नयाँ मेसिनहरूसमेत खरिद गर्दै छ, जसबाट ग्राहकले सहजै रूपमा कार्ड प्रयोग गर्ने सुविधा प्राप्त गर्ने छन् ।

यसै गरी बजारमा रहेका विभिन्न किसिमका वालेटहरूसँग आबद्ध भई ग्राहकलाई वालेट सेवामार्फत बैंकमा रहेको खाताबाट कारोबार गर्न सक्ने व्यवस्थासमेत बैंकले मिलाएको छ । हाल नेपाल टेलिकम र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेडको संयुक्त लगानीमा बनेको Nepal Digital Payment Company Limited को Namaste Pay Wallet मार्फत पनि खाता लिङ्क गरी सहजै कारोबार गर्न सक्ने सुविधा रहेको छ ।

विना Internet को USSD Mobile Banking

Internet का माध्यमबाट र विना Internet USSD Mobile Banking मार्फत पनि विभिन्न किसिमका कारोबारहरू गर्न सकिने भएको छ । ग्रामीण क्षेत्रमा रहेका र इन्टरनेटको पहुँच नभएका स्थानका ग्राहकहरूले साधारण मोबाइल सेटबाट नै बैंकिङ् कारोबार सुविधा लिन सक्ने छन् । राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकसँग खाता भएका ग्राहकले खाता खोल्दाका बखत पेस गरेको मोबाइल नम्बरबाट घरमै बसीकन आफैले उक्त मोबाइल बैंकिङ्मा रजिस्टर गर्न सक्ने छन् । यसका लागि मोबाइलमा 83101182013 डायल गरी सेवामा जोडिन सकिन्छ । यसपश्चात् के

के कारोबार गर्ने भन्ने कुराहरू मोबाइलले देखाउँदै जाने छ र आफूलाई कुन सेवा आवश्यक हो, सोहीअनुसारको सेवा छनोट गरी कारोबार गर्न सकिने छ ।

डिजिटल बैंकिङ् सुविधा लिने ग्राहकहरूको भूमिका कस्तो हुनुपर्छ ?

अबको बैंकिङ् प्रविधिमैत्री हुँदै गइरहेकाले हाम्रा ग्राहकहरूलाई सेवाका बारेमा जानकारी गराउँदै उक्त सेवाहरूको प्रयोग गर्नका लागि उत्प्रेरित गर्ने र सहजीकरण गर्ने दायित्व बैंकका सम्पूर्ण कर्मचारीहरूको रहेको छ । यसै गरी बैंकले उपलब्ध गराउने सेवा सुविधा र यसको दुरुपयोगबाट हुन सक्ने जोखिमलाई कम गर्न ग्राहकले आफ्ना मोबाइलहरू अरूलाई नदिने वा अतिगोप्य राख्ने, कसैले ललाइ-फकाइ गरी ओटीपी र पिन मागेमा नदिने र यसबारेमा सधैँ सचेत रही कारोबार गरेको अवस्थामा ग्राहकले पक्कै पनि सहजता महसुस गर्ने छन् । प्रविधिको प्रयोग गर्दा कहिलेकाहिँ कारोबारहरू सफल नहुने, खातामा रकम घट्ने र भनेको ठाउँमा नपुग्ने पनि हुन सक्दछ । यस्तो वेलामा आत्तिनु हुँदैन । बैंकले यस्ता असफल (फेल) भएका कारोबारहरू निगरानी गरी खातामा

फिर्ता गर्ने गर्दछ भने कहिलेकाहीँ कारोबारको प्रकृतिका आधारमा समय लाग्ने पनि हुन सक्छ । तर खातामा फेल भएको रकम खातामा नै रिभर्स हुन्छ । यदि रकमको आवश्यकता छिटो छ भने यस्तो वेलामा सकेसम्म बैंकलाई खबर गर्ने र हिसाब मिलानका लागि अनुरोध गर्ने गर्नुपर्दछ ।

ग्राहकमैत्री सेवा प्रवाह ग्राहक सन्तुष्टिको आधार

हाल ग्राहकलाई प्रदान गरिने सेवा सुविधाहरू ग्राहकमैत्री नै रहेका छन् । यद्यपि बैंकले प्रदान गर्ने सेवाको सहज वितरण, सहज उपलब्धता र ग्राहकमैत्री व्यवहार नै ग्राहकको सन्तुष्टिका आधार हुन् । हरपल ग्राहकमुखी सेवामा समर्पित रहनु नै ग्राहक सन्तुष्टिको मूल आधार हो ।

डिजिटल बैंकिङ्का जोखिम तथा ग्राहकको कारोबारको सुरक्षा

प्रविधिको विकाससँगै जोखिम पनि बढ्दै गएको छ । यदि आफूले प्रयोग गर्ने सेवाहरूमा सुरक्षित कारोबार गर्ने हो भने ग्राहकले डराउनुपर्दैन । तर कहिलेकाहीँ अरू कसैले ललाइ-फकाई युजर आईडी तथा पासवर्ड र OTP Code हरू मागेको खण्डमा उक्त कुराहरू दिँदा भने कारोबार सुरक्षित नरहने सम्भावना हुन्छ । पछिल्ला दिनहरूमा विभिन्न माध्यमहरू, जस्तै - भाइबर, ह्वाट्सअप, इमो,

फेसबुक तथा अन्य सामाजिक सञ्जालमार्फत साइबर अपराधीहरूले ग्राहकसँग जोडिएर विभिन्न किसिमका प्रलोभन देखाई ठगी कार्य गरिरहेको देखिन्छ । कहिँ कतै लोभमा परेर यस्ता कोडहरू अरूलाई दिनाले यसबाट फ्रड कारोबार हुने सम्भावना रहने भएकाले बैंकका ग्राहकहरूले मोबाइल बैंकिङ, इन्टरनेट बैंकिङ तथा ATM पासवर्डहरू कसैलाई पनि सेयर गर्नुहुँदैन । बैंकसँग सम्बन्धित सूचना तथा गोप्य पासवर्डहरू अरू कसैले थाह नपाउने गरी गोप्य राख्नुपर्दछ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू र अन्य डिजिटल सेवा प्रदायक कम्पनीहरूले कहिल्यै पनि आफ्ना ग्राहकहरूसँग पिन तथा पासवर्ड माग्ने गर्दैनन् ।

कारोबार गर्दा ग्राहकले के के कुरामा ध्यान दिनुपर्छ ?

अहिले बजारमा अत्यधिक प्रतिस्पर्धा रहेकाले बैंक तथा वित्तीय संस्थाका सेवाहरू लिँदा दीर्घकालसम्म फाइदा हुने, भरपर्दो र सस्तो दरमा सेवा प्राप्त गर्ने कुरामा ग्राहक सचेत रहनुपर्दछ । पहिला बजारका सेवाहरू लिइहाल्ने र पछि त्यसको चर्को सेवा शुल्कको मारमा पर्नुभन्दा अगावै सोचेर सेवा लिनु बेस हुन्छ । अन्य बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका सेवा शुल्कभन्दा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकका हरेक सेवा शुल्कहरू न्यून रहेकाले ग्राहकले ढुक्कसँग मोबाइल बैंकिङ, इन्टरनेट बैंकिङ, POS, ATM र QR Code, इन्टरनेटविना चल्ने USSD Mobile Banking जस्ता सेवाहरू लिन सक्नुहुने छ । साथै आफ्ना हरेक डिजिटल पासवर्डहरू सुरक्षित रूपमा राख्नुपर्दछ ।

ग्राहकवर्गलाई अनुरोध

बैंकसँग कारोबार गरिरहेका सम्पूर्ण व्यक्तिगत तथा व्यावसायिक ग्राहकहरूलाई सुरक्षित रूपमा अहिलेको डिजिटल प्रविधिको प्रयोग गरी आ-आफ्नो व्यावसायिक कारोबार बढाउन र सोबापतको भुक्तानीसमेत डिजिटल माध्यमको अधिकतम प्रयोग गरी लिनुहुन अनुरोध गर्दछौँ, जसले गर्दा समय र श्रमको बचत तथा नगद सोझै खातामा जम्मा भई ग्राहक लाभान्वित हुन्छन् । सुरक्षित तरिकाले सस्तो र सर्वसुलभ रूपमा रहेका मोबाइल बैंकिङ, इन्टरनेट बैंकिङ, इन्टरनेटविना चल्ने USSD Mobile Banking सेवाका साथै Point Of Sale Machine र QR Code जस्ता वित्तीय प्रविधिगत सुविधा उपभोग गरी वित्तीय कारोबार गर्नुहुन अनुरोध गर्दछौँ ।

मुद्रास्फीतिका विविध पक्षहरू

सिद्धराज भट्ट
उप-निर्देशक, नेपाल राष्ट्र बैंक

१. विषयप्रवेश

मुद्रास्फीति अर्थतन्त्रको वास्तविक क्षेत्रको अवस्था मापन गर्नका लागि उपयोग हुने एक महत्त्वपूर्ण परिसूचक हो । यसलाई अर्थतन्त्रको समग्र आर्थिक प्रगति मापनका लागि समेत उपयोग गर्ने गरिन्छ । यस लेखमा मुद्रास्फीतिसम्बन्धी केही सैद्धान्तिक अवधारणाहरूका साथै नेपालको सन्दर्भमा मुद्रास्फीतिका कारण तथा समाधानका उपायहरूका बारेमा चर्चा गर्ने प्रयास गरिएको छ ।

मुद्रास्फीति भन्नाले वस्तु तथा सेवाको औसत मूल्यमा भएको लगातार तथा उल्लेख्य वृद्धिलाई बुझाँउदछ । कुनै समयमा अर्थतन्त्रका केही वस्तुहरूको मूल्य बढिरहेको भए तापनि अन्य वस्तुहरूको मूल्य घटिरहेका कारण औसतमा मूल्यवृद्धि थौरै हुन सक्दछ । त्यसै गरी कुनै अवस्थामा मूल्यवृद्धि छोटो समयका लागि मात्रै देखा पर्न सक्दछ । यी दुई अवस्थाहरूमा हामी मूल्यवृद्धिलाई ठुलो चिन्ताको रूपमा लिदैनौं । तथापि यदि वस्तु तथा सेवाको औसत मूल्यमा उल्लेख्य तथा लगातारको वृद्धि छ भने मूल्यवृद्धि चिन्ताको विषय बन्न जान्छ किनकि यसरी वस्तु तथा सेवाको मूल्यमा वृद्धि हुँदा मुद्राको क्रयशक्ति घटेर जान्छ भने बचत, लगानी, उत्पादन, रोजगारी जस्ता बृहत् आर्थिक चरहरूमा नकारात्मक असर पर्न जाने हुन्छ । तसर्थ नीति निर्माणकर्ताहरूले मूल्यवृद्धिलाई एउटा वाञ्छित सीमाभित्र राख्ने लक्ष्य राखेका हुन्छन् ।

२. मुद्रास्फीतिका प्रकारहरू

मुद्रास्फीतिलाई यसका कारक तत्त्वहरू, मुद्रास्फीतिको दर आदिका आधारमा विभिन्न प्रकारमा बाँड्न सकिन्छ । तीमध्ये केही प्रमुख वर्गीकरणहरू निम्नानुसार छन् ।

क) कारकका आधारमा :

कारकका आधारमा मुद्रास्फीतिलाई **माग प्रेरित मुद्रास्फीति तथा आपूर्ति प्रेरित मुद्रास्फीतिमा** वर्गीकरण गर्न सकिन्छ । वस्तु तथा सेवाको समग्र आपूर्तिका तुलनामा समग्र मागमा बढी दरमा वृद्धि भई सिर्जना हुने मुद्रास्फीतिलाई माग प्रेरित मुद्रास्फीति भनिन्छ । यस्तो मुद्रास्फीतिलाई तलको चित्रबाट व्याख्या गर्न

सकिन्छ ।

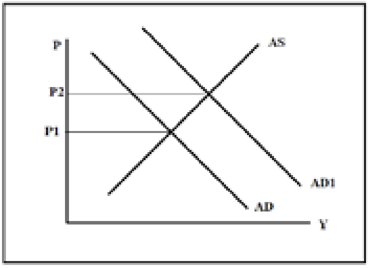

चित्रमा सुरुको सन्तुलन मूल्यस्तर P_1 छ । मागमा भएको वृद्धिका कारण समग्र मागरेखा दाँयातर्फ सर्न गई अर्थतन्त्रको सन्तुलन मूल्यस्तर P_2 हुन गएको छ । यस्तो मुद्रास्फीति मागमा भएको वृद्धिबाट सिर्जित मुद्रास्फीति हो ।

मागमा हुने वृद्धि निम्न कारणबाट सिर्जना हुन सक्दछ :

- मुद्राप्रदायको अधिक वृद्धिबाट ।
- सस्तो ब्याजदर कायम भएका कारण ।
- वित्तीय क्षेत्रबाट प्रवाह हुने कर्जा सहज भएका कारण ।
- सरकारी चालु खर्चमा भएको अधिक वृद्धिका कारण ।
- सरकारको बजेट घाटा अत्यधिक वृद्धि भएका कारण ।

उल्लिखित कारणहरूबाट मुलुकको उत्पादन/आपूर्तिका तुलनामा मागमा बढी वृद्धि भई मूल्यमा चाप पर्न जाने हुन्छ । यसलाई नै माग प्रेरित मुद्रास्फीति भनिन्छ ।

अर्को तर्फ आपूर्तिमा कमी आएर हुने मुद्रास्फीतिलाई आपूर्ति पक्ष मुद्रास्फीति वा लागत प्रेरित मुद्रास्फीति भनिन्छ । यस्तो मुद्रास्फीतिलाई तलको चित्रबाट व्याख्या गर्न सकिन्छ ।

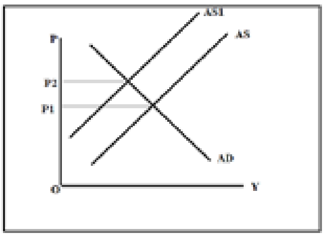

चित्रमा सुरुको सन्तुलन मूल्यस्तर P_1 छ । आपूर्तिमा भएको कमीका कारण समग्र आपूर्ति रेखा बाँयातर्फ सर्न गई अर्थतन्त्रको सन्तुलन मूल्यस्तर P_2 हुन गएको छ । यसरी आपूर्तिमा आएको कमीबाट सिर्जित मुद्रास्फीतिलाई नै आपूर्ति पक्ष मुद्रास्फीति भनिन्छ ।

आपूर्ति पक्षको मुद्रास्फीति अर्थात् आपूर्तिमा आउने कमी मुख्यतया तीन वटा कारणहरूबाट सिर्जना हुने गर्दछ :

- वस्तु तथा सेवा उत्पादनमा उपयोग हुने उत्पादनका साधनको मूल्यमा गरिएको वृद्धिबाट उत्पादन लागत बढ्न गई आपूर्तिमा कमी आउँदछ ।
- व्यवसायीहरूबिच प्रतिस्पर्धा तथा बजार अपूर्णताको अभावमा नाफा

वृद्धिका लागि व्यवसायीहरूले मूल्यवृद्धि गर्ने तथा आपूर्ति कम गर्ने कार्य गर्दछन् ।

- विभिन्न प्राकृतिक विपत्ति, नाकाबन्दी, हड्ताल जस्ता कारणहरूबाट आपूर्तिमा एक्कासी कमी आउन सक्दछ ।

ख) मुद्रास्फीतिको दरका आधारमा

मूल्यवृद्धि हुने दरका आधारमा मुद्रास्फीतिलाई निम्न वर्गमा विभाजन गर्न सकिन्छ :

घस्रिने मुद्रास्फीति : ३ प्रतिशतभन्दा कम ।

हिँड्ने मुद्रास्फीति : ३ प्रतिशतदेखि ५ प्रतिशत

दौडने मुद्रास्फीति : ५ प्रतिशतदेखि २०–२५ प्रतिशत

उच्च मुद्रास्फीति : २५ प्रतिशतभन्दा माथि ।

ग) संरचनात्मक मुद्रास्फीति :

यस्तो मूल्यवृद्धि अर्थतन्त्रमा रहेका विभिन्न संरचनात्मक जटिलताहरूका कारण उत्पन्न हुन्छ । यस्ता जटिलताहरूमा यातायात लगायतका पूर्वाधारको अभाव, दक्ष श्रमिकको अभाव, पुँजीको अभाव, सरकारी बजेट घाटा, कालोबजारी लगायतका बजार अपूर्णताहरू पर्दछन् । यस्तो खालको मूल्यवृद्धि कम विकसित तथा विकासोन्मुख मुलुकहरूमा बढी देखा पर्दछ ।

३. मुद्रास्फीतिका सकारात्मक तथा नकारात्मक असरहरू

मुद्रास्फीतिले अर्थतन्त्रमा सधैँ नकारात्मक प्रभाव मात्रै पार्दछ भन्ने होइन । न्यून मुद्रास्फीतिले अर्थतन्त्रमा उत्पादकलाई लगानी बढाउन उत्प्ररणा दिने भएकाले यसले आर्थिक वृद्धि तथा रोजगारी सिर्जनामा सकारात्मक भूमिका खेल्ने गर्दछ । तर उच्च खालको मुद्रास्फीतिका धेरै नकारात्मक असरहरू हुन्छन् । मुद्रास्फीतिका सकारात्मक तथा नकारात्मक असरहरूलाई सङ्क्षेपमा निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

सकारात्मक असरहरू :

- न्यून मुद्रास्फीतिले लगानीलाई प्रोत्साहन दिन्छ ।
- उत्पादनमा वृद्धि हुन्छ ।
- रोजगारीका अवसरहरूमा वृद्धि हुन्छ ।
- विदेशी लगानी आकर्षित हुन्छ ।

उच्च मूल्यवृद्धिका नकारात्मक असरहरू

(क) आय असमानतामा वृद्धि : मुद्रास्फीतिको समयमा नाफामा लगातार वृद्धि हुँदै जाने तर ज्यालामा समायोजन हुन समय लाग्ने भएकाले ज्यालाबाट जीवन निर्वाह गर्ने निम्न वर्ग झन् गरिब हुँदै जान्छ भने व्यापारी, व्यवसायीहरू झन् झन् धनी बन्दै जान्छन् ।

(ख) उत्पादनमा नकारात्मक असर :

- उत्पादन लागतमा वृद्धि गर्दछ ।
- लगानीलाई हतोत्साहित गर्दछ ।
- उत्पादनको कुनै साधन महँगो हुन गई उत्पादन प्रविधि परिवर्तन गर्नु परेमा स्रोतसाधन खेर जान्छ ।

(ग) **बचत तथा लगानीमा कमी :** उच्च मुद्रास्फीतिका समयमा यथार्थ ब्याजदर नकारात्मक हुने भएकाले बचतमा कमी आउँदछ ।

(घ) पूर्वाधारका परियोजनाहरूको लागत वृद्धि गरी निर्माण अनिश्चित बनाउँदछ ।

(ङ) **अनिश्चितताको सिर्जना** : उच्च मुद्रास्फीतिले अर्थतन्त्रमा अनिश्चितताको सिर्जना गर्दछ । यस्तो समयमा मुद्राको क्रयशक्ति घट्दै जाने भएकाले मुद्रालाई विनिमयको साधनको रूपमा स्वीकार गरिँदैन, जसले अर्थतन्त्रमा एक किसिमको असहजताको स्थिति देखा पर्दछ ।

(च) **सामाजिक अपराध :** मुद्रास्फीतिले समाजमा चोरी, डकैती, लुटपाटजस्ता सामाजिक अपराधहरूलाई प्रश्रय दिने काम गर्दछ ।

नेपालका कति मुद्रास्फीति उपयुक्त हो ?

विभिन्न अनुभवजन्य प्रमाणहरूले नेपालमा मूल्यवृद्धि दर ६.५ प्रतिशतसम्म हुँदा त्यसले बचत, लगानी तथा आर्थिक वृद्धिलाई सकारात्मक प्रभाव पार्ने तथा त्योभन्दा बढी मूल्यवृद्धिले नकारात्मक असर पार्ने तथ्य अघि सारेका छन् । यसैका आधारमा केन्द्रीय बैंकले समेत मूल्यवृद्धिलाई ६-७ प्रतिशतको सीमाभित्र राख्ने लक्ष्य राख्ने गरेको हुन्छ । तसर्थ ६-७ प्रतिशतको मुद्रास्फीतिलाई नेपालका हकमा उपयुक्त स्तरको मुद्रास्फीतिका रूपमा लिन सकिन्छ ।

४. मुद्रास्फीति नियन्त्रण गर्ने उपायहरू

मुद्रास्फीति वस्तु तथा सेवाको माग तथा आपूर्तिजन्य कारणहरूबाट सिर्जना हुने भएकाले यसको नियन्त्रणमा माग व्यवस्थापन तथा उत्पादन वृद्धि जस्ता रणनीतिहरूको उपयोग गरिन्छ । अल्पकालमा उत्पादन वृद्धिभन्दा पनि अर्थतन्त्रको

समग्र माग व्यवस्थापन सहज तथा प्रभावकारी हुने भएकाले मुद्रास्फीति नियन्त्रणका लागि मौद्रिक नीतिमार्फत् माग व्यवस्थापन गर्ने कार्यलाई मुद्रास्फीति नियन्त्रणको महत्त्वपूर्ण उपायका रूपमा लिने गरिन्छ । यसबाहेक विकासोन्मुख मुलुकहरूमा विद्यमान विभिन्न संरचनात्मक समस्याहरूको समाधानमार्फत् समेत मुद्रास्फीति नियन्त्रण गर्न सकिन्छ । समग्रमा, मुद्रास्फीति नियन्त्रणका उपायहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

(क) वित्त नीतिमार्फत :

- अनुत्पादक सरकारी खर्चमा कमी ल्याउने,
- करको दरमा वृद्धि गर्ने,
- अनुदान तथा ट्रान्सफर खर्चमा कटौती गर्ने,
- सार्वजनिक ऋण उठाउने,
- अनिवार्य बचत योजनाहरूको कार्यान्वयन गर्ने,
- उत्पादन वृद्धि गर्नेतर्फ स्रोतसाधनको उपयोग गर्ने ।

(ख) मौद्रिक नीतिमार्फत :

- मुद्राप्रदायको वृद्धिदरमा नियन्त्रण गर्ने,
- उपभोग्य कर्जा विस्तारमा नियन्त्रण गर्ने,
- ब्याजदरमा वृद्धि गर्ने,
- उत्पादनशील क्षेत्रतर्फ कर्जा परिचालन हुने व्यवस्था गर्ने ।

(ग) आपूर्ति अवरोधहरूमा कमी ल्याउने :

- बन्द, हड्ताल आदिमा नियन्त्रण,
- कालोबजारी, कृत्रिम अभाव, कार्टेलिङ् जस्ता कुराहरूमा नियन्त्रण गर्ने,
- समय-समयमा बजार अनुगमन गर्ने ।

(घ) संरचनात्मक अवरोधहरूमा कमी ल्याउने :

- सडक पूर्वाधारमा सुधार गर्ने,
- श्रमिकको उत्पादकत्वमा वृद्धि गर्ने,
- पुँजीको अभाव पूरा गर्न विदेशी लगानीलाई प्रोत्साहन दिने ।

५. नेपालमा मुद्रास्फीतिको समस्या सिर्जना हुने कारणहरू

नेपालमा हुने मुद्रास्फीतिका पछाडि भारतमा हुने मूल्यवृद्धि तथा आपूर्तिजन्य अवरोधहरू प्रमुख कारणका रूपमा रहेका छन् । सङ्क्षेपमा भन्नुपर्दा नेपालमा मुद्रास्फीति सिर्जना हुनुका पछाडि निम्न कारणहरू जिम्मेवार रहेका छन् ।

(क) मागमा हुने वृद्धि : अर्थतन्त्रमा विषेषण आप्रवाह तथा बैंकिङ् क्षेत्रबाट अधिक कर्जा प्रवाह भएमा अर्थतन्त्रको समग्र माग बढ्न गई मुद्रास्फीति सिर्जना हुन जान्छ । यसरी सिर्जना हुने मुद्रास्फीतिलाई नेपाल राष्ट्र बैंकले तरलता व्यवस्थापन तथा कर्जा नियन्त्रणमार्फत नियन्त्रण गर्ने गर्दछ ।

ख) भारतीय मुद्रास्फीति : नेपालको भारतसँग स्थिर विनिमय दर भएका कारण भारतमा भएको मूल्यवृद्धि सोझै नेपाल आयात हुने गर्दछ । पछिल्लो समयमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमा पेट्रोलियम पदार्थको मूल्यमा भारी वृद्धि भएको तथा रुस-युक्रेन युद्धका कारण खाद्यवस्तुको मूल्यमा समेत वृद्धि भएकाले आयातित मूल्यवृद्धिले नेपालको मूल्यवृद्धि उच्च राख्नमा ठुलो भूमिका खेलेको छ । विभिन्न अध्ययनहरूले नेपालको मूल्यवृद्धिमा भारतीय मूल्यवृद्धिको योगदान ५० देखि ७० प्रतिशतसम्म रहने प्रमाण अघि सारेका छन् ।

(ग) आपूर्तिजन्य अवरोधहरू : बन्द, हड्ताल, कालोबजारी, कार्टेलिङ् जस्ता आपूर्तिजन्य अवरोधहरूका कारण नेपालमा मूल्यवृद्धि हुने गरेको छ । यस्ता बजार अपूर्णताहरूले उत्पादन लागत थोरै भएका वस्तुहरूको समेत मूल्य उच्च बनाउनमा भूमिका खेलेका छन् ।

(घ) आपूर्तिमा हुने गिरावट : ज्यालादरमा हुने वृद्धि, भूकम्प, बाढी, पहिरो जस्ता प्राकृतिक प्रकोप तथा नाकाबन्दी जस्ता कारणहरूले आपूर्तिमा गिरावट आउने कारणले वस्तु तथा सेवाको मूल्यवृद्धि हुने गरेको छ । सन् १९८० को दशकमा नेपालमा मूल्यवृद्धि बढी रहनुको एक प्रमुख कारण उक्त समयमा परेको खडेरी रहेको थियो ।

(ङ) संरचनागत कारणहरू : यातायात पूर्वाधारको अभाव, पुँजीको अभाव, श्रमिकको न्यून उत्पादकत्व जस्ता संरचनागत समस्याहरूका कारणसमेत नेपालमा मूल्यवृद्धि हुने गर्दछ । यस्ता तत्त्वहरूले वस्तुको उत्पादन तथा ढुवानी लागत उच्च बनाई मूल्यवृद्धि सिर्जना गर्ने गरेका छन् ।

६. नेपालमा मुद्रास्फीतिको मापन

कुनै पनि मुलुकमा सामान्य मूल्यस्तरमा भएको परिवर्तन अर्थात् मुद्रास्फीतिलाई उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क, थोक मूल्य सूचकाङ्क, उत्पादक मूल्य सूचकाङ्क तथा GDP Deflator सूचकाङ्क आदिका आधारमा मापन गर्न सकिन्छ । नेपालमा माथिका सबै सूचकाङ्कहरूको गणना हुने भए तापनि उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क (CPI) लाई मुद्रास्फीति मापनको आधिकारिक सूचकाङ्कका रूपमा लिइएको छ ।

उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क (CPI) को गणना

उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क गणना गर्दा सर्वप्रथम कुन कुन वस्तु तथा सेवाको

मूल्य सङ्कलन गर्ने भन्ने निधो गर्नुपर्ने हुन्छ । यसका लागि नेपाल राष्ट्र बैंकले समय समयमा पारिवारिक बजेट सर्वेक्षण गरी घरपरिवारले किन्ने वस्तु तथा सेवाको छनोट गर्ने काम गर्दछ। यसरी वस्तु तथा सेवा छनोट गर्दा घरपरिवारको बजेटको अधिकांश हिस्सा ओगट्ने तथा घरपरिवारले प्रायः किनिराख्ने वस्तु तथा सेवाहरू छनोट गरिन्छ। नेपालमा हाल उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कमा समावेश वस्तु तथा सेवाहरू पाँचौं पारिवारिक बजेट सर्वेक्षण २०७०/७१ का आधारमा छनोट गरिएको हो । जसअनुसार ४०२ वस्तु तथा ९४ सेवा गरी ४९६ वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य सङ्कलन गर्ने गरिएको छ। यी वस्तु तथा सेवाहरूले घर परिवारको खर्चको ९७ प्रतिशतभन्दा बढी हिस्सा ओगट्ने भएकाले उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कका लागि उक्त वस्तु तथा सेवामा गरिने खर्चले घर परिवारको खर्च संरचनाको यथार्थपरक चित्र प्रतिनिधित्व गर्दछ। उक्त सर्वेक्षणका आधारमा खाद्य तथा पेय पदार्थ समूहअन्तर्गत पर्ने वस्तुको खर्च भार ४३.९१ प्रतिशत तथा गैर खाद्य तथा सेवा समूहअन्तर्गत पर्ने वस्तु तथा सेवाको खर्च भार ५६.०९ प्रतिशत कायम गरिएको छ।

वस्तु तथा छनोटपश्चात् मूल्य सङ्कलन कहाँबाट गर्ने तथा कति अन्तरालमा गर्ने भन्ने पक्ष महत्त्वपूर्ण हुन्छ। उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क (CPI) गणनाका लागि २९ वटा ग्रामीण तथा ३१ वटा सहरी गरी ६० बजार केन्द्रहरू तोकिएको छ । बजार केन्द्रको छनोट गर्दा आर्थिक गतिविधिको अवस्था, घरपरिवारको खर्चको आकार, भौगोलिक प्रतिनिधित्व आदि जस्ता पक्षहरूलाई आधारका रूपमा लिइएको छ।

यसरी छानिएका बजार केन्द्रहरूबाट साप्ताहिक, मासिक तथा त्रैमासिक रूपमा वस्तु तथा सेवाहरूको मूल्य सङ्कलन गर्ने गरिएको छ । मूल्य सङ्कलन गरिसकेपछि प्रत्येक वस्तु तथा सेवाको relative price index तयार पारिन्छ र त्यस्ता index हरूको औसतका आधारमा उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कको निर्माण गरिन्छ । यसरी गणना गरिएका price index हरूलाई aggregate गरी उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्क गणना गर्नका लागि Weighted Geometric Average विधिको प्रयोग गरिएको छ।

उपभोक्ता मूल्य सूचकाङ्कको गणना गरिसकेपछि उक्त सूचकाङ्कमा भएको प्रतिशत परिवर्तनलाई नै उपभोक्ता मुद्रास्फीति भनिन्छ । जस्तै उक्त सूचक आधार वर्ष २०७०/७१ को १०० बाट आर्थिक वर्ष २०७१/७२ मा १०९.९ पुगेको थियो, जसका कारण ७१/७२ मा उपभोक्ता मुद्रास्फीति ९.९ प्रतिशत रहन गएको थियो।

७. नेपालमा मुद्रास्फीतिको पछिल्लो अवस्था

नेपालले विगतमा उच्च मुद्रास्फीतिको समस्याको सामना गर्नु परेको भए तापनि

केही वर्ष यता मुद्रास्फीति नियन्त्रित अवस्थामा रहेको छ । यद्यपि पछिल्लो समयमा रुस-युक्रेन युद्धका कारण पेट्रोलियम पदार्थ तथा खाद्य वस्तुको मूल्यमा भएको वृद्धि तथा नेपालको मुद्रा अमेरिकी डलरसँग कमजोर हुँदै गएका कारण मूल्यवृद्धिमा चाप पर्दै गएको छ ।

आ.व.	मुद्रास्फीति	खाद्य मुद्रास्फीति	गैर खाद्य मुद्रास्फीति
२०७४/७५	४.१५	२.७४	५.२६
२०७५/७६	४.६४	३.०९	५.८६
२०७६/७७	६.१५	८.१६	४.६१
२०७७/७८	३.६	५	२.५१
२०७८/७९	६.३२	५.६९	६.८३
औसत	४.९७	४.९४	५.०१

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

आर्थिक वर्ष २०७४/७५ मा वार्षिक मुद्रास्फीति ४.१५ प्रतिशत रहेकोमा ७५/७६ मा भने त्यस्तो दर ४.६४ प्रतिशत रहेको थियो । त्यसै गरी आ.व. २०७६/७७ मा मुद्रास्फीति दर ६.१५ प्रतिशत, २०७७/७८ मा मुद्रास्फीति दर ३.६० प्रतिशत तथा २०७८/७९ मा ६.३२ प्रतिशत रहेको थियो । यो अवधिमा मुद्रास्फीति न्यून रहनुमा आपूर्तिमा आएको सहजता, बन्द, हड्ताल जस्ता आपूर्तिजन्य अवरोधमा आएको कमी तथा भारतमा रहेको न्यून मुद्रास्फीति प्रमुख रहेका छन् ।

चालु आर्थिक वर्षको सुरुदेखि भने मूल्यवृद्धि चापमा रहेको अवस्था छ । चालु आर्थिक वर्षको तीन महिनामा औसत खाद्य मुद्रास्फीति ७.७८ प्रतिशत, औसत गैर खाद्य मुद्रास्फीति ९.०२ प्रतिशत रहेका कारण समग्रमा औसत मूल्यवृद्धि ८.४७ प्रतिशत रहन गएको छ । यसरी मूल्यवृद्धि उच्च रहनुमा चालु आर्थिक वर्षमा वृद्धि गरिएको तलबलाई आन्तरिक कारणका रूपमा लिन सकिन्छ भने पेट्रोलिमय पदार्थको मूल्यमा भएको वृद्धि, अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा भएको मूल्यवृद्धि तथा रुस-युक्रेन युद्धका कारण खल्बलिएको आपूर्ति संरचनालाई बाह्य कारणका रूपमा लिन सकिन्छ ।

८. के नेपालमा मौद्रिक नीतिले पूर्ण रूपमा मुद्रास्फीति नियन्त्रण गर्न सक्दछ ?

मौद्रिक नीतिले अर्थतन्त्रको समग्र माग नियन्त्रण गरी माग पक्षबाट सिर्जना हुने मुद्रास्फीति नियन्त्रण गर्न सक्दछ । नेपालको सन्दर्भमा मुद्रास्फीति सिर्जना हुनुमा भारतीय मुद्रासँग कायम गरिएको स्थिर विनिमय दर प्रणाली, आपूर्तिजन्य अवरोधहरू तथा संरचनात्मक समस्याहरू बढी जिम्मेवार छन् । भारतसँगको स्थिर विनिमय दर प्रणालीका कारण भारतीय मुद्रास्फीति सिधै नेपाल आयात

हुने गरेको छ। त्यसै गरी बन्द, हड्ताल, कालोबजारी, कृत्रिम अभाव, कार्टेलिङ् जस्ता आपूर्तिजन्य अवरोधहरू तथा यातायात पूर्वाधारको अभाव, न्यून श्रम उत्पादकत्व, पुँजीको अभाव जस्ता संरचनागत समस्याहरूसमेत मुद्रास्फीतिका लागि उत्तिकै जिम्मेवार छन्। यस अर्थमा नेपालमा मौद्रिक नीतिले मुद्रास्फीतिलाई आंशिक रूपमा मात्र नियन्त्रण गर्न सकेको छ भनेर भन्न सकिन्छ।

९. मूल्यवृद्धि तथा बेरोजगारीबिचको सम्बन्ध - फिलिप्स वक्र

मूल्यवृद्धि तथा बेराजगारीबिच हुने विपरीत सम्बन्धलाई नै अर्थशास्त्रीय भाषामा फिलिप्स वक्रका नामले चिनिन्छ। खास गरी मुद्रा आपूर्ति वृद्धि गर्दा अर्थतन्त्रमा ज्यालादर वृद्धि हुनुका साथसाथै मूल्यवृद्धि हुन जाने हुन्छ। यसरी ज्यालादर वृद्धि हुँदा अर्थतन्त्रमा स्वेच्छाले काम नगरी बसेका श्रमिकहरू श्रम बजारमा काम गर्न आउँदछन्, जसले गर्दा बेरोजगारीको दरमा कमी आउँदछ भन्ने तर्क फिलिप्स वक्रले राख्दछ। यसलाई तलको चित्रबाट प्रस्ट पार्न सकिन्छ :

चित्रमा देखाएझैँ सुरुमा अर्थतन्त्रको मूल्यवृद्धि २ प्रतिशत तथा बेरोजगारी दर ६ प्रतिशत रहेको छ। यस्तो अवस्थामा सरकारले मूल्यवृद्धि गराउने नीति लिँदा मूल्यवृद्धि बढेर ४ प्रतिशत पुगेको छ भने बेरोजगारी दर घटेर २.५ प्रतिशतमा आइपुगेको छ। यसरी फिलिप्स वक्रले बेरोजगारी दर निश्चित प्रतिशतले घटाउनका लागि मुद्रास्फीतिय लागत कति बेहोनुपर्दछ भन्ने जानकारी दिने

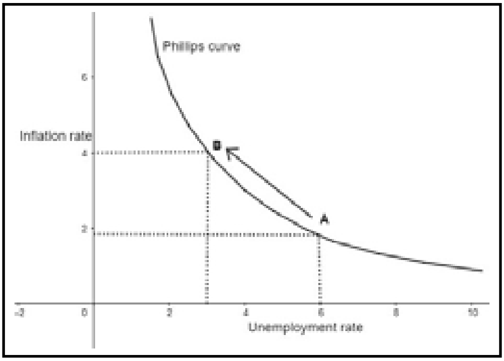

भएकाले यसलाई आर्थिक नीति निर्माण तथा विश्लेषणमा उपयोगी अवधारणाका रूपमा लिने गरिन्छ।

फिलिप्स वक्रले देखाउने मूल्यवृद्धि तथा बेरोजगारीबिचको सम्बन्धका सन्दर्भमा पछिल्लो समयमा विभिन्न प्रश्नहरू उठ्ने गरेका छन्। अर्थशास्त्री मिल्टन फ्रिडम्यानले फिलिप्स वक्रको विपरीत सम्बन्ध अल्पकालमा मात्र सही हुने तर दीर्घकालमा बेरोजगारीलाई मूल्यवृद्धिमार्फत घटाउन नसकिने तर्क राखेका छन्। त्यसै गरी रबर्ट लुकास लगायतका अर्थशास्त्रीहरूले फिलिप्स वक्रको अवधारणा अल्पकाल तथा दीर्घकालमा कहिले पनि सही नहुने भएकाले यसले भने जस्तो

विपरीत सम्बन्ध अर्थतन्त्रमा कहिले पनि प्राप्त नहुने तर्क राखेका छन् ।

नेपालको सन्दर्भमा बेरोजगारीसम्बन्धी तथ्याङ्कहरू बारम्बार अद्यावधिक नहुने भए तापनि फिलिप्स सम्बन्धले राखेको तर्क अल्पकालमा लागू भएको देखिन्छ । बजारमा मुद्रा प्रदाय तथा कर्जाको विस्तार उच्च भएको समयमा आर्थिक गतिविधिहरू विस्तार हुने भएकाले बेरोजगारी दरसमेत उक्त समयमा घट्न जाने देखिन्छ। नेपाल जस्तै अरू मुलुकहरूमा गरिएका अध्ययनहरूले पनि फिलिप्स वक्रको सम्बन्ध अल्पकालमा धेरै हदसम्म सही भएका अनुभवजन्य प्रमाणहरू अघि सारेका छन्। तसर्थ हाम्रो मुलुकमा पनि फिलिप्स वक्रले अगाडि सारेको तर्क धेरै हदसम्म उपयोगी छ भनेर भन्न सकिन्छ ।

१०. निष्कर्ष

मुद्रास्फीति अर्थतन्त्रको एक मुख्य परिसूचकका रूपमा रहने गर्दछ। यसमा हुने वृद्धि मुख्यतया माग तथा आपूर्ति पक्षबाट आउने गर्दछ। यसले बचत, लगानी, उत्पादन, आय, क्रयशक्ति जस्ता महत्त्वपूर्ण अवयवहरूलाई प्रभाव पार्ने गर्दछ। निश्चित स्तरसम्मको मूल्यवृद्धिले अर्थतन्त्रमा सकारात्मक भूमिका खेल्ने भए तापनि उच्च मूल्यवृद्धिले अर्थतन्त्रका सबैजसो क्षेत्रहरूमा नकारात्मक प्रभाव पार्ने भएकाले केन्द्रीय बैंकले यसलाई वाञ्छित सीमाभित्र राख्ने प्रयास गर्दछ। तथापि हाम्रो जस्तो मुलुकमा विभिन्न संरचनात्मक समस्या तथा आपूर्तिजन्य अवरोधहरूका कारण मुद्रास्फीति नियन्त्रणको कार्य चुनौतीपूर्ण रहेको छ।

नेपालका सन्दर्भमा निजीकरण, उदारीकरण र विश्वव्यापीकरण

डा. दिलनाथ दंगाल
लेखक त्रिभुवन विश्वविद्यालयमा प्राध्यापनरत अर्थशास्त्री हुन् ।

निजीकरण

निजीकरण भनेको उदारीकरणको एक अंश हो । साधारणतया सरकारी व्यवसायहरूलाई पूर्णतया वा आंशिक रूपमा निजी क्षेत्रलाई हस्तान्तरण गर्ने प्रक्रियालाई निजीकरण भनिन्छ । नेपालको निजीकरण ऐनमा परिभाषित गरिएअनुसार - "व्यवसाय व्यवस्थापन तथा सञ्चालनमा निजी क्षेत्रलाई संलग्न गराउने वा सरकारी व्यवसाय निजी क्षेत्रलाई बिक्री गर्ने वा ठेक्कापट्टामा दिने वा सरकारी स्वामित्व निजी स्वामित्वलाई हस्तान्तरण गर्ने वा जुनसुकै विधि अपनाएर भए पनि स्वामित्व एवम् सञ्चालनमा पूर्णतया वा आंशिक रूपमा निजी क्षेत्रको वा कर्मचारीको तथा कामदारहरूको वा सबै इच्छुक निजी समूहहरूको सहभागिता गराउने प्रक्रियालाई निजीकरण भनिन्छ ।" तसर्थ पनि निजीकरणका लागि विभिन्न उपायहरू तथा विधिहरू अपनाउने गरिन्छन् । निजीकरण आर्थिक उदारीकरणको सहगामी हो ।

निजीकरणबाट खुला प्रतिस्पर्धाको आर्थिक प्रणाली विस्तार भएर जान्छ। निजीकृत उद्यम बजार संयन्त्रका आधारमा सञ्चालित हुन्छ। बजारको आवश्यकताअनुसार उत्पादन गरिने हुनाले अनावश्यक वस्तुहरू उत्पादन गरिने कुनै सम्भावना हुँदैन । निजी क्षेत्रले सधैँ प्राविधिक विकास गरेर सक्षमता हासिल गर्ने प्रयास गरिरहन्छ । निजीकरणमा रोजगारीको विस्तार हुन्छ । उद्योगहरू स्थापना गरी नाफा आर्जन गर्ने अवसर सबैका लागि खुल्ला भएकाले उद्योगहरूको सङ्ख्या निर्बाध रूपमा बढ्छ । सरकारी संस्थाहरू निजीकरण गर्दा सरकार नोक्सान बेहोर्नुपर्ने बाध्यताबाट मुक्त हुन्छ । निजीकरणअन्तर्गत निजी क्षेत्रका लगानीकर्ताहरूले सरकारी संस्थानहरू खरिद गर्दा निष्क्रिय रहेको निजी पुँजी स्वतः परिचालित हुन्छ । निजीकरण गरी सरकारी संस्थानहरू निजी क्षेत्रलाई हस्तान्तरण गर्दा जुन रकम उपलब्ध हुन्छ, त्यसबाट सरकारी आयमा ठोस वृद्धि हुन पुग्ने जस्ता फाइदाहरू हुन्छन् भनेर तर्क गरिए पनि यसबाट निजी उद्यमीहरू सधैँ नाफामुखी रहने हुनाले जनकल्याण विपरीत नाफा आर्जन गर्नका लागि हानिकारक वस्तुहरूसमेत उत्पादन गरिन्छन् । तसर्थ निजी क्षेत्रले अत्यावश्यक वस्तुहरूको उत्पादनमा कम प्राथमिकता दिन्छ र नाफामूलक आरामदायी

तथा विलासी वस्तुहरूको उत्पादनमा उच्च प्राथमिकता दिन्छ । यसले सीमित मात्रामा रहेको हाम्रो जस्तो देशको स्रोत र साधनहरूको दुरुपयोग हुन पुग्छ । निजी क्षेत्रका उद्यमीहरूले श्रमिकहरूलाई न्यूनतम ज्याला दिई अधिकतम समय काम गराउँछन् र श्रम शोषण हुने गर्छ । निजी उद्यमहरूमा श्रमिकहरू तथा मालिकहरूबिच तनाव तथा अशान्ति बारम्बार उत्पन्न भइरहन्छ । निजी क्षेत्रले निजी स्वार्थ परिपूर्ति गरी निजी हित प्रवर्द्धन गर्दछ, जसले गर्दा राष्ट्रिय हित प्रवर्द्धन गर्ने खालका नीतिहरू उपेक्षित रहन्छन् । अत्यावश्यक सेवाहरू निजी क्षेत्रबाट उपलब्ध हुन सक्दैनन् । अर्थव्यवस्था सन्तुलनमा रहन सक्दैन । तेजी तथा मन्दीको चक्र बारम्बार चलिरहन्छ । निजी क्षेत्रबाट दुर्गम क्षेत्रहरू उपेक्षित रहन्छन् किनभने दुर्गम क्षेत्रहरूमा नाफा आर्जन गर्न सकिने सम्भावना प्रायः नगण्य हुन्छ । यस्ता प्रकार बेफाइदहरू हुने गर्छन् ।

प्राचीन ग्रिसबाट निजीकरणको सुरुवात भएको लामो इतिहास भेटिन्छ । नेपालमा २०४६ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि विश्व परिवेशमा खुला र उदार अर्थतन्त्रको लहर चलेको विषयलाई पछ्याउँदै तत्कालीन सरकारले केही संस्थानहरूलाई निजीकरण गऱ्यो । सरकार व्यापार गर्नेतिर लाग्नु हुँदैन र निजी क्षेत्रलाई प्रवर्द्धन गर्नुपर्छ भन्ने जस्ता उद्देश्य लिएर नेपालमा उद्योग र कलकारखानाहरूलाई २०४९ सालमा निजीकरण गरिएको थिए । उक्त समयमा निजीकरण गरिएका उद्योगहरू आजसम्म राम्ररी सञ्चालन भइरहेका भए यसको सकारात्मक सन्देश जाने थियो तर २०४९ साल यता ३० सार्वजनिक संस्थानहरू निजीकरण गरिएकोमा १२ खारेज नै भएका छन् । त्यो समयमा नेपालमा यसका बारेमा राष्ट्रिय बहस नचलाई निजीकरण गरियो । यो कुरालाई आजका उद्योगको अवस्थालाई हेर्दा पनि प्रमाणित हुन्छ । खुलेर विश्लेषण गर्ने हो भने नेपालको औद्योगिक विकासको गति लगभग त्यो समयबाट ब्रेक नै लागेको हो र हामी उक्त समयबाट नै विस्तारै विस्तारै परनिर्भरतातिर उन्मुख हुन थालेका हौँ । अहिले प्रतिवर्ष लगभग १७ खर्बको व्यापार घाटाको अवस्था सिर्जना हुनु र प्रत्येक वर्ष यो सङ्ख्या बढ्दै जानु यसैको परिणाम हो । बाँसबारी छालाजुत्ता कारखाना, भृकुटी कागज कारखाना, हरिसिद्धि इँटा टायल कारखाना, बालाजु कपडा उद्योग, चलचित्र विकास कम्पनी, काँचो छाला सङ्कलन तथा बिक्री केन्द्र जस्ता त्यो वेला नाम चलेका उद्योगको अहिले नाम निसान समेट सुनिँदैन । फेरि निजीकरण गर्दा पनि अधिकांश दातृ संस्थाहरूले दिएका र त्यो समयमा चलिरहेका उद्योगहरू छानीछानी निजीकरण गरियो ।

नेपालमा निजीकरण ऐनअनुसार व्यवसाय बिक्री, सम्पत्ति बिक्री, लिजका माध्यमबाट १८ ओटा संस्थानहरू पूर्ण वा आंशिक रूपमा निजीकरण गरिएकोमा अहिलेसम्म आइपुग्दा १२ ओटा संस्थानहरू मात्र सञ्चालनमा रहेका छन् भने ६ ओटा बन्द नै भइसकेका छन् । यसरी सञ्चालनमा रहेका संस्थानहरूमध्ये पनि

आर्थिक वर्ष २०७६/०७७को तथ्याङ्क हेर्दा नेपाल बैंक लिमिटेड, भक्तपुर इँटा तथा टायल कारखाना, बुटवल पावर कम्पनी, नेपाल दूरसञ्चार कम्पनी, नेपाल ल्युब आयल, नेपाल ढलौट उद्योग, नेपाल चिया विकास निगम, नेपाल बिटुमिन तथा ब्यारेल उद्योग र रघुपति जुट मिल्स गरी ९ ओटा मात्र नाफामा छन् भने विराटनगर जुट मिल्स, लुम्बिनी चिनी कारखाना, दिव्या रोजिक एन्ड टर्पेन्टाइन गरी ३ ओटा चाहिँ घाटामा छन् । तर निजीकरण गर्नु अघि यी संस्थानहरूले उत्पादन, निर्यात वृद्धि, राजस्व र रोजगारीका हिसाबले अर्थतन्त्रमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने गरेका थिए ।

नेपालमा निजीकरण पक्षधरहरूले संस्थानहरू निजीकरण गरिएपछि ती संस्थाहरूलाई सरकारी तवरबाट बजेट विनियोजन गर्नु परेन भने पनि सामान्यतया निजीकरण गर्दा नेपालका सन्दर्भमा देशमा चलिरहेका उद्योगहरू निजीकरणमा गएपछि घडेरी प्लटिङ् गरी जग्गा व्यापार फस्टाएको, उद्योगधन्दा बन्द भएपछि रोजगारीका अवसरहरू गुमेका, देशमा रोजगारी गुमेपछि विदेश जानेको सङ्ख्यामा वृद्धि भएका कारण रेमिट्यान्स भित्रियो र गाउँघरमा रहेका जमिनहरू बाँझै रहन थाले भने दातृ निकायहरूले हामीकहाँ उद्योगधन्दा खोल्न उपलब्ध गराइरहेको सहयोग पनि कटौती हुन थाल्यो । ३० वर्ष यताका उद्योगका लागि भनेर दातृ निकायहरूबाट सहयोग नआउनुले यो कुरालाई पुष्टि गर्छ । निजीकरणले देशमा यी समस्या उत्पन्न भएको तर्क गर्न सकिन्छ ।

तसर्थ नेपाल जस्तो अल्पविकसित मुलुकमा निजी क्षेत्र सबल भइनसकेको र यहाँ स्रोत, साधन तथा प्रविधिको अवसर कम भएको अवस्थामा निजी क्षेत्रले मात्र उद्योगधन्दा र कलकारखाना चलाएर सबै जनताको आवश्यकताहरू पूरा हुन नसक्ने र हामीले चाहेअनुसारको आर्थिक समृद्धि हासिल हुन नसक्ने हुनाले सरकारले एउटा निश्चित समयसम्म उद्योगधन्दाहरू सञ्चालन गर्न जरुरी देखिन्छ ।

उदारीकरण

सरकारी हस्तक्षेपरहित आर्थिक प्रणालीलाई उदार आर्थिक प्रणाली भनिन्छ। आर्थिक प्रणालीको सञ्चालनमा सरकारी संलग्नता घटाउँदै लैजाने प्रक्रियालाई आर्थिक उदारीकरण भन्ने गरिन्छ । तर यसको तात्पर्य आर्थिक प्रणाली सञ्चालनबारे सरकार मूकदर्शक भएर रहन्छ भन्ने होइन। आर्थिक उदारीकरणका उद्देश्यहरूको परिपूर्ति सुनिश्चित पार्नका लागि सरकारले आवश्यक कदमहरू चाल्न सक्छ । यस्ता कदमहरूले आर्थिक प्रणालीको सञ्चालनमा स्वतन्त्र बजार संयन्त्रलाई दरिलो पार्नेतर्फ योगदान गर्ने छन् । अथवा मूलतः उदारीकरण भन्नेबित्तिकै बजार शक्तिलाई आर्थिक विकासमा निर्णायक बनाउने रणनीति भन्ने बुझिन्छ। तसर्थ, आर्थिक उदारीकरण भनेको वस्तुतः स्वतन्त्र बजार संयन्त्रमा आधारित आर्थिक प्रणालीको प्रवर्द्धन एवम् विस्तार हो ।

सन् १९३० मा विश्वमा देखा परेको आर्थिक मन्दीको प्रभाव पछि अन्तर्राष्ट्रिय व्यापारमा उदारीकरण देखा परेको देखिन्छ । विश्वमा सन् १९४७ मा व्यापार तथा भन्सार महसुलसम्बन्धी सामान्य सम्झौता गैटको स्थापना भएपछि मात्र उदारीकरण अगाडि बढेको पाइन्छ। नेपालमा पनि २०४६ सालको परिवर्तनपछि लागू भएको उदारीकरण नीतिका कारणले हाम्रो अर्थतन्त्र विश्व अर्थतन्त्रसँग प्रत्यक्षरूपमा जोडिएको छ। नेपालले पछिल्ला वर्षहरूमा झन्डै ६० ओटा भन्दा बढी देशहरूमा वस्तुको व्यापार गर्दै आएको छ, जसले गर्दा हामीलाई आवश्यक पर्ने हरेक वस्तुहरूको बजारमा उपलब्ध हुने अवस्था छ ।

आर्थिक उदारीकरणमा वस्तु तथा सेवा त्यहीँ उत्पादन गरिन्छ, जहाँ उत्पादन लागत तुलनात्मक रूपमा कम लाग्छ र पछि विस्तारै त्यसको स्तर र गुणस्तर बढाइन्छ । तसर्थ यो अर्थशास्त्रको तुलनात्मक लाभको सिद्धान्तमा आधारित छ भनिन्छ। उदारीकरणले स्रोत र साधनहरू प्रशस्त भएका देशहरूलाई बढी फाइदा भए पनि वस्तु तथा सेवाहरू तुलनात्मक रूपमा सस्तोमा उपलब्ध गराउने, साधनको कुशलतापूर्वक वितरण हुने र अर्थतन्त्रको प्रतिस्पर्धात्मक क्षमता वृद्धि हुने भएका कारणले स्रोत र साधनहरू सीमित भएका देशहरूका लागि पनि यो फाइदाजनक छ भन्ने उदारीकरणका पक्षधरहरूको धारणा रहेको छ ।

सत्तरीको दशकबाट विश्वव्यापीकरणको लहरले नेपाललाई पनि विस्तारै प्रभाव पार्दै लगेको देखिन्छ। २०६२/०६३ सालको राजनीतिक परिवर्तनपछि बनेको नयाँ संविधानले सार्वजनिक क्षेत्र, निजी क्षेत्र र सहकारीलाई आर्थिक सामाजिक रूपान्तरणको आयाम मानी समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्रको परिकल्पना गरेबाट निजी लगानीकर्ता र उद्यमीहरू केही हदसम्म डराएको देखिन्छ । अथवा यो आर्थिक उदारीकरण र समाजवाद उन्मुख अर्थतन्त्र कहीँ मेल नखाएको हो कि जस्तो देखिन्छ ।

२०४६ सालको परिवर्तनपश्चात् मुलुकले अवलम्बन गरेको उदारीकरणको प्रयासबाट देशको अर्थतन्त्रमा केही हदसम्म परिवर्तन नभएको पनि होइन । अर्थतन्त्रमा देखा परेको खुला नीतिका कारणले सुरुका केही वर्षहरूमा देशी र विदेशी लगानीकर्ताहरू आकर्षित पनि भए, जसका कारणले वस्तु तथा सेवा उत्पादन बढ्न गयो र गार्हस्थ उत्पादनमा उद्योगको हिस्सा त्यो समयमा बढेकै थियो । निर्यातमा पनि केही हदसम्म सुधारको सङ्केत देखिन थालेको थियो तर पछिल्ला दिनहरूमा राजनीतिक अस्थिरता, देशमा चलेको माओवादी द्वन्द्व र हाम्रा निजी क्षेत्रहरूको कमजोर संस्थागत संरचनाका कारणहरूले यसबाट नेपालले खासै लाभ लिन भने सकेन ।

हाम्रो देशमा उदारीकरणका कारण उपभोक्ताको रुचि निरन्तर परिवर्तन हुँदै आएको छ । विदेशमा उत्पादन भएका वस्तुहरू सस्तो मूल्यमा प्राप्त भए पनि

आन्तरिक उत्पादनमा कमी आउँदा बाहिरी निर्भरता बढाउँदै गएको छ भने प्रत्येक वर्ष व्यापार घाटा बढ्दै गएको छ । उदारीकरणका कारणले बहुराष्ट्रिय कम्पनीहरू भित्रिँदा व्यापार तथा लगानीमा तत्कालका लागि फाइदा भए पनि दीर्घकालमा भने सरकारको अनुगमन क्षमता कमजोर हुँदा सामाजिक न्याय, गणतन्त्रको कार्यान्वयन र राष्ट्रिय प्राथमिकतालाई कमजोर बनाउँदै लगेको देखिन्छ । साथै उदारीकरणका कारण धनी र गरिबबिच असमानता बढेको छ भने सरकारका विभिन्न शक्ति केन्द्रहरूसँगको मिलेमतोमा कालोबजारी तथा कृत्रिम अभाव बढ्दै गएको छ, अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा बढ्दै गएको, निजी क्षेत्र बढी नाफामुखी हुँदै गएर मूल्य आकासिएको र अनुत्पादक र नाफामुखी क्षेत्रहरूमा लगानी केन्द्रित हुँदै गएको अवस्था छ ।

नेपालमा आर्थिक उदारीकरणअनुसार एकीकृत रूपमा सुविधा तथा सहुलियतहरू समयमै विनाझन्झट उपलब्ध गराउन एकद्वार प्रणाली (One Window System) लागू गरिएको छ । नकारात्मक सूचीमा परेका बाहेक अरू उद्योगमा शत प्रतिशतसम्म विदेशी लगानी हुन सक्ने गरी खुल्ला गरिएको छ । विदेशी व्यापारमा विभिन्न खालका अवरोधहरू हटाइएका छन् । सार्वजनिक सुरक्षा तथा जनस्वास्थ्यका लागि हानिकारक वस्तुहरूबाहेक अन्य सबै वस्तुहरूको पैठारी र नकारात्मक सूचीमा परेका वस्तुहरूबाहेक अन्य सबै वस्तुहरूको निकासी निर्बाध रूपमा खुल्ला गरिएको छ । विदेशी विनिमय उदारीकरणको दिशामा नेपाली रुपैयाँलाई चालु खातामा पूर्ण परिवर्त्यता प्रदान गरिएको छ । विदेशी मुद्राहरू खुला बजार विनिमय दरमा खरिद गर्न सकिने भएको छ । परिवर्त्य विदेशी मुद्राहरूको बिक्री मूल्य तथा खरिद मूल्य खुला बजारले नै निर्धारण गर्ने परिपाटी अपनाइएको छ । वित्तीय क्षेत्रमा उदार नीतिहरू अवलम्बन गरिएका छन् । ब्याजदर निर्धारणमा वाणिज्य बैंकहरूलाई स्वतन्त्रता दिइएको छ । सेयर, डिबेन्चर, ऋणपत्र इत्यादि निष्कासन गरी उद्योगहरू तथा व्यवसायहरू स्थापना सञ्चालन गर्न आधुनिकीकरण गर्न तथा विस्तार गर्न आवश्यक पुँजी सङ्कलनका लागि पुँजी बजार खुल्ला रहेको छ । लगानीकर्ताहरूको भविष्य सुरक्षित एवम् सुनिश्चित पार्नका लागि कुनै पनि उद्योग राष्ट्रियकरण नगर्ने ग्यारेन्टी दिइएको छ । वन क्षेत्रमा पनि आर्थिक उदारीकरण अपनाइएको छ । निजी वन, सामुदायिक वन तथा कबुलियती वन प्रोत्साहन प्रवर्द्धन एवम् विस्तार गर्ने नीतिहरू लागू गरिएका छन् । ऊर्जा क्षेत्र निजी लगानीका लागि खुल्ला गरिएको छ । निजी क्षेत्रलाई जलविद्युत् विकासमा सक्रिय रूपमा संलग्न गराउन आवश्यक कानुनी तथा संस्थागत व्यवस्था मिलाइएको छ । उदारीकरणको दिशातर्फ नेपाल सरकारको कर प्रणालीमा सुधार गरिएको छ । सरल खालको मूल्य अभिवृद्धि कर प्रणाली अपनाइएको छ ।

उदारीकरणले अन्तर्राष्ट्रिय प्रतिस्पर्धाका आधारमा तुलनात्मक लाभ लिनुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ । तर कमजोर अर्थतन्त्र भएका देशहरू प्रतिस्पर्धा गर्न

नसकी नोक्सानको अवस्थामा रहन सक्छन् । प्रतिस्पर्धा उदारीकरणको मूल मन्त्र हो तर हाम्रोजस्तो देशमा ठुला-ठुला विदेशी उद्योगसँग प्रतिस्पर्धा गर्ने उद्योगहरू हुँदैनन् । उद्योगहरू भए पनि यिनीहरूको उत्पादन लागत बढी लाग्छ, जसले गर्दा देशमा उत्पादित वस्तु महँगो हुने र विदेशी वस्तु सस्तोमा पाइने हुनाले हामी विदेशी वस्तु उपभोग गर्न थाल्छौँ र हाम्रा उद्योगधन्दाहरू विस्तारै बन्द हुँदै जान्छन् । फलस्वरूप हामी उत्पादक नभएर उपभोक्ता मात्र बन्न पुग्छौँ । उदारीकरणले राज्यको भूमिकालाई न्यून मान्दछ वा अर्थतन्त्रमा सरकारी भूमिका कम हुनुपर्छ भन्ने तर्क गर्दछ । तर हाम्रोजस्तो अल्पविकसित अर्थव्यवस्था भएको देशमा शिक्षा, स्वास्थ्य, खानेपानी, पूर्वाधारको निर्माण आदिमा सरकारी भूमिका अनिवार्य हुन्छ । हाम्रो जस्तो कमजोर सरकार र अर्थव्यवस्था भएको देशमा रहेका प्राकृतिक साधनहरू उदारीकरणका नाउँमा बाहिरिने बढी सम्भावना हुन्छ । उदारीकरणले सबै अर्थतन्त्रका नीतिहरूलाई खुला छोड्नुपर्छ भन्ने मान्यता राख्दछ । यसरी खुला छोड्दा हामीले पनि बाहिरी अर्थ नीतिका पछाडि दगुर्नुपर्ने हुन्छ, जुन हाम्रो जस्तो सानो र कमजोर अर्थतन्त्र भएका देशहरूका लागि हानिकारक हुन्छ ।

विश्वव्यापीकरण

विश्वव्यापीकरण सन् १९८० को दशकदेखि चर्चा र छलफलमा आएको विषय हो । विश्वव्यापीकरण भनेको आफ्नो देशको अर्थतन्त्रलाई विश्व अर्थतन्त्रसँग जोड्नु हो । तसर्थ विश्वव्यापीकरणले विभिन्न देशहरूबिचको भौगोलिक सिमानालाई गौण बनाइदिन्छ, जसका कारणले देशहरूबिच रहेका भौगोलिक सिमानाहरूले वस्तु, सेवा, पुँजी, प्रविधि र जनशक्तिको प्रवाहलाई रोक्न सक्दैनन्; बरु यी कुराहरूको आवागमनलाई सकेसम्म सजिलो, छिटो र कम खर्चिलो बनाइन्छ । अथवा विश्वका विभिन्न देशहरूबिच बढ्दो एवम् निरन्तर एकीकरणलाई विश्वव्यापीकरण भनिन्छ । विश्वव्यापीकरणलाई कसैले अन्तर्राष्ट्रियवाद र कसैले निकटस्थ अन्तर्राष्ट्रिय सम्बन्ध भन्ने गरेको पाइन्छ । विश्व बैंकले यसलाई विश्वका देशहरूको लगातार एकीकरण हो भनेको छ ।

विश्वव्यापीकरणका पक्षधरहरूले विश्वव्यापीकरणले देशमा लगानी बढाउँछ, व्यापार बढ्छ, जनताको आम्दानी बढाउँछ र गरिबी हट्छ भन्ने तर्क गर्ने गर्छन् भने यसले गरिब मुलुकहरूलाई झन् गरिब बनाउँछ, गरिब मुलुकको संस्कृति, उद्योगधन्दा आदिलाई नष्ट बनाउँछ, गरिब देशको साधन र स्रोत धनी देशमा सर्न पुग्छ । त्यसैले विश्वव्यापीकरण टाइसुटमा आएको साम्राज्यवाद हो भनेर यसको विपक्षमा तर्क गर्ने गरिन्छ ।

विश्वव्यापीकरणले गर्दा व्यापारका लागि फराकिलो बजार, निर्यातयोग्य वस्तुहरूको विकास र विस्तार, प्रविधिमा सबैको पहुँच जस्ता कुराहरूमा अवसरहरूको सिर्जना गर्दछ । उपभोक्ताका लागि आवश्यक उपभोग्य वस्तुहरू

उपलब्ध गराउँछ । विकासोन्मुख देशहरूलाई विश्वव्यापीकरणको अभिकर्ता (Agent) बनाउनुका साथै विश्वव्यापीकरणबाट लाभ लिन सक्ने बनाउँछ । विदेशी लगानीलाई भित्र्याउनुका साथै आधुनिक प्रविधिलाई पनि भित्र्याउँछ । संस्कृतिहरूको आदानप्रदान हुनुका साथै विश्वका देशहरूका बिचमा भाइचाराको वृद्धि गराउँछ । विश्वव्यापीकरणले अल्पविकसित देशहरूको अन्तर्राष्ट्रिय जगत् मा उपस्थिति गराउनुका साथै भूमिकालाई पनि बढाउँछ । विश्वव्यापीकरणले प्रतिस्पर्धा, काममा कुशलता एवम् उत्पादकत्वलाई बढाउँछ ।

सानो अर्थतन्त्र भएका नेपालजस्ता देशहरूलाई ठुलो अर्थतन्त्र भएका देशहरूसँग आर्थिक प्रतिस्पर्धा गर्न गाह्रो हुन्छ । विश्वव्यापीकरणमा टिकिराख्न र यसबाट फाइदा लिन समय समयमा परिवर्तन भइरहने नीतिअनुरूप आफ्नो देशको नीतिलाई परितवर्तन गर्न सकिएन भने यसबाट लाभका सट्टामा हानी प्राप्त हुन सक्छ । माइकल पी. टोडारोका अनुसार विश्वका विकासोन्मुख देशहरूमा विश्वव्यापीकरणले फाइदाभन्दा बेफाइदा बढी हुने कुरा व्यक्त गरेका छन् । विश्वव्यापीकरणमा वस्तुको मूल्यको पनि अन्तर्राष्ट्रियकरण हुन्छ । यदि ठुलो मात्रामा उत्पादन गर्ने चीन जस्ता देशहरूको उत्पादन लागतसँग प्रतिस्पर्धा गर्न सकिएन भने अल्पविकसित देशहरूको अर्थतन्त्र केवल उपभोगमुखी मात्र बन्न सक्छ । विश्वव्यापीकरणमा विश्वमा देखा पर्ने आर्थिक अस्थिरताले विशेष गरेर सानो अर्थतन्त्र भएका विकासोन्मुख राष्ट्रहरूलाई बेफाइदा हुन्छ । धनी देशका सानो समूह र उत्पादक कम्पनीले वस्तु तथा सेवाहरूको अन्तर्राष्ट्रिय प्रवाहको ठुलो अंशमा कब्जा जमाउने सम्भावना हुन्छ । धेरै अन्तरनिर्भरताले गर्दा स्वतन्त्रतामा आँच आउँछ, जसले गर्दा आफ्नो देशको आर्थिक नीति र कार्यक्रममा बढी पारदर्शिता हुन गई गोपनीयतासमेत भङ्ग हुन जान्छ ।

❀❀❀

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको आर्थिक प्रशासन एवम् खरिद विनियमावली, २०६८ र सार्वजनिक खरिद व्यवस्था

अधिवक्ता विष्णुप्रसाद कण्डेल
उपप्रमुख, कानुन विभाग, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

१. परिचय

बैंकको स्रोत र साधनको कुशल प्रयोग गर्नु कुनै पनि बैंक व्यवस्थापकको सफलताको मापक हो । बैंक व्यवस्थापनका लागि गरिने कार्यका लागि स्रोतको आवश्यकता पर्दछ । सर्वसाधारण जनताको बचतको परिचालन गरी कारोबार गर्न बैंकलाई उपलब्ध हुने दुर्लभ स्रोतको उच्चतम उपयोग गरी सेवाग्राहीलाई सेवा दिनका लागि बैंक सञ्चालन गर्ने, बैंकको स्रोतको सही र विधिसम्मत उपयोग भएको छ भन्ने विश्वास दिलाउने विधि, प्रक्रिया र संयन्त्र चाहिन्छ । त्यसका लागि नै बैंकको कोषको प्रयोगका सम्बन्धमा छुट्टै स्वीकार्य कानुनी व्यवस्था गरिएको हुन्छ, जसले कानुनी प्रकियाबाट नै एकरूपता, विश्वसनीयता, निष्पक्षता र पारदर्शिता कायम गराउँदछ ।

बैंकले गर्ने सार्वजनिक खरिदमा स्वीकार्य विधि र मापदण्डको पालना गरिएको हुन्छ । बैंकका खरिदका मापदण्ड तथा विधिहरू राज्यको बहालमा रहेको सार्वजनिक खरिद ऐनले निर्देशित गर्दछ । सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ बैंकले हुबहु पालना गर्नुपर्छ भने सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ सँग नबाझिने गरी (सो नियमावली संशोधन भएमा सोसमेत लागू हुने गरी) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ ले प्रत्यायोजन गरेको अधिकार प्रयोग गरी बैंकले आफ्नै आर्थिक प्रशासन एवम् खरिद विनियमावली, २०६८ निर्माण गरी लागू गरेको छ र यसमा समय समयमा संशोधनसमेत भइरहेको छ । यस विनियमावलीमा २१ परिच्छेद र खारेज भएका र थपिएका समेत गरी २१४ वटा विनियमहरू छन् । विनियमावलीमा भएका अन्य आर्थिक प्रशासनका व्यवस्थाहरू उपर चर्चा नगरी सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी व्यवस्थाहरू मात्र यस लेखमा चर्चा गरिएको छ ।

माथि उल्लेख गरिएझैँ यो बैंक सरकारी निकाय भएकाले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ पालना गर्नुपर्ने हुन्छ । नेपालको सार्वजनिक खरिद सम्बन्धमा कानुनी व्यवस्था गर्न बनेको सार्वजनिक खरिद ऐन २०६३ को दफा २ ले सार्वजनिक र खरिदका सम्बन्धमा निम्न परिभाषा गरेको छ -

"खरिद भन्नाले सार्वजनिक निकायले यस ऐनबमोजिम कुनै मालसामान, परामर्श सेवा वा अन्य सेवा प्राप्त गर्ने वा कुनै निर्माण कार्य गर्ने वा गराउने कार्य सम्झनु पर्दछ।"

त्यसै गरी सार्वजनिक निकाय भन्नाले –

१. संवैधानिक अङ्ग वा निकाय, अदालत, नेपाल सरकारका मन्त्रालय, सचिवालय, आयोग, विभाग वा सोअन्तर्गतका अन्य जुनसुकै सरकारी निकाय,

२. नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेको संस्थान, कम्पनी, बैंक वा समिति वा प्रचलित कानुनबमोजिम सार्वजनिक स्तरमा स्थापित वा नेपाल सरकारद्वारा गठित आयोग, संस्थान, प्राधिकरण, निगम, प्रतिष्ठान, बोर्ड, केन्द्र, परिषद् र यस्तै प्रकृतिका अन्य संगठित संस्था,

३. नेपाल सरकारद्वारा सञ्चालित वा नेपाल सरकारको पूर्ण वा अधिकांश अनुदान प्राप्त विश्वविद्यालय, महाविद्यालय, अनुसन्धान केन्द्र र यस्तै प्रकृतिका अन्य प्राज्ञिक वा शैक्षिक संस्था,

४. स्थानीय निकाय,

५. विकास समिति ऐन, २०१३ बमोजिम गठित विकास समिति,

६. नेपाल सरकारको ऋृण वा अनुदानमा सञ्चालित संस्था र

७. नेपाल सरकारले नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सार्वजनिक निकाय भनी तोकेको अन्य संस्था।

उल्लिखित सार्वजनिक निकायले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को पालना गर्नुपर्छ।

२. **सार्वजनिक खरिदका सिद्धान्त**

कुनै पनि विषय के र कसरी उत्पत्ति तथा थालनी भयो भन्ने विषय महत्त्वपूर्ण हुन्छ। सार्वजनिक निकायमा सो निकाय बैंकको उद्देश्य प्राप्तिका लागि स्रोतको प्रयोग गर्दा बैंकको सर्वात्तम हित कसरी हुन्छ भन्ने मान्यताबाट नै सार्वजनिक खरिदका सिद्धान्तहरू निर्देशित भएका हुन्छन्।

विश्वमा प्रचलित सार्वजनिक खरिदका असल अभ्यास एवम् नेपालले अवलम्बन गरेको सार्वजनिक खरिदका विधिहरू (जुन यस बैंकले पनि अवलम्बन गर्नुपर्दछ)

निम्न सिद्धान्तहरूमा आधारित छन् -

१. **प्रतिस्पर्धाको सिद्धान्त** : यस सिद्धान्तले सार्वजनिक कार्यमा निजी क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धात्मक कार्यमा ल्याउने कार्य गरी उसको कार्य क्षमताको विस्तार गर्ने, अन्य प्रतिस्पर्धी तयार गरी कार्यमा विलम्ब हुन नदिने, गुणस्तर कम हुन नदिने एवम् अर्थतन्त्रलाई चलायमान राख्नुपर्दछ भन्ने सिद्धान्तमा आधारित छ ।

२. **विश्वसनीयताको सिद्धान्त** : यसले सार्वजनिक स्रोतको प्रयोग जनता एवम् यसका सरोकारवालालाई बैंकले ठिक ढङ्गले खरिद कारबाही गरेको छ भन्ने विश्वसनीय बनाउने कुरामा केन्द्रित छ ।

३. **विभेदरहितताको सिद्धान्त** : सार्वजनिक कोषको प्रयोग गरी हुने खरिद कार्यमा यसका इच्छुक कसैलाई पनि विभेद गर्नु हुँदैन भन्ने सिद्धान्त हो ।

४. **जवाफदेहिताको सिद्धान्त** : यो सिद्धान्त सार्वजनिक स्रोत परिचालन गर्ने पदाधिकारीसँग सम्बन्धित छ । उसले स्रोत परिचालन तथा खर्चका बारेमा यसका सरोकारवालाहरूले मागेको जानकारी दिई कार्यको औचित्य सावित गर्नुपर्दछ । यसले पदाधिकारीलाई जिम्मेवार बनाउँछ ।

५. **नैतिकताको सिद्धान्त** : सार्वजनिक स्रोतको प्रयोगमा कुनै दुराशय हुन नहुने, यसका प्रयोगकर्ताहरू कानुनसँग मात्र नभएर आफैसँग, धर्म, संस्कृति, परम्परा मूल्यमान्यतासमेतलाई विचार गरी नैतिकवान हुनुपर्दछ । यसले स्रोतको दुरूपयोगमा नियन्त्रण गर्दछ ।

६. **Value for money :** सार्वजकि निकायको आवश्यकता, गुणस्तर र परिमाणमा कम नगरीकन सबैभन्दा कम मूल्यमा सेवा प्राप्त गर्नुपर्दछ भन्ने यस सिद्धान्तको जोड हो । सार्वजनिक स्रोतको अधिकतम प्रयोग गर्नुपर्दछ ।

७. **समानताको सिद्धान्त** : यस सिद्धान्तअनुसार सार्वजनिक निकायहरूले गर्ने खरिदमा यो सेवा दिन इच्छुक जुनसुकै व्यक्ति तथा संस्थाले विनाभेदभाव सहभागी हुने अवसर पाउनुपर्दछ किनकि राज्य सबैको हो ।

८. **पारदर्शिताको सिद्धान्त** : बैंकका सबै क्रियाकलाप पारदर्शी भएमा मात्र बैंकबाट गलत कार्य हुन सक्दैन । पारदर्शिताले विधि विधान र प्रकिया एवम् प्राप्ति सम्बन्धमा जनता तथा सरोकारवालाहरूको नियन्त्रण एवम् जानकारी **गराउने हुादा खरिद प्रक्रिया पारदर्शी रूपमा सम्पन्न हुनुपर्दछ ।**

सम्भिने सूत्र : प्रतिस्पर्धा विश्वास विभेद छोडेर जनैको Value सपार ।

३. बैंकले गर्ने सार्वजनिक खरिदको उद्देश्य

सरकारी बैंकको स्रोतको दुरूपयोग नहोस् र यसको बढीभन्दा बढी उत्पादकत्व होस् भन्ने नै यसको मूल मर्म हो । यसका उद्देश्यहरू निम्न छन् -

१. बैंकका कामकारबाहीलाई सबैको स्वीकारयोग्य बनाउने,

२. बैंकका कामकारबाहीमा इच्छुक सबैलाई सहभागी हुने अवसरको सृजना गर्ने,

३. बैंकलाई कानुन, विधि र प्रक्रियामा बाँध्ने र एकरूपता कायम गर्ने,

४. सरकारी बैंकको स्रोतबाट अधिकतम उपलब्धि हासिल गर्ने,

५. बैंकको स्रोतको दुरूपयोग रोकी सुशासन कायम गर्ने,

६. खरिद प्रकृयामा संलग्न सबैको क्षमता वृद्धि गरी अझ बढी पारदर्शी, विश्वसनीय बनाउने र गुणस्तरीय कार्य गर्ने,

७. निजी क्षेत्रलाई प्रतिस्पर्धाको माध्यमबाट खरिद कारबाहीमा सहभागी गराउने,

४. खरिद प्रक्रिया र विधि

सार्वजनिक खरिदको मूलमर्म नै यसको खरिद विधि हो । खरिद विधिमा सार्वजनिक खरिदका मूलभुत सिद्धान्तलाई आत्मसात् गरिएको हुन्छ । नेपालको सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ र बैंकको आर्थिक प्रशासन एवम् खरिद विनियमावलीले बैंकले गर्ने खरिदलाई निम्न ४ वर्गमा वर्गीकरण गरेको छ -

१. मालसामान,

२. निर्माण,

३. परामर्श सेवा, र

४. अन्य सेवा ।

यी ४ प्रकारका सेवा खरिद गर्न निम्न खरिद विधि निर्धारण गरेको छ :

(क) निर्माण, मालसामान र अन्य सेवा

१. अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा खुला बोलपत्र आह्वान गरेर, (विनियम ६३ (२)),

२. राष्ट्रिय रूपमा खुला बोलपत्र आह्वान गरेर, (विनियम ६३ (१)),

३. सिलबन्दी दरभाउपत्र आह्वान गरेर, (विनियम ११७),

४. सोझै खरिद गरेर, (विनियम ११८),

५. अमानत खरिद गरेर, (विनियम १२७),

६. एकमुष्ट दर विधिबाट, (विनियम ६३ (क),

७. क्याटलग सपिङ्ग विधिबाट, (विनियम ६३ (ख),

८. सीमित बोलपत्र विधिबाट, (विनियम ६३ (ग),

९. नयाँ लिने पुरानो दिने विधिबाट, (विनियम ६३ (घ),

१०. Revenue Sharing model विधिबाट (विनियम ११७ (क), र

११. विशेष परिस्थितिमा गरिने खरिद विधिबाट, (विनियम १८८) ।

(ख) परामर्श सेवा

१. प्रतिस्पर्धात्मक प्रस्ताव माग गरी,

२. राष्ट्रियस्तरको प्रतिस्पर्धात्मक प्रस्ताव,

३. अन्तर्राष्ट्रियस्तरको प्रतिस्पर्धात्मक प्रस्ताव,

४. सोझै खरिद र

५. वार्ता ।

५. खरिद सम्बन्धी संस्थागत व्यवस्था

१. **सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय** : सार्वजनिक खरिद ऐन २०६४ को दफा ६४ मा सार्वजनिक निकायबाट हुने खरिद कार्यको अनुगमन, नियमन र सार्वजनिक खरिद प्रणालीलाई व्यवस्थित गर्न प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयअन्तर्गत एक सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय रही कार्यसञ्चालन गरिरहेको छ ।

२. **सार्वजनिक निकाय** : सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २ (ख) अनुसार नेपाल सरकारका सबै निकाय र नेपाल सरकारले कानुनबमोजिम गठन गर्ने नेपाल सरकारको स्रोत कुनै न कुनै रूपमा प्रयोग गर्ने संस्था तथा सङ्गठनलाई सो ऐनले सार्वजनिक निकायको परिभाषामा लिएको र ती निकायबाट खरिद गर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने कानुनी व्यवस्था भएकाले बैंकले यो ऐन पालना गरेको छ ।

३. **पुनरावलोकन समिति** : सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४८ बमोजिम बोलपत्रदाता वा प्रस्तावदाताले दिएको निवेदन उपर पुनरावलोकन गर्नका लागि नेपाल सरकारले पुनरावेदन अदालतको न्यायाधीश वा पुनरावेदन अदालतको न्यायाधीश भइसकेको व्यक्ति वा नेपाल सरकारको विशिष्ट श्रेणीको पदबाट अवकाश प्राप्त व्यक्तिहरूमध्येबाट एक जनाको अध्यक्षतामा नेपाल सरकारको नेपाल इन्जिनियरिङ सेवाको राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीबाट अवकाश प्राप्त व्यक्तिहरूमध्येबाट एक जना र सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी विषयमा अनुभवी तथा विज्ञ व्यक्तिहरूमध्येबाट एक जना सदस्य रहेको सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समिति गठन गर्न सक्ने व्यवस्थाअनुसार समिति रहेको छ भने राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा विनियमावलीको विनियम १९० मा व्यवस्था भएबमोजिमको पुनरावलोकन समिति रहेको छ ।

४. **बोलपत्र मुल्याङ्कन समिति** : बोलपत्रमा माग भएबमोजिमका योग्यताका आधार भए नभएको मुल्याङ्कन गरी रायसहित कार्यालय प्रमुख समक्ष सिफारिस गर्न विनियम १९१ बमोजिमको बोलपत्र मूल्याङ्कन समिति गठन गर्नुपर्ने व्यवस्था छ ।

६. बैंकको सार्वजनिक खरिदको स्थिति मूल्याङ्कन

बैंकको सार्वजनिक खरिद सम्बन्धमा बैंकको वार्षिक प्रतिवदेनमा आउने स्थितिले व्यावहारिक स्थितिको जानकारी हुने हुन्छ, बैंकको सार्वजनिक खरिदमा देहायबमोजिमको सुधारको आवश्यकता छ -

i. बैंकमा सार्वजनिक खरिद बुझ्ने जनशक्तिको अझै कमी छ ।

ii. कर्मचारी तथा पदाधिकारीको interest ले लागत अनुमान, Specification, Packaging मा नै प्रभाव पारी स्रोतको दुरुपयोग हुन सक्ने हुँदा सो सम्बन्धमा ध्यान दिनु जरुरी छ ।

iii. निश्चित ब्रान्डसँग मात्र मिल्ने गरी स्पेसिफिकेसन तयार हुन सक्नेमा ध्यान पुऱ्याउनुपर्ने देखिन्छ ।

iv. निजी क्षेत्रको व्यावसायिकता त कमजोर छ नै, इमानदारिता पनि कमजोर देखिएको छ । बोलपत्रमा दिन कबुल गरेको वस्तु तथा सामान पछि सप्लाइ गर्दा सकेसम्म कमजोर गुणस्तरको सप्लाइ गर्न प्रयास गरेको पाइन्छ । सोतर्फ सचेत हुन र रोक्नतर्फ सचेत हुन जरुरी छ ।

v. ठेक्का लिई समयमा काम नगर्नेलाई कारबाही गर्ने, कालोसूचीमा राख्ने

कार्य अगाडि बढाई प्रभावकारी कार्यान्वयन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

vi. अन्य सरकारी निकायमा म्याद थप, भेरियसन र मूल्यवृद्धि जस्ता विषयमा सार्वजनिक पदाधिकारीले कानुनको मर्मअनुसार कार्य नगरी अधिकार र स्रोतको दुरुपयोग गरेको पाइए पनि बैंकमा त्यस प्रकारको कार्य भएको देखिँदैन ।

७. बैंकले सार्वजनिक खरिदमा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

i. प्रतिस्पर्धालाई सीमित गर्ने गरी स्लाइसिङ्, प्याकेजिङ् गर्ने कार्य हुन सक्नेतर्फ ध्यान दिनुपर्ने,

ii. सिलबन्दी दरभाउपत्र वा बोलपत्र छल्ने उद्देश्यले खरिद कार्यलाई टुक्रा पार्ने कार्य हुन सक्ने तर्फ ध्यान दिनुपर्ने,

iii. बोलपत्रमा मिलेमतो गरी ठेक्का पार्ने, बजार कब्जा गर्ने कार्य हुन सक्ने हुँदा सोतर्फ सतर्क हुनुपर्ने,

iv. ठेक्का खरिद सम्झौताको कार्यान्वयन पक्ष कमजोर र समस्याग्रस्त हुन नदिने,

v. खरिद कार्यमा संलग्न कर्मचारीहरूमा सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी ज्ञान सिपको अभिवृद्धि गर्ने,

vi. न्यून मुल्य कबोल (Low Bidding) गर्नेको बोलपत्र स्वीकृत नगरी अन्य बोलपत्रदाताको बोलपत्र स्वीकृत गर्ने कार्य गरेमा कानुनी झन्झट ब्यहोर्नुपर्ने हुन्छ । उक्त न्यून मूल्य कबोलकर्ताले तोकिएबमोजिमको काम नगर्ने, समयमा काम नहुने र गुणस्तरीय नहुने स्थितिको सृजना भएको ।

vii. आवश्यक सङ्ख्यामा स्वदेशी आपूर्तिकर्ता तथा निर्माण व्यवसायी देशभित्र नभएको, जसले प्रतिस्पर्धा कमजोर भएको,

viii. तोकिएको समयमा कार्य सम्पन नहुँदा, समय, लागत बढी हुने र प्रतिफल कम हुन गएको,

ix. समयमा कार्य सम्पन्न नभएमा लागतसमेत बढ्ने हुँदा ध्यान दिनुपर्ने,

x. बोलपत्रमा योग्यताका आधार तयार गर्दादेखि नै बैंकका कर्मचारी तथा पदाधिकारीले आचरण विपरीत कार्य गरी मिलेमतोलाई प्रश्रय दिन सक्ने हुँदा ध्यान दिनुपर्ने,

xi. बैंकमा उच्चस्तरको प्राविधिक र व्यवस्थापक एवम् मध्यमस्तरका प्राविधिक कर्मचारी कामदारको अभाव,

xii. खरिद कार्यमा संलग्न कर्मचारीको मनोबल वृद्धि गर्न उचित सुविधा दिने, खरिद प्रक्रियामा जिम्मेवार बनाई उचित दण्ड र पुरस्कार प्रदान गर्ने अभ्यासको प्रयोग गर्नुपर्ने,

xiii. सार्वजनिक खरिदका प्रत्येक चरणलाई पारदर्शी बनाउने,

xiv. Right man in right place को अवधारणा कार्यान्वयन गर्ने,

xv. लागत अनुमानलाई वस्तुपरक बनाउने, बोलपत्रसम्बन्धी कागजातमा स्तरीयता र एकरूपता कायम गर्ने,

xvi. अनुगमन र सुपरिवेक्षणलाई प्रभावकारी बनाउने,

xvii. आचरण सम्बन्धी व्यवस्थाको पालना प्रभावकारी रूपमा कार्यान्वयन गर्नुपर्ने,

xviii. आवश्यकतामा आधारित नभई खरिद कार्य हुन सक्नेमा ध्यान दिनुपर्ने, र

xix. सार्वजनिक खरिद प्रक्रियाबारे खरिद बैंकको आन्तरिक लेखापरीक्षण विभागबाट सार्वजनिक खरिद कानुनको विज्ञसमेत समावेश गरी निरन्तर अनुगमन र मूल्याङ्कन हुन नसक्नु,

सन्दर्भ सामग्री

सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३

सार्वजनिक खरिद नियमावली,२०६४

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. आर्थिक प्रशासन एवम् खरिद विनियमावली, २०६८ (संशोधनसहित)

सार्वजकि खरिद अनुगमन कार्यालयका विभिन्न वार्षिक प्रतिवेदन

❀❀❀

कोष तथा गैरकोषमा आधारित कारोबार

– युवराज घिमिरे
वरिष्ठ प्रबन्धक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

बैंकिङ् क्षेत्रमा कोष भन्ने शब्दको आवश्यकताअनुसार फरक-फरक ठाउँमा फरक-फरक अर्थ दिने गरी प्रयोग गरेको पाइन्छ । सामान्यतया कोष शब्दले रकमलाई बुझाउँदछ । बैंकिङ् क्षेत्र रकमको कारोबार गर्ने क्षेत्र हो । तसर्थ कोष व्यवस्थापन यसको प्रमुख कार्य हो । तर कोष तथा गैरकोषमा आधारित कारोबारलाई बैंकले गर्ने कर्जा कारोबारसँग जोडेर विश्लेषण गर्ने गरिन्छ । यसका आधारमा कोषमा आधारित कारोबार भन्नाले बैंकले कर्जा लगानी गर्दा तुरुन्तै नगद उपलब्ध गराउनु पर्ने प्रकृतिका कर्जा वा त्यस्तो प्रकृतिको कारोबार भन्ने बुझिन्छ भने गैरकोषमा आधारित कारोबार भन्नाले भविष्यमा कोषमा आधारित कर्जामा परिणत हुन सक्ने तर वर्तमानमा भने बैंकले कोष (रकम) उपलब्ध गराउनु नपर्ने प्रकृतिका कर्जाहरू भनेर बुझिन्छ । सामान्य अर्थमा भन्नुपर्दा बैंकिङ् कारोबार गर्दा तुरुन्तै नगद भुक्तानी गर्नुपर्ने कारोबारहरू कोषमा आधारित कारोबार हुन् भने कारोबार गर्दाको बखतमा नै नगदको दायित्व सृजना नहुने प्रकृतिका कारोबारहरू गैरकोषमा आधारित कारोबारहरू हुन् ।

बैंकको प्रमुख कार्य निक्षेप सङ्कलन तथा कर्जा लगानी गर्नु हो । यसका साथसाथै बैंकले ग्राहकहरूका लागि एजेन्सी सम्बन्धी सेवाहरू पनि उपलब्ध गराउने गर्दछ । कर्जा लगानी गर्दा बैंकले ब्याज आम्दानी प्राप्त गर्दछ भने एजेन्सी सम्बन्धी कार्यहरूबाट कमिसन आम्दानी प्राप्त हुन्छ । सामान्यतया निक्षेप सङ्कलन तथा कर्जा लगानी गर्ने कार्यहरू कोषमा आधारित कारोबार हुन् । तर कर्जा लगानीअन्तर्गत नै केही कर्जाहरू गैरकोषमा आधारित हुने गर्दछन् भने एजेन्सी सम्बन्धी हुने सम्पुर्ण कार्यहरू पनि गैरकोषमा आधारित हुने गर्दछन् । बैंकले गर्ने कोष तथा गैरकोषमा आधारित कारोबारहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

(१) **कोषमा आधारित कर्जा :** कोषमा आधारित कर्जा भन्नाले कर्जा स्वीकृत भई प्रवाह गर्दा नै तत्काल बैंकको नगद बाहिरिने कर्जालाई बुझिन्छ । सामान्यतया बैंकले निम्नानुसारका कोषमा आधारित कर्जाहरू प्रदान गर्ने गर्दछ :

(क) चालु पुंजी व्यावसायिक कर्जा : यस्तो कर्जा व्यवसायका लागि

आवश्यक पर्ने कच्चा पदार्थ खरिद गर्न, मौज्दातमा रहने सामानको लागत, उधारोमा बिक्री गरिने सामानको लागत जस्ता चालु पुँजीको आश्यकता पूरा गर्न प्रदान गरिन्छ ।

(ख) **दीर्घकालीन व्यावसायिक कर्जा :** यस्तो कर्जा व्यवसायका लागि आवश्यक पर्ने जग्गा तथा व्यावसायिक भवन खरिद तथा निर्माण गर्न, मेसिन तथा उपकरणहरू खरिद गर्न, व्यावसायिक परियोजनाहरू निर्माण गर्न, व्यावसायिक प्रयोजनका लागि बस, ट्रक तथा अन्य हेभी इक्विपमेन्टहरू खरिद गर्न लगायत कार्यमा दीर्घकालीन पुँजीको आवश्यकता पूरा गर्न प्रदान गरिन्छ ।

(ग) **सहवित्तीयकरण कर्जा :** दुई वा सोभन्दा बढी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू मिली एउटै व्यक्ति, फर्म, कम्पनी तथा समूहलाई प्रदान गरिने कर्जा सहवित्तीयकरण कर्जा हो । यसअन्तर्गत प्रदान गरिने कर्जाहरूमा पनि चालु पुँजी कर्जा र दीर्घकालीन कर्जा पर्ने गर्दछन् ।

(घ) **उपभोक्ता कर्जा :** उपभोक्ता कर्जाले ग्राहकको सामाजिक तथा व्यक्तिगत आवश्यकता पूर्ति गर्ने प्रयोजनका लागि प्रदान गरिने कर्जालाई जनाउँदछ । घर कर्जा, गाडी कर्जा, शैक्षिक कर्जा जस्ता कर्जाहरू यसअन्तर्गत पर्दछन् ।

(ङ) **निर्देशित कर्जा :** नेपाल सरकार वा नेपाल राष्ट्र बैंकले समय-समयमा निर्देशन दिई सोहीअनुरूप लगानी गर्नुपर्ने विशेष प्रकृतिका कर्जाहरू यसअन्तर्गत पर्दछन् । यस्ता कर्जाहरू पनि व्यावसायिक फर्म वा कम्पनी दर्ता व्यावसायिक कर्जाका रूपमा वा दर्ता नगरिकनै व्यक्तिगत कर्जाका रूपमा प्रदान गर्ने गरिन्छ ।

(च) **अन्य कर्जा :** यसअन्तर्गत सुन-चाँदी धितो राखी दिइने कर्जा, सेयर धितो राखी दिइने कर्जा, मुद्दती रसिद, सरकारी तथा अन्य बन्डहरू धितो राखेर दिइने कर्जाहरू पर्दछन् । सामान्यतया यस्ता कर्जाहरू लिनुको उद्देश्य पनि उपभोगमुखी हुने गर्दछ ।

(छ) **बिल्स पर्चेज :** व्यावसायिक जगत्मा निश्चित समयपश्चात् बिलको भुक्तानी हुने गरी उधारोमा सामान बिक्री गर्ने, कुनै विशेष प्रकृतिको कारोबारमा तोकिएको कुनै निश्चित समयपश्चात् रकम भुक्तानी गर्ने गरी प्रतिबद्धता पत्र जारी गर्ने जस्ता कारोबारहरू हुने गर्दछन् । बैंकले आफ्ना ग्राहकहरूका पक्षमा जारी गरेका त्यस्ता बिल तथा प्रतिबद्धतापत्रका आधारमा भविष्यमा सम्बन्धित पक्षबाट रकम प्राप्त गर्ने गरी वर्तमानमा

नै नगद उपलब्ध गराउन सक्छ, जसलाई बिल्स पर्चेज भनिन्छ । बिल तथा वचनबद्धता पत्रको सुरक्षणका आधारमा रकम उपलब्ध गराइने हुँदा बिल्स पर्चेजलाई पनि कर्जा शीर्षकअन्तर्गत नै राख्ने गरिन्छ ।

(२) **गैरकोषमा आधारित कर्जा सुविधा :** यस्तो कर्जा सुविधा प्रदान गर्दाको अवस्थामा बैंकबाट तत्काल रकम (Fund) भुक्तानी भएको हुँदैन । तर नियमानुसार हितग्राही (Beneficiary) ले मागेका बखत वा दाबी पर्नासाथ नगद भुक्तानी दिनुपर्ने हुन्छ । यसअन्तर्गत निम्न किसिमका कर्जा सुविधाहरू पर्ने गर्दछन् :

(क) **प्रतीत पत्र (Letter of Credit) :** प्रतीतपत्र वचनबद्धता जाहेर गरी जारी गरिएको एक प्रकारको कागजात हो, जसमा ग्राहकको अनुरोधमा प्रतीतपत्र जारी गर्ने बैंक (Issuing Bank) ले सामान उपलब्ध गराउने वा निजको अधिकार प्राप्त व्यक्तिलाई तोकिएको कागजातका आधारमा निश्चित सर्तहरू पूरा भएको खण्डमा तोकिएको रकम बिक्रेताको बैंकलाई भुक्तानी दिने व्यवस्था मिलाइएको हुन्छ । प्रतीतपत्रमार्फत खरिद गरिएको सामानको भुक्तानी गर्ने दायित्व खरिदकर्ताको (ग्राहकको) हुन्छ । तर ग्राहकले समयमा नै भुक्तानी नगरेमा ग्राहकको तर्फबाट बैंकले रकम भुक्तानी गरिदिनुपर्दछ ।

(ख) **बैंक जमानत (Bank Guarantee) :** यो एक प्रकारको प्रतिबद्धता पत्र हो, जसमा बैंकले आफ्नो ग्राहकका तर्फबाट ग्राहकले सम्झौता वा विश्वसनीयता भङ्ग गरेमा तोकिएको व्यक्ति वा संस्थालाई भुक्तानी गर्ने प्रतिबद्धता जनाइएको हुन्छ । बिडबन्ड, परफरमेन्स बन्ड, वित्तीय जमानत, अग्रिम भुक्तानी जमानत आदि बैंक जमानतका उदाहणहरू हुन् ।

३. **अभिकर्तासम्बन्धी कार्य (Agency Functions) :** ग्राहकको निक्षेप स्वीकार र कर्जा लगानीबाहेक अन्य आर्थिक कारोबारसँग सम्बन्धित कार्यहरू गरिदिनुलाई अभिकर्तासम्बन्धी कार्य भनिन्छ । यस्तो कारोबार गर्दा बैंकले आफ्नो कोषको उपयोग गर्नु नपर्ने हुँदा यो गैरकोषमा आधारित कारोबार हो । यस्ता कार्यहरू बैंकले शुल्क लिएर वा विनाशुल्क आफ्ना ग्राहकको प्रतिनिधिका रूपमा रहेर गरिदिने गर्दछ । बैंकले गर्ने अभिकर्तासम्बन्धी कार्यहरूलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

(क) **प्रतिभूतिहरूको खरिद बिक्रि (Sale of Purchase of Securities)**

: वाणिज्य बैंकले आफ्ना ग्राहहरूका लागि बन्ड, स्टक, अंश, ऋणपत्र जस्ता विभिन्न किसिमका प्रतिभूतिहरू खरिद-बिक्री गर्दछ। यसबाट ग्राहकलाई सुविधा पुग्नुका साथै बैंकले पनि सो कार्य गरेबापत कमिसन प्राप्त गर्दछ।

(ख) **विनियम साध्य साखपत्रहरूको सङ्कलन** **(Collection of Negotiable Instruments)** : बैंकले दोस्रो व्यक्तिबाट प्राप्त भएको चेक, ड्राफ्ट, विनिमय पत्र जस्ता साख पत्रहरूको रकम उठाएर ग्राहकलाई भुक्तानी दिने कार्य पनि गर्दछ। ती विनिमय साध्य साखपत्रहरू ग्राहकबाट सङ्कलन गरी त्यसबाट असुल हुन आएको रकम सम्बन्धित ग्राहकको खातामा जम्मा गरिन्छ।

(ग) **भुक्तानी दिने** **(Make Payment)** : बैंकले ग्राहकहरूको आदेशअनुसार बिमाको शुल्क तथा अन्य शुल्कहरू, ऋणको किस्ता, कर, चन्दा, ब्याज, भाडा आदि भुक्तानी गरिदिने गर्दछ। बैंकले यी भुक्तानीहरू ग्राहकको बैंकमा रहेको खाताबाट नै गर्ने गर्दछ।

(घ) **भुक्तानी प्राप्त गर्ने** **(Receipt of Payments)** : बैंकले लाभांश, ब्याज तथा बहालजस्ता आयहरू असुल गरी ग्राहकको खातामा जम्मा गरिदिने गर्दछ। ग्राहकलाई यस्तो सुविधा पुऱ्याएबापत बैंकलाई ग्राहकबाट सेवा शुल्क प्राप्त हुन्छ।

(ङ) **मुद्रा हस्तान्तरण** **(Transfer of Funds)** : बैंकले ग्राहकहरूको सेवाका लागि केही शुल्क लिएर एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा रुपैयाँ पठाउने कार्य पनि गर्दछ, जसलाई विप्रेषण कारोबार भनिन्छ। यस कामका लागि बैंकले ड्राफ्ट, टी.टी., स्विफ्ट आदिको प्रयोग गर्दछ।

(च) **प्रतिनिधिको काम** **(Function of Attorney)** : बैंकले ग्राहकको प्रतिनिधि भई धेरै कार्य गर्दछ। बैंकले ग्राहकको अधिवक्ता जस्तो भई उसको इच्छापत्र सुक्षित राख्ने तथा उसको मुत्युपछि त्यसको कार्यान्वयन गर्ने गर्दछ। त्यसै गरी बैंकले ग्राहकको पासपोर्ट तथा यात्रासम्बन्धी विदेशी विनिमय र अन्य सुविधाका लागि पनि पत्र व्यवहार गरिदिन्छ। यसरी बैंकले आफ्ना ग्राहकको प्रबन्धक अथवा व्यवस्थापकका रूपमा कार्य गर्दछ।

यसरी बैंकहरूले गर्ने कर्जा कारोबारका अलावा अन्य कारोबारहरूलाई पनि कोष तथा गैरकोष कारोबारमा छुट्याउन सकिन्छ। बैंकको वित्तीय विवरणका आधारमा भन्नुपर्दा वासलात भित्र पर्ने कारोबारहरू कोषमा आधारित कारोबारहरू हुन् भने वासलात बाहिरका कारोबारहरू (जसलाई सम्भावित दायित्वका रूपमा

उल्लेख गरिएको हुन्छ) लाई गैरकोषमा आधारित कारोबार भनिन्छ । कोष तथा गैरकोषमा आधारित कारोबार बिचको फरकलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ :

कोषमा आधारित कारोबार	**गैरकोषमा आधारित कारोबार**
१. यो वासलात भित्रको कारोबार हो । २.यी वास्तविक सम्पत्ति तथा दायित्वहरू हुन् । ३. यसका लागि नगदको आवश्यकता पर्दछ । ४.जोखिमका आधारमा आवश्यक व्यवस्था (Provision) गर्नुपर्दछ । ५. आम्दानी वा ब्याज प्राप्त गर्न समय लाग्छ । ६. यसका लागि तरलता व्यवस्थापन गर्नुपर्दछ ।	१. यो वासलात बाहिरको कारोबार हो । २. यी सम्भावित दायित्वहरू हुन् । ३. यसका लागि विश्वासको आवश्यकता पर्दछ । ४. यो कारोबारका लागि प्रोभिजनको आवश्यता पर्दैन । ५.आम्दानी वा कमिसन शुल्क तुरुन्त प्राप्त हुन्छ । ६. यसमा तरलताको आवश्यकता पर्दैन ।

बैंकले निक्षेप सङ्कलन, कर्जा प्रवाह तथा लगानी जस्ता कारोबार गर्दाको बखतमा नै दायित्व सिर्जना हुने कोषमा आधारित कारोबारहरू र प्रतीत पत्र, बैंक ग्यारेन्टी जस्ता तुरुन्तै दायित्व सिर्जना नहुने र एजेन्सी सम्बन्धी गैरकोषमा आधारित कार्यहरू गर्ने गर्दछ । तुरुन्तै नगदको आवश्यकता नपर्ने तर शुल्क तथा कमिसनका रूपमा राम्रो आम्दानी गर्न सकिने हुँदा वर्तमान समयमा बैंकिङ् क्षेत्रमा गैरकोषमा आधारित कारोबारमा वृद्धि भइरहेको पाइन्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र सहुलियतपूर्ण कर्जा : एक विवेचना

हरिबाबु आचार्य
वरिष्ठ प्रबन्धक, कृषि तथा सामाजिक बैंकिङ् विभाग, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक

सामान्यतः कुनै क्षेत्र, वर्ग र समुदायको आर्थिक उन्नति र समृद्धि गर्ने उद्देश्यले ती क्षेत्र, वर्ग र समुदायका मानिसहरूले गर्न सक्ने आर्थिक क्रियाकलापहरूलाई प्रोत्साहित गर्न सरकारले ल्याएका राहतका कार्यक्रमहरूलाई सहुलियत भन्ने गरिन्छ । पिछडिएको तथा ग्रामीण क्षेत्र, गरिब एवम् विपन्न वर्ग, समुदायमा हेपिएका तथा पछाडि परेका परिवारहरू र केही गरौँ भन्ने जोस र जाँगर भएका युवा वर्गहरूलाई आत्मनिर्भर बनाउन स्रोतको आवश्यकता हुन्छ । त्यस्तो अवस्थामा रहेका मानिसहरूले आफ्नो जीविकोपार्जनका लागि यदि कुनै व्यवसाय गर्न चाहन्छ तर ऊसँग त्यो व्यवसाय गर्ने पुँजीको अभाव छ भने त्यस्तो अवस्थामा उसलाई कर्जा उपलब्ध गराउनु सरकार एवम् बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको दायित्व बन्दछ । त्यस्तो दायित्व पूरा गर्न सरकारले समय समयमा विभिन्न सहुलियपूर्ण कर्जाहरूको व्यवस्था गर्ने गर्दछ ।

कृषि तथा पशुपन्छीजन्य क्षेत्रको व्यवसाय प्रवर्द्धन गरी उत्पादन एवम् रोजगारी अभिवृद्धि गर्न, शिक्षित बेरोजगार युवाहरूलाई मुलुकभित्र रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्न, विदेशबाट फर्केका युवाहरूले विदेशमा आर्जन गरेको सिप र व्यावसायिक दक्षता उपयोग गर्दै उनीहरूलाई स्वरोजगार बनाउन, महिला उद्यमशील क्षमताको विकास गर्न, दलित समुदायको परम्परागत सिप र पेसालाई आधुनिकीकरण एवम् प्रवर्द्धन गरी उद्यमशीलता विकास गर्न, आर्थिक रूपमा विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय तथा लक्षित वर्गका विद्यार्थीहरूलाई उच्च र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा अध्ययनका लागि शैक्षिक ऋण उपलब्ध गराउन, लघुबिमा प्रिमियममा अनुदान दिन तथा भूकम्प पीडितहरूको निजी आवास निर्माणका लागि समेत सहुलियतपूर्ण कर्जा उपलब्धताका लागि ब्याज अनुदान उपलब्ध गराउन वाञ्छनीय भएकाले 'सहुलियतपूर्ण कर्जाका लागि ब्याज अनुदानसम्बन्धी एकीकृत कार्यविधि, २०७५' हाल नेपालमा लागू भएको छ । सोही कार्यविधिलाई लागू गर्न राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. ले 'राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. सहुलियतपूर्ण कर्जाका लागि ब्याज अनुदानसम्बन्धी एकीकृत कार्यविधि - २०७५ (संसोधन सहित)' तर्जुमा गरी जारी गरेको छ । सोही कार्यविधिअनुसार राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.ले आफ्ना सम्पूर्ण शाखा कार्यालयहरूमार्फत देहायका

शीर्षकहरूमा कर्जा लगानी गरिरहेको छ ।

१. व्यावसायिक कृषि तथा पशुपन्छी कर्जा

कृषिसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण कार्यका लागि एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी विनाधितो रु.१० लाखसम्म र व्यावसायिक परियोजना तथा अन्य स्थिर सम्पत्ति धितो राखेर रु. १० लाखदेखि ५ करोडसम्म यस शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ। यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदर मा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ ।

२. शिक्षित युवा स्वरोजगार कर्जा

स्वदेशी तथा विदेशी विश्वविद्यालयबाट कम्तीमा स्नातक तह उत्तीर्ण गरी ४० वर्ष उमेर ननाघेका युवालाई तोकिएका संस्थाहरूबाट कम्तीमा पनि ७ दिनको व्यावसायिक तालिम लिएका व्यक्तिलाई उसको शिक्षा तथा तालिमअनुसारको काम गर्नका लागि आफ्ना शैक्षिक प्रमाणपत्रहरू धितो राखी एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी विनाधितो रु.७ लाखसम्म यस शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध हुने गरेको छ । यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदर मा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ ।

३. विदेशबाट फर्केका युवा परियोजना कर्जा

कुनै पनि देशमा कम्तीमा ६ महिना काम गरी नेपाल फर्केका युवायुवतीहरूले आफूले जानेको र रुचि भएको व्यवसाय गर्न एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी विनाधितो रु.१० लाखसम्म यस शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध हुने व्यवस्था छ। यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ।

४. महिला उद्यमशील कर्जा

महिलाहरूको उद्यमशीलता विकास गर्न १८ वर्ष उमेर पुगेका महिलाहरूको व्यक्तिगत वा एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी विनाधितो रु.१५ लाखसम्म यस शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध गराउने व्यवस्था गरेको छ । यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ६% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ ।

५. दलित समुदाय व्यवसाय विकास कर्जा

दलित समुदायले परम्परागत रूपमा सञ्चालन गर्दै आइरहेको व्यवसायको आधुनिकीकरण र प्रवर्द्धन गर्नका लागि दलित परिवारभित्रको १८ वर्ष उमेर

पुगेको व्यक्तिलाई एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी विनाधितो रु.१० लाखसम्म यस शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध हुने गरेको छ। यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ।

६. उच्च र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कर्जा

स्वदेशी कलेज तथा विश्वविद्यालयमा उच्च र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा हासिल गर्न अध्ययन गरिरहेको वा गर्न योग्य २५ वर्ष उमेर ननाघेको युवा विद्यार्थीलाई एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा अध्ययनको लागत हेरी विनाधितो रु.५ लाखसम्म यो शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध हुने गरेको छ। यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ।

७. भूकम्प पीडितहरूको निजी आवास निर्माण कर्जा

भूकम्पबाट आफ्नो निजी आवास क्षति भई अन्यत्र आफ्नो र आफ्नो परिवारका नाउँमा कतै बस्नयोग्य घर नभएका नेपाली नागरिकहरूलाई निजी आवास निर्माण गर्न राष्ट्रिय पुनर्निर्माण प्राधिकरणको सिफारिसमा जग्गा धितो जमानी र एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा भवन निर्माण लागत हेरी रु.३ लाखसम्म यो शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध हुने गरेको छ। यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ।

८. कपडा उद्योगलाई दिइने कर्जा

नेपाल अधिराज्यको कुनै पनि स्थानमा सञ्चालनमा रहेको वा सञ्चालनको तयारीमा रहेको नेपाली नागरिकको स्वामित्वमा रहेको कपडा उद्योगलाई व्यवसायको आधुनिकीकरण र प्रवर्द्धन गर्नका लागि स्थिर सम्पत्ति धितो राखी एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी बढीमा रु.५ करोडसम्म यो शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध हुने गरेको छ। यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ।

९. प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्बाट मान्यता प्राप्त संस्थाबाट दिइने तालिम कर्जा

आर्थिक रूपमा विपन्न सीमान्तकृत समुदाय वा लक्षित वर्गको विद्यार्थी भएको सिफारिस र अध्ययन गर्ने शैक्षिक संस्थामा भर्ना भएको वा हुन योग्य रहेको खुल्ने कागजातहरूका आधारमा स्थिर सम्पत्ति धितो राखी एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी बढीमा रु. २ लाखसम्म यो शीर्षकमा आवश्यक कर्जा उपलब्ध हुने गरेको छ। यस्तो

कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ ।

१०. युवा वर्ग स्वरोजगार कर्जा

स्वदेशी विद्यालयबाट कम्तीमा माध्यमिक शिक्षा वा सोसरह उत्तीर्ण गरी तोकिएका संस्थाहरू (सिप विकास उद्यमशीलता तालिम केन्द्र, घरेलु तथा साना उद्योग कार्यालय वा समिति, प्राविधिक शिक्षा तथा व्यावसायिक तालिम परिषद् लगायतका सरकारी निकाय) बाट कम्तीमा पनि ७ दिनको व्यावसायिक तालिम लिएको व्यक्तिलाई उसको शिक्षा तथा तालिमअनुसारको काम गर्नका लागि धितो राखी वा एकाघर परिवारका सदस्यहरूको व्यक्तिगत जमानतमा व्यवसायको आकार र क्षमता हेरी बढीमा रु. ५ लाखसम्म यो शीर्षकमा कर्जा उपलब्ध हुने गरेको छ । यस्तो कर्जा नियमित भएमा लागेको ब्याजदरमा ५% विन्दु सरकारले ब्याज अनुदान दिने गर्दछ ।

उपर्युक्त शीर्षकहरूमा २०७६ सालदेखि २०७९ साल असोज मसान्तसम्ममा 'क' वर्गका वाणिज्य बैंकहरूले गरेको लगानीअर्न्तगत राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.ले गरेको सहुलियतपूर्ण कर्जा लगानीको तुलनात्मक अवस्थालाई निम्नानुसार प्रस्तुत गर्न सकिन्छ :

Subsidized Interest Loan Detail					
At the month end of Ashwin , 2079					Rs. in '000
SN	कर्जा	Total Outstanding Amount of 'A' Class Bank		Total Outstanding Amount of Rastriya Banijya Bank	
		No. of Loan	Total Outstanding Amount	No. of Loan	Total Outstanding Amount
1.1	व्यावसायिक कृष्ति तथा पशुपन्छी कर्जा	54316	124924316	8,345	9,437,679
1.1.1	विनाधितो कर्जा	4400	1565177	232	163,238
1.1.2	धितोसहित	49916	123359140	8,113	9,274,441
1.2	शिक्षित युवा स्वरोजगार कर्जा	142	44318	47	16,159
1.3	विदेशबाट फर्केका युवा परियोजना कर्जा	870	493825	94	43,186
1.4	महिला उद्यमशील कर्जा	69358	55433876	2,875	1,764,676
1.5	दलित समुदाय व्यवसाय विकास कर्जा	887	445076	161	66,050
1.6	उच्च र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा कर्जा	143	34836	31	8,657

1.7	भूकम्प पीडितहरूको निजी आवास निर्माण कर्जा	196	28734	91	14,314
1.8	कपडा उद्योग सञ्चालनका लागि	270	2374660	2	49,999
1.9	प्राविधिक तथा व्यावसायिक तालिम परिषद्बाट मान्यताप्राप्त संस्थाबाट लिइने तालिम	2	245	-	-
1.10	युवा वर्ग स्वरोजगार कर्जा	33	11211	-	-
कुल		126217	183791097	11,646	11,400,719
भूकम्प पीडितहरूको निजी आवास निर्माण कर्जा (पुनर्कर्जा कार्यविधि २०७२ अनुसार)				241.00	229,800,608.73

नेपाल राष्ट्र बैंकले प्रकाशित गरेको उपरोक्त तथ्याङ्कअनुसार २०७९ असोज मसान्तसम्ममा नेपाल अधिराज्यभरका 'क', 'ख', 'ग' र 'घ' वर्गका बैंकहरूको कुल लगानी रु. २१,०४,७२,४०३ हजारमध्ये 'क' वर्गका वाणिज्य बैंकहरूको मात्रै रु. १८,३७९,१०९७ हजार (८७.३२%) लगानी गरेको र त्यसमध्ये पनि राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. ले मात्रै रु. १,१४,००,७१९ हजार (६.२०%) र कर्जा फाइल सङ्ख्याका आधारमा (८.२३%) लगानी गरेको देखिन्छ । यसरी हेर्दा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.ले गरेको सहुलियतपूर्ण कर्जा लगानीको तुलनात्मक अवस्था सन्तोषजनक नै देखिन्छ ।

यसरी उद्यमशीलता विकास गर्न आर्थिक रूपमा विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय तथा लक्षित वर्गको आर्थिक उन्नतिका लागि यो ब्याज अनुदानसहितको सहुलियतपूर्ण कर्जासँग प्रत्यक्ष र परोक्ष रूपमा सरोकार राख्ने ३ वटा पक्षहरू सरकार, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू र जोखिम न्यूनीकरण गर्ने कम्पनीहरूको सामूहिक प्रयासबाट भएका हालसम्मका प्रयासबाट केही सफलता अवश्यै हासिल भएका छन् । तर सरकारले अपेक्षा गरेअनुसारको प्रतिफल हासिल हुन नसकेको कुरा बेलाबखत सरकारले नै भन्दै आएको छ । यसरी सरकाले सोचेअनुरूप प्रतिफल प्राप्त नहुनुका पछाडि निम्न कारणहरू रहेको देखिन्छ :

१. पेसागत प्राविधिक ज्ञान र उद्यमशीलताको विकासमा कमी : नेपालमा केही विश्वविद्यालयहरूले सैद्धान्तिक ज्ञान र सिपका लागि अध्ययन-अध्यापन गराउँदै आएको देखिए तापनि केही गरौँ भन्ने व्यावसायिक मानसिकता भएका अधिकांश युवा पुस्ताले त्यस्तो ज्ञान तथा सिपहरू हासिल नगरी अरूको भरमा व्यवसाय सञ्चालन गरिरहेको देखिन्छ । सरकारले पनि हाल सञ्चालनमा रहेका साना तथा मझौला उद्यमहरूमा उच्चतम प्रविधिको प्रयोग गर्ने र नयाँ उद्यमी व्यवसायीहरू उत्पादन गर्ने कार्यलाई प्राथमिकता र प्रोत्साहन दिनुपर्ने अवस्थामा त्यसो नगरी केवल बैंक तथा वित्तीय संस्थाले कर्जा लगानी गरेर मात्रै यस

क्षेत्रको विकास र विस्तार हुने बुझिरहेको भान हुन्छ । अतः कुनै व्यक्ति उद्यमी हुन चाहन्छ भने उसले सर्वप्रथम आफूले गर्न चाहेको व्यवसाका बारेमा ऊ स्वयंलाई पर्याप्त प्राविधिक ज्ञान र सिप हासिल गरेर मात्रै यो व्यवसामा हात हाल्नु उपयुक्त हुन्छ । आफूमा उद्यमशीलता नभई अरूका भरमा अथवा सरकारका तर्फबाट दिइने तात्कालिक फाइदा उठाउने उद्देश्यले मात्रै यो पेसामा लाग्दा न त उद्यमी, न त सरकार कसैलाई पनि दीर्घकालीन फाइदा पुग्दैन ।

२. सरकार, बैंक र बिमाबाट प्राप्त हुने सेवा तथा सुविधामा पहुँच नहुनु : समग्र व्यावसायिक क्षेत्रको विकास र सम्वर्धन गर्दै युवा वर्गहरूको उद्यमशीलता विकास गर्न आर्थिक रूपमा विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय तथा लक्षित वर्गको आर्थिक उन्नतिका लागि ल्याइएको यो ब्याज अनुदानसहितको सहुलियतपूर्ण कर्जाका बारेमा र बिमा शुल्कमा दिइने अनुदानका बारेमा सम्बन्धित व्यक्ति वा समुदायलाई थाहा नै भएको देखिँदैन र थाहा भएछ भने पनि ती सुविधाहरू उपलब्ध गराउने निकायसम्म तिनीहरूको पहुँचै पुग्न सकेको देखिँदैन । अर्कोतिर व्यावसायिक परियोजनालाई नै अनिवार्य धितो राखेर कर्जा प्राप्त गर्न सहज नीतिगत व्यवस्था हुन नसक्नु र सहज रूपमा वित्तीय स्रोत (कर्जा) प्राप्त गर्न नसक्नु ती जनताका लागि थप चुनौतीका रूपमा देखिएको छ । अतः किसानहरूले पनि सरकारी तथा गैरसरकारी निकाय, बैंक र बिमा कम्पनीहरू जस्ता सरोकारवाला निकायहरूले ल्याएका सहुलियत तथा अनुदानहरूका विषयमा आधिकारिक निकायहरूसँग बुझ्ने र सहभागी हुने प्रयत्न गर्नुपर्दछ । त्यस्तै गरी ती निकायहरूले पनि आफूले दिने सुविधाहरू उपलब्ध गराउँदा पारदर्शी ढङ्गबाट सम्बन्धित अर्थात् वास्तविक किसानले नै पाउन सक्ने संयन्त्र निर्माण गर्नुपर्दछ ।

३. अनुगमन तथा व्यवस्थापन क्षमतामा कमी : बैंकहरूले लगानी गरिएका कर्जाका परियोजनाहरूको समय समयमा स्थलगत अनुगमन तथा मूल्या\ कन गर्न नसक्दा र नियमनकारी निकायहरूले पनि त्यस्ता कर्जा लगानी गर्ने बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको प्रभावकारी रुपमा नियमन गर्न नसक्दा थप चुनौतीको सृजना भएको देखिएको छ । यस्ता सहुलियतपूर्ण कर्जाहरूमा धितो नलिइने हुनाले बिग्रिएका कर्जाहरूलाई व्यवस्थापन गर्ने विभिन्न उपायहरूमध्ये तरताकेदा, कालोसूची र निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगम (DCGC) बाट पाउनुपर्ने शोधभर्ना जस्ता उपायहरूमध्ये कुनै उपायले पनि तत्काल कर्जा असुली तथा व्यवस्थापन गर्न सकिएको देखिँदैन ।

४. तीन तहका सरकारहरूबिचमा समन्वय र सहकार्य हुन नसक्नु : स्थानीय, प्रदेश र संघ तीनै तहका सरकारहरूले यस प्रकारका सहुलियतपूर्ण कार्यक्रमहरूलाई प्राथमिकताका साथ ल्याइरहेको देखिन्छ । तर तीनै तहहरूबिचमा समन्वय र सहकार्य नहुँदा कृषि आधुनिकीकरण, बिउ पुँजी तथा ब्याज अनुदान, पुँजीगत

अनुदान, बिमा शुल्कमा अनुदान र उत्पादनमा अनुदान जस्ता कार्यक्रमहरूसँग मिल्दाजुल्दा कार्यक्रमहरू अलग-अलग तहका सरकारी तथा गैरसरकारी निकायहरूले कार्यान्वयन गरिरहेको देखिन्छ । यसरी एकै प्रकारका कार्यक्रमहरू स्थानीय, प्रादेशिक र संघीय तहले अलग-अलग रूपमा कार्यान्वयन गर्दा टाठाबाठा व्यक्तिहरूले दोहोरो तथा तेहेरो सुविधा पाउन सक्ने अवस्था रहन्छ भने सरकारी नीति नियम नबुझेका सोझा किसानहरूले कुनै पनि सुविधा पउन नसक्ने अवस्था रहन्छ । अतः सरकारका विभिन्न तहहरूबाट र गैरसरकारी निकायहरूबाट समेत सञ्चालन गरिने यस्ता सहुलियतपूर्ण कार्यक्रमहरू एकद्वार प्रणाली लागू गरेर कार्यान्वयन गर्न सकिएमा वास्तविक किसानहरूलाई पारदर्शी वितरण हुन सक्ने देखिन्छ ।

५. वितरणमुखी कार्यक्रमले प्राथमिकता पाउनु : वितरणमुखी कार्यक्रमहरूले दीर्घकालीन फाइदाभन्दा अल्पकालीन तथा तात्कालिक फाइदा वा आकर्षण मात्रै दिने गर्दछ । अतः त्यस्ता कार्यहरूबाट कुनै पनि क्षेत्रको दिगो विकास सम्भव हुँदैन । आर्थिक रूपमा विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय तथा लक्षित वर्गको आर्थिक उन्नतिका लागि ब्याज अनुदान, पुँजीगत अनुदान, बिमा शुल्कमा अनुदान र उत्पादनमा अनुदान जस्ता वितरणमुखी कार्यक्रमहरूको तुलनामा अनुसन्धानात्मक कार्यक्रमहरूले बढी प्राथमिकता पाउनुपर्दछ । उन्नत प्रविधिको विकास गर्न, उन्नत प्रजातका कृषि उपजहरूको विकास गर्न, बजारको खोजी तथा व्यवस्थापन गर्न तथा कृषिजन्य उत्पादनहरूमा Value Addition गर्न कुनै एक व्यक्ति वा संस्थाको प्रयासले मात्र सम्भव नहुने भएकाले यस्ता अनुसन्धानात्मक कार्यमा सरकारको अग्रसरता महत्त्वपूर्ण हुने गर्दछ । यस्ता कार्यले विपन्न वर्ग, सीमान्तकृत समुदाय तथा लक्षित वर्गको आर्थिक उन्नति सम्भव गराउँदछ । त्यस्तै गरी वितरणमुखी कार्यक्रमअन्तर्गत पनि कर्जा रकमका आधारमा अनुदान दिनुभन्दा उत्पादन तथा कार्य प्रगतिका आधारमा अनुदान दिनु वाञ्छनीय देखिन्छ ।

६. बिमाको Coverage तथा क्षतिपूर्तिमा देखिएका समस्याहरू : कृषि तथा अन्य साना उद्यम व्यवसायमा देखिने विभिन्न किसिमका जोखिमलाई न्यूनीकरण गर्न बिमा गर्ने व्यवस्था छ । तर कृषि उत्पादनमा लाग्ने खर्च लागत तथा त्यसबाट प्राप्त हुन सक्ने आय र वास्तविक नोक्सानी भएका वस्तुहरूको बिल बिजक उपलब्ध नहुने जस्ता कारणहरूले क्षतिको रकम यकिन गर्न नसक्दा सबै प्रकारका व्यवसायहरूको बिमा गर्न बिमा कम्पनीहरू अनिच्छुक देखिनु र क्षतिका तुलनामा क्षतिपूर्ति रकम कम प्राप्त हुनु जस्ता समस्याहरूले गर्दा हाल बिमाले सबै क्षेत्र तथा उत्पादनमा Coverage पुऱ्याएको देखिँदैन । अतः सबै प्रकारका व्यवसायहरूको बिमा गर्नुपर्ने र त्यस्ता व्यवसायहरूमा कुनै क्षति भएमा पर्याप्त र यथोचित क्षतिपूर्ति उपलब्ध हुन सक्ने वातावरण बिमा

कम्पनीहरूले बनाउन सकेमा मात्रै नेपालमा बिमा क्षेत्रले सुरक्षित लगानीको वातावरण पाउन सक्ने देखिन्छ ।

७. साख सूचनामा देखिएका समस्याहरू : यस प्रकारका सहुलियतपूर्ण कर्जाहरू सानो रकममा लगानी हुने भएकाले कुन कुन बैंकबाट क-कसले कति कति रकम लिएका छन् भन्ने कुरा तुरुन्त थाहा पाउन कठिन हुनाले एउटै परियोजनामा दुई वा दुईभन्दा बढी बैंकहरूको लगानी हुन सक्ने सम्भावना रहन्छ । त्यस्तै गरी यो कर्जाको भुक्तानी म्याद ५ वर्षको हुने भएकाले उक्त ५ वर्षसम्म एउटा बैंकबाट कर्जा लिने र सो अवधिपश्चात् अर्को बैंकबाट ब्याज अनुदानसहितको पुनः कर्जा लिन सक्ने सम्भावनासमेत देखिन्छ । यस्तो दोहोरो सुविधा लिन सक्ने अवस्थालाई न्यूनीकरण गर्न नेपाल राष्ट्र बैंकले साख सूचनासम्बन्धी व्यवस्थालाई चुस्त-दुरुस्त राख्न विशेष व्यवस्था गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

८. निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगम (DCGC) सँग सम्बन्धित समस्याहरू : बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले लगानी गरेको सम्पूर्ण ब्याज अनुदानसहितको सहुलियतपूर्ण कर्जा रकमलाई निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगममा सुरक्षण (बिमा) गर्ने गरेका हुन्छन् । त्यसरी लगानी गरिएको कर्जा रकम खराब भएर बैंकले असुली कारबाही गर्दासमेत असुली गर्न नसकेमा त्यसको क्षतिपूर्ति स्वरूप निक्षेप तथा कर्जा सुरक्षण निगम (DCGC) ले शोधभर्ना दिनुपर्ने नियम तथा सर्तअनुसार बैंकले त्यस्ता कर्जाहरूको शोधभर्ना तुरुन्त दाबी गर्न तथा प्राप्त गर्न सकिरहेको अवस्था छैन । यस्ता कर्जाहरू जहिले Down Graded भए पनि यसको भुक्तानी मिति (५ वर्ष) समाप्त भएपछि मात्रै DCGC ले क्षतिपूर्ति दिने नीतिगत व्यवस्थाका कारणले पनि बैंकहरूलाई यस्ता कर्जाहरू असुली गर्न समस्या भइरहेको बुझिन्छ । अतः यस्ता समस्या समाधान गर्न सरकार, बैंक तथा वित्तीय संस्था र DCGC ले आपसी सरसल्लाह गरेर बैंकहरूको कर्जा Down Graded भएर असुली कारबाही सुरु गर्नासाथ त्यसको क्षतिपूर्ति तुरुन्तै उपलब्ध गराउन सक्ने नीति नियम बनाउनुपर्ने आवश्यकता देखिन्छ ।

९. कर्जा मिनाहाको विगतको नजिर (Demonstration effect) को नकारात्मक प्रभाव : सरकारी नीति तथा कार्यक्रमको कार्यान्वयन गर्न बैंकहरूले विगत वर्षहरूमा विभिन्न नामबाट लगानी गरेका सहुलियपूर्ण कर्जाहरूलाई सरकारले नै २०६३/०६४ तिर मिनाहा दिने निर्णय गरिदिएका कारण पनि सर्वसाधारण जनताले यस्तो प्रकारको कर्जा तिर्नुपर्दैन, सरकारले मिनाहा गरिदिन्छ भन्ने मानसिकता बोकिरहेको देखिन्छ । यस्तो मानसिकताले पनि कर्जा असुलीमा समस्या बनाइरहेको बुझिन्छ ।

१०. कर्जाको माग उत्पादनशील क्षेत्रमा भन्दा व्यापारिक क्षेत्रमा बढी हुने गरेको : यस प्रकारका कर्जाहरू लगानी गर्नुको मुख्य उद्देश्य भनेको उत्पादनशील क्षेत्रको व्यवसाय प्रवर्द्धन गरी उत्पादन एवम् रोजगारी अभिवृद्धि गर्नु र शिक्षित बेरोजगार

युवाहरूलाई मुलुकभित्र रोजगारीका अवसरहरू सिर्जना गर्नु रहेको हुनाले यही उद्देश्यअनुरूप कर्जा माग तथा लगानी हुनुपर्नेमा बैंकहरूले उत्पादनशील क्षेत्रमा भन्दा बढी व्यापारिक तथा व्यावसायिक कार्यका लागि लगानी गरिरहेको देखिन्छ । यसरी लगानी भएका कर्जाहरूमा पनि महिला उद्यमशील कर्जाको अंश ८०% भन्दा बढी देखिन्छ । त्यसैले अब उत्पादनशील क्षेत्रमा मात्रै लगानी गर्ने नीतिगत व्यवस्था गर्न ब्याज अनुदानसम्बन्धी एकीकृत कार्यविधि-२०७५ मा नै आवश्यक संशोधन गर्नुपर्ने देखिन्छ ।

११. लक्षित वर्गमा उद्देश्यअनुरूप पुग्न नसकिएको : यस प्रकारका कर्जाहरू लगानी गर्नुको अर्को मुख्य उद्देश्य भनेको आर्थिक रूपमा विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय तथा लक्षित वर्गका विद्यार्थीहरूलाई उच्च र प्राविधिक तथा व्यावसायिक शिक्षा अध्ययन गर्न विनाधितो कर्जा उपलब्ध गराउने रहेको हुनाले यही उद्देश्यअनुरूप कर्जा लगानी हुनुपर्नेमा कतिपय बैंकहरूले आफ्नो कर्जा सुरक्षित राख्न अधिकांश आर्थिक रूपले सक्षम वर्गलाई धितो लिएर लगानी गरिरहेको पाइन्छ । जसले गर्दा यस शीर्षकमा लगानी भएका सम्पूर्ण कर्जाहरू लक्षित वर्गमा उद्देश्यअनुरूप नै लगानी भएका छन् भन्न सक्ने अवस्था देखिँदैन ।

अन्त्यमा

जबसम्म सरकारको उद्देश्यअनुरूप बैंक र वित्तीय संस्थाहरूले कर्जा लगानी गर्न सक्दैनन्, तबसम्म लक्षित वर्ग र समुदायका मानिसहरूको आर्थिक उन्नति र राष्ट्रको समृद्धि सम्भव हुँदैन भन्ने कुरालाई आत्मसात् गर्दै समय समयमा नेपाल सरकारले प्राथमिकता दिएर ल्याएका अनुदान तथा सहुलियतका कार्यक्रमहरूलाई कार्यान्वयन गर्न बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू लागिरहेका हुन्छन् । त्यसै क्रममा २०७५ सालदेखि सरकारले लागू गरेको 'सहुलियतपूर्ण कर्जाका लागि ब्याज अनुदानसम्बन्धी एकीकृत कार्यविधि, २०७५' लाई कार्यान्वयनस्वरूप राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकले आफ्ना सम्पूर्ण शाखा कार्यालयहरूमार्फत कर्जा लगानी गरिरहेको छ । यस कार्यले देशमा उद्यमशीलता विकास गर्न आर्थिक रूपमा विपन्न, सीमान्तकृत समुदाय तथा लक्षित वर्गको आर्थिक उन्नतिमा महत्त्वपूर्ण योगदान दिइरहेको छ । उपर्युक्त विभिन्न समस्या तथा चुनौतीहरूको समाधान गर्न तथा विशेष गरी सरकारको अग्रसरतामा यस क्षेत्रको दीर्घकालीन योजनाबद्ध विकास गर्न किसान, बैंक तथा वित्तीय क्षेत्र र नेपाल सरकारको सामूहिक सहकार्य अझै आवश्यक देखिन्छ ।

बजेटका विभिन्न आयामहरू

जयराम पौंडेल
उपप्रवन्धक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

बजेटको अवधारणा (Concept of Budget)

Budget शब्द फ्रेन्च भाषाको Bougette बाट लिइएको हो, जसको शाब्दिक अर्थ छालाको सानो झोला (Small leather bag) भन्ने हुन्छ । बेलायती प्रधानमन्त्री Robert Walpole ले सरकारी आय-व्ययको विवरण संसद्मा प्रस्तुत गर्ने क्रममा छालाको झोला प्रयोग गरी त्यसलाई बजेट नाम दिएकाले त्यसैको अर्थबाट बजेट शब्द प्रचलनमा आएको हो । वर्तमानमा यसले सरकारी आय र व्ययका विवरणलाई व्यक्त गर्दछ ।

सरकारको प्रत्येक आर्थिक वर्षका लागि अर्थमन्त्री मार्फत् संसदमा प्रस्तुत गर्ने आय र व्ययको अनुमानलाई बजेट भनिन्छ । यसलाई सरकारको आर्थिक विवरण वा आय र व्ययको अनुमानित विवरण पनि भनिन्छ । नेपालमा आषाढ महिनामा अर्थमन्त्रीले बजेट संसदमा प्रस्तुत गर्दछ ।

Taylor का अनुसार "The budget is the master financial plan of a government. It brings together estimates of anticipated revenues and proposed expenditures for the budget period, and from these estimates and activities to be taken, the means of their financing can be inferred."

माथिको वर्णन र परिभाषाको विश्लेषणअनुसार बजेटका निम्नलिखित विशेषताहरू रहेको देखिन्छ ।

१. बजेट सरकारको आय-व्ययको वार्षिक विवरण हो ।

२. यसमा एक आर्थिक वर्षका आय-व्ययका अनुमानहरू समावेश गरिन्छ ।

३. यसमा गत वर्षका वास्तविक विवरण र चालु वर्षका अनुमानहरू समावेश हुन्छन् ।

बजेटको वर्गीकरण (Classification of Budget)

सरकारले आफ्नो उद्देश्य र नीतिको कार्यान्वयनका लागि आवश्यक हुने वित्तीय योजनाका आधारमा बजेट निर्माण गर्दछ । सरकारको उद्देश्य र नीतिका

प्रकारअनुसार बजेटलाई पनि विभिन्न प्रकारमा वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । सरकारको आय र व्ययको अवस्थाका आधारमा बजेटका निम्नलिखित तीन प्रकारहरू हुन्छन् ।

१. सन्तुलित बजेट (Balanced budget) : सरकारको वार्षिक आय र व्यय बराबर भएको बजेटलाई सन्तुलित बजेट भनिन्छ । यस प्रकारको बजेट प्रक्रियामा लगानी वृद्धि गर्न आवश्यक हुने स्रोत सरकारी चालु खर्चलाई घटाएर हुने बचत वा करमा गरिने वृद्धिबाट पूर्ति गरिन्छ । शास्त्रीय अर्थहरूले यस प्रकारको सानो र सन्तुलित बजेट उपयोगमा रहेको पाइन्छ । तर आर्थिक क्रियाकलापमा आउने उतारचढावको निराकरणका लागि यो उपयुक्त देखिँदैन ।

२. बचत बजेट : सरकारको वार्षिक आयभन्दा व्यय कम भएको अवस्थामा सरकारलाई बचत हुन जान्छ र आयभन्दा व्यय कम हुने बजेटलाई बचत बजेट भनिन्छ । आर्थिक समृद्धिको समयमा तीव्र मुद्रास्फीति सिर्जना हुने अवस्थामा यस प्रकारको बजेट निर्माण गरी कार्यान्वयन गरिन्छ । यसबाट अर्थव्यवस्थामा हुने स्फीतिकारी अवस्थाको नियन्त्रण हुन गई अर्थतन्त्र सामान्य अवस्थातिर उन्मुख हुन्छ । यो बजेट विशेष प्रकारको आर्थिक अवस्थामा मात्र उपयोग हुने देखिन्छ ।

३. घाटा बजेट (Deficit budget) : सरकारको वार्षिक आयभन्दा व्यय बढी हुने गरी निर्माण गरिएको बजेटलाई घाटा बजेट भनिन्छ । स्रोतसा धनको अभाव भएका विकासशील देशहरूमा यस प्रकारको बजेट प्रचलनमा रहेको देखिन्छ । आर्थिक मन्दीको समयमा विकसित देशहरूले पनि यस्तो बजेट कार्यान्वयनमा ल्याउने गर्दछन् । सरकारी बजेटमा हुने घाटाको पूर्ति सरकारी ऋण, सरकारी सम्पत्तिको बिक्री र नयाँ मुद्राको निष्काशनबाट गरिन्छ ।

विकासशील देशहरूमा सरकारी बजेटलाई साधारण र पुँजीगत बजेट (Regular and capital budget) का रूपमा पनि विभाजन गर्ने चलन छ । तर साधारण र पुँजीगत खर्चबिच कुनै वित्तीय भिन्नता नभएको र दुवैका लागि आवश्यक वस्तु र सेवाको प्रकृति समान भएकाले यी दुईबिच भिन्नता गर्नुपर्ने कुनै आर्थिक कारण देखिँदैन । अतः यो वर्गीकरण केवल विकास कार्यक्रमलाई बढी जानकारीयुक्त बनाउन मात्र आवश्यक देखिन्छ । यस्तो विभाजनमा साधारण खर्चले नियमित प्रशासनिक खर्च र पुँजीगत खर्चले विकास खर्चलाई जनाउँछ ।

बजेटका अङ्गहरू (Components of Budget)

सरकारी बजेटमा समावेश हुने पक्षहरूलाई सरकारी बजेटका अङ्गहरू भनिन्छ। भारत, बेलायत लगायतका केही देशहरूमा सरकारी बजेटलाई राजस्व खाता (Revenue account) र पुँजी खाता (Capital account) गरी दुई भागमा बाँडेको हुन्छ भने नेपालको वार्षिक बजेटमा साधारण खाता (Regular account) र पुँजी खाता (Capital account) गरी दुई भाग रहेका हुन्छन् । साधारण खातामा कर राजस्व र सरकारका नियमित खर्चहरू समावेश हुन्छन् । बजेटमा समावेश गरिने यिनै साधारण खाता र पुँजीगत खातालाई बजेटका अङ्गहरू (Components of budgets) भनिन्छ । बजेटका यी खाताका विवरणहरू हेर्दा सरकारी बजेटका प्रमुख अङ्गका प्रकारहरू निम्नलिखित रहेको देखिन्छ ।

१. **गत वर्षको वास्तविक विवरण (Actual records of previous year) :** बजेटमा सरकारको गत वर्षको आय र व्ययका वास्तविक विवरणहरू समावेश हुन्छन् । अतः गत वर्षका आय र व्ययका वास्ता(वक विवरणलाई बजेटको अङ्ग मानिन्छ ।

२. **चालु वर्षका अनुमान (Estimation of current year) :** बजेटमा सरकारले चालु वर्षको आय र व्ययको अनुमानित विवरणहरू समावेश गर्दछ । अतः चालु वर्षको आय र व्ययको अनुमानित विवरणलाई बजेटको अङ्ग मानिन्छ ।

३. **आय र खर्चका शीर्षकहरू (Revenue and expenditure heads) :** सरकारी बजेटमा चालु वर्षका आयका स्रोत र व्ययका क्षेत्रहरूका अनुमानित विवरणहरू समावेश हुन्छन् । अतः आयका स्रोत र व्ययका क्षेत्रलाई बजेटको अङ्ग मानिन्छ ।

४. **नयाँ करका प्रस्तावहरू (Proposals of new tax rate) :** सरकारी बजेटमा चालु वर्षमा सरकारले हालको करको दरमा गर्ने परिवर्तनका विवरणहरू पनि समावेश हुन्छन् । अतः प्रस्तावित करका दरलाई बजेटको अङ्ग मानिन्छ ।

सरकारी बजेटका विशेषताहरू

- अनुमानित राजस्व र प्रस्तावित खर्चको विवरण,

- सरकारद्वारा प्रस्तुत एवम् विधायिकाद्वारा स्वीकृतीपश्चात् कार्यान्वयन हुने,
- बजेटमार्फत सरकारले राजस्व सङ्कलन र खर्च गर्ने अख्तियारी प्राप्त गर्ने,
- सामान्यतया एक वर्षका लागि अग्रिम रूपमा तयार गरिने,
- समाजका सबै वर्ग र तहको बजेटप्रति चासो हुने,
- बजेट आर्थिक मात्र होइन राजनीतिक दस्तावेज पनि हो ।

बजेटका उद्देश्य तथा महत्व

- सार्वजनिक नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन,
- आर्थिक नियन्त्रण,
- आर्थिक तथा सामाजिक विकास,
- आर्थिक वृद्धि, आर्थिक स्थायित्व र सामाजिक न्याय कायम,
- सन्तुलित र समावेशी विकास,
- रोजगारी सिर्जना र गरिबी निवारण,
- जनताका इच्छालाई व्यवहारमा रूपान्तरण,
- वित्तीय पारदर्शिता र सार्वजनिक जवाफदेहिता प्रवर्द्धन ।

बजेट चक्र (Budget Cycle) : बजेट चक्र अनुमान एवं तर्जुमा देखि मूल्यांकनसम्मको समष्टि नै बजेट चक्र हो ।

बजेटका प्रकार : बजेटलाई विभिन्न आधारमा वर्गीकरण गरी यसका प्रकारहरू निर्धारण गरिएको छ । बजेटका प्रमुख प्रकारहरू देहायबमोजिम छन् ।

- साधारण र विकास बजेट,
- शून्यमा आधारित बजेट, कार्यक्रम बजेट र लाइन आइटम बजेट,
- चालु र पुँजीगत बजेट,
- कार्यकारी बजेट र संसदीय बजेट,
- विशेष, पूर्ण, पूरक र उधारो बजेट,
- सन्तुलित र असन्तुलित बजेट ।

लाइन आइटम बजेट (Line item Budget)

- Line Item Budget भनेको रकम खर्च गर्ने शीर्षकका आधारमा

तयार गरिने बजेट हो । यसअन्तर्गत कुन विषयका लागि कति खर्च गरिने हो, सोको रकमगत उल्लेख गरिन्छ ।

- यो बजेटमा बजेट Format को एकातिर विषय र अर्कोतिर खर्च उल्लेख गरिन्छ । तसर्थ यसलाई Line Item Budget भनिएको हो ।
- नेपालमा लाइन आइटम बजेटलाई तीन तहमा वर्गीकरण गरिएको छ, चालु, पुँजीगत र वित्तीय व्यवस्था ।

Line Item Budget का सबल पक्षहरू

- वित्तीय नियन्त्रण कायम गर्ने,
- बजेट अनुशासन कायम गर्ने तथा भ्रष्ट्राचार नियन्त्रण गर्न सूचना प्रवाह गर्ने,
- खर्चको लेखाङ्कन व्यवस्थित गर्ने,
- बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनलाई सरलीकृत गर्ने,
- अनुगमन, मुल्याङ्कन तथा प्रतिवेदनलाई सरल बनाउने ।

Line Item Budget का दुर्बल पक्षहरू

- बढी नियन्त्रणमुखी हुने,
- दीर्घकालीन लाभभन्दा अल्पकालीन लागतमा जोड दिने,
- परम्परागत र कठोर हुने,
- लचकताको अभाव,
- सरकारको बदलिँदो आवश्यकतालाई सम्बोधन गर्न नसक्ने ।

कार्यक्रम बजेट (Program Budget)

- कार्यक्रम बजेट कुनै पनि उद्देश्य वा लक्ष्य प्राप्तिका लागि निर्धारित कार्यक्रमका आधारमा बजेट व्यवस्था गर्ने प्रणाली हो ।
- बजेट प्रणालीमा सुधारको प्रयास स्वरूप यो बजेटको अवधारणा विकास भएको हो ।
- सन् १९४९ मा अमेरिकामा सबैभन्दा पहिलोपटक प्रयोगमा आएको यो बजेट नेपालमा भने वि.सं. २०२६ बाट प्रयोगमा आएको हो ।
- यसमा बजेटलाई योजना, कार्यक्रम र उपलब्धीसँग Tie Up गर्न सकिन्छ ।

कार्यक्रम बजेटका विशेषताहरू तथा आवश्यकता र महत्व

- निश्चित Goal निर्धारण गर्ने,

- लक्ष्य प्राप्त गर्न Program हरूको छनौट,
- कार्यक्रमअन्तर्गत प्रत्येक Action को Cost विश्लेषण गर्ने
- बजेट र कार्यक्रमबिच Logical Relationship हुने,
- लगानीमा भन्दा output मा जोड दिने,
- नतिजा, असर र विकल्पहरूमा जोड दिने,
- आर्थिक अनुशासन तथा Good Govrenance कायम गर्ने,
- Indicators का आधारमा उपलब्धि मापन गरिने,
- Non Budetary Expenditure लाई हतोत्साहित गर्ने
- जनताले तिरेको करको मूल्य प्राप्त गर्ने,
- सहभागिता, पारदर्शिता र Accountability वहन हुने,
- साधन स्रोतको सदुपयोग भई सीमित साधनबाट maximum outcome प्राप्त हुने आदि ।

कार्यक्रम बजेट तयार गर्दा ध्यान दिनुपर्ने कुराहरू

- सङ्गठनको लक्ष्य स्पष्ट रूपमा परिभाषित गर्ने,
- बजेट तर्जुमा स्वतन्त्र विज्ञबाट गरिनुपर्ने,
- CBA गर्दा आधुनिक प्रविधिको उपयोग गरी दक्ष कर्मचारीबाट गर्नुपर्ने,
- योजना, कार्यक्रम, क्रियाकलाप र उपलब्धिबिच Logical relation हुनुपर्ने,
- राजनीतिक समर्थन र सहमति हुनुपर्ने,
- MTEF र कार्यक्रमबिचमा गहिरो सम्बन्ध हुनुपर्ने,
- बजेट निर्माण र कार्यान्वयन गर्ने निकायहरूबिच समन्वय,
- कार्यसम्पादन मुल्याङ्कनका लागि वस्तुनिष्ठ मापदण्ड र सूचक,
- नतिजामा आधारित अनुगमन र मुल्याङ्कन प्रणालीको कार्यान्वयन ।

शून्यमा आधारित बजेट (Zero base Budget)

- बजेट बनाउँदा प्रत्येक वर्षको बजेटलाई शून्य मानेर नयाँ कामको

सुरुवात गरिने बजेट नै शून्यमा आधारित बजेट हो ।

- कुनै आयोजना वा कार्यक्रमका लागि बजेट छुट्याउँदा विगतको बजेटभन्दा बढाउने वा घटाउने दृष्टिकोण नराखी शून्यमा आधारित भएर नयाँ सुरुवात गरिन्छ ।
- यो प्रणालीको सुरुवात सन् १९७७ मा पूर्व अमेरिकी राष्ट्रपति जिम्मी कार्टरको गरेका हुन् ।

शून्यमा आधारित बजेटका सबल पक्षहरू

- सङ्गठनको उद्देश्य र लक्ष्य प्राप्ति गर्न जोड दिने,
- कार्यक्रमको व्यापक विश्लेषण गर्ने,
- व्यापक नीतिहरू तय गर्ने,
- कार्यक्रमहरू सञ्चालन गर्ने,
- साधनको उपयुक्त विनियोजन गर्ने,
- प्रभावकारी अनुगमन र मुल्याङ्कन गर्ने ।

शून्यमा आधारित बजेटका दुर्बल पक्षहरू

- व्यापक कागजी काम,
- बढी लागत,
- अव्यावहारिक,
- क्षमताको प्रश्न ।

नेपालमा बजेट तर्जुमाका सैद्धान्तिक आधार

- संविधानमा व्यवस्थित राज्यको दायित्व, निर्देशक सिद्धान्त र नीतिहरू,
- सहश्राब्दी विकास लक्ष्य,
- आवधिक योजनाको उद्देश्य, प्राथमिकता र रणनीति,
- क्षेत्रगत नीति र कार्यक्रमहरू,
- नेपाल सरकारका नीति र कार्यक्रमहरू,
- सरकारले गरेका प्रतिबद्धता,
- प्रचलित आर्थिक कार्यविधि ऐन तथा नियमावलीले निर्धारण गरेका प्रक्रियाहरू ।

नेपालमा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनमा संलग्न निकायहरू

१. अर्थ मन्त्रालय,

२. राष्ट्रिय योजना आयोग,

३. विषयगत मन्त्रालयहरू,

४. महालेखा नियन्त्रकको कार्यालय,

५. नेपाल राष्ट्र बैंक,

६. कोष तथा लेखानियन्त्रक कार्यालयहरू,

७. जिल्लास्तरीय कार्यालयहरू र आयोजनाहरू,

८. व्यवस्थापिका संसद्,

९. सार्वजनिक लेखा समिति र अन्य संसदीय समितिहरू,

१०. महालेखापरीक्षकको कार्यालय,

११. संवैधानिक अङ्गहरू आदि ।

नेपालमा बजेट तर्जुमा र कार्यान्वयनका समस्याहरू

- खर्चको मापदण्ड नहुनु,
- MTEF को प्रभावकारी कार्यान्वयन नहुनु,
- समयमा बजेट अनुमोदन हुन नसक्नु,
- सूचना तथा तथ्याङ्कको कमी,
- कार्यक्रम बजेट प्रभावकारी हुन नसक्नु,
- समन्वय प्रभावकारी हुन नसक्नु,
- अनुपयुक्त स्थानीय माग र दाबीहरू,
- आर्थिक वर्षको अन्त्यमा हतारमा बजेट खर्च गर्ने प्रवृत्ति,
- बढ्दो बेरुजु, कमजोर फछ्र्यौट,
- आन्तरिक लेखापरीक्षण प्रभावकारी नहुनु आदि ।

सुधारका लागि सुझावहरू

- स्रोतको विनियोजनमा प्रभावकारिता हासिल गर्न प्राथमिकता निर्धारण गर्ने,
- बजेट प्रस्ताव र छलफललाई गुणस्तरीय बनाउने,
- आर्थिक वर्ष सुरु हुनुअघि नै बजेट पारित गर्ने,
- कार्यक्रम बजेट प्रणालीलाई कार्यान्वयन गर्ने,
- स्रोतलाई धेरै ठाउँमा छर्ने प्रवृत्तिको अन्त्य गर्ने,
- MTEF को पालना गर्ने,
- कम्प्युटरमा आधारित लेखापरीक्षणको अवलम्बन गर्ने,
- राजनीतिक प्रतिबद्धता र प्रशासनिक कटिबद्धता कायम गर्ने,
- करको दायरा वैज्ञानिक रूपमा बढाई राजस्वको आकार बढाउने,
- सबै जिल्लामा एकल कोष खाता प्रणाली कार्यान्वयन गर्ने ।

आर्थिक वर्ष २०७९/८० को बजेट सङ्क्षेपमा

- सरकारले आगामी आर्थिक वर्ष २०७९।८० का लागि १७ खर्ब ९३ अर्ब ८३ करोड रुपैयाँ बराबरको बजेट सार्वजनिक गरेको छ ।
- कुल विनियोजनमध्ये चालुतर्फ ७ खर्ब ५३ अर्ब ४० करोड अर्थात् ४२ प्रतिशत, पुँजीगततर्फ ३ खर्ब ८० अर्ब ३८ करोड अर्थात् २१ दशमलव २ प्रतिशत र वित्तीय व्यवस्थातर्फ २ खर्ब ३० अर्ब २२ करोड अर्थात् १२ दशमलव ८ प्रतिशत विनियोजन गरिएको छ ।
- त्यसै गरी प्रदेश र स्थानीय तहमा वित्तीय हस्तान्तरणतर्फ ४ खर्ब २९ अर्ब ८३ करोड अर्थात् २४ प्रतिशत बजेट छुटयाइएको छ ।
- अनुमान गरिएको खर्चको स्रोत बेहोर्न आन्तरिक राजस्वबाट १२ खर्ब ४० अर्ब, वैदेशिक अनुदानबाट ५५ अर्ब ११ करोड लिइने छ। त्यस्तै, वैदेशिक ऋणबाट २ खर्ब ४२ अर्ब २६ करोड र २ खर्ब ५६ अर्ब आन्तरिक ऋण गरी कुल ४ खर्ब ९८ अर्ब ४६ करोड रुपैयाँ बराबर ऋण लिइने छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको विगत र वर्तमान : उपलब्धि, उद्देश्य तथा चुनौतीहरू

चन्द्रप्रसाद तिमिल्सेना
उप-प्रबन्धक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

विषय प्रवेश

विश्व परिदृष्यमा बैंकिङ क्षेत्रले तीव्ररूपले गति लिइरहँदा नेपालको बैंकिङ इतिहासमा भने नेपाल बैंक लि. र नेपाल औद्योगिक विकास निगममात्र रहिरहेको अवस्थामा नेपाल राष्ट्र बैंकले लिएको तत्कालीन लक्ष्य अर्थतन्त्रको मौद्रिकीकरण र नेपाली रुपैयाँको प्रचलनका साथै बैंकिङ क्षेत्रलाई गति दिनका लागि वि.सं. २०२२ माघ १० गते १ करोड चुक्ता पुँजीमा पूर्ण सरकारी स्वामित्वमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक ऐन २०२१ बमोजिम राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. को स्थापना भएको थियो ।

बैंकिङ क्षेत्रको स्तर विकास नगरी आर्थिक क्षेत्र र सरकारका नीति तथा कार्यक्रमको सफल कार्यान्वयन हुन नसक्ने ठानी सर्वसाधारणको बैंकिङ आदत बसाई सीमित स्रोत र साधनको समुच्चतम सदुपयोगद्वारा बैंकिङ क्षेत्रलाई सबल बनाउन एकीकृत गरिएको वाणिज्य बैंक ऐन २०३१ बमोजिम सञ्चाल भएको यस बैंकले वि.स. २०६३ बैशाख ६ गते पब्लिक कम्पनीको रूपमा दर्ता भई वर्तमान समयमा बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बन्धी ऐन २०७३ बमोजिम (क) वर्गका रूपमा कार्य गर्दै आइरहेको छ ।

वि.स. २०७५ वैशाख १९ गते NIDC सँग गाभिएर थप मजबुत बनेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. कारोबारमा विविधता र सहजता दिने हेतुले वि.सं. २०७२ माघ १५ गते सहायक कम्पनीका रूपमा आर.बी.बी. मर्चेन्ट कम्पनी खोली सेयर कारोबारमा आस्वा सुविधा, डिम्याट खाता, मेरो सेयर खाता खोल्ने सुविधा समेत दिइरहेको छ । पूर्ण सरकारी स्वामित्वमा स्थापना भए पनि NIDC सँग गाभिएपश्चात् सर्वसाधारण जनताको ०.०३ प्रतिशत र सरकारको ९९.९७ प्रतिशत हिस्सा सेयर यस बैंकमा रहेको छ । सरकारका निकाय अर्थ मन्त्रालय र महालेखा परीक्षकको कार्यालयको उच्च स्वामित्व रहे पनि विभिन्न मन्त्रालयको समेत सेयर हिस्सा रहेको छ ।

विगतको विश्लेषणात्मक समीक्षा

बैंकिङ क्षेत्रमा यस बैंकको स्थापना ठुलो उपलब्धिका रूपमा रहन गयो । शाखा विस्तार, नेपाल राष्ट्र बैंकलाई विविध तरिकाले सहयोग, सरकारका नीति तथा कार्यक्रम सहजरूपमा सञ्चालन र कार्यान्वयन ल्याउने प्रमुख थलोका रूपमा रहे पनि सरकारको स्वामित्वको बैंक भएकाले अर्थतन्त्रमा प्रत्यक्ष योगदान पुऱ्याउनुपर्ने यस बैंले भने तत्कालीन समयमा ठुलो प्रगति भने गर्न सकेको थिएन । मौद्रिकीकरण र नेपाली मुद्रा प्रचलनमा ल्याउन योगदान रहे पनि सरकारका नीति तथा कार्यक्रम कार्यान्वयन गर्ने एउटा संस्थाका रूपमा रहेको थियो । आ.व. २०४१/४२ को बजेटले वित्तीय क्षेत्रमा आर्थिक उदारीकरणको नीति अवलम्बन गरिसकेपश्चात् निजी बैंक तथा वित्तीय संस्थासँग प्रतिस्पर्धा गरी थप सबल बन्नुपर्नेमा बैंक भने धरासायी भएको देखिन्छ । अधिक बजार हिस्सा कायम रहेका नेपाल बैंक र राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक टाट उल्टेमा सन् २००८ को यू.एस. का Lehman Brothers / Bear Stearns Bank टाट उल्टे जस्तैको अर्थतन्त्रमा प्रभाव पार्ने ठानी वित्तीय क्षेत्र सुधारका कार्याक्रमहरू थालिए । यसै सन्दर्भमा वित्तीय अवस्था बुझ्न अन्तर्राष्ट्रिय संस्था KPMG Group लाई दिइएकोमा सो ग्रुपको व्यावस्थापनले पूर्णरूपमा कार्य गर्न नसकेको, बैंकिङ क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय लेखाको प्रयोग नगरिएको, व्यावसायिक रणनीति नभएको, जनशक्ति व्यावस्थापन नीति अनुत्पादक र कमजोर रहेको र व्यवस्थापनमा राजनीतिक प्रभाव रहेको जस्ता समस्याहरू औंल्याएको पाइन्छ । यसै प्रतिवेदनलाई आधार मानी Financial Sector Strategy Statment 9 FSSS 0 ले सारेका ८ वटा एजेन्डा बमोजिम नै रही राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकको पुनर्संरचनासमेत अगाडि बढाएको पाइन्छ ।

व्यावस्थापन हस्तान्तरणका लागि अन्तर्राष्ट्रिय पत्रिका The Economistic मा टेन्डर आह्वानपछि अमेरिकी कम्पनी डिलोइट तामान्सुले व्यवस्थापन जिम्मामा लिने ठेक्का पाए पनि सुरक्षाको कारण देखाउँदै पछाडि हटेपछि सो बेलाको बैंकको अवस्थाले तत्कालीन समस्याहरू बैंक राजनीतिक कार्यकर्ता पाल्ने अखडा, प्रविधिको अभाव, असुरक्षित कर्जा प्रवाह, बैंकिङ नीतिको प्रभावकारिताको अभाव जस्ता समस्याको कारण भन्दै तत्कालीन आर्थिक विश्लेषहरूको विश्लेषण गरेको पाइन्छ । यसै सन्दर्भमा Bruce F. Henderson को नेतृत्वमा वि.सं. २०५९ माघ २ गते विदेशी व्यवस्थापनमा बैंक हस्तान्तरण भएको देखिन्छ ।

अधिक रहेका कर्मचारीलाई स्वेच्छिक अवकाशमा पठाउने, नियतवस कर्जा नतिर्ने ग्राहकको वासवर्टसमेत रोक्का राख्ने, कालोसूचीमा राख्ने जस्ता विविध तरिकाले कर्जा असुली कार्य अगाडि बढाएको तथा करिब ६२ प्रतिशत खराब रहेको कर्जा

हदैसम्म घटाउन विविध प्रयास गरिएको पाइन्छ भने अन्तरशाखा हिसाब मिलान, आन्तरिक लेखापरीक्षण, लेखामापदण्ड, प्रविधिको प्रयोग, सञ्चालन कार्यदक्षता अभिवृद्धि, गैरकोषमा आधारित कारोबारको हिस्सामा वृद्धि लगायतका कामसमेत यस अवस्थामा गरिएको थियो । आन्तरिक नीति, निर्देशिका र कार्यविधिमा समेत परिमार्जन गरी सुरक्षित कारोबार गर्ने आधार तयार गरी वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमका उपलब्धिले यस बैंकलाई सकारात्मक बाटोतर्फ लिएको देखिन्छ ।

वर्तमान अवस्था

वर्तमान समयमा मुलुकका ७७ वटै जिल्लामार्फत २६४ (अन्तिम सर्लाहीको मलङ्गवा - असोज मसान्त सम्ममा) शाखा सञ्जालमार्फत आधुनिक बैंकिङ सेवा उपलब्ध गराउनुका साथै जनताको घर-आँगनमै सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बैंकिङ सेवा, प्राथमिकता प्राप्त कर्जा, विपन्न वर्ग कर्जा, उद्योग व्यापार व्यवसायलाई प्रवर्धन, उत्पादमा जोड, आयात प्रतिस्थापन र निर्यातमा जोड दिँदै ATM, Mobile Banking, Internet Banking, IPS, Connect IPS, RTGS, QR Payment, Branchless Banking, ASBA, D-mat, Online Account Opening लगायतका सुविधासमेत दिएको छ । ३५ लाखभन्दा बढी प्रत्यक्ष ग्राहकमार्फत सेवा प्रदान गरिरहेको यस बैंकले नेपाल राष्ट्र बैंकको नोटकोष सुविधा ४५ वटा शाखामार्फत दिइरहेको छ । गुणस्तरीय सेवा, उत्पादकत्वमा वृद्धि, प्रविधिमा सुधार, बैंक रूपान्तरणको मूल नारा लिई अगाडि बढेको यस बैंकले निजी बैंकलाई चुनौती दिँदै बृहत् ग्राहक सम्बन्ध व्यवस्थापनलाई जोड दिई कम ब्याजदरमा कर्जा उपलब्ध गराउने र निक्षेपमा समेत प्रतिस्पर्धात्मक ब्याज प्रदान गरी नाफामा अब्बल बैंकका रूपमा आफ्नो पहिचान बनाएको छ ।

वि.स. २०७९ असार मसान्तको वित्तीय अवस्थालाई हेर्दा निष्क्रिय कर्जा अनुपात २ प्रतिशतको बिन्दुमा राख्न सफल यस बैंकको कुल कर्जा रु. २ खर्ब २९ अर्ब, निक्षेपमा रु. २ खर्ब ५९ अर्ब, Credit to Deposit (CD) ratio ८५.८९ प्रतिशत, आधार दर Base rate ७.६३ प्रतिशत, ब्याजदर अन्तर Spread rate ४.२९ प्रतिशत, Earning Per Share (EPS) रु.३४.९०, कोष लागत (Cost of Fund) ६.०१ प्रतिशत, चुक्ता पुँजी रु. १४ अर्ब ९४ करोड, Capital Adequacy Ratio (CAR) १३.९७ प्रतिशत, Leverage ratio ८.०४ प्रतिशत रहेकाले यस बैंकको वित्तीय अवस्थासमेत मजबुत देखिन्छ । नियामक निकायका रूपमा रहेको नेपाल राष्ट्र बैंकले निर्धारण गरेका सबै सूचकाङ्कसमेत सकारात्मक नै रहेका छन् । प्रथम त्रैमासको प्रतिवेदन हेर्ने हो भने वासलातको आकार करिब ३ खर्ब १५ अर्ब, कर्जा २ खर्ब २६ अर्ब, निक्षेप २ खर्ब ६१ अर्ब, नाफा १ अर्ब २५

करोड, आधारदर ८.३३ प्रतिशत, ब्याजदर अन्तर ४.२६ प्रतिशत, कोष लागत ६.५१ प्रतिशत, खराब कर्जा अनुपात २.४८ प्रतिशत रहेको देखिन्छ ।

२०७९ असोज मसान्तको डिजिटल बैंकिङको डाटाअनुसार मोबाइल बैंकिङ १५,५०,००० भन्दा बढी, इन्टरनेट बैंकिङ २५,००० भन्दा बढी क्रेडिट कार्ड, ४०० ए.टी.एम. टर्मिनल २६९ र ए.टी.एम. कार्डको सङ्ख्या ६,८५,००० भन्दा बढी, Point of Sales (POS) Machine 220, QR 24,800, Branch Less Baning 99, एक्सटेन्सन काउन्टर ५२ (५२ औं बुटवल) वटा, कर्मचारी सङ्ख्या करिब २१५० जना रहेको छ ।

यस बैंकले तरलताको चरम अभावको समयमा पनि निक्षेपकर्तालाई उच्च सन्तुष्टि र कर्जामा बैंकिङ क्षेत्रकै कम ब्याजदरमा कर्जा उपलब्ध गराइरहेको छ भने सरकारका नीति तथा कार्यक्रमको पालना, संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व, वित्तीय साक्षरता र पहुँच पुऱ्याउन अतुलनीय योगदान गरिरहेको छ । नेपाल सरकारको स्वामित्वमा भएका सार्वजनिक संस्थानहरू, नेपाल प्रहरी, सशस्त्र प्रहरी, नेपाली सेना र स्थानीय निकायहरूसँग सम्झौता गरी पेसाकर्मी कर्जासमेत प्रवाह गरी कम ब्याजदरमा कर्जा प्रवाह गर्ने कार्यसमेत यस बैंकले गरिरहेको छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.का उपलब्धिहरू

यस बैंकले विगतदेखि वर्तमानसम्म बैंकिङ र आर्थिक क्षेत्रमा गरेका सकारात्मक योगदान र सकारात्मक वर्तमान अवस्थालाई उपलब्धिको रूपमा हेर्नु सान्दर्भिक हुन्छ । बैंक स्थापनाको ५७ औं वर्ष चलिरहँदा यस बैंकले हासिल गरेका उपलब्धिहरूलाई देहायका बुँदाहरूमा समीक्षा गर्न सकिन्छ ।

- बैकिङ आदतलाई विकास गर्दै सहरदेखि गाउँसम्म, हिमालदेखि तराईसम्म, दूर-सुदूरसम्म, हुँदा खाने र हुने खानेलाई समेटी सर्वसुलभ बैंकिङ सेवा सुविधाहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै आएको,
- सरकारका नीति तथा कार्यक्रमलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्दै सरकारले प्रदान गर्ने सार्वजनिक सेवा प्रवाहलाई सफल ढङ्गबाट सम्पादन गर्दै आएको,
- उद्योग, व्यवसाय एवं व्यावसायिक क्रियाकलापलाई जोड दिँदै निर्यात प्रवर्धन र आयात प्रतिस्थापनमा योगदान दिइरहेको,
- सार्वजनिक संस्थानप्रतिको दोषपूर्ण आरोप लगाउने प्रवृत्तिलाई चुनौती दिँदै गुणस्तरीय सेवामार्फत उच्च नाफा हासिल गर्न सफल रहेको,

- बैंकिङ क्षेत्रमा परम्परागत विधिका रूपमा रहेको ढड्डा प्रणालीको अन्त्य गरी उच्च प्रविधियुक्त Core Banking System मार्फत कारोबार सञ्चालन गर्दै ABBS, Internet baning, mobile banking, IPS, Connect IPS, POS Service, Branchless Banking सुविधा प्रदान गर्दै आएको,
- SMART and CLEAN RBB लाई आत्मसात् गरी कार्यालयको रूपाङ्कन, सजावट र वित्तीय विवरणमा समेत स्वच्छता कायम गरिरहेको,
- नीति, निर्देशिका र कार्यविधिमा सुधार गरी कार्य प्रक्रियालाई निरन्तर सरल र सहज बनाउँदै लगेको,
- वित्तीय साक्षरता, वित्तीय पहुँच र वित्तीय समावेशितालाई वार्षिक कार्यक्रममै समेटेर पूरा गर्दै आएको,
- प्रतिस्पर्धात्मक जनशक्ति भित्राउन सम्मानीत लोकसेवा आयोगद्धारा लिखित परिक्षा लिई योग्य र सक्षम जनशक्ति प्राप्त गर्दै आएको,
- मानव संसाधनका क्षेत्रमा अन्तर्राष्ट्रिय स्तरको प्रतिस्पर्धात्मक जनशक्ति निर्माणका लागि विभिन्न संस्थासँग समन्वय गरी अनलाइन तालिम तथा विकासका अवसर प्रदान गर्दै आएको,
- बैंकिङ सेवामा विविधीकरण गर्न सहायक कम्पनीका रूपमा आर.बी.बी. मर्चेन्टको मिति २०७२/१०/१५ गते स्थापना गरेको,
- आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली प्रभावकारी बनाउन आर्थिक प्रशासन विनियमावली, कर्जा लगानी निर्देशिका, स्वतन्त्र आन्तरिक लेखापरीक्षण विभाग, लेखा निर्देशिका, संस्थागत सुशासन कार्यविधि निर्माण र समसामयिक रूपमा परिमार्जनसमेत गर्दै आएको,
- वित्तीय रूपमा सबल बन्न पुँजी वृद्धि, डिबेन्चर निष्कासन लगायतका कार्यहरू गर्दै आएको,
- ग्राहक सन्तुष्टिमार्फत सबैको बैंकका रूपमा रही जिजुबाजेदेखि लालाबालासम्मको आफ्नै बैंकका रूपमा पहिचान कायम गर्दै आएको ।

नोट : तथ्यगत उपलब्धि वर्तमान अवस्थामा नै समावेश गरिएको छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.का उद्देश्यहरू

ग्राहक तथा अन्य सरोकारवालाको आवश्यकता एवम् अपेक्षा पूरा गर्दै देशको

सन्तुलित आर्थिक, सामाजिक रूपान्तरणमा सरकारको प्रयासलाई जीवन्त तुल्याउन वर्तमान योजनाबद्ध गरिएका अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन विभिन्न क्रियाकलापहरू नै बैंकका उद्देश्यहरू हुन् । तसर्थ यस खण्डमा बैंकको दूरदृष्टि र ध्येयसमेतलाई समावेश गरेर लैजाँदा सान्दर्भिक हुन्छ ।

दूरदृष्टि (VISION)

राष्ट्रको आर्थिक विकासका लागि हरेक व्यक्तिलाई हरेक समय तथा स्थानमा उन्नत एवम् नवीनतम बैकिङ सेवाहरू उपलब्ध गराउने ।

ध्येय (MISSION) :

हामी ग्राहकहरूलाई एकद्वार सेवा अवधारणामा आधारित रही हाम्रो बृहत् सञ्जालमार्फत आधुनिक प्रविधि तथा दक्ष जनशक्तिहरूको प्रयोग गरी सरल, उन्नत र प्रतिस्पर्धात्मक बैंकिङ सेवा तथा सुविधाहरू प्रदान गर्ने छौँ । हामी सधैँ स्थानीय समुदायहरूलाई फाइदा हुने गरी राष्ट्रको उद्यमशीलता, सामाजिक उत्तरदायित्व तथा आर्थिक उन्नतिमा टेवा पुऱ्याउन प्रतिबद्ध छौंन ।

उपर्युक्त दूरदृष्टि र ध्येय, सबै नेपालीहरूलाई विविध वित्तीय सेवा प्रवाह गर्ने अग्रणी संस्थाका रूपमा रहने रणनीति (Strategy) लाई आबलम्बन गर्दै (Core Value) मुलभूत मान्यताका रूपमा,

- Respect People and their community - मानिसहरू र तिनका समुदायको कदर,
- Effectiveness and Efficiency in our business Process - प्रभावकारी र सक्षम व्यवसायिक प्रक्रिया,
- Value all kind of resources - सबै स्रोत र साधनको सम्मान,
- Responsible and accountable for our deliveries - सेवाप्रवाहप्रतिको जिम्मेवारी र जवाफदेहिता,
- Honesty, Integrity and Credibility in each of our action - हाम्रा हरेक कार्यमा इमान्दारिता निष्ठा र विश्वसनीयता

मुख्य उद्देश्यका (Objectives) रूपमा,

- Focus on providing innovative financial service (नवीनतम वित्तीय सेवाप्रवाहमा जोड दिने),
- Increase the capital base of the bank by meeting the

minimum capital requirement - (न्यूनतम पुँजी आवश्यकता पूरा गर्न पुँजी संरचना बढाउने),

- Business growth and increasing in market share (व्यवसाय विस्तार र बजार हिस्सा विस्तार गर्ने),
- Enhance Operational efficency (कार्य सञ्चालनमा दक्षता अभिवृद्धि गर्ने),
- Sustainable increase in profit (मुनाफामा दिगोपना कायम गराउने),
- Focus on empowerment of deprived class (विपन्न वर्गको सशक्तीकरणमा जोड दिने),

जस्ता कुराहरूलाई विशेष जोड दिँदै अन्य अल्पकालीन, मध्यकालीन र दीर्घकालीन उद्देश्यहरूमा

✓ उच्चस्तरीय प्रविधि र सक्षम जनशक्तिमार्फत गुणस्तरीय सेवा तथा सुविधाहरू प्रतिस्पर्धात्मक मूल्यमा उपलब्ध गराउने,

✓ झन्झटिलो कार्यप्रक्रियालाई छोट्याई द्रुत गतिमा सेवा प्रवाह गर्ने,

✓ ग्राहकको परिवर्तनीय चाहना र रोजाइलाई पूरा गर्न नयाँ नयाँ सेवा सुविधा खोजी गर्ने,

✓ कर्मचारीलाई कार्यप्रति गौरव गर्ने वातावरण तयार गर्दै, उनीहरूको योगदानको कदरमार्फत उच्च क्षमता प्रदर्शित गर्न अवसर प्रदान गर्ने,

✓ बैंकिङ सेवालाई थप चुस्त र ग्राहकमुखी बनाउने,

✓ डिजिटल बैंकिङलाई थप विस्तार गर्दै सुरक्षित बैकिङ सेवा प्रदान गर्ने,

✓ सरकारका नीति तथा कार्यक्रमहरूलाई उच्च प्राथमिकतामा राख्ने,

✓ बैंकिङ स्रोत र साधनहरूको समुचित प्रयोग गर्ने,

✓ आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई मजबुत बनाउन नीतिगत, प्रक्रियागत, संरचनागत र व्यावहारिक सुधार गर्ने,

✓ बैंकको पुँजी वृद्धिलाई योजना मजबुत बनाउँदै लैजाने,

✓ सम्पूर्ण प्रक्रियालाई स्वचालित र एकीकृत बनाउन Enterprises Resuorce Planing (ERP) विकास र कार्यान्वयन गर्ने,

- ✓ जनशक्ति व्यवस्थापन प्रक्रियामा जोड दिँदै Right man at right Place को अवधारणा अवलम्बन गर्ने,
- ✓ व्यवस्थापकीय दक्षता सुधारका लागि विभिन्न तालिम तथा सीप विकासका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्ने,
- ✓ सबै तह, क्षेत्र, लिङ्ग र वर्गका मानिसहरूको बैंकिङ सेवामा समान पहुँचको स्थापना गर्ने ।

यसर्थ, बैंकको अल्पकालीन क्रियाकलापहरूका अतिरिक्त पूर्वाधर विकास, संस्थागत सुशासनका सिद्धान्तहरूको अवलम्बन, SMART and Clean RBB र वर्तमान समयमा भने गुणस्तरीय सेवा, उत्पादकत्वमा वृद्धि, प्रविधिमा सुधार र बैंक रूपान्तरणको उद्देश्यसहित बैंक अगाडि बढेको देखिन्छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. का चुनौतीहरू

बैकिङ क्षेत्रमा जस्तै राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. मा पनि संस्थागत सुशासन सम्बन्धी चुनौती, नीतिगत चुनौती, संरचनाग चुनौती, व्यवस्थापकीय चुनौती, जोखिमसँग सम्बन्धित चुनौती र तत्कालीन चुनौतीहरू रहेको देखिन्छ। जसलाई एकीकृत रूपमा देहायबामोजिम प्रस्तुत गरिन्छ ।

- ❖ सरकारका नीति तथा कार्यक्रमह¿को पालना गर्दै बैंकिङ वस्तु तथा सेवा प्रवाहमा निजी बैंकसँग प्रतिस्पर्धा गर्नु,
- ❖ बैंकको लेखा प्रणालीलाई NFRS (Nepal Financial Reporting Standard) बमोजिम बनाउनु,
- ❖ वासेल III को पूर्णरूपमा कार्यान्वयन गर्नु,
- ❖ संस्थागत सुशासन कायम गराउँदै आन्तरिक नियन्त्रण प्रणालीलाई सबल र मजबुत बनाउनु,
- ❖ उच्च मनोबल र सैद्धान्तिक ज्ञान बोकेर आएका नवीन जनशक्तिबाट हुन सक्ने सम्भावित नोक्सानी न्यूनीकरण गर्दै अब्बल जनशक्तिलाई Brain-drain हुनबाट जोगाउनु,
- ❖ वृत्ति विकास प्रणालीलाई पूर्णरूपमा कार्यसम्पादन मूल्याङ्कन प्रणालीमा आधारित बनाउनु,
- ❖ तरलता अभावको समयमा पनि लगानीयोग्य कोषको मागलाई पूरा गर्दै भइरहेका राम्रा ग्राहकलाई टिकाइराख्नु,
- ❖ प्रविधिमैत्री ग्राहक, प्रविधिमैत्री कर्मचारीको निर्माण गर्दै बैकिङ सेवालाई

Fast service and paperless banking तर्फ लैजानु,

❖ दिन प्रतिदिन बढ्दै गएको कार्यसञ्चालन लागतलाई वाञ्छित सीमामा राख्नु,

❖ मानव संसाधन व्यावस्थापन प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाई सरुवा, बढुवा, तालिम, विकास जस्ता सम्पूर्ण कुराहरू HRIS (Human Resource Information System) मा व्यवस्थापन गर्नु,

❖ कामलाई भन्दा वृत्ति विकासलाई जोड दिने कर्मचारी कार्यसम्पादनमा खासै ध्यान नदिने कर्मचारीहरूलाई सन्तुष्ट राख्नु,

❖ बैंकका परम्परागत कार्यका अतिरिक्त सहायक कार्यका रूपमा आधुनिक बैंकिङ सुविधालाई स्थापित गर्दै व्यावसायिक विविधीकरणमा जोड दिनु,

❖ राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकलाई काम नगर्ने निकाय वा ढिलासुस्ती गर्ने निकायका रूपमा लाग्ने गरेको आरोपलाई हटाई युवापुस्तालाइ समेत आकर्षित गर्नु,

❖ बहुट्रेड युनियनका कारण व्यवस्थापकीय कार्यमा पर्ने गरेका प्रभावलाई न्यूनीकरण गर्दै व्यवस्थापन र बहुट्रेड युनियनको सम्बन्ध वर्गीय मित्रका रूपमा सम्बन्ध कायम गराउनु,

❖ बैंकिङ क्षेत्रमा रहेका कर्जा जोखिम, सञ्चालन जोखिम, ब्याजदर जोखिम, विदेशी विनिमय जोखिम, प्रतिष्ठा जोखिम, प्रणालीगत जोखिम र वातावरणीय जोखिमसमेतको प्रभावकारी तरिकाले न्यूनीकरण गर्ने संयन्त्र निमार्ण गर्नु,

❖ सूचना प्रविधि क्षेत्रमा देखिएका जोखिम Hacking, Tracking बाट जोगाउन प्रभावकारी Antivirous System, Firewalls / Core Banking प्रणालीको अवलम्बन गर्नु,

❖ CORE Banking प्रणालीलाई MIS (Management Information System) सँग आबद्ध गराई सही समयमा सही र यथेष्ठ जानकारी प्राप्त गर्ने गराउने व्यावस्था गर्नु,

❖ केही शाखामा मात्र बाँकी रहेका हिसाबमिलान पद्धतिलाई टुङगोमा पुऱ्याउनु Adjustment र Take over खाता शून्य बनाउनु,

❖ (AML र CFT) जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय निकायका निर्देशनबमोजिमा कार्य पूरा गर्दै Compliance जोखिम न्यूनीकरण गर्नु ।

उपसंहार,

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लिमिटेडको विगत १० वर्षको प्रगति विवरण हेर्दा समग्र बैंकिङ क्षेत्रलाई नै चुनौती दिने खालको छ । वर्तमान समयमा उच्च व्यवस्थापनमा समेत युवा वर्गको वर्चस्व कायम हुनुले केही सकारात्मक सन्देश दिए पनि व्यवस्थापकीय अनुभवका आधारमा नवीनतम जनशक्ति अधिक हुनु चुनौतीपूर्ण कुरा हो । त्यस्तै वर्तमान समयको तरलता व्यवस्थापन पनि बैंकिङ क्षेत्रमा चुनौती दिने खालको मात्र नभई बैंकिङ व्यवसायसमेत तहसनहस हुने खालको छ । यस्तो प्रभावबाट जोगिन निक्षेप सङ्कलनका रणनीतिहरू Cost effectiveness, Principle of Core deposit, Effective mobilization of Deposit, Principle of Portfolio, Tradeoff between collection and mobilization, Less sensitivities deposit holder focus का साथै People, Place, Product, Price (interest rate), Promotion रणनीतिसमेतको अवलम्बन गरी कर्जा लगानी न्यून मात्रामा भइरहेको अवस्थाको फाइदा लिँदै कर्जाको गुणस्तर सुधार, कर्जा फाइल व्यवस्थापन, भौतिक संरचनामा सुधार, नीतिगत कुरामा पुनरावलोकन, प्रादेशिक कार्यालयलाई अधिकार सम्पन्न बनाई संघीय संरचनाबमोजिमको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक निर्माण, मध्यम र उच्च व्यवस्थापनलाई अन्तर्राष्ट्रियस्तरको तालिम दिने जस्ता कुरामा जोड दिनसकेमा वर्तमान अवस्थाको लाभ लिई यस बैंकका स्वरूप नै परिवर्तन गर्न सक्ने र तपाईंको आफ्नो बैंकको नारा लिई अगाडि बढिरहेको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक साँच्चै सबैलाई अपनत्व सिंजना गराउने बैंकका रूपमा स्थापित हुने कुरामा अत्युक्ति नहोला ।

सन्दर्भसामग्रीहरू

तिमिल्सेना, चन्द्र र खनाल, अजय, बैंकिङ दृष्टिकोण : (राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. तह ६ सहायक प्रबन्धक परीक्षा अभिरुचि : जे.बी. पब्लिकेसन, कीर्तिपुर काठमाडौं ।

तिमिल्सेना,चन्द्र र खनाल, अजय (तेस्रो संस्करण), राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक परिक्षा दर्पण (तह ४ र ५ : जे.बी. पब्लिकेसन, कीतिपुर काठमाडौं ।

राष्ट्रिय पत्रपत्रिकामा आउने बैंकिङ सम्बन्धी लेख रचनाहरू

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. को २०७७ र २०७८ को उपहार पत्रिका

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. का वार्षिक प्रतिवेदनहरू

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि. समाचार, वर्ष २९, अङ्क ४, २०७९

www.nrb.gov.np

www.rbb.com.np

नेपालमा बैंकिङ् विकास, वर्तमान अवस्था, अर्थतन्त्रमा बैंकिङ् क्षेत्रको योगदान एवम् चुनौतीहरू

ईश्वर उप्रेती
सहायक प्रबन्धक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

सारांश

विश्वमा धेरै अगाडिदेखि बैंकिङ् प्रणालीको सुरुवात भएको भए तापनि नेपालमा आधुनिक बैंकिङ् प्रणालीको प्रारम्भ वि.सं. १९९४ बाट भएको मानिन्छ । देशको अर्थतन्त्रमा बैंकिङ् क्षेत्रको योगदान महत्त्वपूर्ण रहेको छ । कुल गार्हस्थ उत्पादनमा वित्तीय क्षेत्रको योगदान पछिल्ला वर्षहरूमा ६ प्रतिशतभन्दा माथि नै हुने गरेको छ । आर्थिक गतिविधिलाई स्रोत उपलब्ध गराएर चलायमान बनाउने बैंकिङ् क्षेत्र रथको चक्का जस्तै हो । यस क्षेत्रले आर्थिक प्रणालीमा बहुपक्षीय प्रभाव पारिरहेको छ । समय समयमा देखापर्ने तरलता अभावका कारण निक्षेप र कर्जामा हुने वृद्धिको असन्तुलन रहेको छ । अबको बैंकिङ् क्षेत्र अन्य मुलुकको बैंकिङ् प्रणाली जस्तो नीति, नियम, निर्देशनको पूर्ण परिपालना गर्दै प्रविधियुक्त, सबल, सक्षम र पूर्ण बैंकिङ् सेवासहित नेपालको सम्पूर्ण क्षेत्रमा वित्तीय सेवा पुर्‍याई सन्तुलित आर्थिक विकासका लागि कोशेढुङ्गा बन्न सक्नुपर्दछ ।

मुल शब्दावली : समष्टिगत आर्थिक क्षेत्र, वित्तीय प्रणाली, बहुपक्षीय प्रभाव, कुल गार्हस्थ उत्पादन, सुदृढीकरण, तरलता, समावेशी, स्थायित्व, साइबर क्राइम, फ्रड

विषय प्रवेश

वि.सं.२०१३ सालदेखि योजनाबद्ध आर्थिक विकासको थालनी गरेको विकासका सन्दर्भमा त्यति अगाडि बढ्न नसकिरहेको परिप्रेक्ष्यमा खास गरी प्रजातन्त्रको पुनर्स्थापनापश्चात् लिइएको आर्थिक उदारीकरण नीतिका कारण सुरुका वर्षहरूमा आर्थिक वृद्धि उल्लेख्य भएको तर त्यसपछिका वर्षहरूमा विभिन्न कारणले आर्थिक गतिविधि निरन्तर बढ्न सकेन । नेपालको अर्थतन्त्र अहिले पनि ४० प्रतिशत अनौपचारिक रहेको सन्दर्भमा अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाउने वित्तीय प्रणालीभित्रको ठुलो र महत्त्वपूर्ण हिस्सा रहेको बैंकिङ् क्षेत्रको भूमिका जनतालाई बैंकिङ् प्रणालीभित्र आबद्ध गर्नुपर्ने रहेको छ । अर्थतन्त्रका समष्टिगत आर्थिक क्षेत्र वास्तविक, सरकारी, मौद्रिक र बाह्य क्षेत्रको सुधारबाट राष्ट्रिय अर्थतन्त्रलाई सुदृढ बनाउनु आवश्यक छ । अर्थतन्त्रमा यो चालू आर्थिक वर्षमा अर्थतन्त्रका चार वटै क्षेत्रमा निरन्तर समस्या सिर्जना भइरहेको देखिन्छ । यसबाट के प्रस्ट हुन्छ भने हाम्रो अर्थतन्त्र एकदमै जटिल र चुनौतीपूर्ण

दिशातिर अगाडि बढिरहेको छ। नेपालको अर्थतन्त्रमा लामो समयदेखिको संरचनात्मक समस्याको निराकरण एउटै संस्था तथा निकायबाट सम्भव छैन । राज्यका विभिन्न तह र तप्कामा रहेका जिम्मेवार व्यक्तिहरूको सहकार्यबाट माथिका सूचकहरूमा सकारात्मक परिवर्तन ल्याउन सकिन्छ। यसका लागि बैंकिङ् क्षेत्रको भूमिका महत्त्वपूर्ण रहने हुँदा यहाँ बैंकिङ् क्षेत्रको विकास, वर्तमान अवस्था, राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा बैंकिङ् क्षेत्रको योगदान तथा चुनौतीहरूलाई केलाउने प्रयास गरिएको छ।

बैंकिङ् क्षेत्रको विकास

धर्मग्रन्थ, शीलालेख तथा सामाजिक चालचलनबाट के थाहा पाउन सकिन्छ भने नेपालमा प्राचीन कालबाटै मुद्राको कारोबार हुने गर्दथ्यो । नेपालमा आधुनिक बैंकिङ् सुरु हुनुपूर्व गहना, सुन तथा अन्य सम्पत्तिहरू धितो राखेर कर्जा दिने, बचत सङ्कलन गर्ने कार्यहरू व्यापारी, साहुमहाजन तथा सर्राफहरूले गर्दै आइरहेका थिए भन्ने तथ्य इतिहासबाट थाहा हुन्छ। मुद्रा विनिमयको प्रचलन प्राचीन कालदेखि रहेको पाइए तापनि सङ्गठित रूपमा राणाकालमा तेजारथ अड्डाको स्थापनासँगै बैंकिङ् प्रणालीको विकास भएको पाइन्छ। विश्वमा धेरै अगाडिदेखि बैंकिङ् प्रणालीको सुरुवात भएको भए तापनि नेपालमा आधुनिक बैंकिङ् प्रणालीको प्रारम्भ वि.सं. १९९४ बाट भएको मानिन्छ। नेपाल बैंक लि. ऐन, १९९३ बमोजिम वि.सं. १९९४ कात्तिक ३० गते नेपालको पहिलो बैंक नेपाल बैंक लिमिटेडको स्थापनासँगै आधुनिक बैंकिङ् प्रणालीको विकास हुन थाल्यो । सुरुको केही समय देशको केन्द्रीय बैंकका रूपमा समेत नेपाल बैंक लि. ले कार्य गर्दै आइरहेको थियो । नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०१२ बमोजिम वि.सं. २०१३ साल वैशाख १४ गते नेपाल राष्ट्र बैंकको स्थापना भएसँगै केन्द्रीय बैंकको कार्य नेपल राष्ट्र बैंकले गर्दै आएको छ। तत्पश्चात् देशमा औद्योगिक क्षेत्रको विकासका लागि वि.सं. २०१६ सालमा नेपाल औद्योगिक विकास निगम (वि.सं. २०७५ सालमा राष्ट्रिय वाणिज्य बैंकमा मर्ज भइसकेको), वाणिज्य क्षेत्रको विकासका लागि वि.सं. २०२२ साल माघ १० गते राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक र कृषि क्षेत्रको विकासका लागि वि.सं. २०२४ सालमा कृषि विकास बैंकको सरकारी क्षेत्रबाट स्थापना गरियो।

वि.सं. २०३६ सालपछि विश्वव्यापी रूपमा देखिएको आर्थिक उदारीकरणको लहरले नेपालमा समेत प्रभाव पारी देशमा पनि सरकारी बैंकहरूको एकाधिकार समाप्त भई निजी क्षेत्रबाट बैंकहरूको स्थापना गर्ने जमर्को भयो । यसबिच, बैंकिङ् व्यवसायमा उदारीकरणका क्रममा नेपालमा निजी क्षेत्रको पहिलो बैंकका रूपमा वि.सं. २०४१ सालमा नेपाल अरब बैंक लि. (हाल नबिल बैंक) को स्थापना भयो। तत्पश्चात् निजी क्षेत्रको संयुक्त पुँजी लगानीमा बैंकहरू खुल्ने क्रम जारी रह्यो । वि.सं. २०४२ सालमा इन्डोस्वेज बैंक, वि.सं. २०४३ मा ग्रिन्डलेज बैंक, वि.सं. २०४९ सालमा नेपाल आवास फाइनान्स, नेपाल

फाइनान्स, वि.सं.२०४९ सालमा हिमालयन बैंक, वि.सं.२०५० सालमा नेपाल एस.बी.आई. बैंक, वि.सं. २०५१ सालमा एभरेस्ट बैंक, पूर्वाञ्चल ग्रामीण विकास बैंक, निर्धन उत्थान बैंक, वि.सं. २०५० मा नवजीवन कोअपरेटिभ लि., राष्ट्रिय सहकारी बैंक लि. को स्थापना भयो ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी अध्यादेश, २०६० स्वीकृत भई लागू गरिएपछि नेपालमा खुला बैंकिङ् व्यवसायको विकास प्रारम्भ भयो । यो अध्यादेश लागू भएपछि विगतमा लागू भइरहेका विभिन्न अलग-अलग ऐनहरू, जस्तै - विकास बैंक ऐन, २०२४; वाणिज्य बैंक ऐन, २०३१, बित्त कम्पनी ऐन, २०४२, नेपाल औद्योगिक विकास निगम ऐन, २०४६ र विकास बैंक ऐन, २०५२ खारेज गरी यी ऐनअन्तर्गत स्थापना र सञ्चालन भइरहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू पूर्णरूपमा यस छाता अध्यादेश (पछि ऐन भएको) अन्तर्गत सञ्चालन गर्ने व्यवस्था गरियो । वि.सं. २०५९ सालमा लागू भएको वित्तीय क्षेत्र सुधार कार्यक्रमले सरकारी बैंकको अवस्था सुदृढीकरण भई वित्तीय स्वस्थता कायम हुन पुग्यो । नेपालका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूलाई सुदृढ बनाई अन्तर्राष्ट्रिय मापदण्डअनुकूलको बनाई एउटै छाता ऐनअन्तर्गत स्थापना, सञ्चालन तथा नियन्त्रण हुने गरी हाल बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०७३ कार्यान्वयनमा आएको छ । ऐन लागू भएपछि ऐनले तोकेको पुँजीकोष कायम गर्नुपर्ने, बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू कम्पनीमा पब्लिक कम्पनीमा दर्ता हुनुपर्ने, वित्तीय सुशासन कायम गर्नुपर्ने, कर्जा लगानी गर्दा विभिन्न विधिहरू पालना गर्नुपर्ने, सञ्चालक समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार जस्ता अन्तर्राष्ट्रिय प्रमाणित नियमहरू अङ्गीकार गर्नुपर्ने व्यवस्थाहरू लागू भए । बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०७३ ले संस्थाको पुँजीगत आधार सँगसँगै बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई क, ख, ग र घ वर्गमा वर्गीरण गरे को र यसैका आधारमा गर्ने कार्य एवम् अधिकार क्षेत्रका बारेमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ ।

जनताको निक्षेप तथा पुँजी लगानीको सुरक्षा महत्त्वपूर्ण विषय भएकाले तोकिएको नियमअनुसार सञ्चालन भए, नभएको अनुगमन, सुपरिवेक्षण, नियन्त्रण गर्नका लागि नेपाल राष्ट्र बैंक ऐन, २०५८ मा समसामयिक संशोधन हुँदै नेपालमा नयाँ नयाँ व्यवस्थाहरू लागू भई खुला बैंकिङ् व्यवसायको विकास भएको पाइन्छ ।

वर्तमान अवस्था

वित्तीय प्रणाली र नेपालको आर्थतन्त्रको विकास तथा विस्तारका लागि थप जोड दिनु आवश्यक छ । अर्थतन्त्रमा कार्यसञ्जाल, पुँजी, प्रविधि, सिप र ज्ञानसँगै वित्तीय प्रणालीले बहुपक्षीय प्रभाव पारिरहेको छ । अर्थतन्त्रको महत्त्वपूर्ण हिस्साका रूपमा रहेको वित्तीय प्रणालीको कुल गार्हस्थ उत्पादनमा गत आ.व.२०७८।०७९ मा ६.८६ प्रतिशत योगदान रहेको थियो । नेपालको वित्तीय प्रणालीको संरचनामा बैंकिङ्, बिमा, पुँजी बजार, गैरबैंकिङ् वित्तीय संस्था तथा सहकारीहरू पर्दछन्,

जसलाई देहायबमोजिको तस्बिरमा देखाउन सकिन्छ ।

नेपालको वित्तीय प्रणालीको विद्यमान संरचना

बैंकिङ्	बिमा	पुँजी बजार	गैरबैंकिङ् वित्तीय संस्था	सहकारी
'क' वर्ग - २६ 'ख' वर्ग - १७ 'ग' वर्ग - १७ 'घ' वर्ग - ६४ पूर्वाधार विकास बैंक- १	जीवन बिमा - १९ निर्जीवन बिमा - १९ पुनर्बिमा -२	स्टक एक्चेन्ज - १ सूचीकृत कम्पनी -२०९ मर्चेन्ट बैंकिङ् - ३० धितोपत्र दलाल - ५० सीडीएस - १ निक्षेप सदस्य - ८३ क्रेडिट रेटिङ् एजेन्सी - २	कर्मचारी सञ्चय कोष -१ नागरिक लगानी कोष -१ सामाजिक सुरक्षा कोष -१	बचत तथा ऋण सहकारी संस्था -१३ हजारभन्दा बढी राष्ट्रिय सहकारी बैंक -१ सीमित बैंकिङ् कारोबार गर्ने गै.सं.सं.

स्रोत : नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय, वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति

नेपाल राष्ट्र बैंकको २०७९ असोज महिनाको मासिक तथ्याङ्कअनुसार क, ख ग र घ वर्गका जम्मा १२४ वटा र पूर्वाधार विकास बैंक एक गरी कुल १२५ वटा बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरू रहेका छन् भने यिनीहरूको कुल शाखा सङ्ख्या ११६०९ रहेको छ । यस हिसाबले एउटा शाखाले औसतमा २५१५ जना नागरिकमा बैंकिङ् सेवा पुर्‍याएको देखिन्छ । देशका ७५३ स्थानीय तहमध्ये ७५२ तहमा 'क' वर्गका वाणिज्य बैंकका शाखा पुगिसकेका छन् भने एउटा बझाङको सैपाल गाँउपालिकामा शाखा पुगेको छैन । यस अवधिमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाले चार करोड ६८ लाख निक्षेपकर्ताबाट ५१ खर्ब ७२ अर्ब रुपैयाँको निक्षेप सङ्कलन गरी १८ लाख २१ हजार ऋणीलाई ४७ खर्ब ७७ अर्ब रुपैयाँको कर्जा लगानी गरेका छन् । यस हिसाबले कुल गार्हस्थ उत्पादनको १०६.६० प्रतिशत निक्षेपको आकार छ भने ९८.४५ प्रतिशत कर्जाको आकार रहेको छ । यसले कुल गार्हस्थ उत्पादनभन्दा निक्षेप बढी र कर्जा कम भएको देखिन्छ ।

नेपाल बिमा प्राधिकरणको २०७९ कार्तिक महिनाको मासिक तथ्याङ्कअनुसार १९ वटा जीवन बिमा कम्पनीहरूले ४६ अर्ब १ करोड रुपैयाँ कुल बिमा शुल्क सङ्कलन गरेका छन् भने १९ वटा निर्जीवन बिमा कम्पनीहरूले १३ अर्ब ३६ करोड रुपैयाँ कुल बिमा शुल्क सङ्कलन गरेका छन् ।

२०७९ कात्तिक मसान्तसम्ममा एउटा स्टक एक्सचेन्ज, सूचीकृत कम्पनी २०९, मर्चेन्ट बैंकिङ् ३०, धितोपत्र दलाल ५०, सीडीएस १, निक्षेप सदस्य ८३, क्रेडिट रेटिङ् एजेन्सी २, आस्वा प्रणालीमा आबद्ध संस्था ४९ रहेका छन् । २०७९ मङ्सिर

२५ गतेका दिन नेप्से १८८५.३१ विन्दुमा पुगेको छ ।

२०७९ असोजसम्ममा कर्मचारी सञ्चय कोष, नागरिक लगानी कोष र सामाजिक सुरक्षा कोषका गरी १३ शाखा रहेका छन् ।

सहकारी क्षेत्रअन्तर्गत १३ हजारभन्दा बढी बचत तथा ऋण सहकारी संस्था, १९ वटा विषयगत केन्द्रीय संघ, एउटा केन्द्रीय सहकारी बैंक, एउटा राष्ट्रिय सहकारी महासंघ क्रियाशी रहेका छन् ।

यीबाहेक नेपाल क्लियरिङ् हाउसलाई पनि वित्तीय प्रणालीभित्र समावेश गर्ने गरिएको छ ।

बैंक तथा वित्तीय संस्थाको वर्गीकरण

बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०७३ ले व्यवस्था गरेअनुरूप वित्तीय कारोबार सञ्चालन गर्न दिने इजाजतपत्रका लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाको न्यूनतम चुक्ता पुँजी र त्यस्तो बैंक तथा वित्तीय संस्थाले सञ्चालन गर्ने कारो बार तथा कार्यक्षेत्रका आधारमा नेपाल राष्ट्र बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थालाई क, ख, ग र घ वर्गमा कर्गीकरण गरेको छ । बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको पुँजीगत आधार सुदृढ गरी दीर्घकालीन विकासका लागि आवश्यक पर्ने स्रोत परिचालन गर्न तथा वित्तीय स्थायित्व प्रवर्द्धन गर्न सञ्चालनमा रहिरहेका बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूले पूरा गर्नुपर्ने न्यूनतम पुँजी सम्बन्धमा देहायको व्यवस्था गरिएको छ ।

वर्ग	**राष्ट्रिय स्तर**	**प्रादेशिक स्तर***
क	रु. ८०० करोड	
ख	रु. २५० करोड	रु. १२० करोड
ग	रु. ८० करोड	रु. ५० करोड
घ	रु. ६० करोड	रु. १० करोड

स्रोत : नेपाल राष्ट्र बैंक

* काठमाडौँ उपत्यकाबाहेक । यस्ता वित्तीय संस्थाहरूको कार्यक्षेत्र/परियोजना तोकिएका प्रदेशअन्तर्गतका तोकिएका जिल्लामा सीमित रहने ।

राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा बैंकिङ् क्षेत्रको योगदान

देशको अर्थतन्त्रमा बैंकिङ् क्षेत्रको योगदान महत्त्वपूर्ण रहेको छ । कुल गार्हस्थ उत्पादनमा वित्तीय क्षेत्रको योगदान पछिल्ला वर्षहरूमा ६ प्रतिशतभन्दा माथि नै हुने गरेको छ । आ.व.२०७८।०७९ मा कुल गार्हस्थ उत्पादन ४८ खर्ब ५१ अर्ब रहेकोमा त्यसमा वित्तीय क्षेत्रको योगदान ६.८६ प्रतिशत रहेको राष्ट्रिय योजना

आयोगको तथ्याङ्कले जनाउँछ । देशको राष्ट्रिय अर्थतन्त्रमा बैंकिङ् क्षेत्रको मुलभूत योगदानलाई बुँदागत रूपमा यसरी व्यक्त गर्न सकिन्छ ।

- अर्थतन्त्रमा मुद्राको आपूर्ति कम वा बढी हुनु राम्रो मानिँदैन । बैंकिङ् क्षेत्रले अर्थतन्त्रमा जति मुद्राको आवश्यता हो, त्यति मात्र मुद्राको सञ्चार गरी सन्तुलन कायम गर्न मद्दत गरिरहेको हुन्छ । वार्षिक विन्दुगत आधारमा २०७९ असोज मसान्तमा विस्तृत मुद्राप्रदाय ५.३ प्रतिशत रहेको छ । सञ्चित मुद्रा भने सोही अवधिमा ६.३ प्रतिशतले बढेको छ ।

- बैंकिङ् क्षेत्रले कर्जा लगानीमार्फत उद्योग व्यवसायमा आर्थिक स्रोत प्रवाह गरी अर्थतन्त्रलाई चलायमान बनाइरहेको हुन्छ । २०७९ असोज मसान्तमा निजी क्षेत्रतर्फ प्रवाहित कर्जा रु.४६८० अर्ब २० करोड रहेको छ ।

- अर्थतन्त्रका विभिन्न एकाइहरूमा छरिएर रहेका बचतहरूलाई बैंकिङ् क्षेत्रले औपचारिक रूपमा सङ्कलन गरी आवश्यक क्षेत्रमा लगानी गरिरहेको हुन्छ । २०७९ असोज मसान्तमा निक्षेप परिचालन रु. ५१०५ अर्ब ४६ करोड भएको थियो ।

- कृषि तथा उत्पादनशील क्षेत्रमा बैंकिङ् क्षेत्रले तोकिएको रकम लगानी गरी देशमा उत्पादन तथा स्वरोजगारीको अवसर सृजना गरिरेहको छ । वाणिज्य बैंकले २०७९ असोजसम्ममा कृषि क्षेत्रमा रु. ५१९ अर्ब ५७ करोड (१२.३८ प्रतिशत), ऊर्जा क्षेत्रमा रु. २४५ अर्ब ९ करोड (५.८४ प्रतिशत), र लघु, घरेलु, साना एवम् मझौला उद्यमका क्षेत्रमा रु. १ करोडभन्दा कम रकमका कर्जा तथा प्रत्यक्ष रूपमा प्रवाह भएका विपन्न वर्ग कर्जासमेत गरी रु. ३९८ अर्ब २१ करोड (९.४९ प्रतिशत) कर्जा प्रवाह गरेका छन् ।

- ब्याज अनुदानसहितको सहुलियतपूर्ण कर्जा लागानीबाट विनाधितो कर्जा लगानी भई स्वरोजगारी सृजना गर्ने कार्य भइरहको छ । नेपाल सरकारको ब्याज अनुदानमा सञ्चालित सहुलियतपूर्ण कर्जा कार्यक्रमअन्तर्गत २०७९ असोज मसान्तसम्म कुल १ लाख ४७ हजार ६४२ ऋणीलाई रु.२१० अर्ब ४७ करोड कर्जा लगानीमा रहेको छ ।

- देशमा उत्पादित वस्तु तथा सेवाको निर्यात तथा आवश्यक वस्तु आयात गर्ने कार्यमा बैंकिङ् क्षेत्रको आवश्यकता पर्दछ । मासिक औसत आयात रु. १३३ अर्ब ६७ करोड रहेको छ । निर्यात वार्षिक १ खर्ब ५० अर्ब रुपैयाँको हाराहारीमा रहेको छ ।

- तीनै तहका सरकारको राजस्व, शुल्क, जरिवाना, कर सङ्कलन, भुक्तानी,

निकासा खर्च तथा निजी व्यावसायिक फर्महरू एवम् व्यक्तिको आर्थिक कारोबार बैंकिङ् क्षेत्रमार्फत अभिलेखपूर्ण तवरबाट हुने गर्दछ ।

- ठुला-ठुला पूर्वाधार तथा आयोजनाहरूको सहवित्तीयकरण कर्जा लगानी गरी देशको राजस्व एवम् रोजगारी सृजनामा भूमिका रहेको हुन्छ ।
- बैंकिङ् क्षेत्रले देशको ग्रामीण तथा दूरदराजमा शाखा विस्तार गरी ग्रामीण भेगका जनतालाई समेत बैंकिङ् सञ्जालमा जोड्ने कार्य गरी वित्तीय पहुँचलाई बढाउने कार्य गर्दछ । नेपालमा अहिले पनि झन्डै आधा नागरिकको बैंक खाता नभएको रिपोर्टहरूले देखाएका छन् ।
- अर्थतन्त्रको ऐनाका रूपमा रहेको पुँजी बजारलाई सपोर्ट गरी व्यवसायमा लगानी भएको पुँजीलाई तरलतामा बदल्न बैंकिङ् क्षेत्रको भूमिका रहेको छ । नेपाल स्टक एक्सचेन्जमा ३० खर्ब रुपैयाँभन्दा बढी रकम बजार पुँजीकरण भएको छ ।
- नेपाली कामदारहरूले विदेशमा कमाएको रेमिट्यान्स रकम वा नेपालबाट विदेशमा पठाएको रकम ट्रान्सफर गरी रकमलाई सही गन्तव्यमा पुऱ्याउने कार्यमा योगदान बैंकिङ् क्षेत्रले गरिरहेको छ । आर्थिक वर्ष २०७९/८० को पहिलो त्रयमासमा विप्रेषण आप्रवाह १६.८ प्रतिशतले बढेको छ ।

बैंकिङ् क्षेत्रका चुनौती

बैंकिङ् क्षेत्रभित्र देखिएका चुनौतीहरूलाई देहायबमोजिम व्यक्त गर्न सकिन्छ ।

- समयसमयमा देखापर्ने **तरलता अभाव**का कारण निक्षेप र कर्जामा हुने वृद्धिको असन्तुलन रहेको छ । २०७९ असारदेखि साउन महिनामा निक्षेप १२३ अर्ब रुपैयाँले घटेको छ भने कर्जा १० अर्ब रुपैयाँले वृद्धि भएको छ । यसरी कर्जाबाट प्राप्त रकमको ठुलो हिस्सा वस्तु तथा सेवा आयातमा प्रयोग हुने देखिएको छ ।
- **कमजोर वित्तीय पहुँच** : बैंक तथा वित्तीय संस्थामा ४९ प्रतिशत पुरुष र ४६ प्रतिशत महिलाको मात्र खाता रहेको राष्ट्र बैंकको तथ्याङ्कले देखाउँछ । देशको आर्थिक समुन्नतिका लागि बैंक तथा वित्तीय संस्थाको विकास जरुरी भए तापनि सहरी क्षेत्रमा बैंक तथा वित्तीय संस्थाको पहुँच बाक्लो र ग्रामीण तथा दूरदराजमा सेवा कमजोर छ ।
- बैंक तथा वित्तीय संस्थाको सङ्ख्या र कारोबारमा वृद्धि देखिए तापनि गुणत्मक पक्षमा भने धेरै सुधारको खाँचो छ । निक्षेपमा दिने र कर्जामा लिने ब्याजदरबिचको फरक उच्च रहनुलाई **ब्याजदरमा स्थिरता कायम हुन नसक्नु** हो ।

- वर्तमान राजनीतिक गतिरोध तथा **अस्थिर सरकार**का कारण आर्थिक विकासमा निरन्तरताको अभाव छ । आर्थिक क्षेत्रका सबै विषय बिच तालमेल हुन नसक्दा आर्थिक स्थायीत्व र वित्तीय क्षेत्रको विकास अपेक्षित रूपमा हुन नसक्ने देखिन्छ ।

- बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा **संस्थागत सुशासन** कायम गर्नका लागि आवश्यक नीति नियम तर्जुमा र प्रभावकारी कार्यान्वयन, जोखिमको पहिचान, आन्तरिक नियन्त्रण प्रणाली सुदृढीकरण गर्ने अवस्था जटिल छ ।

- बैंक तथा वित्तीय क्षेत्रमा आएको बढोत्तरीसँगै बढिरहेको **अस्वाभाविक प्रतिस्पर्धा**ले निम्त्याएको सेवाको कमजोर गुणस्तरलाई न्यूनीकरण गर्दै वित्तीय बजारलाई सबलीकरण र विश्वासनीय बनाउनु चुनौतपूर्ण छ ।

- बैंक तथा वित्तीय संस्थाका आधिकांश सेवाहरू आधुनिक प्रविधिमार्फत भइरहेको सन्दर्भमा प्रविधिमा भइरहने निरन्तर परिवर्तन र त्यसबाट हुने **साइबर आक्रमण**को जोखिम दिनानुदिन बढ्दो छ ।

- सुरक्षणका रूपमा राखिएको धितो तथा **परियोजनाको राम्रोसँग विश्लेषण नगरी कर्जा प्रवाह** गर्दा कर्जा दुरुपयोग हुने प्रवृत्ति बढिरहेको छ, जसले गर्दा समयमा कर्जा असुली नहुँदा बैंकलाई तरलता व्यवस्थापन र निष्क्रिय कर्जाको भार बढ्दा आम्दानीमा प्रत्यक्ष असर पर्ने चुनौती रहेको छ ।

- **राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रिय रूपमा एक्कासी आइपर्ने आर्थिक सङ्कट**का कारण बैंकिङ् कारोबारमा प्रत्यक्ष असर पर्ने देखिन्छ । रसिया तथा युक्रेन जस्ता युद्ध तथा महामारीका कारण हुने सुस्त आर्थिक कारोबारका कारण बैंक बैंक तथा वित्तीय संस्थाको नियमित कारोबार वृद्धिमा आउने असर रहेको छ ।

- नेपालको बैंकिङ् क्षेत्र तथा सम्पूर्ण वित्तीय क्षेत्रमा व्यापारीहरूकै आधिपत्य रहेको, बैंकमार्फत एकआपसमा कर्जा लेनदेन गर्ने अभ्यास बढेको र बैंकिङ् क्षेत्रको आकार अर्थतन्त्रभन्दा ठुलो भएकाले चुनौती थपिँदै गएको छ ।

- ठुला ठुला निर्माण, पूर्वाधार परियोजनाहरूमा लगानी गर्नका लागि पर्याप्त स्रोतको अभाव छ । सामूहिक लगानीमा विविध किसिमका उल्झनहरू रहेका छन् । दुई वा दुईभन्दा बढी बैंकहरू **मर्ज हुने विषय विविध उल्झन र जटिलता**का कारण ठोस किसिमले अगाडि बढ्न सकेको छैन ।

- केन्द्रीय बैंकले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूको नियमित रूपमा अनुगमन, मुल्याङ्कन, सुपरिवेक्षण र निरीक्षण प्रभावकारी ढङ्गबाट नहुँदा बैंक

तथा वित्तीय संस्थाहरूले **वित्तीय अनुशासन** कायम गर्ने, नगर्ने अवस्थाको सृजना ।

- **दक्ष तथा विशेषज्ञ जनशक्तिको अभाव**का कारण संस्थाको उत्पादकत्व वृद्धिमा कमी ।
- क्रिप्टोकरेन्सी, हाइपर फन्ड जस्ता वित्तीय उपकरणमा भएका **गैरकानुनी लगानी** वित्तीय प्रणाालीका लागि चुनौतीपूर्ण रहेका छन् ।
- चोरी डकैती, फ्रड तथा नयाँ नयाँ प्रकृतिका **जोखिम बढ्दो** अवस्थामा रहेको ।

माथि उल्लिखित चुनौतीहरू प्रणालीका पुराना तथा ठुला बैंकहरूमा बढी हुने सम्भावना रहेको छ किनभने यस्ता बैंकहरूको अर्थतन्त्रका अनेकौं एकाइहरूसँग व्यवसाय जोडिएको हुन्छ । वित्तीय प्रणाली जनविश्वासमा सञ्चालन हुने हुँदा कुनै एक संस्थामा भएको घटनाले समान प्रकृतिको अर्को संस्थामा समेत प्रभाव पार्न सक्ने हुँदा उल्लिखित चुनौतीहरूको विश्लेषण गरी प्राथमिकताका आधारमा समयमै समाधान गरी बैंकिङ् क्षेत्रलाई समस्याग्रस्त हुनबाट जोगाउनेतर्फ सबैबाट इमानदार प्रयत्न हुनु जरुरी छ ।

समाधान

माथि उल्लिखित चुनौतीहरूलाई सम्बोधन गर्न नियामकीय निकायको निर्देशन एवम् कानुनको अनुपालना गरी प्रभावकारी, समावेशी र स्थायित्वसहितको वित्तीय प्रणालीको विकास गर्नुपर्ने हुन्छ । त्यसका लागि नीतिगत सुधार, संस्थागत सुधार, व्यवस्थापकीय सुधार, नियमन तथा सुपरिवेक्षकीय सुधारबाट मात्र त्यसको सुनिश्चितता रहन्छ ।

अन्तमा,

आर्थिक गतिविधिलाई स्रोत उपलब्ध गराएर चलायमान बनाउने बैंकिङ् क्षेत्र रथको चक्का जस्तै हो । यस क्षेत्रले आर्थिक प्रणालीमा बहुपक्षीय प्रभाव पारिरहेको छ । देशको आर्थिक स्थायित्व वित्तीय प्रणालीसँग प्रत्यक्ष जोडिएको हुँदा वित्तीय संस्थाहरूबिच हुने अस्वस्थ प्रतिस्पर्धा रोक्दै वित्तीय क्षेत्र स्थायित्वलाई थप सुदृढीकरण गर्नु जरुरी छ । नेपाललाई मध्यम आय भएको अर्थतन्त्रमा स्तरोन्नति गर्न बैंकिङ् क्षेत्रले महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्ने हुँदा बैंकिङ् क्षेत्रमा देखिएका चुनौतीहरूको बेलैमा समाधान गर्दै सम्भावनाहरूलाई अङ् गीकार गर्नुपर्ने देखिन्छ । नेपालको बैंकिङ् क्षेत्रको इतिहास राणकालदेखि सुरु भई आजको खुला तथा आधुनिक विद्युतीय बैंकिङ् व्यवसायसम्म आइपुग्दा निकै फराकिलो भएकाले यस क्षेत्रको व्यवस्थापन, नियन्त्रण, अनुगमन र नियमन वस्तुगत रूपमा गर्न सक्नुपर्दछ । अबको बैंकिङ् क्षेत्र अन्य मुलुकको बैंकिङ्

प्रणाली जस्तै नीति, नियम, निर्देशनको पूर्ण परिपालना गर्दै प्रविधियुक्त, सबल, सक्षम र पूर्ण बैंकिङ् सेवासहित नेपालका सबै क्षेत्रमा वित्तीय सेवा पुऱ्याई सन्तुलित आर्थिक विकासका लागि कोशेढुङ्गा बन्न सक्नुपर्दछ ।

सन्दर्भ सामाग्रीहरूः

१. नेपाल राष्ट्र बैंकको एकीकृत निर्देशन, २०७८ ।

२. नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयको आ.व. २०७९।०८० का लागि सार्वजनिक बजेट तथा कार्यक्रम ।

३. नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयले प्रकाशन गरेको वित्तीय क्षेत्र विकास रणनीति ।

४. नेपाल सरकार राष्ट्रिय योजना आयोगको पन्ध्रौं आवधिक योजना ।

५. बैंक तथा वित्तीय संस्थासम्बन्धी ऐन, २०७३ ।

६. नेपाल राष्ट्र बैंकको आ.व.२०७९।०८० को पहिलो त्रयमासको मौद्रिक नीति समीक्षा ।

७. नेपाल सरकार राष्ट्रिय तथ्याङ्क विभागको आ.व.२०७८।०७९ को राष्ट्रिय तथ्याङ्क विवरण ।

८. कार्की, डा. रेवत बहादुर, (२०७८), नेपालको अर्थतन्त्रका आयामहरू, काठमाडौं : एम.के पब्लिसर्स एन्ड डिस्ट्रिब्युटर्स ।

व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रणालीको महत्व

ध्रुव पाण्डे
सहायक प्रबन्धक, राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि.

कुनै पनि सङ्गठनको सफल सञ्चालनका लागि सूचना आवश्यक तथ्य तथा प्राथमिक स्रोत हो । विभिन्न क्षेत्रहरूबाट प्राप्त गरिएका तथ्याङ्हरूको सङ्कलन, प्रशोधन, भण्डारण र त्यसको प्रयोगको समग्र रूप नै सूचना प्रणाली हो । सङ्गठन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी सूचनाको सङ्कलन, प्रशोधन र भण्डारण गरिसकेपश्चात् यसरी निर्माण गरिएको सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थापनका विभिन्न कार्यहरूको प्रभावकारिता, योजना तथा रणनीति निर्माणका साथै व्यवस्थापनका हरेक निर्णयमा प्रयोग गर्ने प्रणालीलाई नै व्यवस्थापकीय सूचना प्रणाली भनिन्छ ।

व्यवस्थापकीय सूचना प्रणालीले सङ्गठनको लक्ष्य र उद्देश्य प्राप्त गर्न, व्यवस्थापकीय निर्णय प्रक्रियामा सहयोग गर्न साथै सीमित स्रोत र साधनबाट अधिकतम नाफा हासिल गर्न कम समय र लागतमा आवश्यक, विश्वसनीय, यर्थाथपरक, गुणस्तरीय र भरपर्दो सूचना उपलब्ध गराउँदछ। यसरी व्यवस्थापकीय निर्णय प्रक्रियालाई सरल, सहज, छिटोछरितो र समयसापेक्ष बनाउन सूचनाको प्राथमिकीकरण, वर्गीकरण, विश्लेषण साथै प्रशोधन गर्दै एकीकृत र परिष्कृत रूपमा व्यवस्थापनका सबै तहमा आवश्यक सूचना तथा जानकारी प्रदान गर्ने प्रणाली नै व्यवस्थापन सूचना प्रणाली हो ।

व्यवस्थापकीय सूचना प्रणालीले Input, Process र Output को प्रभावकारिताबाट सम्रग व्यवस्थापकीय पक्षको प्रभावकारिता अभिवृद्धी गर्ने गर्दछ ।

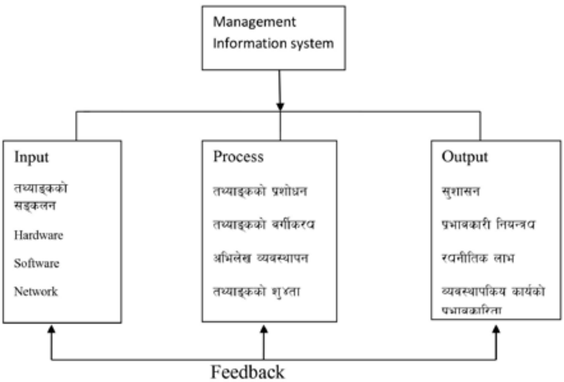

व्यवस्थापनमा सूचना तथा सञ्चार प्रणालीको महत्व

व्यवस्थापकीय कुशलता र प्रभावकारिता अभिवृद्धि गरी व्यवसायलाई प्रतिस्पर्धी बनाउन र तुलनात्मक लाभ हासिल गर्न, व्यवस्थापनका सबै कार्यहरूलाई व्यवस्थित गराई परिवर्तन व्यवस्थापन गर्न, वातावरणीय अवसरको आदर्शतम उपयोग गर्न र निर्णयलाई समयसापेक्ष बनाउन व्यवस्थापन सूचना तथा सञ्चार प्रणाली महत्त्वपूर्ण मानिन्छ। यसको महत्त्वलाई बुँदागत रूपमा उल्लेख गरिएको छ।

- सङ्गठनलाई प्रतिस्पर्धी, प्रविधियुक्त, सबल, सक्षम र प्रभावकारी बनाउन,
- अभिलेख व्यवस्थापनलाई वैज्ञानिक र प्रभावकारी बनाउन,
- सङ्गठनको आवश्यकताको पहिचान साथै समस्यको पहिचान गर्न,
- सेवा प्रवाहमा गुणस्तरीयता, मितव्ययिता र प्रभावकारिता ल्याउन,
- व्यवस्थापनलाई समयमै भरपर्दो र विश्वसनीय सूचना उपलब्ध गराउन,
- योजना निर्माण र निर्णय प्रक्रियामा सहयोग गर्न,
- उपलब्ध स्रोत साधनको मितव्ययी, कुशल र प्रभावकारी उपयोग गर्न,
- सुशासनको प्रत्याभूति कायम गर्न,
- व्यवस्थापन र सरोकारवालालाई एकीकृत तथा परिष्कृत रूपमा एकै ठाउँबाट आवश्यक सूचना उपलब्ध गराउन,
- सङ्गठनका कार्य प्रक्रियालाई छिटोछरितो र प्रभावकारी बनाउनका साथै सङ्गठनको लक्ष्य, उद्देश्य र आवश्यक रणनीति तय गर्न,
- सङ्गठनको योजना तर्जुमा तथा कार्यान्वयन, अनुगमन, मुल्याङ्कन तथा प्रतिवेदन चरणमा आवश्यक सूचना उपलब्ध गराउन,
- अन्तरविभागीय समन्वयलाई प्रभावकारी बनाउन,
- वातावरणीय प्रभाव र परिवर्तनको आवश्यक जानकारी दिन,
- सङ्गठनलाई प्रतिस्पर्धी र तुलनात्मक लाभका क्षेत्र पहिचान गर्दै त्यसका लागि आवश्यक रणनीतिक निर्णय लिन,
- प्रविधिको उपयोग हुने हुँदा सूचना तथा जानकारीको विश्वव्यापी बहुआयामिक उपयोग हुन सक्ने,
- एक पटकको लगानी वा प्रबन्धले दीर्घकालीन प्रणालीगत सुविधा तथा लाभ प्राप्त गर्न सकिने आदि।

व्यवस्थापनमा सूचना प्रणालीका प्रकारहरू

सूचना प्रणालीको एउटा महत्त्वपूर्ण पक्ष व्यवस्थापन सूचना प्रणाली हो । व्यवस्थापनका सबै पक्षको कुशलता र प्रभावकारितामा अभिवृद्धि गर्न, व्यवस्थापनले गर्ने निर्णयको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न, ग्राहक सेवाको आधुनिकीकरण र व्यावसायिक गर्न, सुशासनको प्रभावकारिता अभिवृद्धि गर्न उपयोग गरिने प्रमुख व्यवस्थापन प्रणालीलाई निम्नानुसार उल्लेख गर्न सकिन्छ ।

1) **Transaction Processing system**

यस प्रणालीले विशेष गरेर सञ्चालनगत तहमा व्यवसायको दैनिक क्रियाकलापमा कारोबारको अभिलेख राख्ने कार्य गर्दछ । विशेष गरी व्यवसायका क्रियाकलापहरू सञ्चालन गर्दा Data हरूको सङ्कलन, भण्डारण, परिमार्जन र पुनः प्राप्तिको समग्रता नै Transaction Processing system हो ।

2) Decision Support system

Transaction Processing Sysetm, Management Information System र कार्यालय सञ्चालन प्रणाली आदिका माध्यमबाट प्राप्त जानकारीलाई उच्चतम सदुपयोग गर्दै ती जानकारी तथा सूचनाले व्यवस्थापकीय निर्णयमा कस्तो प्रभाव पार्दछ वा त्यसैका आधारमा लिने निर्णय नै Decision Support system हो ।

3) Management Information System

सङ्गठन तथा व्यवस्थापनसम्बन्धी सूचनाको सङ्कलन, प्रशोधन र भण्डारण गरिसकेपश्चात् यसरी निर्माण गरिएको सूचना प्रणालीलाई व्यवस्थापनका विभिन्न कार्यहरूको प्रभावकारिता, योजना तथा रणनीति निर्माणका साथै व्यवस्थापनका हरेक निर्णयमा प्रयोग गर्ने प्रणालीलाई नै व्यवस्थापकीय सूचना प्रणाली भनिन्छ ।

4) Executive Information System

Executive Level वा उच्च तहका व्यवस्थापकहरूलाई जानकारी तथा व्यवस्थापकीय निर्णय लिनका लागि आवश्यक सूचनाको उपलब्धताका साथ सहयोग गर्ने प्रणाली नै Executive Information System हो । यसले विशेष गरी विभिन्न External Database, Government policies, Market report, Technical report and financial report आदिको विश्लेषणका माध्यमबाट रणनीतिक निर्णय लिने कार्यमा महत्त्वपूर्ण भूमिका खेल्दछ ।

व्यवस्थापन सूचना प्रणालीका सबल पक्ष

- कार्यालयका गतिविधिहरू पारदर्शी र सरल बनाउँदछ ।
- प्रशासकीय लागत, औपचारिकता र प्रक्रिया घटाउँछ ।
- काममा एकरूपता र स्तरीकरण गर्दछ ।
- ग्राहकको माग, चाहना र इच्छाप्रति शीघ्र प्रतिक्रिया दिन्छ ।
- नवीनतम अवधारणाको प्रयोगलाई सम्भव बनाउँछ ।
- सङ्गठनको संरचनालाई छिटोछरितो बनाउन सहयोग गर्दछ ।
- नीति तथा योजना तर्जुमाका लागि यथार्थ र गुणस्तरीय सूचना प्रदान गरी आधार निर्माण गर्दछ ।

व्यवस्थापन सूचना प्रणालीका सबल पक्ष

- उच्च लागत र समय लाग्ने,
- दक्ष तथा कुशल जनशक्ति चाहिने,
- गोपनीयता कायम गर्ने कुरामा समस्या आउन सक्ने,
- कम्प्युटरको प्रयोग गर्नुपर्ने हुँदा विकासशील मुलुकमा कठिनाइ,
- अत्यधिक सूचना प्रवाहलाई व्यवस्थित गर्न कठिन,
- सङ्कलित सूचना तथा तथ्याङ्क नै गलत भए नीति निर्माण नै गलत र अवास्तविक हुन सक्ने, आदि ।

नेपालमा व्यवस्थापन सूचना प्रणालीमा रहेका समस्याहरू

- नवीनतम प्रविधि भित्र्याउन नसकिनु,
- उच्चलागत तर न्यून उपयोगको अवस्था,
- सूचनाको उद्देश्यमा अस्पष्टता,
- झन्झटिलो प्रक्रिया,
- विश्वसनीयता र गुणस्तरीय सेवाको अभाव,
- कमजोर संस्थागत स्मरण हुनु,
- दक्ष र विज्ञ जनशक्तिको अभाव,
- आवश्यक स्रोत साधनको अभाव वा अपर्याप्तता,
- सूचनाको संवेदनशीलतामा कमी ।

व्यवस्थापन सूचना प्रणालीलाई प्रभावकारी बनाउने उपायहरू

- कर्मचारीलाई समय समयमा आवश्यक तालिम र प्रशिक्षण दिने,
- दक्ष एवम् विज्ञ जनशक्तिको विकास गर्ने,

- सूचनाको संस्थागत स्मरण क्षमता बढाउने,
- हरेक कार्यालयमा कम्प्युटरको प्रयोगमा जोड दिने,
- साइबर कानुनहरूको निर्माणका साथै समयसापेक्ष परिमार्जन गर्दै जाने,
- सूचनामा पारदर्शिता कायम गर्ने,
- सूचना तथा जानकारी अद्यावधिक गरिरहने ।

यसरी व्यवस्थापन सूचना प्रणाली व्यवस्थापनका कार्यहरूमा सहयोग गर्ने उद्देश्यले उपयुक्त तरिकाले जडान गरिएको कम्प्युटरमार्फत सञ्चालित एउटा प्रणाली हो । यसले सङ्गठन तथा व्यवसायमा विशेष गरी विभिन्न सञ्जालहरूको प्रयोगमार्फत सहयोग पुऱ्याइरहेको हुन्छ । विशेष गरी Enterprise Resource Planning System ले विभिन्न एकीकृत तथ्याङ्कहरू उपलब्ध गराई व्यावसायिक प्रक्रियामा योजना बनाउन, निर्णय निर्माण प्रक्रियामा सहयोग पुऱ्याउँदछ । यसअन्तर्गत वित्त व्यवस्थापन, बजारशास्त्र व्यवस्थापन, मानवस्रोत व्यवस्थापन र वितरण पर्दछन । Supply Chain Managemet प्रणालीले विभिन्न वितरण सञ्जालहरूलाई एकीकृत गरी कुशल तथा प्रभावकारी व्यवस्थापन गर्न सक्ने बनाउन सहयोग गर्दछन् । Customer Relationship Managemet प्रणालीले व्यवसायहरूलाई हाल वा भइरहेका ग्राहक वा व्यवसायका सम्भावित ग्राहक तथा साझेदारहरूसँग बजारीकरण, बिक्री तथा सेवा सम्बन्ध व्यवस्थापन गर्न सहयोग गर्दछन् । यसै गरी Knowledge Management system ले व्यवसाय वा सङ्गठनहरूलाई ज्ञानको सङ्कलन गर्न, अभिलेखको व्यवस्थापन गर्न, ज्ञानको पुनर्प्राप्ति साथै प्रसारमा सहजीकरण गर्ने कार्यमा सहयोग गर्दछ । यस प्रणालीले आन्तरिक र बाह्य क्षेत्रबाट विभिन्न ज्ञान वा सूचनाको सृजना र प्राप्तिको प्रक्रियालाई टेवा पुऱ्याउँदछ । यसरी सङ्कलित ज्ञान वा सूचनालाई साङ्गठनिक नीति, निर्णय र प्रक्रियाहरूमा समावेश वा समाहित गर्दछ र आवश्यकताअनुसार विभिन्न सरोकारवालाहरूलाई प्रचार-प्रसार गर्दछ । यसरी कुनै पनि व्यवसाय, संघ, संस्था तथा सङ्गठन सञ्चालन तथा तिनीहरूको योजना तर्जुमा, निर्णय निर्माण प्रक्रियाको व्यवस्थापन, सूचनाको गोपनीयताका साथै भरपर्दो सूचनाको उपलब्धता, सूचनाको उच्चतम व्यवस्थापन र सङ्कलित सूचनाहरूको विभिन्न व्यवस्थापकीय योजना तथा निर्णय निर्माणमा प्रयोग गरी सङ्गठनको आफ्नो Vision, Mission, Goal and Objective सफलतापूर्वक र समयभित्रै पूरा गर्नका लागि कुनै पनि सङ्गठनमा व्यवस्थापन सूचना प्रणलीको महत्त्वपूर्ण भूमिका हुने कुरामा विश्वस्त हुन सकिन्छ ।

❀❀❀

वित्तीय क्षेत्रमा संस्थागत सामाजिक उत्तरदायित्व

रिसव गौतम

गौतम 'बैंक, वित्त क्षेत्र र अर्थतन्त्र'का लेखक पुस्तकका लेखक हुन्

तपाईंले हरेक दिनका अखबार वा अनलाइन पोर्टलहरू हेर्नुस्, जहाँ फलानो बैंक वा वित्त कम्पनीले यति थान कपडा बाँडे अथवा वृक्षारोपण गरे अथवा विद्यार्थीहरूलाई कापी-कलम बाँडे वा वृद्धवृद्धालाई निःशुल्क भोजन गराए वा त्यस्तै-त्यस्तै खालका समाचार दिनहुँ आइरहेका हुन्छन् । त्यसरी बैंक-वित्त कम्पनीहरूले गरिरहेका गतिविधिहरू उनीहरूका सामाजिक उत्तरदायित्व कार्यक्रम (सी.एस.आर) हुन् ।

सबै त होइन, तर धेरैले सामाजिक उत्तरदायित्व कार्यक्रमका नाममा कनिका मात्र छर्ने गरेका छन् । एकाधले सिँगै स्कुल, धर्मशाला, मठ मन्दिर वा गरिबको छाना-नानाको व्यवस्था गरेका समाचार पनि आउँछन् । तर सामाजिक उत्तरदायित्व वहन गर्ने बैंक-वित्त कम्पनीहरूमध्ये धेरैले नाम मात्रैको सहयोग गर्ने गरेका पनि छन् । सो विषयमा धेरैलाई कुनै वास्ता छैन । मिडियाले पनि सो विषय त्यति उठान गरेको पाइन्न । तर वार्षिक अर्बौं कमाउने बैंकहरूले सामाजिक उत्तरदायित्वका नाममा आफूले छरेका कनिकाहरूबारे बढ्तै प्रचारप्रसार भने गरिरहेका छन् । उनीहरूका कनिकाका समाचारहरूले मिडियामा राम्रै ठाउँ पाएका हुन्छन् । धेरैजसो मिडिया पूरापूर विज्ञापनमा निर्भर भएका र कमाउने ध्याउन्न मात्र राखेकाले पनि त्यसो भएको हुन सक्ला । अहिलेका मिडिया र कर्पोरेट बैंक-वित्तीय संस्थाहरूका उद्देश्य लगभग उस्तै छन् । सबैले कमाउधन्दा चलाएका छन् । सामाजिक उत्तरदायित्व र समाजप्रतिको जिम्मेवारी ठोस रूपमा कसैको देखिँदैन । त्यसै कारण कमाउधन्दामुखी, विज्ञापनमुखी मिडियाहरूले बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूका विकृत क्रियाकलापहरूमाथि कमै मात्र लेख्छन् । आलोचनात्मक दृटिकोण राख्ने केहीले भने लेखेका पनि छन् तर सुनुवाइ छैन । सरकार संवेदनशील भए पो सुनुवाइ होस् ।

यद्यपि सामाजिक उत्तरदायित्व बैंकहरूको मात्रै दायित्व भने होइन । सबै खालका निजी तथा सरकारी व्यावसायिक संघ संस्थाहरूको दायित्व हो । नेपालको परिप्रेक्ष्यमा बैंक तथा वित्तीय संस्था तथा बिमा कम्पनीहरूबाहेक आयआर्जन सबल भएका उद्योगधन्दा निकै कम छन् । त्यसैले उनीहरू सबैका नजरमा छन् ।

आजको विश्वमा व्यावसायिक संस्थाहरूले आफूले कमाएको मुनाफाबाट

कम्तीमा २ प्रतिशत सामाजिक उत्तरदायित्व वहन गर्ने हिसाबले खर्च गर्ने गरेका छन् । नेपालको हकमा पनि यो अभ्यास सुरु भएको दशकौं भइसकेको छ । तर नेपालमा बैंक-वित्तीय क्षेत्रबाहेक सीमित व्यावसायिक संस्थाहरूले मात्रै समाजप्रतिको दायित्व निर्वाह गरेका देखिन्छन् । सामाजिक उत्तरदायित्व निर्वाह गर्न नेपालका उद्यम तथा व्यवसाय साँच्चिकै मनदेखि लागेका छैनन् । बैंकहरूले समेत देखावटी मात्रै गरिरहेका छन् । उनीहरूले कुल नाफाको २ प्रतिशत त्यस क्षेत्रमा सहयोग त गरेकै छैनन् । उल्टै ऋणीहरूप्रति उनीहरूले संवेदनहीनताको पराकाष्ठा देखाएका घटना बेलाबखत प्रकट हुने गरेका छन् ।

एउटा उदाहरण, २ वर्षअघिको कोरोना कालमा सुदूरपश्चिमका एक जना जनप्रतिनिधि (वडा अध्यक्ष कृणबहादुर खड्का) ले बैंकबाट अत्यधिक रूपमा पीडित भएँ भन्दै आत्मदाह गरेको घटनाले पुष्टी गर्छ । उनले २० लाख रुपैयाँ ऋण तिर्न नसक्दा बैंकको फलोअपको तनाव झेल्न नसकी आत्महत्या गरेको समाचार थियो । यस्ता घटना धेरै आउने गरेका छन् ।

बैंकले ऋण उठाउने नाममा कुनै व्यक्तिलाई आत्महत्या गर्ने हदसम्म दबाब दिन मिल्दैन । व्यक्तिले ऋण नै तिर्न नसके पनि उसले बाँच्न पाउने अधिकार पहिलो हो । मानवीयता त बैंकको नाफा वा ऋण असुलीभन्दा पहिलो प्राथमिकता हुनुपर्ने हो । आजको आधुनिक समाजमा पनि २० लाख ऋण समयमा तिर्न नसकेकै आधारमा कसैले आत्महत्या गर्ने परिस्थिति बन्नु कति दुःखदायी हो ? वित्तीय संस्थाले बुझ्न जरुरी छ । एकातिर बैंकहरूले सामाजिक उत्तरदायित्वअन्तर्गत गरिबहरूको सेवा गर्ने भन्दै करोडौं बजेट छुट्याएझैँ गर्ने, कहींकतै कनिका छरेझैँ पनि गर्ने तर अर्कोतिर गरिबहरू १०-२० लाख ऋण समयावधिमै तिर्न नसक्दा मृत्युवरण गर्नुपर्ने अवस्थाको सिर्जना हुनु दुःखदायी छ । बैंकहरूको सामाजिक उत्तरदायित्व नकचरो हिसाबको भएको यसले पनि पुष्टी गर्छ । अहिले लघुवित्त पीडितहरू आन्दोलित छन् । राष्ट्र बैंकबाट सहुलियत ब्याजदरमा रकम पाएर ग्रामीण भेगहरूमा आर्थिक गतिविधि गरिरहेका लघुवित्तहरू पुराना जमानाका सुदखोरझैँ भए, पीडित भइयो भन्दै देशभरका लघुवित्त पीडितहरू आन्दोलित छन् । ग्रामीण गरिबी निवारण गर्ने, स्वरोजगारी सिर्जनाका लागि मद्दत गर्ने, बचत गर्ने प्रवृत्तिको विकास गराउने जस्ता उद्देश्य राखी राज्यबाट सहुलियत पाएर क्रियाशील रहेका लघुवित्तहरू नै शोषक, सुदखोर भएपछि तिनीहरूबाट कस्तो खालको सामाजिक उत्तरदायित्वको अपेक्षा गर्ने ?

तथ्याङकहरूले देखाएअनुसार बैंकहरूले गरिबहरूलाई ऋण प्रवाह नै गर्दैनन्, गरे पनि अत्यन्तै कम गर्दछन् । बैंकहरू भनेका पुजीँपतीहरूको मुद्राको व्यवस्थापन गर्ने, उनीहरूको थप पुँजी वृद्धि गराउन सघाउने औजार जस्ता मात्रै भएका छन् ।

नेपालका बैंकहरूबाट जम्मा खातावालहरूमध्ये ५ प्रतिशतले मात्र ऋण सेवा

उपभोग छन् । बाँकीले पाएका छैनन् वा कतिपयले नलिएका पनि होलान् । यसरी ऋण सुविधा पाउनेमा ५० प्रतिशत त काठमाडौँ उपत्यकामा मात्रै भएको राष्ट्र बैंकको तथ्याङ्कले देखाउँछ । त्योबाहेक ऋण सुविधा पाउनेहरूमा काठमाडौँ जस्तै सहरीकरण हुँदै गरेका अन्य सहरी भेगहरूमा बस्नेहरू पर्दछन् । यसले के पुष्टी गर्दछ भने ऋण तिर्ने दरिलो आम्दानीको आधार नभएका, जग्गा जमिन तथा घरको मुल्याङ्कन कमजोर भएका वर्गमा बैंकहरूले ऋण सेवा नै उपलब्ध गराइरहेका छैनन् । बरु गाउँ-गाउँबाट 'आना सुकी' गरेर उठाएको निक्षेप बैंकहरूले सीमित ५ प्रतिशत धनीहरूका लागि नै लगानी गरिरहेका छन् । धनीहरूले अनेकन खालका बैंकहरूका सर्त-सम्झौता मिल्दा कागजातहरू बनाउन र देखाउन सक्दा उनीहरूका ३-४ आनामा बनेका घर घडेरीहरू पनि लाखौँ-करोडौँमा मुल्याङ्कन हुने तर गरिबका पसिना, अन्न-अनाज फल्ने रछ्यानहरू बैंकहरूको उचित मुल्याङ्कनमा पर्न सकिरहेका छैनन् । उनीहरूले हत्तपत्त ऋण नै पाउँदैनन्, जसले गर्दा पनि नेपालको अर्थतन्त्र सुन्निएर मोटाएझैँ भएको छ ।

नेपालका हकमा अधिकांश गरिब, दुःखी तथा कमजोर शिक्षा भएकाहरूले गर्ने पेसा कृषि बनेको छ । यही गरिब, किसानले अँगालेको कृषि क्षेत्रमा सरकार अथवा राष्ट्र बैंकले बारम्बार बैंकहरूलाई सिलिङ नै तोकेर ऋण लगानी बढाउ भन्नुपरेको छ । राष्ट्र बैंककै तथ्याङ्कअनुसार दुई तिहाइ जनसङ्ख्या कृषिमा आश्रित रहेको छ । निम्न वर्गको बाहुल्य रहेको कृषि क्षेत्रमा १० प्रतिशतसम्म मात्रै पनि लगानी हुने गरेको छैन । यता अटोमोबाइलमा लगायत विलासिताका वस्तु तथा क्षेत्रमा भने लगानी गर्न बैंकहरू सदैव हौसिइरहेका हुन्छन् । यसले के देखाउँछ भने एकथरी सहरी या नवधनाड्यहरू गाडी-घोडाको विलासिता पनि ऋण सुविधाबाटै गर्न पाइरहेका छन् भने अर्काथरी निम्न वर्गीय व्यक्ति तथा परिवारले पसिना रोप्न, अन्न-अनाज फलाउन, बिउ-बिजन तथा कृषि उपजको जोहो अर्थात् कृषि क्षेत्रमा लगानी गर्नका लागि बैंक गुहार्दा पनि ऋण पाइरहेका छैनन् । यद्यपि केही सीमित टाठाबाठाहरूले कृषि क्षेत्रका नाममा उद्योग दर्ता गरी त्यस्तो सहुलियपूर्ण सुविधाको दुरूपयोग गरिरहेका छन् । त्यस कारण कृषिमा लगानी गर्दा व्यक्तिगत रूपमा उसले विगतमा गरेका कृषि कर्म, अनुभवजस्ता अन्य सालाखाला कुराहरूलाई विचार गरेर ऋण दिने नीति अपनाउनु जरुरी छ ।

अर्को, अनेक प्रयत्नका बाबजुत पनि ऋण तिर्न नसकेका गरिब, दुःखी, दीनहीन एवम् किसान वर्गलाई वार्षिक अरबौँ कमाउने बैंकहरूबाट मृत्युवरण गर्नुपर्ने, घरबारविहीन हुनुपर्ने अवस्था सिर्जना गरिनु हुँदैन । बरु उसलाई विभिन्न खालका मौका, छुट तथा सहुलियत लगायत सुविधा बैंकबाट दिइनुपर्दछ । त्यसो गर्न सक्दा मात्रै बैंकहरूले वास्तविक रूपमा सामाजिक उत्तरदायित्व

वहन गरेको ठहर्छ । केहीअघि मात्रै मुक्तिनाथ विकास बैंकले एउटा त्यस्तै निर्णय गऱ्यो । एक जना ऋणीको दुर्घटनावश मृत्यु भएपछि त्यस बैंकले उसको आश्रित परिवारको जीवन सहजीकरणका लागि मृतकको ऋण नै मिनाहा गऱ्यो । वास्तवमै त्यो हो सामाजिक उत्तरदायित्व । तर अहिले कतिपय ऋणीलाई पूरै घरबारविहीन बनाएर पनि केही बैंकहरूले आफ्नो पैसा असुली गरिरहेका छन् । यस्तोमा बैंकहरू, बैंकर्स संघ, बैंकर्स परिसंघ चुप लागेर बस्नु उचित हुँदैन ? बैंकहरू नाफा मात्रै स्थापित संस्था होइनन्, उनीहरूको एउटा छुट्टै सामाजिक उत्तरदायित्व पनि छ भन्ने कुरा बैंक तथा वित्तीय संस्था सम्बद्ध सबै व्यक्ति तथा संस्थाले बुझ्न जरुरी छ ।

अहिले बैंकहरूबिच उच्च प्रतिस्पर्धा छ । प्रतिस्पर्धामा सबै बैंकहरू हात धोएर लागेका देखिन्छन् । एउटाले एक थरी प्रोडक्ट वा स्किम ल्याउँछ । त्यसैलाई सिको गर्दै अरूले पनि त्यस्तै योजनाहरू ल्याइरहेका हुन्छन् । नाफा वृद्धि गर्ने र व्यवसाय बढाउने प्रतिस्पर्धा नै छ । अनुचित त त्यो नहोला एउटा व्यावसायिक संस्थाका लागि तर त्यस्तो प्रतिस्पर्धा हुँदै गर्दा बजारमा खराब कर्जाको सङ्ख्या बढ्न जाने र खराब कर्जा उठाउने बहानामा बैंक कडाइका साथ लाग्दछन् । परिणामस्वरूप ऋण तिर्ने तनाव, बैंकबाट आउने दबाब सहन नसकी मान्छेहरू घरबारविहीन हुने तथा आत्महत्याकै चरणसम्म पुग्ने अवस्थाको सिर्जनासमेत हुने गरेको पाइन्छ । बैंकरहरूले आफना शाखा प्रबन्धकहरूलाई निक्षेप उठाउने कुरामा, लगानी बढाउने कुरामा र ऋण असुलीका कुरामा अत्यन्तै महत्त्वाकाङ्क्षी लक्ष्यसहितको जिम्मेवारी दिएका हुन्छन् । त्यसले उनीहरूको व्यापार र नाफा दुवै बढेको छ । त्यसबाट सीमित सेयर सदस्यहरूले नाफासमेत कमाएका छन् । तर यस्तो प्रवृत्तिले बहुसङ्ख्यक मानिस मर्कामा परिरहेका छन् । वास्तम्वमै भन्नुपर्दा सहर बजारमै उद्योग, व्यापार चलाउने, गाडी-घोडा चढ्ने अनि ऋणमै अनेकन मस्ती गर्नेहरूले बैंकहरू डुबाउने अथवा उनीहरूको खराब कर्जा बढाउने गर्छन्, न कि निम्नवर्गले ।

निम्छरो गाउँघरका गरिब किसानहरूले १०-२० लाख ऋण तिर्न नसकेकै आधारमा आजका हाम्रा बैंकहरू डुब्दैनन् । त्यस्ता गरिब किसानहरूले बैंकहरूको अलिक समय-सीमा पाएर पसिना बगाएरै ऋण तिर्लान् तर ऋणमै एकपछि अर्को विलासितामा रमाउनेहरूले कागजमात्रै मिलाइरहेका हुन्छन्, बैंकलाई सघाएका हुँदैनन् । त्यस कारण बैंकहरू मानवीयता प्रति, ग्रामीण क्षेत्रका ऋणीहरूप्रति, यथार्थरूपमै कृषिक्षेत्रमा लाग्ने किसानहरूप्रति संवेदनशील हुन जरुरी छ र आफ्नो सामाजिक उत्तरदायित्वको हिस्सा यिनै वर्गका मानिसहरूको आर्थिक उत्थानका लागि लगानी गर्नु आजको आवश्यकता हो ।

❀❀❀

Internal Controls as a Risk Management Response – A perspective

Krishna Shah
Chief Manager, Rastriya Banijya Bank Ltd.

1.Positive and Negative Risks

In the modern context, risk represents any kind of uncertainty that can improve or reduce the ability to achieve objectives of the entity. It can take many forms, including risks affecting projects, finances, security and privacy, and the environment. Uncertainties can manifest in both negative (traditionally understood risk) as well as positive (opportunities) manner. For both positive risks (opportunities) or negative ones, we need an intentional approach to understand the balance between risk and reward. Thus entities need to manage negative risks and at the same time it should exploit beneficial uncertainty, i.e., positive risk.

In order to manage negative risks and exploit positive risks, entities need to design and implement consistent risk management process. Risk management process broadly involves risk identification, measurement, prioritization and risk response. Notable is the fact that internal controls are one of the way of responding to risks. A well designed and implemented risk management process goes a long way to ensure the success of organization.

2. Risk Management Process

Every business has unique factors that affect how it should manage risks. To determine and apply those factors, it is helpful to apply a proper risk management process.

It is also important to keep in mind that the goal of the risk management process is not to completely eliminate all the risks but to determine acceptable levels of risk, based on objectives and then work to keep those risk factors within agreed-upon boundaries. Various steps of the risk management process have been explained below:

2.1. Risk Identification

The first step is to determine the potential risks themselves. To consider what could go wrong, one needs to begin with what must go right. Entity should begin the process with a review of goals and objectives and the various resources or assets that enable them. COSO defines risks as the factors that hinders achievement of objectives. Thus, entities should apply a top-down

and bottom-up approach to thinking about what factors might impede/hinder achievement of objectives.

The top-down portion considers mission-critical programs that should not be impaired (like deposit collection in a bank or loan processing in a department or critical reporting function with high penalties involved in case of non reporting or misreporting); it then lists the conditions that might impair those programs.

For the bottom-up portion, one can consider various known threat sources (like earthquakes, ransomware attacks or economic downturns) and consider what impact those might have on the enterprise.

Because risk is, by definition, any uncertainty that affects objectives, a risk is only a risk if it has impact. The more impactful a risk is, the higher the priority. The analysis of that priority will occur in the next step, but first one needs to consider the various risk factors to create a scenario that can be measured.

The following four elements are necessary to be present for a scenario to be described as a negative risk:

- a valuable asset or resource that would be impacted.
- a source of a threatening action that would act against that asset.
- a preexisting condition (or vulnerability) that enables that threat source to act; and
- some harmful impact that occurs from the threat source exploiting that vulnerability.

With these building blocks, one can compose a broad set of risk scenarios to be analyzed, sorted and treated. Describing the risk as a scenario helps with communicating the risk conditions and analyzing the likelihood and impact of the risk. It also makes it easier to consider how to respond. An example scenario might be, " CBS crash of the bank resulting in failure to continue banking operation for several days."

An analysis of risk events that has occurred in the past can also be useful in better risk identification as it provides useful insight into what risk events might occur in the future. In particular, it can be helpful to review headlines about risks that similar businesses have faced, the conditions that enabled them and how the risks impacted the organizations.

2.2. Risk categorization

In considering various types of risk, it may be helpful to organize the same into various categories. That categorization enables each type of risk to be

considered and tracked by individuals or teams that are familiar with particular topics. For example, the Committee of Sponsoring Organizations (COSO) has suggested that risk can be organized into the following four areas:

- strategic risk (e.g., reputation, customer relations, technical innovation);
- financial and reporting risk (e.g., market, tax, credit);
- compliance and governance risk (e.g., ethics, regulatory, international trade, privacy); and
- operational risk (e.g., information and technology security and privacy, supply chain, labor issues, natural disasters).

Categorization of risks also helps to integrate information as managers can communicate and adjust risk response properly. For each risk category, a well-defined process for developing the scenarios will ensure that the list is sufficiently comprehensive. Many tools are available to help visualize and evaluate the scenarios. Examples of some tools include the following:

- Risk breakdown structures for project risks
- Threat trees for cybersecurity risk
- Delphi exercises for considering investment risk.

The final component of this first step, risk identification, is to record the findings in a *"Risk Register"*. The risk register also provides a means of communicating and tracking the various risks throughout subsequent steps.

2.2. Risk Measurement - Analyze risk likelihood and impact

As noted above, a risk is only a risk if it has impact, so the second step of the risk management process is to analyze how likely it is that a risk will occur and that it will have a measurable impact.

There's a whole science to risk analysis, but essentially this step is a calculation of the probability of a risk event occurring and an estimation of the impact of the consequences if that happened. While there is often an immediate impact, there may be other subsequent consequences, as well, so it is important to consider each of these factors in the calculations.

Risk analysis should include time factors as a part of the calculation. Financial reporting systems are often considered critical, but during tax preparation time their integrity and availability needs might be particularly important. The frequency of risk events is another time-based factor to consider.

Many organizations use general, or qualitative, terms to express those values. For example, we often use terms such as "high risk" or "low probability"

to communicate risk, or perhaps use red-yellow-green color schemes. Organizations may benefit from a more scientific and specific quantitative approach to risk analysis. Risk management policy guidelines of RBBL prescribes a risk matrix plotting probability in one of the axis and impact on the other axis.

2.3. Prioritize based on enterprise objectives

The results of risk analysis enable the risks to be sorted and ranked based on their importance. Since resources are likely to be limited, prioritization helps to highlight those risks that will be most likely and most impactful. Reflecting these results in a risk map helps to visualize the relative importance of each risk and may also be helpful in sharing risk observations with other stakeholders -- particularly those who may be providing (or authorizing) resources to respond to those risks.

While the initial prioritization of risks may be based on the combination of likelihood and impact, the final ranking might be influenced by factors that are important to those stakeholders. For example, if leadership has expressed that customer trust is a key value for the enterprise, then risks that might impact customers could be highlighted.

2.4. Risk response and Internal Controls

With a prioritized list of risks in place, the next step is to evaluate the options available to treat those risks and apply various methods and controls to achieve an acceptable level of risk. There are several options available to do so, including the following:

- If the risk, based on predetermined risk appetite set by the board, is already at an acceptable level, no further treatment is necessary.
- If it is possible to share some of the impact with another entity (e.g., an insurance company, an external service provider), then some of the risk may be transferred in that manner.
- Where practical, various management, technical and administrative risk controls (Internal Controls) may be applied that will help reduce the likelihood or impact of each risk to an acceptable level.
- If none of these risk response methods can be applied, then risk managers must avoid the risk by eliminating the activities or exposures that would enable the scenario being considered.

It is important to be sure that the methods applied are both effective and cost-effective. The resources required to treat the risk should be justifiable considering the assets being protected.

2.5. Monitor risk management results

Even after each of the above steps, it is important that results be tracked and monitored to ensure that risks remain within the limits established by the organization's leaders. Risk conditions can change rapidly, asset values can fluctuate and stakeholder preferences can change. A critical part of monitoring is ensuring that managers and senior leaders are informed about progress toward risk goals and changes that might have organizational impact.

3.Conclusion

Entities should follow a proper risk management cycle which is similar to the PDSA (Plan-Do-Study-Act) cycle that enables continuous improvement of the risk management process. It could also be inferred that Internal controls are a type of the risk response tool followed by entities. Hence, better design and implementation of Internal controls also leads to better risk management.

✿✿✿

विजया दशमी, शुभदीपावली २०७९, नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद, चासोकतङ्नाम, ल्होसार लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय पर्वहरुको उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. बसुन्धरा दाहाल

मो. ९८४५४८७२०३, ९८६५१६४९९५

गुडविल चमेना गृह

सिंहदरबारप्लाजा, काठमाडौं

स्वादिष्ट र स्वस्थकर खाजा, चमेनाको लागि हामीलाई सम्झनुहोस् ।

International Organizations - I.M.F. World Bank, A.D.B., I.F.C.

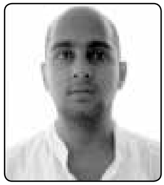

Dwaipayan Regmi

Deputy Manager, Rastriya Banijya Bank Ltd.

International organizations are those entities that are established through a formal set of political agreements among their members which holds the status regarding international treaties. It will look over their existence and is widely recognized through the law within their member countries. They are often regarded as unions of the state or nations, who work with a common objective of solving certain common issues. It is the union of the organization which would include members from more than one nation. They are generally formed to help various sets of international agendas, where political relationships are strengthened and where there will be developmental initiatives granted space. International Organizations are unions of states (or their agencies); of nongovernmental organizations, ethnic communities, and private individuals from various states. These unions aim at achieving common objectives in various spheres (political, economic, social, cultural, and scientific) and represent the primary form of international cooperation (Alexander, 2016).

International Monetary Fund (IMF)

- Formed: 1944, started on 27 December 1945
- Headquarters: Washington, DC

International Monetary Fund (IMF) is an international financial institution, and a financial agency of the United Nations that consists of 190 nations and is working with the mission of 'working to foster global monetary cooperation around the world". It is explained as a global lender of last resort where nations contribute funds for a pool through a quota system from which countries experiencing balance of payment problems can borrow money. It has a simple intention, which is to promote international monetary cooperation, facilitate international trade and contribute to fostering sustainable economic growth. If further aims in making resources available to members who experience BOP's difficulties. It further aims in preventing and assisting with recovery through international financial crises.

Functions/Objectives of IMF

IMF generally has three major functions, and it was these functions from where it had been operating - surveillance, financial assistance, and technical

assistance. It ultimately aims in promoting the stability of the international set of monetary along with the financial system. So the functions include:

- Surveillance: IMF has a major function under which it monitors each member country's economic or financial developments holding the policy dialogue through member countries regularly. It then publishes multilateral surveillance through the World Economic Outlook along with Global Financial Stability after reviewing global and regional developments.
- Financial Assistance: The next important role that IMF plays is in looking after BOP-based problems for facilitating the adjustment process and restoring member nations for economic growth and stability through different kinds of loan instruments known as 'facilities'. This loan is provided through an agreement and is generally financed by its member countries through payments of quotas.
- Technical Assistance: IMF works in providing technical assistance for helping member countries to strengthen their capacity for designing and implementing effective policies in monetary and financial policies, fiscal policy and management, economics and financial legislation, and statistics. Apart, IMF has also been offering training courses to member countries at IMF Institute in Washington along with other regional training institutes.

IMF in Nepal

IMF has been playing different contributory position roles in the Nepalese context. It has been restructuring and privatizing state-owned banks, raising auditing and accounting standards, strengthening laws and institutions to increase loan recovery, and improving loan quality with the promotion of banking discipline. There had been a huge role of IMF in the reform program of the Agricultural Development Bank Limited and Nepal Industrial Development Corporation. Apart from this, IMF has been actively involved in providing subsidized loans to Nepal in times of need. They have been offering loans and helping to maintain BOP by providing regular loans and subsidized loans, sometimes even exceeding the quota. And, IMF has been in surveillance of the entire process - as they are actively looking into different activities from Covid vaccination to other technical aspects. So, it can be regarded that IMF has been playing the role it had within its basic function in Nepal’s context as well.

World Bank

- Founded: July 1944
- Headquarters: Washington, D.C

World Bank has been recognized as an international financial institution that

provides loans along with grants to governments for low and middle-income nations to pursue various sets of capital projects. It has also been known by the name of an international development organization that is owned by 187 countries whose role is not just reduction of poverty by lending money to the government but has aim in increasing the shared level of prosperity too. It focuses on financing, advising, and researching developing nations for aiding their economic advancement. It has been widely known as the institute which sets up a partnership for the reduction of poverty and for supporting economic development. It simply supplies qualifying governments with low-interest loans, zero-interest loans, and grants to support the development of individual economies.

Objectives/Functions

The core objective or function for which the World Bank Group exists is to end extreme poverty within a generation and then boost shared prosperity. Following are the major functions or objectives of the World Bank

- To grant reconstruction loans for war-devastated nations.
- To provide loans to governments for agriculture, power, transport, water supply, education, irrigation, health, etc.
- To promote foreign investment by guaranteeing loans provided through other organizations.
- To encourage industrial development of underdeveloped nations by promoting economic reforms.
- To provide technical, economic, and monetary advice to member countries for some specific set of projects.

Apart it also provides guarantees against loans that are granted to large and small units and helps in inducing long-term capital for the improvisation of the balance of payment and balancing international trade. It works for the promotion of capital investment on an overall basis there and if capital investment is not available, it provides a guarantee too.

Considering the core purpose and function, it can be stated that World Bank has a major function to overcome poverty by spurring growth, basically in Africa. It also helps in the reconstruction of nations emerging from war; preventing them from drowning in poverty. They work to provide a customized solution for helping middle-income countries to remain out of poverty there.

World Bank in Nepal

It was in June 2022, World Bank provided $80 million for improving water supply and sanitation services in Nepal. It was in March of 2022, World Bank provided $150 million for strengthening Nepal's financial sector for green, resilient, and inclusive development. It has been a development partner

for Nepal for the past five decades as it has provided financing, technical assistance, and advice. It did play a major role in minimizing the poverty level and in improving the living standard of Nepali people. From providing the first technical assistance grant to Nepal in 1964 for financing and organizing transportation surveys; it had been an assistance partner inv various projects of Nepal focusing on agriculture, irrigation, and infrastructure development (telecommunications, highways, power and water supply sanitation). Currently, World Bank is supporting more than 25 active investment projects in Nepal and has been a major supporter in areas relating to policy reforms, fiscal decentralization, and the financial and energy sector.

Asian Development Bank (ADB)

Established: 1966, December

Headquarter: Mandaluyong, Philippines

Asian Development Bank is a development bank, looking Asian region committed to the achievement of prosperity, resilience, and sustainability. It is owned by 68 members - 49 being from the nation. It has often been understood as a Non-Governmental Organization that provides funding and technical assistance throughout the Asian region. It has been giving special attention to the needs of smaller or less developed countries giving priority to regional, subregional or national projects or programs. The Green Power Development Project of Bhutan and the Rural Roads Sector II Investment program in India are some notable projects that ADB worked around in India. ADB has 42 field offices in Asia and the Pacific and there are representative offices in Frankfurt, Tokyo, Sydney, and Washington. Since Japan holds a major portion of the share here, the president is always Japanese.

Objectives/Functions

When it comes to aim, ADB has defined itself as social development organization that is dedicated to the reduction of poverty in Asia and the Pacific through inclusive economic growth. It is done through investment which will be in the form of loans, grants, or information sharing. The focus area where ADB's lending is majorly done includes education, environment, finance sector development, infrastructure sector, regional cooperation and integration, and private sector lending. However, the main objective of this bank has been explained to achieve prosperous, inclusive, resilient, and sustainable Asia and the Pacific at the time of sustaining its efforts for eradicating extreme set of poverty. So, the functions here can be categorized as under:

- To extend loans and equity investments for the economic and social development of its developing member countries (DMCs);
- To provide technical assistance for the preparation and execution of

development projects and programs, and for advisory services;

- To promote and facilitate the investment of public and private capital for development purposes; and
- To respond to requests for assistance in coordinating development policies and plans of its DMCs.

ADB in Nepal

ADB has stated that till the end of 2021, the active portfolio for Nepal stands to be around $3.4 billion with 30 investment projects. It did commit a $255 million investment in Nepal including the loan of $165 million for a vaccine loan. It has been involved in the disaster resilience of school projects, community-managed irrigated agriculture sector, and rural connectivity improvement projects, which also managed to win outstanding project management team awards. ADB has provided total financial and technical assistance worth $7.3 billion in Nepal which focused on the infrastructure that also included water supply and urban infrastructure, transport, energy, agriculture, and natural resource along with rural development, education, finance, reconstruction of earthquake affected schools and support for COVID-19 vaccine procurement. ADB has worked focusing on three key areas in Nepal - in improvising infrastructure for the private sector which focused on led growth, improvisation of access to devolved service, and in ensuring environmental sustainability along with resilience.

International Finance Corporation (IFC)

- Established: 1956, July
- Headquarters: Washington, D.C

It is a member of the World Bank Group which acts as an international financial institution for providing or financing private enterprise investment within developed nations throughout the world offering direct investment or loans. It has been working to provide investment, advisory, and asset management services for encouraging private sector development in less developed countries. It is an arm of the World Bank Group that works to advance economic development through investment regarding profit and commercial projects for poverty reduction and promotion of development. It works in creating a private set of opportunities for people working to escape poverty and for the achievement of better living standards through the mobilization of financial resources for private enterprise. It is owned and governed by member countries and has been working in offering an array of debt and equity financing services which helps companies to face up their risk exposures at the time of refraining from participating within the management capacity. There are three major areas in which IFC operates:

- It provides investment services under which the service would consist

of loans, equity, syndicated loans, trade finance, structured and securitized finance, treasury services, client risk management, and liquidity management.

- It provides Advisory services for supporting corporate decision-making tasks regarding business, environment, social impact along with sustainability.
- It acts as an Asset Management Company for the management of all capital funds for investing in emerging markets.

Objectives/Functions

The primary set where IFC has been focused upon is in development goals which the projects were expected to target. The goals would be for increasing sustainable agriculture opportunities, improving healthcare and education, increasing access to financing for microfinance and business clients, advancing infrastructure, helping small businesses grow revenues, and invest in climate health. Following are the major objectives for which IFC operates or acts.

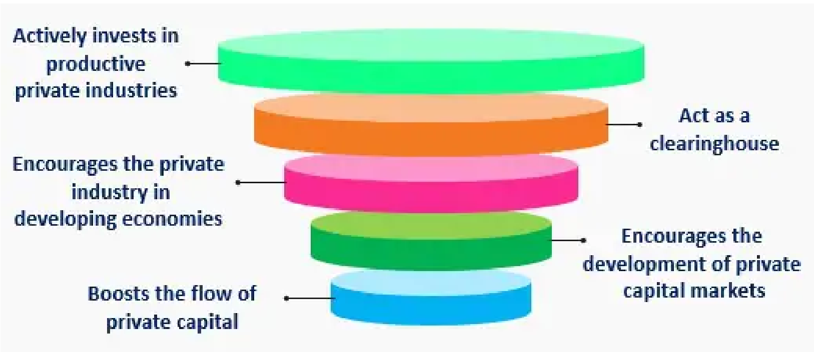

Source: wallstreetmojo.com

The broad functions of IFC can be explained as under:

- It has been working precisely on the following set of activities and dimensions.
- It boosts the flow of private capital, which is both national and international.
- It encourages the development of private capital markets in developing and underdeveloped economies.
- IFC encourages private industry in developing economies by financing private sector projects where there will be offering guidance and technical assistance for industries and government for assisting the

companies of developing economies.

- It also acts as a clearinghouse by bringing together private capital and experienced management along with investment opportunities.
- It invests in productive private industries in association with private sector investors focusing on areas where required private capital is not flowing because of some genuine reasons.

IFC in Nepal

IFC has played an active role in different areas, playing a vital role in Nepal's growth in sectors like tourism, transportation, agribusiness, trade finance, private equity, and venture funds. It has closely worked with the Government of Nepal for creating an enabling business environment within the country. It has been regarded that IFC's portfolio in Nepal since 1975 is over $600 million. It was in June of 2022, IFC invested $45 million in two premier Nepalese banks in a bid to reach over 30,000 small and medium-sized enterprises (SMEs). It has also facilitated a trade finance facility keeping it part of the Global Trade Finance Program (GTFP). An important role that it played was in creating opportunities through sustainable hydropower. Trishuli River, which is expected to create a 216 megawatt hydropower project is supported by IFC. IFC is also supported in Nepal's largest commercial biogas plant - Gandaki Urja.

References

1. Alexander, Chumakov. (2016). International Organizations. https://doi.10.13140/RG.2.1.2438.6644
2. Amici, Marco & Cepiku, Denita. (2020). Roles, Types, and Definitions of International Organizations. 10.1007/978-3-030-39472-1_2.
3. Geri, Laurance R. (2001) New public management and the reform of international orga-nizations International Review of Administrative Sci-ences 67, no. 3 (2001): 445–460
4. Golia, Angelo & Peters, Anne. (2020). The Concept of International Organization. SSRN Electronic Journal. 10.2139/ssrn.3659012.
5. https://www.adb.org/
6. https://www.ifc.org/
7. https://www.imf.org/
8. https://www.worldbank.org/

Cryptocurrency

Angadeep Neupane
Assistant, Nepal Rastra Bank

1. Introduction

A cryptocurrency is a type of unregulated digital money which is issued and usually controlled by its developers and accepted among the members of a specific virtual community. It makes use of cryptograph or blockchain technology to secure and verify transactions as well as to control the creation of new units of cryptocurrency. These types of digital currencies can be used for making payments, but only if those sellers are ready to accept the currency. Cryptocurrencies don't have a central issuing or regulating authority, instead using a decentralized system to record transactions and issue new units. Some of the known cryptocurrencies are Bitcoin, Ethereum, Litecoin and Ripple etc.

2. Bank note, Fiat currency and Cryptocurrency

Banknote is the paper money or negotiable promissory note that are issued by central bank and guaranteed by government. Example: Nepalese currency.

Fiat money is a type of money or national currency that is not backed by any commodity such as gold or silver. The value of fiat money is largely based on public's faith in the currency's issuer, which is normally the country's government or central bank. Well known examples of fiat currencies include the pound sterling, the Euro and US Dollar.

If you own a cryptocurrency, you don't own anything tangible. What you own is a key that allows you to transfer a unit of measure from one person to another without a trusted third party.

3. Blockchain

Blockchain technology is a structure that stores transactional records, also known as block in several databases known as chain. It is also called as digital ledger. It records all the required information of users, buyers, sellers and related information.

Blockchains store information on monetary transactions using cryptocurrencies, but they also store other types of information, such as product tracking and other data. For example, food products can be tracked from the moment they are shipped out, all throughout their journey, and up until final delivery. This information can be helpful because if there is a contamination outbreak, the source of the outbreak can be easily traced. This

is just one of the many ways that blockchains can store important data for organizations.

Once an owner wants to transfer his bitcoin to a third party, in order to avoid double spending, the message is transmitted to all the nodes in the network. It has to be confirmed by a certain number of nodes that the bitcoin is registered against the name of the owner before the transaction is executed. And then the ownership is transferred to the new entry. It adds as a block to the chain. Hence, it is called block chain.

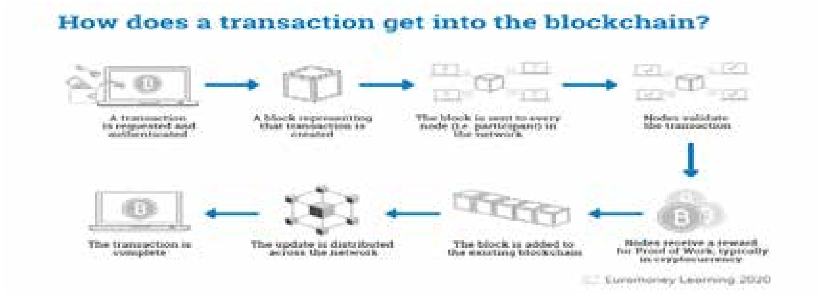

4. How do cryptos function?

- Cryptocurrencies are 'mined'. For better understanding, we can refer to Bitcoin. The mining process involves massive amounts of powerful computer hardware and software. Mining is the process by which cryptocurrency transactions are verified and new units of cryptocurrency are created.
- Cryptocurrencies works a lot like digital wallet as Esewa, Paypal, PayTM, Goggle Pay or creditcard. It exchanges digital assets for goods and services instead of banknotes. To make transaction with cryptocurrency, you need a cryptocurrency wallet. The wallet is software that allows you to transfer funds from one account to another. To complete a transaction, you need access to a password, known as private key.
- Once a client pays in crypto, a merchant gets fund in crypto as well. She/he can convert them into fiat currency anytime.

5. Why are cryptocurrency highly demanded?

The increased demand and limited supply push the price for a single crypto higher. A study found that bubbles in the bitcoin market are a result of the search for safe assets during period of high uncertainty. In particular, given the low return offered by the alternative safe assets, investors have been encouraged to diversify and invest in other assets which have increased the demand for bitcoin and cryptos.

Another study found that advancement in technology and the increased

computing power has been an important driver for investors, resulting in increasing demand and price for bitcoin. Given the absence of the underlying sovereign guarantee, it is prone to larger speculative activity.

6. Positive aspects of crypto

Privately issued digital currencies use higher technology which reduces cost of transacting across different countries and currencies. Similarly, in developing economy, consumers may be excluded from the financial system. Crypto increases financial inclusion among the people.

In currency market, financial institutions dominate the financial market. Crypto uses blockchain technology and the system is decentralized. It reduces the monopoly power of financial institutions.

7. Negative impacts of crypto

- Crypto investment may be used for money laundering and terrorism financing.
- It can be used for tax evasion, performing fraud and illegal activities.
- It may result in capital flight to foreign countries which may adversely affect BOP situation of the country.
- The probability of digital currencies affecting financial stability is higher. Sudden rise and fall in price may result uncertainty in financial system.
- High risk of monetary instability. The limited supply of crypto could contribute volatility in prices.
- For crypto, there is no consumer protection. There are no refunds if there is a problem between consumers and retailers.
- Crypto require considerable amounts of electricity usage, which can result in greenhouse gas emissions, as well as additional pollution, noise, and other local impacts to communities living near mining areas.

•

8. Legalization and Taxation of Cryptocurrencies

Legalization of cryptocurrencies depends upon the laws and policies of any specific country. Cryptocurrencies are a form of currency but the tax authorities in US, UK, Canada, Australia and India treat them as property and bring them under capital gains taxes. But, taxing of cryptos is questionable. It is possible to put forward the argument that cryptocurrencies are equivalent to any currency and therefore the same treatment accorded to foreign currencies should be followed in taxing such gains and losses. Individuals holding foreign currencies and realizing gains on the conversion are not taxable. However, individuals who frequently trade in currencies will be taxed as

trading income.

Now, it is important to determine the intention of purchasing the currency. If the individual or business accumulates the crypto and held it for long time, it can be classified as non-current assets. Other factors can also be used for determining intention as frequency of transactions, circumstances of realization, mode of financing etc.

9. Need to know: Stable coins

Cryptocurrencies have many issues and risks. The stable coins can be the alternative for cryptos. The Stable coins are based on tokens that are pegged to the value of a fiat currency, to assets or cryptocurrencies. The collateral may be gold, silver, oil, USD, Euro etc. The main reasons for creating a stable coin are to protect investors from uncertainty and volatility in market. These currencies can overcome the risk of high price volatility of cryptos. Stable coins are less risky in comparison to cryptos, but they are not free from risk. Some of the stable coins are Tether, USD Coin, DAI, Binace USD etc.

10. Facts about cryptos

- The person or organization that created bitcoin is unknown or anonymously known as Satoshi Nakamoto. It was created in 2009. It is known to be the first crypto in the market.
- Bitcoin became legal tender in El Salvador in 2021 and Central African Republic (CAR) became the second country in April,2022. It means those are legally accepted and recognized payment within the country.
- In 2017, bitcoin accounted for more than 80% of overall market capitalization of crypto markets. But during mid-2022, the share was less than 50%.
- Bitcoin Market Cap is at a current level of 322 billion down from 885 billion a year ago which shows the negative change of 63.59% from one year ago.
- The price of bitcoin was less than $1000 during the end of 2018 and rose to more than $64000 during end of 2021 but has decreased to around $16000 now. (Dec, 2022). Similarly, the price of Ethereum was around $4000 a year ago and around $1200 now. It clearly shows the volatility in the crypto market.
- Luna, the sister cryptocurrency of stable coin Terra USD, has collapsed to nearly $0. Terra USD, so-called stable coin, which is supposed to be pegged one-to-one with the U.S. dollar, fell sharply below the $1 mark during May,2022. It has created panic situation in crypto world. Since then, the crypto market has lost the public confidence and price of many cryptos are significantly decreasing.
- Only 21 million bitcoins will ever exist. 16.3 million have already been mined and are being traded.

- There are about 5000 bitcoin ATMs around the world.
- From 2018 to 2022, annualized electricity usage from global crypto-assets grew rapidly, with estimates of electricity usage doubling to quadrupling. As of August 2022, published estimates of the total global electricity usage for crypto-assets are between 120 and 240 billion kilowatt-hours per year, a range that exceeds the total annual electricity usage of many individual countries, such as Argentina or Australia. This is equivalent to 0.4% to 0.9% of annual global electricity usage, and is comparable to the annual electricity usage of all conventional data centers in the world.
- Nepal Rastra Bank, the central bank of Nepal has been issuing many circulars on regular basis addressing that transactions and mining of cryptocurrencies are illegal in the country. It has also declared network marketing to be illegal and warned not to engage in such illegal activities. Nepal government and its agencies have arrested some people trading cryptos. Nepal Rastra Bank along with other agencies have been actively alert against such activities within the country.
- Bitcoins transactions are legal in some countries. Countries like US, UK, European Union, Canada, and Australia etc. allow cryptocurrencies to be used. Whereas some countries like China, Nepal, Kuwait, Maldives, Bangladesh have absolutely banned the use of cryptocurrencies. Whereas, India have neither banned nor legalized the use of cryptocurrency but has taxed the capital gain resulting from trading of those currencies. It shows that they are in grey area for legalizing bitcoins and other cryptos.
- Informally many Nepalese people, especially in foreign countries have been investing in cryptos. The inward remittance of Nepal was decreased during year 2021. It was suspected that the investment in cryptos was one of the reasons for decline in remittance.
- We can see the price of Bitcoin from initial phase to May, 2022 from the graph below.

❀❀❀

विजया दशमी, शुभदीपावली २०७९, नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद, चासोकतङ्नाम, ल्होसार लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय पर्वहरूको उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

संचालक रंजित कुमार साह
मो. ९८५२०२९७५७, ९८१२३५८४५७, ९८५२०२९३५३

आर नारायण फिड्स प्रा.लि.
विराटनगर-१४, मोरङ्ग, नेपाल
फोनः ०२१-५११०३८

हामीकहाँ गोविन्द भोग शुद्ध मकैको पिठो, मकैको च्याख्ला, मकैको मसिनो पिठो, निलकण्ड पशु आहार, गाई दाना प्यालेट र मास दुबैमा, पाउनुको साथै गाई भैसीका लागि चाहिने सम्पूर्ण पशु आहार होललेस(थोक) तथा खुद्रा मूल्यमा उपलब्ध गराउँदै आइरहेका छौं ।
"नाम पनि अल, काम पनि अलग निलकण्ठ पशु आहार"

विजया दशमी, शुभदीपावली २०७९, नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद, चासोकतङ्नाम, ल्होसार
लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय पर्वहरूको उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

सन्तोष रावल
अध्यक्ष

हिमचुली अर्गानिक कृषि तथा पशुपंक्षी फर्म प्रा.लि.
वेनी नगरपालिका-८

विजया दशमी, शुभदीपावली २०७९, नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद, चासोकतङ्नाम, ल्होसार लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय पर्वहरूको उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. पुण्य प्रसाद सुवेदी
मो. ९८५२०६५२५६

सप्तरत्न ट्रेडर्स
लेटाङ्ग-२, बुधबारे बजार, मोरङ्ग

यहां घर तथा अन्य निर्माणको लागि आवश्यक रड, सिमेन्ट, कलर, पाईप, लगायत सम्पुर्ण सामाग्री उपलब्ध छ । साथै कृषि सम्बन्धी सामग्री समेत पाईन्छ ।

विजया दशमी, शुभदीपावली २०७९, नेपाल सम्वत् ११४३, छठ, ईद, चासोकतङ्नाम, ल्होसार
लगायतका सम्पूर्ण राष्ट्रिय पर्वहरूको उपलक्ष्यमा हार्दिक मंगलमय शुभकामना व्यक्त गर्दछौं ।

प्रो. सोमनाथ निरौला
मो.: ९८४२०४७४९२

निरौला श्री ट्रेडर्स
लेटाङ्ग-९, जाँते मदन चोक, मोरङ्ग

यहां घर तथा अन्य निर्माणको लागि आवश्यक रड, सिमेन्ट, कलर, पाईप, लगायत सम्पुर्ण सामाग्री उपलब्ध छ ।

राबिया नेपाल रिलिफ फन्डबारे सङ्क्षिप्त जानकारी

प्रस्तुतकर्ताः ईश्वर उप्रेती, उपाध्यक्ष, रा.वा.बैंक कर्मचारी संघ नेपाल

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल वि.सं. २०४७ साउन ६ गते विधिवत रूपमा श्रम कार्यालयमा दर्ता भई कर्मचारीको हकहित र संस्थाको सम्बर्द्धनमा अग्रणी रूपमा क्रियाशील ट्रेड युनियन हो । संस्थाभित्र हुने विकृति, विसङ्गति, अनियमितता जस्ता गतिविधि विरुद्ध खबरदारी गर्दै नेपाली जनतालाई सहज, सर्वसुलभ र गुणस्तरीय बैंकिङ् सेवा प्रदान गर्ने अभियानमा जिम्मेवारीपूर्वक लाग्न सम्पूर्ण सदस्यहरूलाई एक जिम्मेवार ट्रेड युनियनका हैसियतले संघले आह्वानसमेत गर्ने गरेको छ ।

संघले आफ्नो ३३ औं वार्षिकोत्सवका अवसरमा २०७९ साल साउन ६ गते राबिया नेपाल रिलिफ फन्डको स्थापना गरेको छ । संघले प्राकृतिक प्रकोप, महामारीको अवस्थामा रहेका तथा औषधि उपचार खर्चको अभावमा रोगबाट पीडित व्यक्तिहरूलाई सहायता तथा मानवीय रूपमा आर्थिक तथा गैर आर्थिक सहयोग पुऱ्याउने उद्देश्यले संघको विधान, २०५० ले प्रत्यायोजन गरेको अधिकार प्रयोग गरी कोषको स्थापना गरेको हो ।

फन्डमा कसले सहयोग गर्न सक्दछन् :

(क) कामदार/कर्मचारीले रकम जम्मा गर्न सक्दछन् ।

(ख) कुनै व्यक्तिले रकम जम्मा गर्न सक्दछन् ।

(ग) कुनै संस्था/फर्म/कम्पनी/बैंक/व्यवसायले रकम जम्मा गर्न सक्दछन् ।

(घ) अन्य सहयोग/चन्दाबापत प्राप्त रकम जम्मा गर्न सकिन्छ ।

दाताहरूको नाम सार्वजनिक गरिने :

(क) रु. ५,०००।- सम्म आर्थिक सहयोग गर्ने दाताहरूको नाम संघको वार्षिकोत्सवमा सार्वजनिक गरिने छ ।

(ख) रु. ५,००१।- देखि रु. १०,०००।- सम्म आर्थिक सहयोग गर्ने दातालाई वार्षिकोत्सवमा प्रशंसापत्रले सम्मान गरिने छ ।

(ग) रु. १०,००१।- देखि रु. २०,०००।- सम्म आर्थिक सहयोग गर्ने दातालाई वार्षिकोत्सवमा दोसल्ला तथा प्रशंसापत्रले सम्मान गरिने छ ।

(घ) रु. २०,००१।- देखि माथि आर्थिक सहयोग गर्ने दातालाई वार्षिकोत्सवमा

दोसल्ला तथा ताम्रपत्रसहितको प्रशंसाले सम्मान गरिने छ ।

(ङ) संघको वेबसाइटमा सुरुदेखिकै दाताहरूको नामावली वेबसाइटमा समेत राखिने छ ।

(च) नाम सार्वजनिक गर्न नचाहने दाताहरूको नाम सार्वजनिक गरिने छैन ।

फन्डको खर्चका क्षेत्रहरू :

(क) दैविक/प्राकृतिक प्रकोप भएको क्षेत्र वा सोबाट विपत्तिमा परेका व्यक्तिहरूको उद्धार वा सहायता गर्नका लागि फन्डको रकम खर्च गरिने छ ।

(ख) महामारी/सङ्क्रमणजन्य रोगव्याधी भएको क्षेत्र वा सोबाट असर परेका व्यक्तिहरूको उद्धार वा सहायता गर्नका लागि फन्डको रकम खर्च गरिने छ ।

(ग) युद्ध/दुर्घटनामा परेका व्यक्तिहरूको उद्धार वा सहायता गर्नका लागि फन्डको रकम खर्च गरिने छ ।

(घ) बैंकभित्र कार्यरत वा भूतपूर्व कामदार/कर्मचारी वा निजको परिवारको आर्थिक अवस्था कमजोर भई स्वास्थ्य उपचारका लागि फन्डको रकम खर्च गरिने छ ।

(ङ) कार्यस्थलमा दुर्घटना भई उपचार गर्नुपर्ने भई आर्थिक अवस्था कमजोर भएका कामदार/कर्मचारीका लागि फन्डको रकम खर्च गरिने छ ।

(च) रक्तदान तथा अन्य मानवीय सहायताका लागि फन्डको रकम खर्च गरिने छ ।

निर्णय गर्ने अख्तियारी : सहयोग रकमको खर्च सीमा वा क्षेत्रसम्बन्धी निर्णय संघको कार्यकारीणी समितिबाट हुने छ ।

फन्डको बैंक खाता नम्बर : राबिया नेपाल रिलिफ फन्डको राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक लि., शाखा कार्यालय थापाथलीस्थित खाता नः १४३०१००११५०४६०११ रहेको छ ।

राष्ट्रिय वाणिज्य बैंक कर्मचारी संघ नेपाल सम्पूर्ण कर्मचारी, व्यक्ति तथा संस्थाहरूलाई राबिया नेपाल रिलिफ फन्डमा आर्थिक सहयोग गरी दैविक/प्राकृतिक प्रकोप, महामारीलगायत विविध कारणबाट समस्यामा रहेका तथा औषधि उपचार खर्चको अभावमा रोगबाट पीडित व्यक्तिहरूलाई मानवीय तथा आर्थिक सहायता पुऱ्याउने कार्यमा यहाँहरूको साथ र सहयोगका लागि हार्दिक आह्वान गर्दछ ।

संघको गतिविधि तस्बिरमा...

☜संघको ३३ औं वार्षिकोत्सव मुल समारोह कार्यक्रममा सम्बोधन गर्नुहुदै ने.क.पा. एमालेका महासचिव क. शंकर पोखरेल।

☜संघको ११ औं केन्द्रीय महाधिवेशन समुद्घाटन समारोह, पोखरा।

☜संघको ३३ औं वार्षिकोत्सवको अवसरमा आयोजित रक्तदान कार्यक्रम।

☞मिति २०७९/०८/१८ गते मागदाबी सम्झौता पश्चात बैंक व्यबस्थापन र ट्रेड युनियनका प्रतिनिधि सम्मिलित बार्ता समिति

☞संघको केन्द्रीय प्रशिक्षण कार्यक्रम पश्चात लिइएको सामुहिक तस्विर ।

☞संघको ११ औं केन्द्रीय महाधिवेशनमा सहभागी प्रतिनिधि तथा पर्यबेक्षकहरु ।